ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграници 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграници 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно чисто коштує 30 кр. | 1893. У Львові 1 [13] липня. | Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 13.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Уся компанїя вернула ся ще до млина і заново сїла за столи. Дїд Яків тепер скинув свиту. Чарка знов пішла кругом стола. Молодицї й собі сїли за стіл коло писарші. І вчитель, і писар, і панич і навіть писарша не минали чарки... і нагулялись в млинї до схочу...

— Якби ваш млин молов так добре, як оце ми сьогодня перемлинкували пляшок та чарок, то з його вийшов би добрий млин на всю околицю, — сказав всьмішки вчитель.

— От вже вмієте сказати й приказати! — сьміяв ся Лесько.

— Чом ти не попросила Лєонїда Семеновича на завтра на обід? — тихо спитав о. Артемій жінку, вертаючись до дому.

— Буде багато чести задля його. Скаже, що набиваємось, і нас, борони Боже, піднімуть на сьміх. Нехай він пристає до нас, а не ми до його, — сказала гордо Сусана Уласівна.

— Роби, як хочеш, але як він сьогодня ввечері не прийде, то прийде завтра вранцї; а як прийде вранцї, то треба попросити на обід, — говорив о. Артемій.

— Як прийде завтра, то й заставимо на обід, — обізвалась Сусана Уласівна.

— А! — цмокнув о. Артемій і аж за голову вхопив ся обома руками, неначе в його несподївано заболїла голова: — адже-ж в нас і вино вийшло, і кращої горілки нема! Прийдеть ся бігти до Корсуня за вином та за горілкою, — говорив о. Артемій.

— То й побіжиш. Треба й сьвіжого мяса взяти на борщ, — сказала Сусана Уласівна.

О. Артемій закрутив ся в екіпажі, неначе йому замуляло. Він трохи не гукнув на погонича: навертай на Корсунь.

Ватя слухала цю всю розмову і вже неначе ждала до себе в гості Лєонїда Семеновича. Коні вскочили в двір, а її здавалось, що Лєонїд Семенович от-от прибуде до їх.

Вона вбігла в кімнати якась ніби заклопотана. В неї десь узяв ся потяг до порядкування, несподївано прокинулась охота до хазяйнування, прокинулась дрімаюча енергія. Вона прибігла до дзеркала, оглянула себе кругом, подивилась на своє зачервоніле лице, пóхапом скинула капелюх, стягла з рук тїсні рукавички так швидко, що вони аж затріщали, і кинулась прибирати в покоях. Все здавалось для неї не на місци. Вона вхопила рушничок і почала стерати пил з мебелї, з пяніна, одчинила кришку пяніна і витерла його в серединї, поперекладала і поскладала симетрично ноти на столику, бігала, вешталась.

— Як хазяйнує! Аж ось коли припала охота до ґосподарства! Тоді як жених на поріг ступає! — думала мати, дивлячись на дочку і стиха осьміхаючись.

— Мамо, чи наш самовар вичищений? Як подасть найменичка самовар такий чистий, як горщик, ото буде сором! —

Наші артисти драматичні:
IX. Опанас Саксаганський.

говорила Ватя, і вона сама пибігла до пекарні і подивилась на самовар.

Самовар був не дуже блискучий. Ватя нагнала наймичку і загадала чистити та шарувати самовар.

— Щоб мінї самовар лисніВ, як золото! Чуєш? — гукнула Ватя на наймичку і кинулась до дзеркала, щоб перечесати й заново позаплїтати свої коси.

Попоївши добре на обідї, старі одіклали обід на пізню годину. Обідали пізно, а Ватя сидїла за столом і тільки ложку вмочала. Апетит в неї пропав, неначе вона загубила його або в млинї, або десь на греблї.

— Вже зато́го й вечір буде, а панич чомусь не приходить, сказав о. Артемій лежачи на канапцї і позїхаючи.

— Мабуть його сьогодня й не буде, — обізвалась Сусана Уласівна.

— Може й не прийде сьогодня, як у млинї було „велике возливаніе Бахусови“. Мабуть спить десь в писаря в клунї на сїнї. А тим часом треба його ждати... Не можна вирватись до Корсуня. Може візьме та й прийде ввечері. Ото, бідна моя голівонько! Побіжу вже завтра раненько до Корсуня за вином. А подай мінї, Ватю, ґазету та окуляри! За тим млином не встиг і ґазети перечитати.

— А може й прийде ще й сьогодня! говорила Ватя, подаючи батькови ґазету. — Може прийде, прийде: доконешне прийде! — думала Ватя і ждала, ждала та все в вікно на двір заглядала.

Наймичка внесла самовар і поставила на столї. Самовар аж сяв. Ватя застелила стіл чистою найкращою скатеркою, погарячила й повитеряла стакани, поставляла їх на блюдечках рядочком. Все вона розіклала на столї гарно, симетрично, та все виглядала в вікно. А Леонїда Семеновича не було.

Вже й чай випили. Ватя кинулась прибирати на столї, помила стакани й блюдечка, знов поставила їх рядочком. Стакани чисті, чисті аж сяли, а панич не приходив. Ватя зітхнула, пішла до гостинної, сїла за піяніно і почала награвати тихі, сьпівучі мельодії, щоб заглушити свої почування. А серце ніби не слухало тих мельодій і говорило своє.

Вже й сонце сїло, і вечір настав. Ватя пішла в садок, пішла до ставка, кинула оком на широкий став. І та картина нїчого не промовила до Ватї, неначе вона її й не бачила. Її думки були далеко од садка, од ставка Її думи лїтали понад зеленими луками, понад річкою, де вона гуляла з милим. Вона неначе почутнювала його гарячу руку під своєю рукою, неначе чуло його дзвінкий голос...

Цїлий вечір вона прогуляла по садку, ходила, сьвітом нудила; цїлий вечір ждала. І ні на одну хвилину не покидала її думка про милого. І нерви втомились, і ноги заболїли, і серце щеміло та нило, та все ждало

Ватя передумала, ходячи по садку, усю розмову з милим, усї слова, які він промовив до неї, гуляючи по луках, як прощав ся з нею, як кинув на неї останнїй погляд, ласкавий, веселий, чаруючий. І її думки вже полетїли вперед, в будуччину.

— Куди він заїде? Куди він завезе мене? В який край, в яке місто?

І її фантазия, розбуджена читанням повістий та усяких французьких романів, натруджена од недавньої гулянки, понесла її думи, неначе на крилах, в якийсь инчий край, в якесь невидане місто. І той край уявляв ся для неї роскішним, і місто здавалось для неї великим, багатим. От перед нею неначе майнули якісь улиці з роскішними палацами. На їх снує багато публїки, убраної, веселої. От майнули якісь веселі сади з пишними зеленими алеями. Десь за зеленими вітами, в гущавинї лунають мельодії оркестри. Скрізь людно, весело. От ніби настав вечір: в саду горять огні; скрізь ясно, весело, людно. Вона гуляє з милим, побравшись попід руки, слухає чудові сонати. От вони нагулялись, вертають ся до дому тихою ходою, не хапаючись. Їх кімнати чисто прибрані, мійські, з гарною обставою. В покоях сьвітло. Вона сїдає з милим за стіл коло самовару. Вони в-двох в цїлому домі; нїгде не чути ні живої душі. В одчиняне вікно видко небо, засїяне зорями. Здалеки долїтають завмираючі гуки музики... Вона дивить ся на милого й не намилуєть ся ним... Якийсь неначе рай увиджуєть ся її в фантазиї, заколисаній тихим, одностайним сїльським життєм.

— Ватю! Ватю! — загукала на неї мати в одчиняні скляні двері: — а йди вже вечеряти! Ото загулялась!

Ватя неначе прокинулась од своїх дум і примітила дійсне сїльське своє життє, дійсні свої обставини. Вона аж розсердилась на маму, що сполохала своїм гуканнєм її золоті мрії.

— Ох мрії мої, мрії золоті! Коли-б ви справдились в моєму життї! — думала Ватя, ступаючи важкою ходою на східцї ґанку.

— Завтра вдосьвіта побіжу я до Корсуня по закупки, — сказав о. Артемій, сидячи за вечерою.

— Чого-ж вдосьвіта? Хіба до Корсуня далеко? Встанеш в пятій годинї, як звичайно встаєш, то й встигнеш, — сказала Сусана Уласівна: — на пізнїй обід як раз буде добре.

— А вже завтра панич прийде. Що прийде, то прийде, — обізвав ся о. Артемій: — здаєть ся, Ватю, ти йому припала до вподоби.

Ватя спахнула й почервонїла, як маківка.

V.

Другого дня о. Артемій встав раненько, звелїв запрягти коні і, мов вихор, вилетїв з двору, та й поїхав до Корсуня.

В Корсунї були одчиняні тільки рїзницї, як о. Артемій приїхав у місто. Жиди ще спали. Купивши мяса, о. Артемій пішов до винного погреба. Погріб був зачиняний і замкнутий. О. Артемій побудив жидів, набрав вина та доброї горілки, забіг в кондиторську за паляницями та пирожним чи тістечками, накупив ласощів на десерт і задумав ся.

— Чи не забігти-б на часок на вокзал? — подумав о. Артомій. Але він глянув на годинник. Поїзда треба було довго ждати і гаяти надаремно час. О. Артемій аж зітхнув.

— Може-б забігти до о Сави? — майнула в його думка: — може-б почув яку новину. О. Сава певно їздив до Кіїва, був в консисторії... Але... до о. Сави треба звертати в бік... Далеченько.

О. Артемій знов зітхнув, але вже важче і подумав:

— Ат... Забіжу по дорозї хоч до о. Порфирия, хоч на часок. Напю ся чаю і може щось нове почую.

Він скочив на віз і крикнув до погонича: — Поганяй!

Погонич знав норови свого батюшки і пустив коні скоком.

Швидко віз підкотив під двір о. Порфирия. О. Порфирий жив на мійський лад, бо не ґосподарював; він ще спав, бо було ще рано. О. Артемій прожогом кинув ся не на парадний прихід, а з двору, через пекарню і влетїв в кімнату. В кімнатї були тихо, і по всьому домі було тихо, неначе нїкого і в домі не було.

— Чи виїхали усї куди в гостї, чи що? Чого це так тихо в домі? — подумав о. Артемій.

Він одну хвилину постояв, кинув очима на позачиняні двері, а далї раптом одчинив двері і потрапив в спальню о. Порфирия. О. Порфирий спав аж хріп на всї застави. Коло ліжка на столичку стояла лямпа і валялась розгорнута книжка. Вікно було завішене густою завісою. В кімнатї стояла сутінь.

— Чи це ви й досї спите? — ляснув на всю кімнату о. Артемій.

О. Порфирий кинув ся, з просоня підвів ся й сїв. Його очи виявляли переляк.

— Ой, Боже мій! Що там таке? — говорив він якимсь задавленим, напів сонним, голосом.

— Ха, ха, ха! — зареготав ся о. Артемій. — Чи це ви й досї спите? Гляньте, як уже високо сонце підбило ся в гору!

— І носить його ледащо вдосьвіта десь по Корсунях! — думав о. Порфирий, протираючи сонні очи.

Він проти волї пригадав, як о. Артемій вже раз налякав його в ночі. Це було в осени. О. Порфирий вже був тодї погасив сьвітло, лїг в постіль і задрімав. Коли хтось несподївано застукав у вікно та так здорово, що аж шибки задзвенїли. О. Порфирий лупну́в очима: знадвору проти вікна стояла якась висока, патлата постать і стукала в вікно. Йому здало ся, що то злодій добиваєть ся до хати.

— Отче Порфирий! Чи ви спите? — загукав в голос під вікном; — а встаньте на часок та одчиніть!

— Що воно за проява стоїть під вікном? Певно хтось на селї нагло заслаб, та це мене кличуть сповідати та причащати слабого. Але думка про злодіїв все таки не покидала о. Порфирия.

— Хто там? Чого тобі треба? — спитав він, підступивши до вікна.

— Та це я, о. Артемій! Їду з Корсуня та й забіг до вас на часочок: маю цікаву звістку! — гукав за вікном о. Артемій.

— А бодай тебе! Потрібна мінї твоя цїкава звістка. Розносив ся з нею, як старець з писаною торбою, — думав о. Порфирий і пішов одчиняти двері.

О. Артемій вступив у хату і приніс таку звістку, що один з київських протопопів помер, а другий овдовів, а одного сусїда скинули з благочинного.

— Чи в вас готовий самовар? — спитав о. Артемій в ґосподаря.

— Певно готовий. Ось зараз спитаю в клюшницї, — говорив сонним хрипким голосом о. Порфирий, накидаючи на себе кафтан на ґудзики і виходячи в столову, де вже стояв на столї самовар.

— Вже готовий. Прошу до столової, а я тим часом вмию ся та трохи причепурю ся, — говорив о. Порфирий.

О. Артемій вступив до столової. Клюшниця увійшла і налила йому стакан чаю. О. Порфирий хапком вмив ся, причесав на швидку руку свої коси рідким металїчним гребінцем, перехрестив ся, прочитав на ходї „Отче наш“ і ввійшов до столової.

— Де це ви так спозаранку їздите? — спитав він в о. Артемія.

— Та це бігав до Корсуня за усякими ґосподарськими закупками та думаю: забіжу на часок до вас та розпитаю, чи не чуть яких новинок. Ви все таки ближче живете од вокзала і... од о. Сави.

— А о. Сава вже розпочинає ставити нову церкву, — промовив о. Порфирий: — ще торік чи либонь позаторік виканючив він собі в консисторії просильну книгу, послав по селах дідів, діди нажебрали гроший, а о. Сава з нїчого утворить щось, — говорив о. Порфирий.

— Що-ж тут у вас чуть нового? — спитав о. Артемій.

— Нїчого такого. В Богуславі Аврум повісив ся, — сказав о. Порфирий.

— Не вже! Ото диво! Здоровий був чоловік, зовсім здоровий; і крамницю добру мав. Царство йому небес.... — прохопив ся о. Артемій і вже поклав пучку на чоло, щоб перехреститись. — Чи то пак він жид! Трохи не перехрестив ся за жида. Та вже де він буде на тім сьвітї — там і буде. Земля над ним пером! З якоїж то причини він повісив ся? — допитував ся о. Артемій: — Чи не збанкротував часом?

— Хто його знає? Не може бути: він багатенький, — сказав о. Порфирий.

— А може через свою Ривку? О, там така кокетна: вертить тими очима на всї боки. Щось воно та було там: — говорив о. Артемій і разом з тим хапав ся пити гарячий чай.

— Хто його зна!... Доктори хотїли пороти Аврума, а жиди підняли бунт: так і облягли хмарою Аврумів дім. Давали докторови сто карборанців, щоб не поров, а він не взяв; тодї вони всунули йому хабара двістї карбованців: він взяв і дозволив поховати Аврума.

— Двістї карбованців дурнички, з доброго дива! От нам нїхто не дасть двістї карбованців дурно! — говорив о. Артемій.

— А вже-ж не дасть, — сказав о. Порфирий.

— От у вас є новинки. І в мене є новинка: княгиня видає заміж за якогось доктора якусь свою троюродну небогу чи вихованицю, чи що... щось таке,.. що рід його Бог сьвятий знає. Оце буде вінчатись на тім тижнї. Мене, хоч я й благочинний, княгиня не просить вінчати... Але я приїду і не проханий на вінчаннє.

— Але-ж місцевий батюшка буде гнїватись, бо ви одібєте од його заробіток, — насьмілив ся сказати о. Порфирий.

— Чого-ж обідить ся?! Будемо вінчати в-двох, — сказав о. Артемій.

І справдї через тиждень пісьля того о. Артемій набіг несподївано перед самим вінчаннєм до церкви. Княгинї дали знати, що приїхав благочинний. Вона мусїла попросити його повінчати свою вихованицю. О. Артемій дістав за труда двістї карбованців, а місцевий панотець тільки двадцять пять, за що дуже гнївав ся на отця благочинного, котрий видер трохи не з його рук чималу плату за труда.

— Та це й усї ваші новинки? — допитував ся о. Артемій, допиваючи другий стакан чаю.

— Усї, — обізвав ся о. Порфирий апатично.

— Ой час мінї до дому! Треба поспішати! В мене вже сїйба́ починаєть ся. Роботи, роботи! Ой трудо́вники ми, трудо́вники, — а користи з тих трудів, як кіт наплакав, — говорив о. Артемій.

— Та посидьте ще! Приїхали — неначе огню вхопили чи позичили. Якже ви тепер живете з своїм волосним головою та писарем? Я од своєї сїльської старшини держу себе яко мога далї та осторонь, ради спокою. Нїкого не зачіпаю, щоб і мене нїхто не зачіпав, — говорив о. Порфирий.

— Виходить, що наш писар порядний чоловік. А попереду гордував мною. Чи трапить ся було в мене спаш на леваді, чи треба було припинити якого лихого мужика, то він було й вухом не веде, хоч я його було й прошу, а тепер став добрий до мене. Я його, знаєте, запросив кільки разів до себе, запросив і писаршу, почастував наливкою та добрим спотикачем, і писар став такий добрий, хоч в вухо вгай! А писарша — чудова людина! Все таки вона дочка недавно випеченого дїдича, бачить ся в батька з інтелїґентними людьми, набрала ся кращих манєр, обтесалась, обтерлась, обшліфувалась. Дама та й годї: ще й весела до того. В моїй гостинній поводить ся з людьми зовсім, як слїд. І писар вже не дивить ся на мене сторч.

— Що це таке? Попереду звав писаря антихристом, а це вже хвалить на всї боки... Щось є! Якась полїтика в його заходить з писарем! — подумав о. Порфирий.

— А це ми вчора сьвятили млина на Росї. Старшина з компанїєю чи з своєю спілкою давав не обід, а цїлий бенкет, — додав о. Артемій: — на бенкетї була уся наша інтелїґенция, навіть мою стару просили.

— А ще-ж не встигли полаятись ці спільники? — спитав о. Порфирий.

— Нї. Було-б дуже вже зарані. Бувайте-ж здорові, отче Порфирий, та й нас не забувайте! Ой, опізнив ся! — крикнув о. Артемій і, вхопивши в руки шапку, кинув ся в двері, неначе втїкав, неначе птиця кулею кидаєть ся в вікно, вибіг з дому, скочив на легенький візок і побіг до дому.

Тим часом як о. Артемій справляв ся з закупками, дома в його одбував ся великий гармідер. І мати й дочка прибирали в кімнатах, звелїли вимити чистенько підлогу, повимивати чисто вікна. Поралась наймичка, поралась Сусана Уласівна, а Ватя працювала з незвичайною енергїєю: постерала скрізь порох з мебелї, повиносила на ґанок вазони, бризкала на їх з рота водою, пішла в садок нарвала квіток, зробила два букети: один поставила на пяніно, другий на столї. Швидко в комнатах все залисніло аж засяло. Скрізь було чисто прибрано. Приїхав о. Артемій і привіз провізию. В кімнатах запанувала тиша: в пекарнї почав ся гармідер, неначе перед якимсь празником. Там готував ся смачний обід.

Ватя прибралась в літню легеньку сїреньку сукню, завязала шию малиновою оксамітовою стрічкою і ждала Леонїда Семеновича. Вона трохи зблїдла на виду. І палкі мрії, і тревога, і жданнє і гаряче коханнє — все це стревожило її нерви. Вона то сидїла на канапі в гостинній, взявши ручану роботу для вишивання, то ходила по гостинній, то сїдала за пяніно і починала вигравати тихі мельодиї, то знов вставала і заглядала у вікно

— Господи, як я перемучилась! Коли-б уже йшов! Якби краще було, щоб він мене застав? Чи за шиттєм, чи за граннєм? — думала Ватя: — краще буде, як він застане мене за пяніном...

І Ватя одчинила пяніно, сїла і почала награвати українські думки Завадського.

*

Леонід Семенович після вчорашнього бенкета спав довго, добре виспав ся, потім скупав ся в ставку і вже після одинадцятої години пішов до о. Артемія. В його таки була думка смачно пообідати в батюшки, бо його сестра готувала зовсім таки не кухарський обід: борщ та кашу з салом.

Несподівано загавкав на дворі Рябко. Рипнули двері в прихожу. Ватя грала і прислухувалась. В прихожій почув ся через зачиняні двері невиразний шум, потім якась розмова. Було виразно чути голос о. Артемія. Ватя почула, що її руки стиха задрижали на клявішах. Вона почувала тревогу в душі, але механічно водила руками по клявішах, ледві доторкувалась до їх. Руки торкали клявіші механічно. Усе її чуттє було направляне на далекий шум, на далеку розмову.

В столовій затупотіли, зашаруділи. В гостинну увійшов Леонід Семенович. Ватя обернулась і її щоки спахнули. Вона була незвичайно рада і ледві здержала себе, щоб не виявити своїх радощів.

— Добри́-день вам, Валентино Артемівно! А ви все за музикою, все за поезиєю! Добру частину ви собі вибрали! — говорив Леонід Семенович, витаючись з Ватею.

— А що-ж більше робити молодим паннам, як не грати, сьпівати та танцювати? — обізвав ся о. Артемій: — усьому свій час. Колись і ми грали й танцювали, а тепер вже не подужаємо танців, — сказав він обертаючись до жінки, котра вступила до гостинної поважно й гордовито: — чи правду я кажу, Сусано Уласівно?

— Була колись правда та заиржавіла: наше було та минуло, — обізвалась Сусана Уласівна, сїдаючи на канапі і запрошуючи гостя сїсти на кріслї.

Ватя сїла на другому кріслї проти Леонїда Семеновича. Вона примітила, що він трохи зблїд на виду. Він і справдї зблїд після вчорашнього бенкету.

— Може він думав про мене, як я про його, та й зблїд. „Ой коли-б ти так за мною, як я за тобою!“ — несамохіть прийшли її на думку слова пісні.

— Чи швидко-ж після нас вчора розійшли ся гості? — спитав о. Артемій.

— Не дуже швидко. Кропили млин довго ще після вашого одходу і кропили таки добре. Ваш сїльський старшина накропив ся так, що ледві потрапив в двері, як ішов до дому, — сказав Леонід Семенович і зареготав ся.

— А дїд Яків добре накропив ся, чи не дуже? — спитала Сусана Уласівна.

— О, дїд Яків — це міцний дїд: сидить, мовчить та тільки сопе, — сказав Леонід Семенович.

— А чарки не минав? — спитав о. Артемій.

— І чарки не минав, і зза столу вийшов тверезий. Цей дїд якийсь кремяний: неначе штукований, складяний з кремяної мозаїки, — сказав Леонід Семенович.

— Дотягне до сто років, — обізвалась Сусана Уласівна.

— А може ще й за сто перетягне, — сказала Ватя.

— Були де в гостях в цї місяцї? Забавлялись? — спитала Сусана Уласівна в Панасенка.

— Був у кількох сусїд та в свого батюшки. Але тепер саме настав гарячий час: скрізь робота; усїм нїколи, усїм не до гульнї. І в нас в дома робота аж горить! — сказав Леонід Семенович.

— Бачили ся з Антосею? — спитала Ватя і допитливими очима глянула на панича.

— Стрічав ся разів зо два в гостях, — сказав Леонід Семенович.

— Все така весела та проворна, — допитувалась Ватя: — чи поправилась хоч трохи, покращала?

— Здаєть ся, трошки стала повнійша, але, сказати по правдї. я й не придивив ся добре, бо вона швидко чогось поїхала до дому.

Ватя зраділа: її неначе стало лекше на душі. Вона скоса поглядала на батька і боялась, щоб він часом не виніс ґазети та не почав читати її гостеви. Їй хотїлось з ним поговорити, побалакати та ще й на самотї. Але о. Артемій таки не забув ся про свої ґазети, схопив ся з стільця, побіг до столової і виніс листок ґазети. В Ватї аж в душі похололо.

— Ну, тепер почнеть ся-ж трактация про політику! І який дїдько повидумував оті ґазети, щоб тільки одбивити ними паничів од паннів! — подумала Ватя. І її забажалось вирвати ту ґазету з батькових рук і шпурнути її за вікно.

Але о. Артемій на це не вважав і пошгував гостя читанням якихсь уривків та звісток, та розмовою про політику. Але на Ватине щастє в сьвітлицю вступила наймичка і оповістила, що куми принесли хрестити дитину. Ватя була ладна́ поцїлувати тих кумів в самісінькі уста.

О. Артемій вийшов. Сусана Уласівна трохи побалакала і собі вийшла до пекарнї для якоїсь куховарської справи, а може й зумисне. Ватя зістатась з Леонїдом Семеновичем в-двох.

Леонід Семенович зразу вимітив, що Ватя змінила тон: вона почала розважати гостя в ролї ґосподинї.

— Куріть, будьте ласкаві! — сказала вона і дістала з пяніна тютюн та сїрнички, поставила перед паничем, а сама сїла на канапі, зробила собі папіроску і почала курити.

— Ви курите? — спитав в неї панич.

— Так в ряди-годи, як часом припаде охота, але ре́гулярно не курю, — сказала Ватя.

Вона сїла серед канапи, спершась ліктем на вишивану подушку, заклала ногу на ногу, ще й трохи ноги простягла на бік. Вона нїби трохи лежала на канапї. Очевидячки вона позувала перед молодим паничем.

Леонід Семенович мимохіть задивив ся на неї. Повненька, навіть огрядненька, з здоровими, трохи втомленими очима, з примітними чорними бровами вона дуже нагадувала в тій недбайній вольній позї східніх гаремних дївчат.

— А ви були де в гостях після вашого вечора, аж до бенкету в млинї? — спитав в Ватї Леонід Семенович.

— Ні. Вчорашній бенкет був перший після нашого вечорка, на котрому я була, — сказала Ватя, пускаючи димок в гору; — та й де його бувати? Яке наше тут товариство? Хіба ви не знаєте наших батюшок? Яка з їх веселість?

— О, не грішіть бо! Батюшки народ веселий. Мінї весело в їх компанії. Мійське товариство багато не таке щире та веселе. Батюшки вміють пожартувати й посьміятись. В їх розмові багато гумору щиро-народнього, цїкавого, сїльського.

— Ій Богу, це ви говорите їм поза очи компліменти. А я готова втїкти од їх товариства хоч на край сьвіта. А наші матушки, та ще й ті... старійші? Ат... — сказала Ватя і махнула папіроскою.

— Ба не компліменти! От і на тому бенкетї в млинї я зауважав, що компанія веселилась й забавлялась щиро, просто, без чваньковитости, без мійської пихи, зовсім по-сїльський. Сгемéнно можна сказати про неї: що на умі, те й на язиці. А в містї не так, зовсім не так... Говори та й оглядай ся.

— А мінї ця компанія зовсім не по душі. Немає тут з ким зійтись, з ким приятелювати. Он тут недалечко живуть наші сусїди, — панни. Повиходили з третьої кляси дівочої духовної школи... Яка-ж це компанія? Письменні сїльські дївчата, тільки й того, що убрані по-европейському, — сказала Ватя і зітхнула.

— Високо несеть ся та не знаю, чи високо й сяде... — подумав Леонід Семенович.

— А Антося! Чим же вона недобра сусїда для вас? — сказав Леонід Семенович.

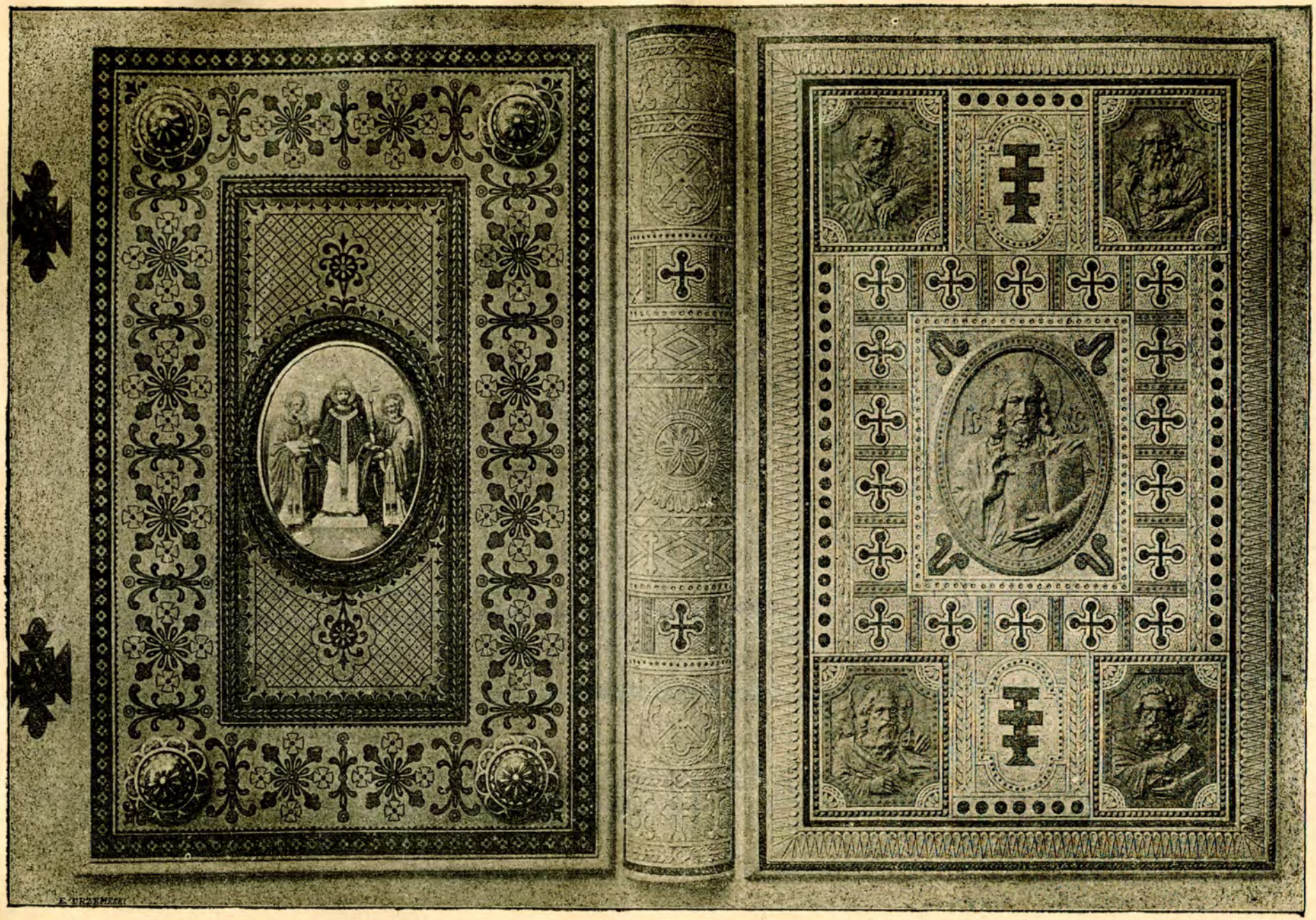
— Та тільки-ж одна Антося... але одна людина це ще не товариство, — сказала Ватя.

Вона підвела ся з подушки, посунула свою фіґуру в куток канапи і знов закинула ногу на ногу ще й голову одхилила назад. Її повна коротка шия, оперезана малиновою оксаміткою, забілїла й залисніла, як шовк.

— В нас тут така компанія, як оця, що́ принесла хрестити дитину: молодиці та баби, та молотники. Оцю компанію найчастійше доводить ся бачити, — сказала Ватя ще й сьогодню губу закопилила.

— А я люблю побалакати й з сїльськими дядьками: між ними трапляють ся веселі гумористи.

— Бо ви панич, а паннам це якось не пристає; та й поведенції такої в нас тепер нема на селї, щоб куматись з молодицями... — сказала Ватя. — Мінї весело жило ся, доки я вчилась в Київі. Хоч і роботи було багато, і харчували нас так погано, що ми все були голодні, але за те було весело в гуртї. Як приїхала я з школи до дому, то перші місяцї не

Оправа Євангелия пісьля мотивів Шкрибляка.

знала, де дітись з пудьги. Тепер я вже трохи звикла, — сказала Ватя і при тому підвела ся і сперлась ліктем об стіл, приймаючи ще инчу мальовничу позу.

— А я жду, не діжду ся, щоб скінчити свій курс. Ви в школі жили усі гуртом, в пансіоні, а я живу на кватирі в-двох з товаришом. Я за книжками, і він сидить за книжками. Та так нам весело в хаті!... Так весело, як ченцям в манастирі, — сказав Леонід Семенович і зареготав ся: — їй Богу, хоч постригай нас в велику схиму!

— А ви-б постриглись в велику схиму? Маєте до схими потяг? — спитала Ватя.

— Я? Борони Боже! Я дуже люблю паннів, а не схиму. Поганий з мене вийшов би чернець...

Ватя пильно подивилась на панича, неначе очима випитувала й вивіряла в його серця. Вона сподівалась, що він от-от признаєть ся, що любить її. Але панич більше не розводив ся на цю тему.

— А я переписала для вас „Азру“. Памяєте? Цей романс дуже припав вам до вподоби, — помовчавши обізвалась Ватя.

— О, спасибі вам! Це занадто багато чести задля мене! — аж крикнув панич.

— Усте! Усте! — крикнула Ватя до наймички, котра нагодилась в той час до столової: — а принеси мині мій саквояж, ту торбинку, що лежить в моєму „будуарі“ на столичку!

— Це бачте, я хотіла якось на днях поїхати до Антосї та й передати вам романс через Антосю, бо ви до Антосї частійше заїжджаєте, ніж до нас... — сказала Ватя.

Устя принесла маленький, гарненький, як цяцька, саквояжик, обшитий килімковою материєю з чудовими квітками, а найбільше з рожами. Ватя поклала собі на коліна саквояжик, одчинила його і почала порпатись в йому обома ручками. Ручки були маленькі, кругленькі, з повними неначе пухлими пальчиками. Ватя поодставляла мізинці. Малесенькі мізинці стерчали, золоті перстені з камінцями блищали. Ватя довго щось перегортала в саквояжі тільки пучками, неначе грала ся. Потім вона знайшла листочок нот і подала Леонідови Семеновичу. Він взяв, подякував і подав її руку.

— Позує... а може це її вдача така: гордовита і вдає аристократку. Цей аристократизм, отой її „будуар“, трохи мене тревожить, — подумав Леонід Семенович.

— Я дуже, дуже вдячний вам за вашу працю! — говорив Леонід Семенович.

— Але ця праця говорить про Ватині почування... накладає на мене ніби якісь обовязки, гм... — подумав Леонід Семенович і чогось зирнув по сьвітлиці та по столовій. Пянїно гарненьке, чепурненьке лисніло коло стіни.... Леонід Семенович чогось в думці почав ніби перевозитись звідсіль до дому, але не до свого, а до батькового. Він в думці ніби вже наклав на хури усякого Ватиного добра. Поперед усього він вивіз з двору блискуче пянїно, потім гарненьку і не дешеву мебіль, той здоровий самовар, що стояв в столовій на столі, ті срібні ложечки, срібні ложки... тарілки, подушки, обшиті кружевами... потім він вивів в думці з стайні о. Артемія пару баских коний, вигнав з загороди три пари круторогих волів, дві корови, вигнав з хліва десятеро свиний, двадцятеро овець, викотив з повітки добрий новий екіпаж — і це все перегнав та перевіз на батьків хутір, і аж в кінці всього добра він згадав про саму Ватю і запинив ся... — Цїкаво-б знати, скільки Ватя перевезе в своїй кишені до мене тисячок карбованців, — подумав практичний хлопець.

Поки він перевозив ся з Ватиним добром в своїй думні, в гостинну увійшла Сусана Уласівна і перебила той перевіз.

— От вам у нас і невесело. Попроси, Ватю, Леонїда Семеновича погуляти човном по ставку. В нас і гребці є: приїхали на тиждень мої унуки, — сказала Сусана Уласівна.

— Спасибі вам! Мині зовсім нескучно. Та вже-ж час мині і до дому їхати, — сказав Леонід Семенович.

— О, вибачайте! Без обіда ми вас не пустимо. Прошу зістатись на обід. Хоч обід в нас і простий, але прошу не поцуратись нашого хліба-соли! — просила Сусана Уласівна: — голодним ми вас не випустимо з свого двора.

Ватя зачинила й защіпнула саквояжик і поклала коло себе на столі.

— А справді варто було-б поплавати човном. Погода така тиха й тепла, — обізвалась Ватя.

— Льоню! Володю! а йдіть сюди! Тут ви потрібні! — гукала Сусана Уласівна в одчиняні двері.

В гостинну вступили два паничики: один, височенький, гімназіст, другий невеличкий семінарист. Вони поздоровкались з Леонідом Семеновичем і посїдали.

— А-ну, паничі! Беріть весла та гайда на човен! Поки обід поспіє, поплавайте трохи човном, — сказала Сусана Уласівна.

Паничі вийшли і пішли шукати весел. Ватя встала і гукнула на паничів:

— Та візьміть з собою корячок, щоб вичерпати воду з човна, а Устя нехай винесе килїмка, щоб застлати дно човна: я помажу собі і черевики, і сукню задрипаю.

[Далї буде.]

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

26.

Подорож до Єрусалима.

Межи нашими жидами
Поголос пустив ся,
Що ніби то в Русалимі
Месияш родив ся...

І зібрало ся аж десять
Грубих бородатих...
Грубих десять арендарів
Та самих багатих...

І зібрались в Єрусалим...
Скриньку гроший взяли,
В проводатарі для себе
Чумака наняли...

Дають йому свою скриньку
І в перед пускають,
А за ним самі поважно
В поход виступають...

Ідуть, сопуть арендарі...
Жаден ні словечка...
Аж ось в ночі забілїла
Перед ними гречка...

„Чи бачите, — чумак каже,
Як біліє море?“
А жиди всї: „вей мир, вей мир!...
Лихо нам та горе!...“

„Яке лихо, — чумак каже,
Підіймайте поли!
Ви пройдете через море,
Ніби через поле!...

Лиш за мною як у око!
А то буде й амінь!...
В саму прірву, аж до біса
Підете, як камінь!“

Захиталась під ногами
Зарошана гречка...
Ідуть жиди аж трясуть ся,
Жаден ні словечка!...

Вийшли з гречки арендарі,
Аж і лїс видати...
Ідуть вони аж до лїса,
Стають ночувати.

Поставали жиди на ніч,
Став їден ходити —
Чи деякий не згубив ся,
Хоче полїчити...

Хо́дить, ходить, жидів лїчить —
Тілько девять має...
А себе самого дурень
То і забуває...

Стано́вить ся сам у лаву,
Дру́гий виступає...
Лїчить, лїчить, не долїчить,
І все девять має...

Всї лїчили... але жаден
Дурень бородатий
Не згадає, не зміркує,
Що він сам десятий...

Не зміркують арендарі...
Нїчого робити —
Ідуть вони до Івана,
Просять полїчити...

Полїчив він, втихомирив...
Пора-б спочивати...
„А що, мої арендарі,
Де будете спати?“

„Так, Іванцю, положи нас,
Щоб вовк не почуло,
Щоб всї були в середині,
А з краю не було!...“

„Добре, каже, арендарі!
Я вже й місце маю!
Як уложу, то не буде
Нї жадного з краю!...“

А там саме на поляні
Груша зогнивала,
А під нею прездорова
Комашня стояла...

Іде чумак до комахів
Із орендаря́ми,
Роскладає на около
Жидів голова́ми...

„Та глядїть же, — промовляє,
Лежіть жиди тихо!
А то послї почуєте,
Яке буде лихо!...“

Пішов і сам постелив ся
Під зеленим дубом
І заснув собі до раня
Кохано та любо!...

А тим часом арендарів
Обсїли комахи...
Гризуть, їдять на всї бо́ки, —
Мовчать сїромахи...

Гризли, гризли на всї боки
З вечіра до раня;
Нагризли ся собі в волю
Та до вподобання...

Пробудив ся чумак рано,
Жидів оглядає...
„А що? добре було спати?“ —
Жидову питає...

— „Ай, Іванцю, що тут бу́ло?
Яке було́ лихо?...
Але ми, Іванцю, серце,
Всї лежали тихо!...“

„Тілько й щастя арендарі,
Що тихо лежали,
А то були-б вас до лиха
Всїх позаїдали...

Уставайте-ж арендарі,
Та моліть ся Богу!
Роса впала, зійшло сонце —
Пора у дорогу!...“

Повставали арендарі,
Богу помолились
І снїдати не снїдали,
В дорогу пустились...

Ідуть вони за Іваном
В лихую годину!...
Через нетрі, через пущі,
Та через теринну...

Іде вже їх не носила
Нечистая сила!
А вже таки серед лїса
Нічка захопила.

Смерклось добре. Стало темно.
Треба ночувати!...
„А що, мої арендарі,
Де будете спати?...“

„Іваночку, голубчику!
Кажуть жиди грубі, —
Сеї ночки ми вже хочем
Ночувать на дубі! —

Лїзуть грубі арендарі
На верх дуба спати...
Ще й говорять чумакові
Гиляки обтяти...

А чумак обтяв гиляки
Ще й канця (?) їдно́му...
Узяв собі скриньку з грішми
Та й пішов до дому...

Зійшло сонце понад лїсом —
Жиди не злїзають...
Як во́рони на гиляках,
Чумака чекають.

Просиділи до полудня
Все Івана ждали...
Але його нема й духу,
Поминай як звали!...

Починають арендарі
Самі міркувати,
Як їм грубим арендарям
З дуба позлїзати...

Присудили, щоби Лейба
За гилля вчепив ся,
Щоби Лейбі грубий Мошко
За ноги вхопив ся...

Щоб за Мошка взяв ся Гершко,
Щоб за Гершка Хаїм...
„Як вчепим ся, кажуть, разом,
То всї позлїзаєм...“

Бере Лейба за гиляки,
Що сили вчепив ся,
По нім злазить грубий Мошко,
За нього вхопив ся.

По Мошкови злазить Гершко
І його хватає...
По них решта арендарів
По́взає, злїзає...

Кричить Лейба, репетує —
Не може тримати...
Але йому Мошко радить
Руки поплювати...

„Поплюй руки, поплюй руки!“
Жиди бормотіли,
Але Лейба ще не плюнув,
Як всї полетіли!...

Щось з годину арендарі
Покотом лежали!
Прочумались, як з похмілля —
Ледве повставали...

Повставали арендарі...
Всї були хороші —
І без хлїба й без одежі
Та ще і без гроший...

Беруть вони, за Мойсея
Лейбу обирають...
І холодні і голодні
В поход виступають...

Вийшли якось з того лїса;
Ба й село видати!
„Гей панове! — кричить Мошко,
Ходім рабувати!...“

А в селї людий не було —
Всї пішли на поле...
Як забрались наші жиди —
Боже твоя воля!...

Де цибуля яка була,
Яка редька бу́ла. —
Від голодних арендарів
Жадна не минула...

От під'їли арендарі,
Село покидають!...
За Лейбою знов по парі
В поход виступають...

Пішли собі через поле,
Ідуть день і нічку;
Аж приходять перед сьвітом
Над глибоку річку...

Зажурились арендарі,
Маючи пригоду...
Але Лейба десь поглянув
Липову колоду...

Біжить живо до колоди,
На неї сїдає...
Та до себе арендарів
Решту закликає...

Каже себе на колоді
В гору підійняти
І до неї поясами
Ноги привязати...

„Треба, каже, до колоди
Добре пригорнутись,
Щоб часами серед річка
В воду не схибнутись...“

Привязали жиди Лейбу,
Підняли колоду,
Перенесли аж до річки,
Пустили на воду...

Пливе Лейба через річку,
Тай бжолй жахнув ся,
Та у воду головою
Так і повернув ся...

І не стало уже Лейби,
Тілько видно пяти!
І почали арендарі
З дивом розважати:

„Ото дурень грубий Лейба!
Ото дурень Хусит!
Так далеко до берега,
А він ноги сушить!...“ (1858).

27.

Оливо не вадить.

І тїкало два жиди
Колись за границю,
Надибали на степу
Набиту рушницю.

Надибали, підняли,
Стали та й ґерґочуть,
Далї крикнули „ґерехт!“
І стріляти хочуть.

Та стріляти не біда,
Але як стріляти?
Не зміркує бідний Сруль,
Звідки що почати.

Далї пейса підкрутив,
„Тепер, каже, бухну!
Ти в бу́хили, Лейбо, дуй!
Я рухили рухну!“

Не перечить грубий жид —
Руру надуває,
А тим часом жвавий Сруль
Куро́к відтягає.

Далї рухнув за язик —
Бухнула рушниця,
Пішла куля Лейбі в рот,
Грубий жид валить ся.

А Сруль йому на відхід
Добру раду радить:
„Виплюй! виплюй! все кричить,
Оливо не вадить!“*) (1860).

28.

Жидівська дитина.

Сидить мале жидиня,
Головкою має,
А жидівка молода
Тілько розважає:

„Що то дїти в мужиків
То й погані очи!
Все руками хап та хап!
Так красти і хоче!...

А у нас собі сидить,
Головкою має —
Воно думає собі,
Як прожити має“.

29.

Горобцї.

Стоїть руде жидиня
У чорній ярмурцї,
Під пахвою „алеф-бет“
В новій шабатурцї.

І „цицили“ аж до пят,
Пейсики нївроку!
Стоїть, дивить ся собі
На школу високу.

А на школї горобців
То стилої мами,
Так і вють ся понад дах
Цїлими мірка́ми.

Задивилось жиденя...
Аж рабин лучив ся:
„А куди, питає, так,
Ха́сю, задивив ся?“

— Я дивлю ся, каже той,
На той бідний птиця,
Де то дїнеть ся воно́,
Як школа спали́ть ся? (1860).

[Далї буде.]

НИРЕ́ЦЬ.

[ШІЛЄРА.]

„А хто з вас ри́царів сьмілий такий,
„Щоб зва́жив ся в мо́ре пурну́ть?
„Я ку́бок уки́ну туди́ золотий —
„У мить його хви́лї ковтну́ть.
„Та хто міні знову той куб о́к добу́де,
„Тому́ хай дару́нком від ме́не він бу́де.“

* * *

Король се промо́вив і ки́нув свій приз
Із ске́лї, що́ кру́то висить
Над морем ревучим, в безо́дню у низ,
Де хви́ля шалена вищи́ть.
„Ізно́в вас пита́ю я, хто із вас жвавий,
„Що сьміливо ки́неть ся в море піняве?“

* * *

*) Пієси без дати списано з другої частини рукопису, на заголовку котрої виставлено „1860“ рік, коли певне злаштовано ту частину рукопису, але дати, коли скомпоновано яку пієсу, не визначено, як се зроблено в І ій частині рукопису; так і ми лишаємо всї ті пієси під спільною датою 1860 р.

І з чу́рів і ри́царів ко́жен притих, —
Всї чу́ють се й мо́вчки глядя́ть
На мо́ре серди́те, — ні́ о́дин із них
Не хоче той ку́бок дістать.
Тодї то у тре́тє король їх пита́є:
„Невже-ж пак мото́рних між вами не ма́є?“

* * *

Та тихо як спе́ршу нїмує гурте́ць —
Хоро́брих між ни́ми нема́...
Аж ось виступа́є оди́н молоде́ць,
Кере́ю і пояс зніма́.
І ди́влять ся всї понад грізним пото́ком
На га́рного чу́ру диву́ючим о́ком.

* * *

І тільки-ж на са́мий то край він ступи́в
І в чо́рную про́рву зирну́в,
Як звідтїль мов вітер серди́тий зави́в,
Мов зда́лека грім десь загу́в.
То хви́лї, кото́рі Хари́бда ковтну́ла,
Із ре́вом та шу́мом назад ізригну́ла.

* * *

Усї поприти́хли — пропав його слї́д,
А хвиля знай хви́лю глита́,
І кожен тут рицар здригну́всь і поблід, —
І тихо шепта́ли уста́:
„Хай царство небесне тобі, о моло́дче!...“
А море знай стогне та вре і клеко́че...

* * *

Про ме́не коро́ну хоч вкинь ти туди́
І мов: той король, хто пурне́
І ви́рне, добу́вши корону з води, —
Твій приз би не зва́бив мене́.
Бо що в глибині́ там пучи́на ховає,
Із нас ні єди́на душа́ тут не знає.

* * *

Мабу́ть, завертївшись, не раз байдаки́
Шугну́ли в сю про́рву без дна,
На по́верх же тільки самії тріски́
Зірну́ли і що́гла одна́...
Та чути яснїйше, гуде́ як і сви́ще
Неначе десь фуґа все бли́жче та бли́жче.

* * *

Вид Днїпра коло порогів.

Кипи́ть, пузири́ть ся, гуде́ і сичи́ть,
В ого́нь буцїм во́ду хто лле́.
У верх шумови́ннє під небо лети́ть,
І хви́лю за хви́лею бє́.
Шумля́ть і лю́тують хвилястиї го́ри,
Мов мо́ре роди́ть хо́че дру́ге ще мо́ре.

* * *

Ущу́хнуло мо́ре і сти́хло нара́з,
І го́мін бурли́вий пройшо́в,
Але́ не на до́вгий притихло то час,
Бо ось шумови́ннє ізнов
Із тріском на дві полови́ни розде́рлось,
І чорная па́ща, мов в пе́кло, розверзлась.

* * *

Хуте́нько, поки́ ще прибо́й не вернувсь,
Моли́тву юна́к прошепта́в
І... крик пристрашенний на ске́лї почу́всь...
З очи́й він ізни́к і пропа́в...
Там море як пе́рше реве́ і буя́є,
Завзя́того-ж чури нема, як немає.

* * *

Кипи́ть, пузири́ть ся, гуде́ і сичи́ть,
В ого́нь бу́цїм воду хто лле.
У верх шумови́ннє під небо летить,
І хвилю за хвилею бє.
З гудїнням, неначе далекого грому,
Бурхну́ло щось зразу із те́много ло́ну.

* * *

І глядь, щось з кипу́чої тьми вирина́!
Он біле, як ле́бідь, плече́,
А он і рука показалась одна́,
Другою гребе́ гаряче́!...
То він! Лїву руку у го́ру тримає,
А ку́бок в руцї тій як зо́ря сия́є.

* * *

І важко він повною грудью здихну́в,
І сонце вита́ в небесї.
„Живи́й він остав ся, гляді́ть, не втону́в!“
Так радісно скри́кнули всї.
Хоробро він спас ся з могили, з безо́днї,
І ди́вить ся знову на мир він Господнїй.

* * *

Прийшóв, — а круг йóго вся чéлядь стаé.
Упáв він к ногáм короля,
На колíшках кýбок йомý віддаé, —
Той дочці моргнýв щось здаля,
Дочкá берé кýбок — винóм наповняє
І чýрі даé; — а цей так починáє:

* * *

— „Нехáй же здраствýє король наш! і вам
„Всім зúчу я рáдісних днів!...
„Внизý же, крий Боже, страшенно як там!
„О, спúтувать гріх нам Богів!
„І гріх, і не слíд домагáтись що сúли
„Провідать, щó боги там тьмóю покрúли...

* * *

„У мить понесло́ у безóдню менé!
„А там із скелúстих печéр
„На зýстріч мінї та потóк як чкурнé!
„Як вдáрив менé і попéр,
„Як став мов ту дзúгу менé він кружлятú, —
„Крутúвсь і вертівсь я — не мóжу встоятú.

* * *

„Тут Бог допоміг милосердний мінї, —
„До Йóго я щúро взмолúвсь, —
„Я вúступ з корáлів уздрів в глибинї,
„За йóго рукáми вхопúвсь.
„А тут на корáлях і кýбок із бóку
„Завяз, а то в прóрву він впав би глибоку;

* * *

„Бо там підо мною далéко велó
„В якýсь ще безóднюю глиб...
„Нічого не чуть, тільки видно було
„Страшенних і гадів, і риб,
„Морськýю салямандру, морськóго дракóна, —
„Усї повилáзли з пекéльного лóна.

* * *

„І збúлась вся пóгань у чóрні клубкú,
„І вéть ся мерзéнний весь гад,
„І плéщуть ся різнії рúби морськí,
„І Мóлот,*) й з колючками Скат,**)
„І хúжа Акула — морськáя гієна
„Роззявила пáщу зубáту на мéне.

* * *

„Висів так між смертию я і життям
„Далеко від сьвіта й людúй,
„Одúн із живéсеньким в грýдіх чуттéм
„Сред тúсячи лютих смертúй!
„Один і далекий від звуків жадáнних
„Людськúх, — серед всяких чудóвищ погáних.

* * *

„Отак за корáлєвий риф я держáвсь,
„Аж ось тут стоногий підплúв
„До мéне щупáк, так я тáк ізлякáвсь,
„Що риф той із рук опустúв.
„У мить мене хвúля схопúла бурлúва,
„Підкúнула вверх, — і я спас ся щаслúво.“

* * *

Корóль здивувáв ся і каже йомý:
— „Візьмú-ж ти цей кýбок собí!
„А ось ще алмáзний я пéрстень змíмý,
„І теж подарýю тобі,
„Як щé раз в пучúну ти дýшу відважеш
„І все, що побáчиш на днї, нам роскáжеш.“

* * *

Дочкá, як почýла отцéвий той сказ,
Поблíдла і стала прохáть:
— „О, тату мій, буде, благаю я вас,
„О, буде вам так жартовать!
„Колú-ж ваше серце докóнче так хóче,
„Хай другúй ще з лúцарів зважить ся й вскóче.“

* * *

Король після цьóго той кýбок узяв
І знов йóго кúнув у низ.
„Як щé раз добýдеш його, то щоб знав,
„Віддам найдорóжший я приз,
„Віддам ще сьогóдня тобі за дружúну
„Так нїжно за тéбе молящу дитúну.“

* * *

І чура, зачýвши круліївські словá,
І вздрівши, як тая лицéм
Шаріє, блíднїє і падá-вмлíвá, —
Увéсь загорів ся огнéм.
О, щоб роздобýти такý нагорóду,
На все він готóвий!... І кúнув ся в вóду...

* * *

Бушýє там хвиля, кипúть і гудé,
Гогóче як грім і гремúть.
Нагнýлась красýня над мóрем і жде,
А сéрденько в грýдіх щемúть...
За хвúлею хвúлю пучúна здіймáє,
А гáрного чýри немá, як немáє.

Петербург р. б. 1893.
Лютого 3.

Цезар Білило.

БЕЗТАЛАННА.

ДРАМА В 5 ДІЯХ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО.

ЛИЦЕДÏЇ:

Іван, старий чоловік, москаль.
Софія, його дочка, молода дівчина.
Ганна, удова, мати її.
Гнат, її син, парубок.
Варка, дівчина.
Параска, 1-а, 2-а } дівчата.
Омелько, Демян, Степан } парубки.
Явдоха, хозяйка на вечерницях.
1-й, 2-й } старости.
Парубки, дівчата і музики.

ДІЯ ПЕРША.

Хата Явдохи. — Вечерниці.

Ява І.

Входять: Гнат і Демян.

Гнат. Через що-ж то вечерниці забороняють?
Демян. Хіба ти не знаєш?
Гнат. Не знаю, я тілько що з гóрода приїхав.
Демян. Вчора сїно у Вороного згоріло, а він скаржив ся старшинї, що, каже, парубки заходять з дівчатами під сїно, курять циґарки, і сїно — вони, виходить, підпалили.
Гнат. І видумає старий чорт, півтора людського! Хто-ж то бачив, що парубки з дівчатами під сїном стоять та ще й циґарки курять?
Демян. Та це правда. Я сам бачив у той вечір, як злучилась пожежа, Омелька і Варку під сїном Вороного.
Гнат. Варку? З Омельком?!
Демян. Еге!
Гнат. Ти сам бачив, своїми очима?
Демян. Своїми очима бачив.
Гнат. Варку?
Демян. Варку.
Гнат. З Омельком?
Демян. З Омельком.
Гнат. Нї, то тобі так здало ся...
Демян. Що-ж то у мене куряча слїпота, чи як? Або не знаю я Варки і Омелька? Стояли, кажу тобі, ще й обняв-

*) Мóлот — така риба морська. Її ще й довбнею зовуть. Вона буває дуже великою і схожа на молот.
**) Скат — також риба з породи дельфінів, чи що.

шись, а як мене побачили, розійшли ся. Чудний, думаєш, як ти до неї залицяєш ся, то вона вже ні до кого більшь не притулить ся? Ого! Тебе-ж не було, вона заскучала, а Омелько розважив! Ха, ха, ха!

Гнат. Не сьмій ся! Не дратуй мене, бо так і тьопну!

Демян. Тю! Чого-ж ти на мене сердиш ся? Сердь ся на Варку, а мині подякуй.

Гнат. Ходім.

Демян. Куди?

Гнат. Ти куди хочеш, а я до дому.

Демян. Не вигадуй біс-батька зна чого! Скоро зійдуть ся хлопці й дівчата.

Гнат. Я не можу бачить ту прокляту фойду, я її тут привселюдно буду бить, аж піря летіти ме!

Демян. То й дурний будеш! Пристань до першої дівчини, щім гірше уразиш Варку, ніж тим, що побєш. Хіба мало дівчат? Та перша Софія далеко краще за твою Варку, придивись, як паняночка!... і ні з ким не знаєть ся.

Гнат. Вона така недоторка: ранійш усіх до дому йде і все соромить ся чогось.

Демян. Тим вона і недоторка така, що тебе любить.

Гнат. А ти почім знаєш?

Демян. Та вже знаю... Вчора Софія приходила до моєї сестри, батько її хоче віддать у го́роді заміж за якогось шевця. Вона росказувала про це сестрі... а я підслухав — каже, я люблю, сестро, Гната, і так як на смерть не хочу їхать у го́род...

Гнат. Та брешеш!

Демян. Побий мене Бог — правда! Я, брат, і сам хотів до неї примостить ся, та як почув, що тебе любить — охота одпала.

Гнат. А вона-ж сегодня буде тут?

Демян. Безпремінно зайде попрощать ся!

Ява 2.

Входить Явдоха і Варка.

Явдоха. Е, шкода хлопці, сегодня вечерниць у мене не буде! Старшина наказав, щоб не приймала вас, бо оштрафують. Все через сіно Вороного, що ви підпалили.

Варка. Я вже прийшла, щоб і кужеля свого взять! Гнате, ви-б пошукали на тім боці, чи не прийме нас хто?

Гнат. Пошли Омелька, нехай він пошукає задля тебе.

Варка. Що ти кажеш?

Гнат. Та те-ж саме й кажу.

Варка. Уже знову хтось набрехав?

Гнат. На злодієви і шапка горить, зараз догадалась...

Варка. Що догадалась, що догадалась? Чи ти не здурів? Дивіть ся!

Гнат. Дивись уже ти, а ми бачили.

Варка. Нехай тому повилазят, хто бачив.

Гнат. І бачили і не вилізло.

Явдоха. А-ну, заведіть ся! Послі собі побалакаєте, а тепер ідіть з Богом з моєї хати, бо й другі на огонь почнуть сходить ся.

Демян. Та не виганяйте бо нас, тітко, нехай уже цей вечір у вас посидимо. Ще нїхто не знає що не можна, і сегодня зберуть ся з музикою.

Явдоха. Ще й музика? Ей Богу, не хочу! Ви мині наробите такого лиха, що оштрафують.

Демян. Пропаде вечір.

Гнат. Ми штраф у складчину заплатимо!

Варка. Тітко, голубочко, не виганяйте! Бачите й музика буде, вже давно танцювали.

Явдоха. Тобі дзиґо, аби танці!... Глядіть, щоб і вам чого не було.

Демян. Більш коли лиха не буде! Чуєте, вже хтось іде... Дівчата бо тоненько балакають. *(Ідє до вікна).* Ач! Як гиндичата пищать.

Варка *(до Гната).* Чого бо ти сердиш ся? Нехай тобі той Омелько сказить ся! Притулив горбатого до стіни. *(Лащить ся).* Я тобі щось скажу.

Гнат. Скажеш Омелькови.

Варка. Чи ти не сказив ся? *(Тихо):* Гнаточку, хіба-ж ти не знаєш...

Гнат *(одвертаєть ся).* Знаю! Не прилипай.

Варка. Тьфу!

Демян *(у вікно).* Заходьте, заходьте дівчата! Чого ви там радитесь? Софіє, веди пере́д!

Ява 3.

Входять Софія і дівчата.

Всї. Добри́-вечір!

Софія. А казали сегодня не буде вечерниць. Ми підійшли тихенько, тихенько, та й стоїмо й боїмо ся: чи йти, чи не йти?

Гнат *(підходить до Софії).* Погуляємо Софіє!

Софія. Погуляємо! Для мене це послїдні вечерниці.

Гнат. Чого так?

Софія. Поїду у го́род до батька.

Гнат. І заміж там вийдеш за шевця?

Софія *(соромить ся).* А ти почім знаєш?

Гнат *(тихо).* Знаю. Не їдь! *(Шепче їй на вухо).*

Софія. Як раз! А Варка?

Гнат. Я забув і думать про неї...

Софія. І за мене потім так само забудеш.

Гнат. Хіба ти Варка?

Варка. Що там Варка тобі навязала в зуби? Іди сюди, Гнате!

Гнат. Казав прийде вчора.

Софія *(тихо).* Іди-ж, чом не ідеш?

Гнат. Нехай їй чорт! *(Шепчеть ся з Софією, та сьміють ся, а Варка сердить ся).*

Варка. Чи на довго спарував ся?...

Гнат. А тебе завидки беруть, що не всї парубки біля тебе? Буде з тебе й Омелька.

Варка. Чого ти причепив ся до мене? Як та собака гарчить! Не велике щастє і ти і твій Омелько! Багато вас є, на одній осиці і не перевішаєш! Прощайте, тітко! Я піду, а то ще у холодну звідціля позабирають. Ходім дівчата.

Демян. А музика-ж буде, ти збиралась танцювать і сама тітку прохала, щоб не виганяли.

Гнат. Та не зачіпай її, нехай іде!

Варка. Отже на злість зостанусь.

Гнат. Мині на злість, собі на користь. Скоро й Омелько прийде. Жаль тілько, що сіно згоріло.

Ява 4.

Входять парубки.

Демян. О, бач! За вовка помовка, а вовк у хату шусть.

Варка. Повісь собі його на шию!

Гнат. На що його вішать, коли ти сама повісиш ся у нього на шиї.

Омелько. Кого це збираєте ся вішать?

Гнат. Та тут дівчина вішаєть ся одному парубкови на шию, та нема доброї мотузки, а на тонкій обірветь ся.

Варка. Дурному вічна память!

Омелько. А нам на здоровячко?

Гнат. Тепер може буде й вічна. Воно все так: як є — не жалуємо, а нема — плачемо.

Варка. Нема за ким плакати, нема кого й жалкувати.

Омелько. Нічого не розберу. Бачу тілько, що Варка з Гнатом глек розбили.

Гнат. А ти черепки позбирай та у кишеню заховай...

Омелько. Хоч би й за пазуху заховав, тобі яке діло?

Гнат *(сьміють ся).* Малі та дурні, раз-у-раз на сьмітнику збирають черепки і їм нїхто не заважа! Збирай і ти.

Омелько. Гляди, щоб з твоєї голови черепки не посипались!

Гнат. А-ну, попробуй! *(Підступа).*

Омелько. Думаєш злякаюсь? От тільки не одійдеш, то й побачиш! Чого чепляєш ся? Дума як здоровий, то й побоюсь? Кілок не розбира ні здо́рового, ні слабого!

Демян. Та годї вам гризтись за масляні вишкварки! От нещасливий день: останній раз зібрались, а згоди нема, тільки сварка.

Омелько. Чого-ж чепляєть ся мов скажена собака

Демян. Годї, Омельку! Давай по чарці! Я бачив там у тебе щось зза пазухи виглядало.

Омелько. Підождеш.

Демян *(сьпіва)*: [„Ой ходив чумак сім рік по Дону“...] Чого-ж мовчите? Підхоплюйте, бо поснемо!

Дехто. Ну її — давня!

Демян *(сьпіва)*: Раз ішов я тиртуваром,
Сидять красотки на крилцє,
Точно вийшли вони із больницї
Нєту краски у лицє...

Дехто. Погана! Хай їй чорт!

Демян. Ну, вже як цієї не вгодно, то й сьпівать не буду.

(Сьпіва дівчина, а потім хор підхоплює):

Ой, гиля, гиля
Гусоньки на став.
Добри-вечір дівчино } bis
Бо я ще й не спав }
Ой не спав я ніч
І не буду спати.
Дай же-ж мінї дівчино } bis
Повечеряти! }

Ой Боже, Боже,
Який я вдав ся,
Брив я через річеньку } bis
Та й не вмивав ся. }
Ой верну ся я та й умию ся,
Ой, та й умию ся,
На свою дівчиноньку } bis
Та й надивлю ся. }

Ой не вертай ся,
Та й не вмивай ся!
Єсть у мене криниченька }
Під перелазом — }
Умиємось серденько } bis
Обоє разом! }

(Як хор сьпіва, входять музики; вони сідають наперед кону і лагодять ся. Хор змовка; з останнїм акордом пісьнї грають козака, танцюють. Через яку хвилю кричить: „Старшина!“ „Нї, Онисько!“ „Тїкаймо!“)

Явдоха. Ой, Боже-ж мій, що-ж то буде?

Голос *(під вікном)*. Ач, який гармідер підняли! Це тим, що не велено збирать ся? Зараз мінї розходїть ся, бо запишу у притокола, то будете знать... *(Всї один по одному виходять. Чуть голоси: „На той бік?“ „Ходім мерщій!“ „До дому!“ „А ти куда?“)*

Явдоха. Я казала, що ви мінї біду накличете. Ох, лихо! Ще оштрафують! Чули — кричали, що притикола якогось напишуть, треба побігти упросить, щоб не казав старшинї, він на могоричь здасть ся! *(Хутко виходить. Тим часом всї пішли, остались тілько Гнат, Софія і Варка).*

Ява 5.

Софія, Варка і Гнат.

Софія *(до Гната)*. Прощай! *(Ідє за хозяйкою).*

Гнат. Та й я за тобою.

Варка *(його придержує)*. Стрівай!

Гнат. Чого тобі?

Варка. За що-ж ти кидаєш мене?

Гнат. Не бігай за всїма разом! Любиш одного, до одного й горни ся. А то як у тій пісні сьпівають: „Я з тобою вечір стою, на иншого важу.“

Варка. За ким же я, окрім тебе упадаю?

Гнат. Хлопцї бачили, як ти під сїном обнявшись з Омельком стояла.

Варка. Бодай вони так бачили своїх батьків, як вони бачили мене з Омельком...

Гнат. Демян тобі у вічи скаже.

Варка. А як і справдї пошуткувала з Омельком, то хіба це великий гріх?

Гнат. Я так шуткувать не вмію. Пусти, не держи мене!

Варка. І ти-ж з другими жартуєш, я не серджусь, а як я пожартувала...

Гнат. Ну, то й жартуй! Така вже в тебе вдача, так тебе злїпили: ти не для одного, ти для всїх!

Варка. І тобі не гріх і не сором таку неправду говорить? Не вже-ж ти мене покинеш справдї.

Гнат. Парубків доволї є — охотників найдеш багато, не заскучаєш... Прощай, немає часу...

Варка. Софія жде? Мене докоряєш, а сам?... Учора божив ся, що мене любиш, а сегодня біжиш божить ся Софії? Не буде тобі щастя з нею, не буде!... Гнате, схаменись, Гнаточку! Ти-ж присягав ся мінї...

Гнат. Було-ж шанувать ся. *(Пішов).*

Ява 6.

Варка *(одна)*. Сором який! Через неділю мав старостів прислать і покинув. Піде поговір, неслава, подумають, що я і справдї яка непутня... Засьміють, заплюють, посивію в дівках... а ти будеш кепкувать! Нї! Треба кувать залїзо, поки гаряче... Ти одбивав від мене парубків, а тепер, за першого, якого стріну, хоч і зараз ухвачусь і не я буду, коли не вийду заміж ранїйш, ніж ти опамятаєш ся. *(Входить Степан)*. Степан! Попробую щастя — він задивляв ся на мене нераз...

Ява 7.

Степан і Варка.

Степан. Здрастуй Варко, що-ж це нема нїкого?

Варка. Були, та Онисько розігнав усїх.

Степан. І Гнат був?

Варка. Гнат?... Здаєть ся, був... та був же, був!

Степан. Де-ж він?

Варка. А чорт його знає, куди він пішов... Тобі він хіба потрібний?

Степан. Нї, я так питаю...

Варка. Давно я тебе бачила Степане, аж наче чого зрадїла — мов брата стріла... Чого ти рідко так на вечерницї ходиш?

Степан. Наймит нїколи не має часу.

Варка. Правда твоя, Степаночку. Гірко жить на сьвітї, як нема батька, матері... нема щирої дружини... Я часто дивлячись на тебе, як ти працюєш, думаю собі: щаслива та дівчина буде, котру ти посватаєш.

Степан. Дівчата таких, як я, не люблять.

Варка. Які дівчата?

Степан. Та всї вони однакові: гляне на мою твар, злякаєть ся і одвернеть ся... *(Сьміють ся)*.

Варка. Яка-ж у тебе твар?... Зовсім не страшна, що ти вигадуєш?

Степан. Ти в день придивись, то й сама злякаєш ся: раба, мов чорти горох на нїй молотили.

Варка. Скажи краще, що ти несьміливий, та й звертаєш на твар і ганиш її без міри! Он горбатий Маржа́н яку кралю висватав. Хіба ти до него прирівняв ся? Ти парубок як дуб, на все село — і глянуть любо.

Степан. Хіба з заду...

Варка. Вже коли дівчина тобі говорить, то повір! От спробуй: яка до вподоби, сьміливо залицяй ся, то й побачиш, що твоя буде.

Степан. Всї казали, що ти горда, а ти, бачу, така привітлива, балакуча....

Варка. Я горда? Ото! Чим же мінї гордувать?

Степан. Красива, а всї залицяють ся, от і горда.

Варка. Коли хочеш, то я горда тим, що нї на кого не дивлю ся і не вважаю на їх залицяння.

Степан. А Гнат?

Варка. Що мінї Гнат?... Пройдисьвіт, волоцюга, та й більш нїчого. Ти думаєш, що я до Гната?...

Степан. Кажуть.

Варка. Не вір. Мінї парубки такі не до вподоби. Правда, він упада за мною і тільки других одбива, а мінї про него байдуже... Я скоріще полюблю смирного, роботящого...

Степан *(бере її за руку)*. А я думав...

Варка. Що ми любимось з Гнатом? Нї, нїхто не зна, кого я люблю! *(Зітхає)*.

Степан *(притяга її до себе)*. Кого-ж?

Варка. Як буде сьміливіщий, то й сам догадаєть ся... Ну, пусти — я піду.

Степан. Варко!

Варка. Чого?

Степан. А не будеш сьміяти ся?

Варка. Нема з чого.

Степан *(на бік)*. У мене серце замира! А!! *(До Варки)*. Скажи, кого ти любиш?... Може... нї, скажи сама... скажи, скажи!

Варка. Я люблю смирного, несьміливого, роботящого... трохи таранкуватого, та доброго парубка... От тобі й догадай ся!

*

Степан. Мене!?
Варка *(опуска очи)*. Тебе... відгадав...
Степан. От несподівано! Ти-ж не шуткуєш? Ні?
Варка. Що ти, Бог з тобою?
Степан. Я від твоїх річий, мов одурів! Я сам тебе давно люблю, тілько бояв ся про те й подумати, щоб тобі признать ся.
Варка. Суженого конем не об'їдеш...
Степан. А коли так, то завтра жди від мене старостів, нам нічого одволікать, ми любимось давно обоє, мині-ж нема з ким радить ся, я сам один, ніхто не заборонить посватать кого схочу, а гроші є в мене, слава Богу!
Варка. І я думаю, бо і мині ніхто не заборонить, і я сама собі ґосподиня...
Степан. Варко! Я не вірю своєму щастю. Мині все здаєть ся, що ти шуткуєш... Коли пошуткувала, то не доводь шутки до наруги, скажи зараз, бо я не вмію так, як другі... Як осоромиш перед людьми... насьмієш ся надо мною — я...
Варка. Хтось сюди либонь іде, здаєть ся, тітка вертаєть ся! Іди Степане, я візьму кужель і зараз вийду. Ми ще з тобою побалакаємо. *(Степан виходить, а Варка бере кужель)*. Ну, тепер мині нічого не страшно. Степан від брехень захистить. А все-ж на душі важко. Не вірю я, щоб Гнат мене покинув! Не вірю, тричі не вірю! Він завтра прийде сам до мене!... О, коли-б так сталось!... Тоді Степана на бік.

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Вулиця. Варчина хата з-ліва від глядачá.

Ява 1.

Варка *(стоїть на порозі і вигляда)*. Нїкого не видко!... Серце до Гната рветь ся, а злість і досада здержує... Цілий день з хати не виходжу, вигляну і знов у хату, посиджу, понуджусь, здаєть ся: от-от прийде Гнат — знов вигляну, а його нема!... Де-ж він?... Вже й вечір наближаєть ся, а на душі так погано, мов там прилип шматок чогось важкого і гне мене до землі... Ох!... *(Зачиняє двері і зникає у хатї)*.

Ява 2.

Виходить Ганна з правого боку від глядачá.

Ганна. Сказив ся парубок, не інакше! І на вулиці не видко... Ждала обідать, не прийшов, галушки простояли як кваша, і сама через него не обідала... Вже й вечір, а його нема!... Чи не поробили йому чого дівчата? Вештаєть ся скрізь по вечерницях, може яка і піднесла... чого доброго... ще пропаде! От кара Господня! Кажу, жени ся, Гнате, — не слуха... Ну, та вже насяду я на него і доти буду гризти, поки таки цієї осени не оженю. Пора, а то зовсім розпаскудить ся! І до дому самій не хочеть ся йти та треба, бо там свиня й корито з'їсть така клята ненажера. Коли-б мерщій опоросилась, тепер у городї поросята по карбованцю. *(Пішла у лїво від глядачá)*.

Ява 3.

З-права виходять Омелько й Демян.

Омелько. Та невже ти не брешеш?
Демян. Єй Богу, ні! Степан сам сегодня приходив до мого батька, прохав, щоб пішли старостою до Варки. Батько вже збирають ся, мнуть табаку у черепку, а дядько Микола зайдуть за ними, з Степаном разом. От гарбузяку винесуть, от сьміха буде!
Омелько. Чого? Вони-ж посварились з Гнатом, може на злість йому і рушники подає за Степана!... Хіба ти не знаєш Варки?
Демян. Та знаю, що вона аби свого доказать, піде і до чорта на обід; тільки-ж Степан рябий, як сороче яйце, а вона вередлива, та й Гната ще не забула...
Омелько. Так що-ж що рябий! Він здоровий, роботящий, кажуть і гроші є... Чого-ж їй ждать? Коли Гнат покинув, піде й за рябого. Жаль. Гарна дівчина хоч би й не Степанови, як що не проштрапилась...
Демян. А вона тобі до вподоби?
Омелько. Диво, кому-ж вона не до вподоби?
Демян. Та першому мині. Я її боюсь. Як гляне, так аж мороз по шкурі піде.
Омелько. То й добре! Я їх багато бачив на сахарному заводї, а таких нема!
Демян. То сватай!
Омелько. Ошізнив ся.
Демян. От Степан візьме в обидві жменї гарбузяку, а ти й засилай старостів. Вона за тебе скорійше піде, бо через тебе й посварилась з Гнатом.
Омелько. Як?
Демян. Та так. Я бачив, як ти її обняв під сїном, та й сказав Гнатови, ну, а його й запалило.
Омелько. От навіжений! Я хотїв пошуткувать, обняв її, а вона мині стусуна дала, та й вирвалась. Що-ж з цего? А! я й не розшолопав вчора, чого він до мене чепляв ся! Слухай! Гнат ще не зна про старостів, на вулиці його не видко, ходїм до него та роскажемо, і я помирю ся з ним і його помирю з Варкою. Чорт зна за що посварились!
Демян. Та йому про Варку байдуже! Хіба не бачив, як біля Софії увивав ся? Ну й майстер він біля дівчат!
Омелько. А коли байдуже, то насьмієш ся разом з ним, над Степаном; а потім прийдемо сюди подивимо ся на сватанне.
Демян. Ну, ходїм!

Ява 4.

З-ліва виходять Софія і Параска.

Омелько. От і дівчата! Куди?
Параска. Туди! А ви куди?
Демян. А ми туди!... Ти знаєш, що тут сегодня сватанне?
Параска. Яке?
Демян. Степан свата Варку.
Параска. Тю! Що ти мелеш?
Омелько. Побачите самі! *(До Демяна)*. Ну, ходїм мерщій, покличемо Гната!
Параска. Хіба його нема на вулиці? Або у Миколи?
Демян. Нема! *(Пішли у лїво)*.
Софія. Я верну ся, сестричко, до дому. Гната нема між хлопцями — чого я піду? Може він до мене зайде, вчора обіцав ся.
Параска. Та ще побачиш ся.
Софія. Е, ні. Я завтра рано поїду до татка, а тепер розминемо ся! Ох! Вчора він мині такого наговорив, що я мало но здуріла: не знаю, чи й вірить своєму щастю?... Так скоро все зробило ся, що я мов несамовита ходжу.
Параска. То все тобі так Бог дає, що щастє в двір само іде, ти-ж давно Гната любила...
Софія. Може він шуткував...
Параска. Чого-ж йому шуткувать?
Софія. А Варка?
Параска. Хіба не бачила, що глек розбили?
Софія. Хто його знає? Вони гуляли довго...
Параска. Ото сказала — гуляли!... Одно — залицять ся, а друге — повінчать ся! Варка з Гнатом гуляли, а заміж — чула? За Степана іде. Так воно все! Поки гуляють обриднуть одно другому, а дружать ся з тими, хто судив ся...
Софія. То правда. Тілько мині чогось неначе страшно...
Параска. То тобі радісно, а ти думаєш страшно... ти ще дитина!
Софія. Може... Слухай, сестро, як побачиш Гната... ні, не приходить ся...
Параска. Сказать, щоб прийшов?
Софія *(киває головою)*. Тілько, щоб ніхто не чув! *(Цїлує її)*. Яка ти добра! Прощай! *(Хутко вертаєть ся на лїво)*.
Параска *(одна)*. Така смирна дівчина, та щира, і я її люблю, мов сестру. А тут і справдї, як хлопцї не брешуть, чудне щось робить ся! Не вспіла Варка посварить ся з Гнатом, вже й старостів жде! Був, виходить такий, заранї на прикметї, що тілько моргнула, а він і тут... Горда, та завзята, клята дівка, не дасть у кашу наплювать! Піду, дівчатам роскажу, там певно вже збирають ся. *(Пішла у право)*.

Ява 5.

З хати виходить Варка.

Варка (*одна*). Боже мій, що-ж це зо мною дієть ся? Голова горить вогнем. Вже і сонечко заходить, а Гната нема. Скоро вечір і старости прийдуть від Степана! Ох, наче щось у середині порвалось!... Здаєть ся мині, що з сонцем разом зайде на віки і моє щастє!... Боже, Боже! Не вже-ж і справді мині судив ся Степан, а не Гнат?... Не вже та ідолка Софія так причарувала його відразу, що він на віки зо мною посварив ся? Ні, не повірю... Що-ж робить? Ще можна дать Степанови звістку, щоб не присилав за рушниками!... Піти самій до Гната? А! Піду! він дома... він жде... (*Хутко надіва хустку на голову і іде поза свою хату на лівo*).

Ява 6.

З-ліва виходять 1-а і 2-а дівчата.

1-а дівчина. Куди це вона так майнула? Кажу: здрастуй, мов оглухла і не оглянулась.

2-а дівчина. Забрала собі в голову, що кращої й нема від неї...

1-а дівчина. І що там хорошого? Тьфу!

2-а дівчина. Я тобі скажу: вона чарівниця! Всі кажуть, що її баба відьма. (*За кулісами сьпівають: „Ой жаль мині...“*)

1-а дівчина. Та я сама бачила, як вона на зорях ворожила, не дурно-ж парубки за нею так упадають.

2-а дівчина. Відьомське кодло!... Ходім, сестро! Дивись — Гнат іде, наче крадеть ся! Вчора посварились, бач який? Зачарувала парубка. (*Пішли на право, дівчата проходять сцену з піснею*).

Ява 7.

З-права з задньої кулісси виходить Гнат.

Гнат (*один*). Вулицею не піду, пройду мимо, бо як побачить, скаже нарошне її шукаю. І вгада, цілий день блукаю: то за огородами, то в саду у панському, то за кладовищем — назираю чи не вийде, а вона клята, не виходить!... Зілля!... Побачить би тільки, усьміхнуть ся, моргнуть — і годі!... Не виходить!... А сама у мене й з думки не йде! Мучусь, нічого й їсти не хочеть ся; аж млосно мині, як нагадаю, що я наробив! Ну й скажений! І що тут такого, що Омелько зачепив Варку? А вона-ж як потім присягалась, що любить мене!... Одурів! Так, наче чорт у мене втис ся: злість узяла за печінку і Варка одразу опротивіла!... А Софії чого наговорив! Сором тепер і в вічи їй глянути!... Як прокинув ся у ранці, й до цего часу сьвітом нуджу, вже мов пропасниця трусить. Бачу, що люблю кляту Варку і посварив ся з дуру, тягне мене до неї, та не знаю, як тепер приступить, щоб і на посьміх себе не дать!... Коли-б сама! Дуже-ж відчитав, на віки уразив її. А! Якби ненароком стрінуть ся... не виходить!... завзята й вона. Хіба піти самому в хату? Ні, буде кепкувать... Злість мене візьме. Чорт його побери, позичу очий у сірка, нехай трохи покепкує, піду мерщій, поки не роздумав. (*Пішов у хату*).

Ява 8.

Омелько і Демян ідуть з-ліва.

Омелько. Куди-ж би він дів ся? Ні дома, ні у Свирида, ні у Петра — нема й не було. Свирид казав, що вранці бачив, як пішов поза огородами у панську леваду. Чи не у Цимбала ворожить? Ха, ха, ха!

Демян. Ну, як нема, то де-ж ти його візьмеш? Ходім до Микити. Там хлопці збирають ся, може і Гнат тим часом прийде, а посьлі всі сюда на сватанне. (*Пішли на право*).

Ява 9.

З хати виходить Гнат.

Гнат. Десь побігла! Мабуть на вулицю... мене шукає. Певно і їй не лекше — нехай же трохи ще помучить ся, а мині тепер байдуже. Після сварки тілько поріг переступить важко, а переступив і помирив ся! Як я рад, що переміг таки себе, бо у мене таке каторжне серце, як розлючусь, то й не бачу нічого перед собою... Тепер від серця одлягло і зовсім полекшало... наче аж їсти захотілось Піти до дому, там мати мабуть лютує, бо не знає, куди й дів ся. А посьлі піду на вулицю. (*Чути сьпів з правого боку*). Ні, до дому посьлі... Сьпівають, там певно і вона мене жде — побіжу!... Зайду з заду, підкрадусь і затулю очи... Чи пізна? Пізна! (*Пішов на право*).

Ява 10.

З-ліва переходить сцену Степан і староста.

Степан. Ходім же мерщій, смеркає, а дядько Матвій будуть нас ждать.

Староста 2-й. Не хапай ся. Він над вечір табаку мне, то поки намне — посніємо... А Варка-ж зна, що прийдуть старости?

Степан. Зна.

Староста 2-й. Гарну дівчину тобі висватаєш, могорич з тебе треба великий.

Степан. За могорич не турбуйтесь, буде; ходім тілько мерщій, нерано.

Староста 2-й. Нетерплячка бере? Ха, ха! ходім! (*Пішли на право*).

Ява 11.

Варка виходить хутко з-ліва.

Варка. О, клятий бусурмен! Я вбиваюсь, мучусь, а йому байдуже і дома цілий день нема! Він десь тепер сидить з Софією обнявшись! Щоб же ти удавив ся! Бодай тобі добра не було, як ти насьміяв ся надо мною! Ну, не я буду, коли чим небудь і тобі не оддячу, а не я, то Бог тебе накаже за твою неправду до мене... Боже мій! Який же смуток, який жаль у душу западає: „Любили ся, кохали ся, як голубів пара, а тепер розійшли ся, як чорная хмара.“ І хмара чорна покрила мою душу. От-от старости приїдуть. Старости? Від нелюба, від Степана. Ні, не поможе, не буду мучить ся, не буду! Не діждеш! Буду кепкувать над тобою, сьміять ся! Полюблю свого Степана, він добрий, він мене любить... О, Боже, Боже, дай мині силу, дай мині сьміх і радість, поможи мині помстить ся над моїм ворогом. Цілий рік була щаслива, пригортала ся до него, слухала, як б'еть ся у його серце в грудях... О, на що-ж я згадую? На що? Щоб більше мучить ся? Тьфу, тьфу! На все що було! А як божив ся? Пекельна твоя душа, тепер божиш ся Софії! Мерщій, мерщій би старости!... весілля!... Щоб Гнат бачив, що я весела, і не журюсь! Я вже тебе забула, ненавиджу, ти мині осоружний, ти вийняв сам з грудий моїх те серце, що́ тебе любило, тепер тут пусто, а в пустці місце знайдеть ся й Степанови. Я полюблю його, на злість тобі! Я вже люблю його, він мій суджений!... Спіши-ж, мій суджений скорійше! (*Пішла у хату*).

Ява 12.

З-права виходять 1-а і 2-а дівчата.

1-а дівчина. Іди хутче, лізеш!

2-а дівчина. Та стрівай, я вже втомилась, чого ти так женеш ся?

1-а дівчина. Та як же? У мене від цікавости аж дух захоплює! Степан свата Варку! І не дурний? Наче не зна, що вони люблять ся з Гнатом!... Мині, сестро, і жаль Степана і рада я буду подивить ся на него, як він вилізе з хати підгорнувши хвоста, мов та собака, що́ піймалась на шкоді, та покуштувала доброго дрючка! Нехай не лізе — хіба мало дівчат! І він туди-ж, до Варки. Сховаймо ся, бо вже либонь ідуть. Тільки старости у хату, а ми під вікно, (*Ховаються за хату*).

Ява 13.

З-права виходить Степан, 1-й і 2-й старости.

Староста 1-й. Ну, тепер понюхать, понюхать, та й Боже поможи! (*Шука за халявою*). Отак, нема!

Староста 2-й. Що там?

Староста 1-й. Захапав ся і ріжок з табакою забув дома.

Староста 2-й. Та ну його, хіба не обійдеш ся і години без тієї погані?

Староста 1-й. Не можу довго сидіть, як не нюхаю... зараз серджусь, і до всіх чепляюсь... Я і у ночі нюхаю, прокинусь і нюхаю, а не понюхаю, не засну! Побіжи, Степане, візьми на столі ріжок. (*Степан пішов*).

Староста 2-й. Чорт батька зна, що вигадав нюхать. Вже далеко краще курить! А то набє того носа табакою, так що й говорить не може... ще й вишнівка... Тьфу!

Староста 1-й. Привик. Я тільки після сповіди не нюхаю, та у страшну пятницю... і не повіриш: хоч на горщиї сиди, так і порива лаять ся, аж за серце смокче... прямо, сумно! Так і кортить, так і кортить... Як же потягну добру пучку, зараз повеселіймаю... проста табака вже не бере, ніс заляга, тепера посовітували мині мішать у табаку товченого скла.

Староста 2-й. Скла? Ото! Для чого?

Староста 1-й. Щоб продирало у носї, а то як забєть ся ніс, то треба ходить роззявивши рота, бо носом вже не дихнеш.

Староста 2-й. Та кинь його к бісу, а то ще задавить. (*Степан приносить ріжок і подає*).

Староста 1-й (*нюха*). Однаково помирать... Чудний ти: для чого тодї Бог і ніс дав, коли не нюхать. Мене аж жаль бере, як гляну на твого носа: така чудесна посудина і так даремно пустує! Якби мінї такий ніс як у тебе, то я-б нїчого і не хотїв.

Староста 2-й. Який же у мене ніс, що ти з посудиною його рівняєш? Що-ж то у мене ніс — мазниця, чи що?... Якби ти мінї не кум, то я вилаяв би тебе, як послїдню свиню...

Староста 1-й. Та не сердь ся, куме, хіба ти винен, що тобі такого носа вчеплено.

Староста 2-й. Отже ти мене розсердиш і я не піду з тобою за старосту! Ей Богу, верну ся до дому!

Степан. Та Господь з вами, ви за носа посваритесь, а я-ж чим винен? Ідіть, ради Бога, бо ще й поснуть у хатї поки збиремо ся!

Староста 2-й. Нехай не вигадує...

Староста 1-й. Іди, іди, я вже не буду, ти, бачу, жартів не знаєш.

Староста 2-й (*іде в хату*). Гарні жарти! Ще посудиною продражнять.

Староста 1-й (*нюха*). Ніс як галанський огірок, а він ще й сердить ся... (*Пішов у хату*).

Степан (*один*). Пішли, слава Богу! (*Дівчата 1-а і 2-а виходять зза хати*). Хтось вже й визира! Не люблю страх цїкавих людий... У хату, кажуть, йти не можна, поки не покличуть, а на дворі стовбичить якось чудно. Піду, постою в сїняx, поки що! (*Пішов, а 1-а і 2-а дївчата виходять*).

Ява 14.

1-а і 2-а дївчата. Парубки.

1-а дївчина. Чи ти бачила? Уже пішов у хату! Виходить — Варка дає за него рушники... Це так!...

2-а дївчина (*підходить до вікна*). Нї. Степана в хатї ще не видко. Хто-ж то пішов? Тож він либонь.

1-а дївчина. Пусти — ще я загляну. (*За лаштунками парубки сьпівають і підходять все ближче*).

2-а дївчина. Парубки ідуть! Чула, що казали? Будуть свистїть і тюкать на Степана... от бідний!...

Парубки. Та жила собі та удівонька,
Та на край села,
Мала собі та удівонька
Сина сокола!... і т. д. (*Пісьля сьпівають ся не гучно. Дївчата одна другу відтягують од вікна і заглядають. Прибігають з правого боку ще дївчата, тож заглядають у вікна. Сьміх. Пісьня стиха*).

1-а дївчина (*сплеснувши руками*). Ох, ненько! Подала, подала рушники. От тобі й Степан!

2-а дївчина (*одтяга її*). Нї — брешеш! Стрівай же, я гляну. Так і є. Степан увійшов. Здоровий та рябий! Де-ж він був?

1-а дївчина (*загляда через плече*). Як же тепер Гнат?

Ява 15.

Входить Гнат, Омелько й Демян.

Гнат. Диви! І справдї тут сватанє.

Демян. Я-ж тобі казав. (*Підходять парубки*).

Гнат. Глядїть же, братцї, пропустимо старостів, а Степана оточимо і будемо править могорич!

Демян. Могорич? Ха, ха, ха! От чудасія! Він гарбузяку відтіль винесе, та ще й могорич! Ну й видумав!

Омелько. Ми з Харитоном будемо свистїть, що є духу!

Демян. А ми з Петром тюкать, а ви всї регочіть.

Гнат. Тільки не зразу — цур не вискакувать попереду, то вже опісьля, як він сам скаже, що гарбуза з'їв! Стрівайте-ж, я подивлюсь, що там дієть ся. (*Підходить до вікна*). Пропустїть. (*Його пропускають — він загляда у вікно*).

Демян. Щось довго копають ся старости.

Гнат (*одскакує од вікна*). Зрадила!... Так ти обманювала, сьміяла ся надо мною! О, гадюче ехидне кодло, не діждеш же і ти празникувать весїллєм свою зраду, я тобі зараз голову розібю. (*Витаскує з тину кілок і кидаєть ся в хату*).

Демян (*придержує його*). Що там? Чи ти не сказив ся?

Гнат. Пусти! Я убю її, я спалю їй хату... я... (*Омелько тоже придержує*).

Демян. Та угамуй ся, божевільний! Ти не тямиш, що кажеш! Що ти там побачив таке страшне?

Гнат. Старости вже рушниками перевязані, а вона стоїть, усьміхаєть ся, наче вік Степана кохала, ждала, і рада, що діждалась... Пустїть, я її задавлю анахтиму!

Омелько. Опамятай ся! Сам же ти відцурав ся від неї, чого-ж тепер сердиш ся? І не сором тобі? Чого ти хочеш? Присилувать Варку, щоб тебе любила?...

Гнат. Нї!... Я сам не знаю!... За серце ухватило! Не сподївав ся, щоб так сталось! (*Кида палицю*). Пустїть, проходїть... І дурний же я і навіжений справдї: посварив ся, відцурав ся і знову лїзу!... Тьфу!... Не діждеш ти, щоб я так за тобою побивав ся і сам себе на страту вів! Бачу тепер, як ти любиш: хто перший посватав, за того й рушники подала! Ходїм, хлопцї, у шинок, з мене могорич: я просватав Варку за Степана. (*Сьміва, гурт підхоплює. Всї ідуть; дївчата відтягають одна другу од вікна. Завіса тихо спускаєть ся*).

Коло млина, коло броду, } bis
Два голуби пили воду,
Вони пили, буркотїли } bis
І зняли ся, полетїли!

ЗАВІСА.

[Далї буде.]

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[1. Михайло Максимовичь.]

[Дальше.]

Зъ того часу минуло два роки, и отъ, яка склалась дивовижа! Той-то Максимовичь, що по словамъ самого-жь Шевченка „просто говѣлъ передъ єго стихомъ“, въ роковины єго смерти сказавъ таке „слово“, якого земляки не дожидали вѣдъ чоловѣка, котрый называвъ Шевченка „вѣщимъ Бояномъ и соловѣємъ стараго времене“. Се „слово“ починає ся ось-якою апострофою до украиньского Кобзаря:

Прощай, Тарасе, брате милый!
Отъ-це мы въ тебе побули

И роковины край могилы
Якъ подобаѥ одбули.
Мы помолйлись и впились
Якъ упивавъ ся ты колись...[1])

А коли въ часѣ политехничнои выставки въ Москвѣ р. 1872. В. Масловъ просивъ Максимовича, щобъ подавъ ѥму деякй матеріялы до житѥписи Кобзаря, то колишній „обожатель“ музы Шевченковои радивъ, не писати біоґрафіѣ Тараса, тому-що въ житю поета було чи-мало проявъ поганыхъ и неморальныхъ. Вже-жь вôнъ самъ, се-бъ-то Максимовичь, хотѣвъ писати біоґрафію Шевченка, але ѥму приходилось тяжко, взятись за таку роботу.[2])

А вже-жь Чалый, біоґрафъ Тараса, не мôгъ похвалити такого суду Максимовича супроти покôйного Кобзаря. Тому-то написавъ вôнъ ось-що: „*Михайло Александровичъ отнесся къ своему разбитому кумиру крайне строго и даже несправедливо*“.[3]) Справдѣ сумно, що Максимовичь намагавъ споганити память безсмертного Кобзаря, до котрого вôдносять ся отъ-сй слова, сказанй Тарасомъ про „пророка божого“:

— Жива
Душа поетова святая,
Жива въ святыхъ своихъ рѣчахъ,
И мы, читая, оживаѥмъ
И чуѥмъ Бога въ небесахъ.[4])

Зъ Михайловои Горы ѣздивъ Максимовичь кôлька разôвъ до Киѣва й Москвы, де й живъ якійсь часъ, але по-найбôльше пробувавъ вôнъ у тôмъ своѣмъ хуторѣ надъ Днѣпромъ, та й займавъ ся дослѣдами украиньскои старовины. Тамъ вôнъ и вмеръ 10 (22) листопада р. 1873.[5])

Біоґрафы Максимовича пишуть про него, що се бувъ чоловѣкъ мягкого, гуманного характеру. Хоча вôнъ стоявъ въ близькихъ вôдносинахъ до славянофиловъ, то не позбувъ ся любови до Украины. Ось-що пише Пыпинъ про славянофильство сего вченого Украинця: „Максимовичь не зъявлявъ ся ентузіястомъ супроти теоретичныхъ фантазій славянофильства: не въ характерѣ ѥго ума були чудернацкй, фильософичнй й теольоґичнй розвѣдки Хомякова, якъ мабуть не въ характерѣ ѥго думокъ про суспôльный побутъ и про литературу були тй „обрусительнй“ крайности, въ якй впадало славянофильство пôзнѣйше. Супроти сього Максимовичь мабуть явивъ ся чоловѣкомъ старого вѣку, прихильникомъ романтичнои народности, для котрои всяке народне право було святе.... Може бути, Максимовичь належавъ до славянофильского кружка подекуды за-для того, що сей старый кружокъ вôдносивъ ся симпатично до украиньского руху, котрый поборюють теперь епиґоны за-для поглядôвъ „канцелярско-обрусительныхъ“.[6])

Любовь до народныхъ святощій зъявивъ Максимовичь уже тогдѣ, коли почавъ збирати матеріялы етноґрафичнй. Въ переднѣмъ словѣ до першои своѳи збôрки „Малороссійскія пѣсни“ (Москва, 1827; 16⁰, сторôнъ XXXVI + 228) высказавъ вôнъ ось-якій свôй поглядъ на етноґрафію украиньску: „Прийшовъ мабуть сей часъ, коли люде пôзнають справжню вагу народности; — починаѥ вже сповнятись те бажанѥ, щобъ утворилась поезія справдѣ руска... Хоча-жь отъ-ся поезія ѥсть саморôдна, то за-для чужихъ вплывôвъ не могла розвиватись гараздъ. Тому-то на бôльшу увагу заслугують тй памятники, въ котрыхъ краще зъображала-бъ ся народнôсть: се суть пѣснѣ, щó вважають ся зеркаломъ народнои фантазіѣ“....[1])

А вже-жь загальный характеръ украиньскихъ пѣсень у звязку зъ характеромъ народу Максимовичь вызначуѥ ось-якъ: „Украина (Малороссія), щó зъявилась неначе комета, довго трѣвожила своихъ сусѣдôвъ и въ своѳму побутѣ зазнала чи-мало лихолѣтя и невзгодинъ, котрй не дали розвинути ся духови народному, й вытворили тôлько внутрѣшній заколотъ“.[2]) Вôдтакъ каже Максимовичь, що въ поконвѣчныхъ часахъ сидѣли въ полудневôй Руси не тôлько однй Славяне, але й другй Европейцѣ и такожь Азіятцѣ. Тому-то въ характеристицѣ Украинцѣвъ добачаѥ вôнъ деякй прикметы дикихъ Азіятцѣвъ, щó осѣлись на Кавказѣ, — се-бъ-то лицарске завзятѥ въ вôйнѣ, и буйнй веселощѣ та лѣнощѣ въ супокою. Тымъ-то, по думцѣ Максимовича, коренне племя вызначувалось зовсѣмъ окремымъ характеромъ, котрый бувъ облагородженый и узвышеный Богданомъ Хмельницкимъ. А вже-жь прикметы коренного племени мабуть найбôльше збереглись мѣжь дѣвками й жôнками, котрй живучи въ розлуцѣ вôдъ своихъ козакôвъ и не беручи участи въ ихъ суспôльному змаганю, знаходили тихій захистъ въ домашньому сѣльскому житю. Вôдтакъ изъ сполученя трьохъ первѣстныхъ зразкôвъ житя: наѣзднычого, пастушого й хлѣборобского вытворилась опôсля окремѣшнôсть Украинцѣвъ (Малороссіянъ), котра трѣваѥ до сего дня и вызначуѥ ся такожь въ складѣ украиньскихъ пѣсень.[3])

По словамъ Максимовича оповѣданѥ про домашнй подѣ у козакôвъ творить перехôдъ вôдъ историчныхъ думъ до казки выдуманои, або до балляды, якою ѥ н. пр. пѣснь про Твардовского, котру спѣвають такожь бандуристы.[4]) И отъ, пôсля переднього слова Максимовичь надрукувавъ балляду „Твардовскій“, котра була помѣщена въ „Вѣстнику Европы“ (1827. N⁰ 6), въ „Славянинѣ“ (1827. N⁰ 27) и въ часописи „Dziennik Warszawski“ (1827, томъ IX., стор. 204—212). Се-жь ѥ тая балляда, щó ѥѣ Артемовскій-Гулакъ переробивъ изъ балляды польского поета Мицкевича п. з. „Pani Twardowska“.

Опôсля въ переднѣмъ словѣ сказавъ Максимовичь де-що про жôночй пѣснѣ, въ котрыхъ зъявляѥ ся туга за родиною. До жôночихъ пѣсень вôднѣсъ вôнъ такожь пѣснѣ празничнй й обрядовй (н. пр. колядки), ба й веснянки, пѣснѣ весѣльнй, обжинковй й и.

Далѣ запримѣтивъ вôнъ, що мѣжь украиньскими веселыми пѣснями суть деякй „карикатурнй“ й меншь моральнй, та що такои прикметы не мають польскй краковяки.[5]) А вже-жь сѣй думцѣ Максимовича годѣ притакнути, по-за-якъ новѣйшй дослѣды выказали, що въ весе-

---

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь....“, стор. 201—202.

[2]) ibid., стор. 202. — [3]) ibid.

[4]) „Кобзарь Тараса Шевченка“. Частина II. У Львовѣ. 1892; стор. 67.

[5]) Про смерть и похороны Михайла Максимовича гляди Львôвске „Слово“, 1874; число 16 (фелѳтонъ).

[6]) А. Пыпинъ, „Обзоръ малорусской этнографіи“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV. 1885; стор. 763).

[1]) „Малороссійскія пѣсни“. Предисловіе, стор. I—II. — Максимовичь натякаѥ далѣ (стор. III.) на красу поезіѣ славяньскои, и згадуѥ про статью польского письменника Бродзиньского „о народныхъ пѣсняхъ Славянъ“, — котру въ россійскôмъ перекладѣ надруковано въ „Вѣстнику Европы“, р. 1826; N⁰ 13.

[2]) ibid., стор. IV. — [3]) ibid., стор. IV—VI. — [4]) ibid., стор. VII. — [5]) ibid., стор. X.

лыхъ украиньскихъ пѣсняхъ нема нѣ карикатурности, нѣ вульґаризмôвъ, мѣжь-тымъ коли отъ-сѝ прикметы веселыхъ пѣсень бачимо въ россійскихъ пѣсняхъ народныхъ. Уже лучше вдалась Максимовичеви паралеля мѣжь пѣснями украиньскими, а россійскими зъ поглядомъ на основну ихъ думку. Вôнъ заявивъ, що въ россійскихъ пѣсняхъ выражає ся духъ, покôрный своѣй доли, мѣжь-тымъ коли въ украиньскихъ пѣсняхъ вызначує ся боротьба духа зъ долею.[1])

Въ-кôнци сказавши дещо про ритмику народныхъ пѣсень,[2]) Максимовичь давъ поглядъ на свою (етимольоґичну) правопись, котру вôнъ уложивъ для выданя своєи етноґрафичнои збôрки п. з. „Малороссійскія пѣсни“. — Ґенеза сеи правописи ось-яка: До Максимовича писали фонетичною правописью Иванъ Котляревскій, Петро Артемовскій-Гулакъ и А. Павловскій (авторъ „грамматики малороссійскаго нарѣчія“).[3]) Але-жь та правопись Максимовичеви не була по-нутру. Ще менше мôгъ вôнъ погодити ся зъ гадкою Григорія Квитки-Основяненка, котрый всякій звукъ *і* хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ *й* (йсти, дймъ).[4]) Тому-то Максимовичь задержавъ стародавне **ы, и, ѣ,** та хотѣвъ для звука *і* (= **о, е**) вынайти новый ґрафичный знакъ. Вôнъ видѣвъ, що давнѣйшій письменники XVIII. вѣку поставляли надъ буквою **и** одну або й двѣ крапки, иногдѣ-жь крапку зъ каблучкомъ горѣ, коли тее **и** вымовляло ся мягко. Вôдтакъ хотѣвъ вôнъ подôбными значками горѣшними заосмотрити такожь самоголосы [vocales] *о, е* (= *і*). Але факторъ университетскои друкарнѣ, Никифоръ Басалаєвъ, не зъумѣвъ єму вгодити, за-для чого Максимовичь изъ альфабету французкого прийнявъ буквы *ô, ê* (се-бъ-то знаки самоголосôвъ довгихъ), щобъ означити рускій самоголосъ *і;* н. пр. дóмъ, лѣдъ. Опроче клавъ вôнъ дашокъ надъ буквою *и*, коли она вымовлялась якъ мягке *і;* н. пр. огнй, идйть![5]) — и писавъ такожь крâй (â = і), н. пр. крâй дороги. — Сказавши дещо про правопись (стор. XXIII—XXIX), Максимовичь списавъ ще деякй примѣтки граматичнй (стор. XXIX—XXXIV). Въ кôнци-жь свого збôрника надрукувавъ вôнъ короткій „словарь“ украиньско-россійскій (стор. 181—212).[6]) Въ сѣмъ-то словарѣ вôнъ старавъ ся показати схожôсть деякихъ украиньскихъ слôвъ зъ польскими, ческими, сербскими, болгарскими. Въ кôнци збôрника надрукувано ще „примѣчанія“, — се-бъ-то деякй поясненя (стор. 213—222), и въ додатку чотыри пѣснѣ (стор. 223—228).

Свою збôрку Максимовичь подѣливъ на чотыри книги. Перша книга (стор. 11—44) маѣ епиґрафъ изъ Енеиды Котляревского: „Такъ вѣчнôй памяти бувало ‖ у насъ въ Гетьманщинѣ колись!“ Друга книга (стор. 45—84) вызначує ся епиґрафомъ зъ народнои пѣснѣ: „Тôльки минѣ й легче стане, ‖ якъ трошки поплачу“. Въ третѣй книзѣ (стор. 85—156) нема нѣ епиґрафу, нѣ надпису, мѣжь-тымъ коли въ четвертôй книзѣ (стор. 157—180) поставлено заголовокъ „пѣсни обрядныя“.

Всѣхъ пѣсень у сему збôрнику Максимовича є 126, та тôлько три думы историчнй: 1. Дума о походѣ Хмельницького въ Молдаву (стор. 30—32). 2. Дума про козака Саву (стор. 33—37). 3. Дума гетьмана Мазепы (стор. 37—40).[1])

Вôдъ выданя „малороссійскихъ пѣсень“ минуло сѣмь рокôвъ, и ось у Москвѣ надруковано р. 1834. нову етноґрафичну збôрку Максимовича, се-бъ-то „Украинскія народныя пѣсни“. Часть I. (8°, сторôнъ XI + 180).[2]) Въ переднѣмъ словѣ заявляє вôнъ свою вдяку тымъ мужамъ, щó подавали єму богатый матеріялъ етноґрафичный, изъ-за чого вôнъ збôравъ уже около пôвъ-трети тысячь пѣсень. Ось и имена сихъ тямущихъ мужѣвъ: князь Цертелевъ, щó пособивъ Максимовичеви вже до выданя першои збôрки, — Микола Гоголь, Измаилъ Срезневскій, Осипъ Бодяньскій, Зорянъ Ходаковскій[3]) и и. Далѣ заявляє Максимовичь, що деякй пѣснѣ знаходять ся у него въ кôлькохъ варіянтахъ, изъ-за чого мôгъ вôнъ теперь нову збôрку зладити бôльше критично. Поки-що выдає вôнъ тôлько першу частину новои своєи збôрки, — се-бъ-то историчнй думы украиньскихъ бандуристôвъ и пѣсни козацкй. Вôдтакъ обѣцявъ вôнъ, що выдасть ще три частины сеи збôрки, се-бъ-то пѣснѣ жôночй, гульливй и обрядовй. Але вôнъ не додержавъ своєи обѣтницѣ, и ажь въ 1849. р. выдавъ вôнъ въ Киѣвѣ першу частину „Сборника украинскихъ пѣсень“, де надруковано по-найбôльше историчнй думы.

Въ переднѣмъ словѣ збôрника „Украинскія народныя пѣсни“ Максимовичь каже далѣ ось-що про сй пѣснѣ: „Се надгробнй памятники и вкупѣ живй свѣдки минулои старовины. Иншй народы въ памятку важныхъ подѣй выбивають медалѣ, по котрыхъ исторія часто вôдгадує минувшину; — подѣ-жь козацкого побуту вôдливались у дзвôнкй пѣснѣ, и про-те они певне творити-муть вѣрну й зрозумѣлу лѣтопись для етноґрафа Украины“ (стор. IV—V).

До думъ и пѣсень сего збôрника додавъ Максимовичь деякй примѣтки, а подекуды и перекладъ россійскій, и обѣцявъ, що въ окремôмъ додатку надрукує ще словарь и граматику „малороссійского языка“ (стор. VI),— але-жь вôнъ не сповнивъ своєи обѣтницѣ. Вôдтакъ заявивъ вôнъ, що вôдчуває живо всю красу й важнôсть украиньскихъ пѣсень въ сучаснôй добѣ „народности“, и що радъ бы вôдкрыти все богацтво поезіѣ украиньскои. Въ кôнци-жь переднього слова подавъ вôнъ ще деякй примѣтки про правопись и про важнѣйшй прикметы мовы украиньскои (стор. VIII—X).

[Дальше буде.]

---

[1]) ibid., стор. XIII—XIV. — [2]) ibid., стор. XXI—XXIII.

[3]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 137—138.

[4]) „О правописаніи малороссійскаго языка“ въ журналѣ „Маякъ“, 1840.

[5]) Опôсля Максимовичь писавъ: доброй, добрій, добрй, синій, глубокій.

[6]) Короткій словарець надруковано такожь въ граматицѣ Павловского и въ етноґрафичнôй збôрцѣ Цертелева.

[1]) Думу гетьмана Мазепы надруковано вже въ „Исторіи Малой Россіи“ Бантышь-Каменского. 1822; III. часть, стор. 296.

[2]) Мѣжь-тымъ И. Срезневскій ставъ (1833) друкувати въ Харковѣ свою збôрку п. з. „Запорожская Старина“. — Того (1834) року въ Москвѣ выдавъ Максимовичь „Голоса украинскихъ пѣсень“, се-бъ-то 25 пѣсень зъ музикою А. Алябьева.

[3]) Про польского етноґрафа Ходаковского згадує Максимовичь уже въ першôй своѣй збôрцѣ („Малороссійскія пѣсни“, стор. X).

Юрий Коссован.

[Осип, Домінїк, Ігор Гординський де Федькович.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його житєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Далї.]

Відомі пересуди загалу нашої суспільности, котра із більше або менше таєною погордою відносить ся до людий, що походять із незаконної любови, не позваляли Юриєви прилюдно признаватись до свого походженя. Вязали його також установи військові. [Він не міг би був осягнути ступіня офіцерського, наколи-б було відомо, що він походить із незаконної любови]. Ще більше звязаний був поет із огляду на матїр, котрій тим способом не хотїв робити прикрости: — „Маю тобі багато ще дечого розказати“, пише він до Горбаля, „абис хоть ти знав про мене що розказувати, як загину, але аж як загину, — памятай! — бо моя неня ще тривають, та не треба, аби люди без часу усьо знали“.[1]) О те саме просить поет Горбаля на другому місци сього-ж листу: „Що я тобі про мою неню писав, та і про мене, не кажи нїкому, аж хіба я загину, і моя неня!“[2])

Однак свого походженя не хотїв поет затаїти. Він робив на се легкі натяки в своїх писанях. Доперва р. 1863 коли небезпечна слабість грозила йому смертию, звірив ся він найщиршим своїм приятелям Танячкевичови і Горбалеви. Він навіть наміряв, як довідуємось із його листу до Горбаля, назад перебрати своє їмя, („Юрий Коссован“). Та, як відомо, се не сталось. Мабуть натрафив поет на якісь важні перешкоди. Не хотїв здаєсь не потрібно непокоїти своєї матери, а може не рад був покидати імени, котре придбало собі широку популярність і славу. Знав він, що приятелї його Танячкевич і Горбаль затримають — його родинну тайну аж до смерти,[3]) тож видьомо рішив ся нїкому за своє житя не повіряти сеї тайни. Коли-ж декотрі із знакомих просили Юрия о поясненє його автобіографії, котра давала багато до думаня, мусїв він, щоби заспокоїти їх цікавість, і тим лекше увільнитись від неустанних питань, — оповідати нераз видумані факти. До таких треба зачислити ось яке оповіданье, котре мав з уст Юрия чути др Клим Ганкевич: „Давно колись жив у Сторонци Гуцул, що звав ся Коссован. Був се чоловік не людяний, скорий до бійки і до людської кривди, а затим загально не люблений в селї. Мусїв він добре дати ся в знаки людям, коли імя його перейшло опісля в поговірку; всякого нелюдяного і недоброго чоловіка в селї почали прозивати Коссованом, так як деінде з подібних причин прозивають Дралою Драгалюком і т. д. Таким прозвищом охрестили сторонецькі Гуцули й батька нашого поета, Гординського, а з відси і пішло, що синів його прозивали „Коссованючками“.[4])

Тут аж надто кидаєсь в очи, що цїле оповіданє натягнене, і просто видумане поетом, наколи др К. Ганкевич докладно собі затямив слова Федьковича. Переповнене воно суперечностями, що нїяким способом не дадуть ся погодити із другими певними фактами біографії поета.

Мужицьким походженєм поета дасть ся пояснити той неприязний стосунок, який істнував між ним, а мандатором Гординьским. З листу Федьковича до Горбаля виходить, що початок сього стосунку треба віднести ще до дитинячих лїт нашого поета — а тревав він аж до смерти Гординського. Що Юрий не любив Гординського, та не вважав його своїм батьком — на се маємо письменне сьвідоцтво, що відносить ся ще до молодечих лїт поета, до р. 1851.

Коли поет пробував на Волощині, відвидїв його раз Гординський. Поет приняв його дуже холодно. Маляр Рудольф Роткель, знакомий і приятель Юрия, запитав його о причину сего холоду зглядом батька; на се відповів Юрий — „Се не батько — се мій вітчим!“[1])

Усї ті відомости, особливо-ж наведений уступ листу Федьковича до Горбаля поясняють нам достаточно, чому Гординський покинув свою жінку, переніс ся до Черновець, та вже нею не інтересовав ся.[2]) Не знаємо лишень докладно коли се наступило. Із згаданого листу Федьковича, та із „Люби-згуби“ виходить, що Гординський покинув Юриєву матїр ще перед р. 1848. Сю відомість потверджує також старий серґіївський мужик К. Хорецован, котрий менї розказував, що після Гординського були ще в Сторонці два мандатори: Лясковський і Чайковський. Панщину знесено за Чайковського.

Так отже мужицький рід поета пояснює нам трохи чи не усї загадки та суперечности його житя, та дає нам ключ до зрозуміня його творів.

Що Федькович був сином Івана Коссована, на се навели ми зовсїм певні докази пояснюючи їх звязею із другими фактами житя буковинського поета, а хотячи дальше уникнути всяких неясностий, особливо-ж, щоби вволити волю поета, будем його від сеї хвилї називати „Юриєм Коссованом“.

— „А по моїй смерти, братчику“ — пише поет в листї до К. Горбаля,[3]) „най не друкують під мої поезиї Осип Федькович, але просто: Юрий Коссован, або Коссованюк. — С е я т а к ж е л а ю, а сесь мій лист послужить за поруку“.[4])

Але повернїм до автобіографічної повісти „Люба-згуба“. Наведений уступ листу нашого поета до К. Горбаля дає нам докладний ключ до зрозуміня сеї повісти, до зрозуміня молодих лїт поета.

„Любу-згубу“ написав Коссован р. 1862. На се вказуєотся замітка, яку читаємо в „Вечерницях“ з 12 грудня р. 1862: „Сими днями надіслав нам Федькович хорошу повість прозою п. з. „Люба-згуба“ і станем з новим роком поміщувати“.

І дїйсно появила ся вона уже в першому числї „Вечерниць“ р. 1863.[5])

По 14-лїтній блуканинї по сьвітї затужив поет за зеленою Буковиною, за рідною стороною, за своїми горами, і за рідною ненькою: — „Нї зелена моя Буковино“ пише він у своїй „Любі-згубі“[6]) — сині мої гори, холодні мої ізвори! Хіба би мене рука моя забула-б, щоби я вас забув. Та то лиш ви мене забули серед сьвіта, — але я вас про тото не забуду“. Перейшовши через не одну біду, витерпівши не одну прикрість бачучи перед собою прозу житя нагадав він собі молодечі свої лїта, коли яко молодий, жвавий, свобідний леґінік-мужик гуляв-пишав ся межи товаришами-гуцулами. „Ви

---

[1]) „Листи Осипа Федьковича до Костя Горбаля“. „Зоря“ 1892, ч. 17. Шестий лист, стор. 337.

[2]) ibid., стор. 338.

[3]) Вони її дїйсно затримали аж до смерти Юрия.

[4]) Порівн. статю Ів. Франка: „Молодий вік Осипа Федьковича“. „Правда“, 1889; стор. 61—62.

[1]) Се довідуємо ся із листів Р. Роткеля писаних до проф. дра С. Смаль-Стоцького. На підставі сих листів подамо далї ще деякі відомости.

[2]) Мужик старонецький Осип Огоновський [знаний там під іменем „Юзько“] довідав ся від матери нашого поета, що Гординський відїжджаючи до Черновець забрав з собою два „пуздерка“ гроший, що були власностию його жінки. Ті „пуздерка“ попались опісля в руки „Юзька“.

[3]) „Зоря“ 1892. ч. 17. стор. 338.

[4]) Кількох поважних Русинів черновецьких, що знали лично Юрия Коссована і Адольфа Гординського розповідали менї, що поет наш був дуже подібний до Гординського. Подібність однак, се річ взглядна, а часто припадкова; вона може повести на такі хибні здогади, як колись повела нашого поета; він опираючись на подібности („а вдав ся він був зовсїм у свого батька, Коссована“) вважав свого брата Івана сином Коссована, між тим, коли річ доказана, що той був сином М. Дашкевича.

Всякі докази никнуть однак супроти рішучих заяв самого поета; супроти них могли-б устоятись хиба противні зізнання його матери — від котрої мабуть і Юрий довідав ся про свій рід; але вона не година уже станути за сьвідка...

В прочому для історика літератури не тільки важне питанє, чи в жилах поета пливе кров мужицька, чи шляхоцько-панська, як се, що він виріс, виховав ся, дїлав, та щиро в тому переконаню, що він був сином простого Гуцула-мужика. Се переконанє мало рішучий вплив на цїле його житє, та усї його твори. А наглядних доказів, що поет наш зріс у такому переконаню, не в силї нїхто обалити.

[5]) В листї до Д. Танячкевича пише Федькович: „З повістев „Люба-згуба“ робіть так як самі здоровенькі знаєте“ („Товариш“ 113.) Лист сей походить з р. 1863, коли „Люба-згуба“ уже друковалась. Замітка ся дасть ся пояснити або тим, що Юрий пишучи лист до Д. Танячкевича не знав ще, що його повість вже друкує ся в „Вечерницях“, або, що річ правдоподібнїйша, ті слова відносять ся до окремого видання „Люби-згуби“ котре вийшло у Львові р. 1863, заходом руських семінаристів-теольогів.

[6]) „Повісті“, стор. 24.

не знаєте, як тото мило чоловікови згадати про давні свої гаразди, я їх зазнав-зазнав, панове, тай братя мої любі“.[1]) На тлі одже тих ясних споминів щасливого молодечого свого життя яке плило йому серед тих родинних відносин, які ми вже пояснили, написав поет свою автобіографічну повість „Люба-згуба“.

Так одже молодий 14-літній леґінник Юрий, се ніхто другий, — а буковинський поет. Юрий так переніс ся думкою в свої молодечі літа,[2]) що всьо, що коло нього тоді діялось, усю подію, на якій оснував повість, малює відповідно до свого молодечого сьвітогляду. — А сьвітогляд той ясний веселий як погідна днина!

Серед стрійної юрби народу, серед гамору леґінів та щебету дівчат, серед гомону дзвонів, та вистрілів із пістолят звиває ся Юрий, переморгуєсь із дівчатами, та аж гине глядячи на гарні убори. А до уборів „не взяв його кат“![3]) Як бувало порошниці утре, та топірчик, то не дбає аби і до самого ціcаря у старости. А за збруєю так і гине. Коли йому брат обіцяв справити нові ножі та ретязи, то він йому цілий згарець обіцяв скосити.[4]) А до коний, то не треба й говорити! А як так прибере ся, та причеше ся, як опереже нові ретязи, як засадить пістолєта та ножі за ремінь, то вже й дочекати ся не може коли брат його буде готовий, щоби разом виїхати, та показати ся Корочуковій Аксенії...[5]) Отто, як його такого узрить!...[6])

Але було і у Юрия горе, і він журив ся, страх! Одно: що вус той дідьчий не хотів рости, а друге: Корочукова Аксенія казала що прийде на храм, тай не прийшла![7]) Ага! ще одно: Чого йому бадіка каже „хлопче“, коли він уже Богу дякувати парубок, а вус уже таки сіє ся — гм![8]) Але на таку гризоту знайде ся лік. Піде між дівчата, поговорить, поморгає, з Лейбиною Оницею стане, пожартує трошки, ущипне зо двічі, от і попустить трохи з серця.[9])

Поет як бачимо змалював нам свою молоду душу вірно та щиро із усіми єї невинними поривами та пристрастями. Він так як і прості мужики-гуцули „не запечатав ще серця в калитці, ані віддав до шпаркаси, як в його є, так і говорить“.[10])

А мав він дуже чутливе серце, в котрому сильно відбивалось горе його товаришів. З кім він раз побратав ся, без того тяжко йому було трівати; але за те й приятелеви не скоро забував він уразу. Се показує нам найліпше те непорозуміне, яке зайшло між Юрієм а Василем.[11]) „Я вже таку натуру маю“ каже Юрий, що дуже багато треба, аби мене розсердити, але як мене уже хто уразить до живого, так моє серце вже не обернеть ся, поки сьвіта. Але не аби я може на него ворогував; крий Господи! І сприяти йому буду, і в огонь за його піду, а говорити вже не буду, хіба він сам мене на бесіду зачепив би; та й то відповім йому на його запитане, розговорювати ся вже не буду, ані йому моє добре серце не покажу“.[12]) [Далі буде.]

ОПАНАС КАРПОВИЧ С—СЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 245.]

Портрет котрого подаємо в сім Числі „Зорі“, славний на всю Україну артиста, родом з вельми талановитої родини Тобилевичів, молодший брат звісного драматурґа Івана Карпенка-Карого, артисти Миколи Садовського і покійної артистки Марії Садовської з Тобилевичів. Учив ся він спершу в Єлисаветі в реальній школі і вже в той час пробував свої сили, виступаючи иноді, навіть частенько, в аматорських спектаклях, але, як нам переказували, не визначав ся зразу особливим талантом, мабуть через те, що був дуже несьміливий. Потім перейшов в одеську юнкерську школу, де добув курсу і вийшов на офіцера. Коли-ж Кропивницький упорядкував першу українську трупу, в котрій зразу-ж заняв поважне місце і брат Саксаганського Микола Садовський, а незабаром до їх прилучила ся і талановита сестра Мария Садовська, коли слава про їх облетїла всю Україну, давні пориванія до сцени прокинулись у Саксаганського з новою силою і він, не вагаючись довго, залишив військову службу і пристав у спілку до славного товариства. Одже й на сей раз перші виступи його на сцену, здавалось, не віщували нїчого особливого. Талант його розвивав ся помірно з тим, як він привчав ся до сцени та набирав ся сьміливости, бачучи при тім високо-артистичні зразки в грі Кропивницького, Садовського, а далї ґеніяльної Заньковецької і славної Затиркевич, що́ незабаром теж прилучили ся до товариства, але після якого часу талант його почав розвивати ся дуже швидко, можна було вбачати поспіх трохи чи не з кожною новою ролею і вже під кінець першого року пробува́ння на сцені слава про Саксаганського голосно лунала скрізь, де його бачили. Після перших незвичайних виступів його, вже в годину слави Саксаганського, довелось нам вперше побачити його в ролї Стецька в оперетці „Сватання на Гончарівці“. Здавало ся, що Кропивницький в сїй ролї виявив геть усе, на що здатна високо-артистична натура, що він визбирав усї крихотки свого бідолашного героя і виявив його чистісїнько таким, яким він був, та иншим, здавалось, і не міг бути; одже Саксаганський удавав його зовсїм інакшим, додавши нові риси псіхічної аномалії, і знов перед нами був живісїнький Стецько, так же високо-артистично уявлений, хоч і не такий, як у Кропивницького. Ще більше вразила нас гра Саксаганського в комедії Карпенка-Карого „Мартин Боруля“, де він грав маленьку ролю старого Пеньонжки. Роля ся не має нїякого звязку з пєсою, вона втулена тільки задля сценічних умов, але дуже майстерно обмальована автором і виявляє живісїнький так старого добродушного балакля, хоч разом з тим має в собі дуже великі труднації для артисти через ті особливости фізичні і духовні, що́ конче і досконало треба їх виявити, щоб роля ся не пропала. Така роля під силу тільки великому артистови і таким справдї виявив себе Саксаганський. Навіть в тих сценах, де на кону разом з ним був і Кропивницький, що́ грав пануючу ролю Мартина Борулї, публїка не знала на кого з них дивити ся, тим більше, що на кону разом ведуть ся дві сцени, і не вважаючи на весь захоплюючий інтерес, який викликала гра Кропивницького, очи мимоволї перебігали в другий куток, де Саксаганський вів розмову. Та мить, коли Пеньонжка, забувши з початку своєї розмови призвіще свого героя, через довгу годину згадує його, коли його обхоплює велика радість і він, радіючи, сьміють ся своїм старечим беззубим сьміхом — се найдорожша перлина в артизмі, що́ вже, здаєть ся, й не здатний виявитись більше реально, правдиво і гарно. Ми бачили його потім і по скільки разів трохи чи не у всїх пєсах, де виступає він в самих розмаїтих ролях. Від природи талант його переважно комічний. Тут він досягає, можна сказати, найвищого артизму. Одже і в ролях резоньорських, простаків і так званих характерних, навіть і в ролях драматичних, він скрізь виявляє велику здатність, властиву тільки первородним артистам. Природа щедро обдарила його всїм, чого вимагає сцена. Висока, показна постать, жваві, виразні очи, гучний та чистий голос, котрим він добре орудує як в речах, так і в сьпівах, рухливість і виразність всїх рухів і мигів, уміннє одягати ся і гримувати ся — все це додає його талантови великої сили. Коли-ж до сього додати, що гра його завжди розумна, правдива і вільна од усякого шаржу, то й не дино, що скрізь він являєть ся коханцем публїки і слава його що року виростає. Багато важить і те, що Саксаганський чоловік ще молодий, в самому розцьвіті сил, а тим часом він не покладаєть ся тільки на свої природні сили, а щиро працює і дбає над своїм дїлом, тим то талант його що далї дужчає і Україна по правдї покладає на його великі надії. Та не тільки яко артиста здобув він симпатиї і зажив собі гучної слави, але разом і яко добрий і вмілий орґанїзатор і впорядчик драма-

---

[1]) ibid.
[2]) Пишучи се мав він коло 28 літ.
[3]) „Повісті, стор. 16. — [4]) ibid., стор. 17.
[5]) Се мусїло бути, як справедливо завважав Ів. Франко, хіба хвилеве уподобаня, без глибшого значіня, бо поет згадує про Корочукову Аксенію сам над собою посьміхуючись. Далеко инчим тоном згадує він в поезиях коломийського видання про правдиву любов [порівн. „Молодий вік О. Федьковича“, „Правда“, 1889, 130—131.]
[6]) „Повісті“, стор 17. — [7]) ibid., стор. 4. — [8]) ibid., стор. 16. — [9]) ibid., стор. 19. — [10]) ibid., стор. 29. — [11]) ibid., стор. 18–19. — [12]) ibid., стор. 19.

тичної трупи. Коли роспала ся велика трупа Старицького, Саксаганський лишив ся в трупі Садовського, де разом з ним були найбільші сили: Кропивницький, Заньковецька, Затиркевич, Карпенко-Карий і Садовська. Але трупа ся була недовго. Незабаром повстали якісь незгоди і з Кропивницьким і поміж братами; Саксаганський мусів віддїлитись і засновав свою трупу, котрою орудує, здаєть ся, вже пятий рік. Крім самого Саксаганського персонаж його трупи тепер складаєть ся з таких сил, як Карпенко-Карий — звісний драматург, розумний і доволї здатний артиста на ролї резоньорські, Линицька — високо-талановита молода драматична артистка, Жарченко — здатний артиста на ролї комічні, Суслов — на ролї драматичних коханців, Шевченко — на ролї старих жінок, а решта — молоді артисти не без здатности, так що при доброму роспорядкови ролїв всї пєси ставлять ся в трупі Саксаганського з повним ансамлем, навіть і зовсїм молоді артисти, що́ не більше року на кону, і ті в своїх ролях виступають добре. Тут багато важить і те, що сам Саксаганський разом з Карпенком-Карим багато покладають своєї працї для науки молодих артистів, навіть завели у себе драматичну шкілку, в котрій читають ся і поясняють ся драматичні утвори, а по суботам і перед великим Сьвятом, коли звичайно не буває прилюдних спектаклів, ставлять так звані репетиції, де молоді артисти пробують свої сили в більших і часом в головнійших ролях. Трупа Саксаганського має свій власний хор і оркестр, добре упорядковані, котрі в більших містах завжди поповняють ся, особливо в таких пєсах, де багато сьпівав, як от „Утоплена“ або що. Репертуар трупи Саксаганського складаєть ся переважно з пєс Карпенка-Карого, котрий що року постачає одну або й дві нових пєси, а крім того грають пєси Старицького, Кропивницького, Янчука, Захарченка та иншіх, взагалї репертуар доволї розмаїтий, хоч міг би бути далеко більший, коли-б Саксаганський чи Карпенко-Карий не цурали ся міняти ся своїми пєсами з иншими трупами. Слїд теж завважати, що в трупі Саксаганського звертаєть ся пильно увага на все, навіть в дрібницях, а через се постановка кожної пєси, можна сказати, бездокірна. Не диво-ж після всього цього, що трупу Саксаганського приймають і щиросердечне витають скрізь, навіть по великих містах, де що року публїка має і гарну оперу, і драму і оперетку, куди прибувають на ґастролї найкращі сили з росийських і чужоземних театрів, трупа Саксаганського завжди добре витримує конкуренцию і що разу здобуває собі все більші симпатиї.

М. К.

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Руське товариство педаґоґічне рішило видати працю Катренка „Римцї і Картаґенцї“ яко книжку на лєктуру для молодіжи ґімназияльної. — В другій половині жовтня с. р. відбудесь переніс тлїнних останків поета Маркіяна Шашкевича з кладовища в Новосїлках до Львова коштом громадським, на котру то ціль каменецька філія „Просьвіти“ [в єї окрузї лежить село Новосїлки] збирає добровільні датки. Обовязком земляків єсть поспішитись з присилкою датків, бо кошти переносу будуть великі. Тої самої днини відбудесь у Львові урочистий обхід 25-лїтнього істнования товариства „Просьвіта“, і по тій причинї центральний видїл приготовлює відповідну книжочку, котрої уклад поручено редакторови „Дѣла“ Ів. Белеєви. — Календар тов. „Просьвіта“ на р. 1894 повав ся вже друковати. Укладом лїтературно-наукової частини, котра сего року буде добірна, займає ся редактор „Зорі“. — Звістний артист М. О. Микешин кінчить ілюстрациї до творів Шевченка. — На побільшенє фонду на памятник Т. Шевченка надіслало до тепер 350 осіб 740 фантів.

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Нова премія за українсько-руську драму. В росийській ґазетї „Русскія Вѣдомости“, котрі видають ся в г. Москві, в місяцї квітнї за цей 1893 рік, відомий артист Марко Кропивницький надруковав оповістку про премію за найлїпшу українсько-руську історичну драму або комедию. Подаємо переклад цієї оповістки: „Бажаючи збільшити репертуар українських драматичних утворів, я постановив видати премію в 500 р. за кращу драму або комедию на таких умовах: **1.** Драма або комедия повинна бути написана українсько-руською мовою на сюжет історичний або історично-побутовий, взятий з історії України від XV. до кінця XVIII. віку. **2.** Речинець для подавання драматичних утворів постановляєть ся від 1-ого мая цього 1893 року через два роки. **3.** З причини частих переїздок моєї трупи прошу пересилати драматичні утвори на ймення Івана Семеновича Левіцького в г. Київ [Ново-Єлисаветинська улиця N° 19]. **4.** Драматичні утвори повинні бути прислані в ковертах, позначених епіґрафом, і з вкладкою в їх других запечатаних ковертів з тим самим епіґрафом та з написом ймення й прізвища авторів в середині коверти. **5.** Після уплину призначеного речинця я вдержую для себе право скликати жюрі з компетентних осіб для оцїнування присланих утворів. Коверти авторів премійованих утворів будуть розпечатані і премія буде їм видана. Инчі утвори з нерозгорнутими ковертами будуть вернуті авторам. **6.** В тому разї коли жюрі признають один утвір безперечно найлїпшим, премія буде видана авторови уся. Як же жюрі знайдуть два утвори однакові на зміст і вартість, то премія буде розділена на дві половини. **7.** Автор утвору, дїставшого премію, вдержує право лїтературної власности і має право напечатати його де забажає. Директор української [„малороссійской“] трупи: Марко Лукич Кропивницький“.

Рух наших театрів і вістки. Руський народний театр під зарядом тов. *„Руська Бесїда у Львові“* дає вистави в Перемишлї. Трупа *П. Саксаганського* гостить тепер в Катеринославі, а звідтам має переїхати до Ялти. Товариство під орудою *М. Садовського* грає в Харкові. — Трупа П. С. Мирова-Бедюха дала 8 вистав в гор. Владимирі, а тепер гостить в Нижнім Новгороді в лїтному театрі саду Смирнова; відтак виїде в міста положені над Волгою. — Трупа Василева грає в Смоленську. — Товариство Вяч. Потапенка пробуло в червні в великому містечку Васильків, повіту білоцерківського і дало чимало спектаклів з дуже добрим поспіхом. — В Київі з 16 ст. ст. червня вивішена оповістка, що незабаром до Київа прибуде українсько-руська трупа Степана Остой-Гринцая і буде давати українські вистави одначе не в самому Київі, а на передмістї Микольській Слобідцї на лїтній сценї в парку „Венециї“. Микольська Слобідка знаходить ся за Днїпром коло першого мосту над самим берегом Днїпра. Трупа оповістила 10 вистав [між инч. Циганка Аза, Під Івана Купайла, Чорноморці то що].

Василь Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Наукове товариство імени Шевченка у Львові. Секция історично-фільософічна відбула дня 11-ого і 25-ого н. ст. червня два перші засїдання під проводом голови Нат. Вахнянина. Секретар предложив рецензию І. Корженка на розправу проф. д-ра А. Левіцького під заг. „Powstanie Swidrygiełły“. Згадавши дотичні Литви працї польських істориків, особливо Прохаски, зазначує рецензент, що розправа А. Левіцького мимо всего наукового пристрою наскрізь проникнена полїтичною тенденциєю. Завдяки сїй тенденциї зображує А. Левіцький односторонно як саму унію Польщі з Литвою, характер і провідну гадку Ягайла, так і всї дальші події. Супротив сего підносить рецензент, що сам А. Левіцький згадує кілька разів несправедливість сеї унії, особливо супротив Руси. Що-ж до приписуваного унії А. Левіцьким загального европейського єї значіня, відповідає рецензент, що порівнане унії Литви й Польщі з унією Кальмарською, переведене А. Левіцьким, може довести хіба

до як раз противного погляду на сю унію. Імперіялізм упав в Европі враз з Гогенштавфами, і власне завдяки сему упадкови могла Польща так піддвигнутись в XIV. в. По вигасненю Пястів стаєсь Польща ареною політики поодиноких можних панів, що́ дбали о власні родові інтереси, а політика ся була зовсім не сантіментальна й не ідилічна; вже в XIV. й XV. в. бачимо тут завязки сего, що пізнійше робили Зебжидовські, Любомирські і др. „Самоволю“ т. зв. руських панів підносить сам А. Левіцький, хоть і добачає в ній користь. Опроче розправа д-ра А. Левіцького се більше історія війни Польщі з нїмецькими лицарями, анї-ж історія воєн Свидригайла з Польщею. Завдяки односторонному становиску автора домагають ся навіть подробиці нових доповнень і провірок; так н. пр. характери Ягайла й Свидригайла зображені хибно, відносини литовські зовсім побіжно, і т. п. Що-ж до тенденції — то тенденція, се, на жаль, давна, а основою єї — ілюзії й фрази; тілько що у д-ра Левіцького є їх ще може більше, як в инших подібних працях. Рецензент підносить шкоду такого оброблюваня історичних подій, вже хоч би з огляду на спільне порозуміне. — По дискусиї рішено рецензию надрукувати.

Голова секциї предложив справоздане з надісланої праці Іванова: „Образок з істориї волинської і галицької Руси з початку XIV. в.“; праця ся займає ся спірною доси особою Юрия II. або Болеслава Тройдановича. П. Іванів обстає за тим, що се були два окремі князї; — рецензент піднїс вправдї деякі свої сумнївн, але поручив сю розправу до друку, що й рішено. — Передано також до печати і замітки п. І. Копача про працю Франца Макульського: „Причини бунтів українських [1790]“.

Крім того піднесено й ухвалено розділ історично-фільософічної секциї на два віддїли: один історичний під проводом голови секциї, другий — правничий, під проводом заступника голови адвоката д-ра К. Левіцького, а то для успішнїйшого підготовлюваня материялів для записок; однак рішеня мають западати на засїданях повної секциї.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Дитинний вік Т. Г. Шевченка. (Критично-біографичний нарис). Написав О. Я. Конїський. — Львів, 1892 р. 37 стор. 8°. [Передрук з І-ого тому „Записок наукового товариства ім. Шевченка“].

Свояки, образокъ зъ житя. Написавъ Стефанъ Пятка. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 157 а 6-та за 1893 р.]. — Львів, 1893 р. 34 + 2 нен. стор. мал. 8°. Ціна 12 кр.

Словар російсько-український. Зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка. Додаток до „Зорі“. Критична замітка д-ра Стефана Смаль-Стоцкого. — Чернівцї, 1893 р. [Передрук з „Буковини“]. 32 стор. 16°.

І. А. Хойновскій. **Раскопки великокняжескаго двора древняго града Кіева,** произведенныя въ 1892 г. Археологически-историческое изслѣдованіе. — Кіїв. 1893 р. 78 стор. 4° і XXIX таблиць. Ціна 4 руб.

Каталогъ предметовъ малорусской старины и рѣдкостей коллекціи В. В. Тарновскаго. Выпускъ 1. Шевченко. — Кіїв, 1893 р. 34 стор. 8°.

Janina Sedlaczkówna. **Kozacze zawieruchy,** opowiadanie historyczne z XVIII. w. — Данськ, 1893 р. 52 стор. 16°. Ціна 30 фен.

Eugen Worobkiewicz. **Die geographisch-statistischen Verhältnisse der Bukowina** nebst einigen vergleichenden statistischen Tabellen. — Чернівцї, 1893 р. 114 стор. 8°. Ціна 80 кр.

Poradowska Marg. mme. **Le filles du pope, popes et popadias.** — Париж. Книгарня Hachette et Cie, Corbeil, impr. Crété, 1893 р. 240 стор. 16°. Ціна 3 фр. 50 центім.

б) періодичні виданя.

Правда [1893 р. Том XVII. Випуск 52. За місяць червень Стор. 397—352]. Зміст: Торішня ворохобня, Б. Журмана. Розстрига, оповіданє. Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. А. Градовський про национальне питанє. Листи з Чернигівщини. Лист III. Чернигівця. Український театр в Кіївї. Ч—а. Привид, вірш Василя Чорнушенка. Вісти; з Тернополя. В справі вистави краєвої [з переднїм слівцем від редакциї] Е. Цурковського. „Ми хорі, тяжко хорі“. Науковий огляд. І. Про громовину. Стаття Чернихівського. Переписка Редакциї і оповіщення на окладцї. Додаток: Метаморфози Овідиєві стор. 57—64 в 8°.

Кіевская Старина [1893. Іюнь. Том 41. Стор. 357—538+IV+81—96 і 49—61 в 8°]. Зміст: Авантюра XVI. вѣка „Замчисько“, оповіданнє М. Кудринського. Отрывокъ изъ дневника полтавскаго помѣщика (1834—35 гг.). Бердичевская ярмарка. [Изъ воспоминаній шляхтича, относящихся къ 1823 году], О. Л. Порча украинскихъ народныхъ пѣсенъ, Р. Л. Н. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Частная переписка Григорія Андреевича Полетики. (1750—1784 г.). В. М. Юзефовичъ (Некрольог). Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія Додатки: 1) Дневникъ генер. подск. Як. Марковича. 2) Библіогр. указатель статей, помѣщенныхъ въ „Кіев. Стар.“ за первое десятилѣтіе.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Андрій Сїчинський, старший брат посла о. Миколи, концїпієнт адвокатський в Перемишлї, умер дня 27-ого м. ст. червня по довгій і тяжкій недузї. Покійний знаний був ще з своїх університетських часів, а відтак будучи практикантом в ц. к. прокураторії скарбу у Львові яко дуже щирий і горячий патріот-народовець а притім чоловік сильного і независимого характеру, і належав до тої громадки людий, котрої видними членами були померші ще перед ним д-р Володимир Ганкевич, Володимир Навроцький і Володимир Барвінський. Єго великі здібности були загально признавані і віщувані найкрасші події. Однакож богато перешкаджало єму каліцтво [на обі ноги], а коли покинувши службу державну пішов на практику адвокатську до Перемишля, жив переважно в затишку і тілько часами зривав ся до народної праці, як в часі упадку Рустикального банку і звістного заявленя руських послів народовців в галицькім соймі в р. 1890, коли то присилав статї до „Дѣла“. Вість о єго смерти приймуть з глубоким жалем всї, що́ єго лично знали, а навіть широкі круги котрі знали єго тілько зі слуху. — Вічна покійникови память і земля єму пером!

ЗАЯВА.

На поміщену в 11 Числї „Зорі“ с. р. критичну замітку д. Українця на мою „Квиточку“, мушу зауважити, що в творах своїх нїкому я не слїдував, а д. Школиченкови навіть і не міг, — бо критикований д. рецензентом твір „Вечір“ я написав 4 травня 1888 р., коли Школиченків „Вечір“ надрукований в „Зорі“ 1891 р., не міг навіть мінї й снить ся! — Друкарських помилок в „Квиточцї“ нїякої безличї — нема, а коли д. Українець умисне їх зробив аж цїлих пять в наведеному на „зразок“ засьпівї до збірника „До Музи“, — до речі сказать скороченому зза цензурних перешкод, — то в тім не вина автора....

Василь Чорнушенко.

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В статї **„Істориї літератури руської“** [„Зоря, 1893; число 12]: 1) Сторона 235., стовпець перший. стрічка 7. з долу до слів: въ „Вѣстнику Европы“ 1885. — додати: томъ IV., — стріч. 10. з долу замість: 1875. — читай 1871. — 2) Стор. 235., стовп. другий, стріч. 4. з долу замість: Богданомъ Андрѣевымъ Головацкимъ — читай: Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ. — 3) Стор. 237., стовп. перший, стріч. 17. з гори замість; набуває — читай: надуває; — стріч. 9. з долу замість: кпитьця — читай: каитьця; — стріч. 12. з долу замість: годують єго — читай: годують єю.

В статї **„М. Заньковецька“** в Ч-ї 10. на стор. 200. між гетеанцями надруковано Гайного — має бути „Гайнце“. На стор. 198. в другому стовпцї пропущена, де говорить ся як З—ка грає очима, цїла фраза: „одслоняє віка, поведе помаленьку очима, розплющує очи....“ — В „Сонетах“ Ів. Стешенка в Ч-ї 11., а то в сон. VIII. в першій стрічці має бути: „Заграй, сьпівцю, пісень на кобзї срібній“, а в сон. IX. в другій стрічці замість „бачиму“ має бути „бачу“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Майдач в Єкатеринос.** 5 злр. дістали і „Записки“ вислали. — Вп. **Чапл. в Харьк.** Листи оба дістали. — Вп. **М. Ш—ко.** Критич. замітки на твори Василенка (?) ми не одержали. „Подорож на могилу Т. Ш—ка“ просимо прислати. Те, що бажаєте, вишлемо, але не швидше аж через місяць. Тогорічні три Ч-ла Вам вислали. Оповіданє О. Гавриша і вірш наспіли. — Вп. **Гр. Коваленко.** Статю і рисунки, спасибі Вам, одержали. Помістимо одно і друге — мабуть в Ч-ї 16. — Вп. **Чапля.** Письмо з 22/6 с. р. одержали, але „листка“ з 3 чи 4 травня — нї. — Вп. **Ч. В. Л.** Вашій волї ми, як бачите, вволили. Письмо перешлемо. В справі звістних видань напишіть прямо до редакциї „Правди“. — Вп **Ів. Стешенко.** Напишіть до нашої Адмінїстрациї, яких премій чи книжок бажаєте, а вона подасть Вам цїну. — Вп. **М. Українець.** Памяти Квітки-Основяненка хочемо присьвятити Ч-о 16. Просимо одже дотичні матеріали найдальше за місяць прислати. Досї маємо тільки одну статю. — Вп. **наших передплатників** просимо в справах дотичачих инших редакций, відноситись прямо, а не за нашим посередництвом, в дотичні редакциї.

☞ **Решту премій цїлорічним передплатникам а ті „Альбум заслужених Русинів“ вислано сими днями. Цїна закупна 1 руб. — З сим Ч-ом розсилаєть ся додаток: „Словарь російсько-український“ арк. 13.**

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниць 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниць 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 15 [27] липня. | Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 14.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Леонїд Семенович вийшов з Ватею в садок. Слїдком за вибігла Устя і несла в руках гарненький, маленький, квітчастий килїмок. Ватя йшла повагом, солїдно, мало говорила і вдавала з себе поважну особу.

Швидко дійшли вони до берега. Паничі вичерпували корячком воду. Леонїд Семенович скочив у човен, вхопив весло і сїв в узирі човна, щоб правувати веслом. Ватя стояла на березї під лозами, коло високого куща очерету, гарно убрана, з розпущеною голубою парасолькою, обшитою червоними торочками. За нею стояла Устя з квітчастим килїмком в руках. Леонїд Семенович глянув з човна на ту мальовничу ґрупу і осьміхнув ся.

— Чисто дочка Фараонова, що́ вийшла на берег купатись з прислужницею, як малюють на картинах! Тільки бракує Мойсея в кошику на водї... — подумав Леонїд Семенович: — такий самий фон, як і на картинї; такий самий високий очерет, така-ж зелень, така-ж поважна і убрана панна на тому фонї, ще й наймичка позад неї з квітчастим, новим килїмком.

Михайло Вербицький.

Паничі черпали воду з човна. Ватя поглядала на їх сердитими очима. Її хотїло ся сїсти в човен тільки в-двох з Леонїдом Семеновичем, а мати вислала навіщось двох небожів.

— Чи не задля того, щоб вони назирали за мною? Неначе я оце-б кинулась йому на шию в човнї!... Не дадуть і поговорити з хлопцем на самотї. А ще докоряють мінї, чом мене нїхто не сватає й досї...

Ватя з сердитима очима, поважною фіґурою, ще більше стала схожа на дочку фараонову під своєю квітчастою ясною парасолькою. Їй хотїлось поспихати з човна небожів і позакидувати їх кудись в очерет. Леонїд Семенович примітив той неласкавий погляд, примітив надутий вид і в його чогось минула охота перевозитись з Горобцївки до батька з усім добром о. Артемія, не минаючи й Ватї. Устя простелила килїмок на перекладяну серед човна дощечку і на дно човна. Ватя помаленьку увійшла в човен і, підобгавши трохи сукню, показала дрібненькі ніжки в малесеньких черевичках і важко сїла на човен.

Паничі забрали весла. Володьо обпер ся веслом об піскуватий берег і зрушив човна з місця. Човен

на трьох веслах полинув, мов селезень, по тихій воді.

— От несподівано мінї знов довело ся поплавати на цьому ставку, — сказав Леонїд Семенович до Ватї.

— Тільки на цей раз мабуть вам не так весело тут плавати, як було той раз, як ми тут плавали цілою компанією, — сказала Ватя.

— А то чого так? Мінї й тепер весело. Хіба-ж я тепер не в приємній компанії? — сказав Леонїд Семенович і глянув в вічи Ватї.

Ватя втупила в його очи свій пильний погляд. Леонїд Семенович був в літньому білому картузї. Той білий цьвіт незвичайно приставав йому до лиця. І його вид, і очи стали ніби делікатнїйші й ідеальнїйші, надавали йому делікатности й грациозности. Ватя знехотя милувалась ним, не зводила з його очий.

— А тим, що тодї було більше паннів..., була Антося... — сказала Ватя.

— А тепер і паннів нема, і Антосї нема, а я все таки гуляю тут залюбки, — обізвав ся Леонїд Семенович.

Ватя наводила його на яке небудь натяканнє про любов, хотїла випитати в його признання, але малі паничі неначе спиняли її в допитуваннї.

— Оцї малі паничі мабуть і його спиняють. Коли-б ми були тут у-двох, може-б я й випитала в його душу й серце, — думала Ватя.

Леонїд Семенович почав розмовляти то з Льонею, то з Володею, розпитував про ґімназию, про вчителїв. Ватя ще більше розсердилась і почала дутись. Переплили ставок, повернули човном до греблї, потім поплили вздовж ставка, і Ватя дивувалась, чому на цей раз і ставок, і зелений берег, і червона покрівля забудування за греблю не мають для неї такої поезиї, як в той вечір, коли вона в-перше гуляла тут з Леонїдом Семеновичом. Вона була-б рада швидче причалити човен до берега і піти гуляти з Леонїдом Семеновичом по садку.

Леонїд Семенович замовк. Він навіть перестав розмовляти з Льонею та з Володею. Час був пізній. Прогулянне на водї, на чистому повітрі, робота веслом, напруга й моцион несподївано розбудили його апетит. Йому дуже схотїло ся їсти і це почуваннє голоду неначе завязало йому язик.

— Вертаймось до дому! Вже пізній час, — промовила Ватя, незадоволяна прогулянням на човнї і тим, що Леонїд Семенович неначе зарік ся признатись в симпатиї до неї.

— Мабуть нас дома вже ждуть на обід, — сказав Володя, котрому вже схотїло ся їсти.

Човен пристав до берега. Паничі забрали весла і пішли ховати їх в лози. Ватя з Леонїдом Семеновичом повернули стежечкою в садок. Апетит в панича розходив ся, як на злість. В його перед очима манячів стіл з усякими потравами, з гарячими пирогами на закуску. Він йшов мовчки.

— Чого це ви сьогодня такі смутні? — спитала в його Ватя, скоса поглядаючи на його чистий профіль.

— Тим що дуже їсти хочу, — трохи не вирвалось в панича з уст, але він цього не сказав. — Тим що вакациї минають і швидко прийдеть ся засїсти до роботи. От вам добре: в вас вічні вакациї, — сказав Леонїд Семенович.

— От і в вас швидко будуть хоч не вічні, так завсїдні вакациї, — сказала Ватя: — ви швидко скінчите курс?

— Цїєї осени, так мабуть перед Різдвом, — обізвав ся Леонїд Семенович і замовк: йому хотїлось їсти на смерть. Він глянув на яблуню, ніби облиту яблуками. Стиглі яблука ще гірше дражнили його апетит.

— Та й добрі-ж у вас яблука в садку! — промовив Леонїд Семенович, підводячи очи в гору до гілля.

— Може спробуєте? Нахиліть гільку, а я вам нарву яблук. Буде нам десерт, як мама не догадаєть ся наготувати нам його на обід.

Леонїд Семенович підняв руки в гору, підскочив, як заяць, вхопив гільку яблунї — нагнув її. Ватя підвела ся навшпиньки, нарвала яблук і покидала їх на траву. Леонїд Семенович позбирав їх в хусточку і поніс до дому.

— От і ті олеандри, що вам так сподобались, як той раз ви були в нас. Іще й досї цьвітуть! — натякала Ватя.

— І справдї й досї цьвітуть, — обізвав ся Леонїд Семенович і замовк.

— От не погано було-б перевезти до себе хоч би з пару цїх роскішних олеандрів та поставити в садку коло батькївського ґанку. але... це чортовиннє з бутвиннєм, як каже приказка: це бурян, а вся сила в грошах, — майнула думка в Леонїда Семеновича, але тепер він був готовий оддати усї олеандри на съвіти за смачний шматок печенї та за чарку доброї горілки.

— Чого це він і не жартує, і мовчить? Що це з ним стало ся? — подумала Ватя, ступаючи на східцї ґанку.

— Слава Тобі, Создателю! От ми і в хатї. Може покличуть обідати, — подумав Леонїд Семенович.

Але Леонїд Семенович помилив ся: в гостиннїй не було нїкого. Ватя увійшла в гостинну, згорнула парасольку і кинула її на стілець. Потім вона перейшла через гостинну важкою ходою, і ступаючи дляво, неначе волокла за собою ноги, і сїла на канапу. Канапа на пружинах аж увігнулась під нею.

— Ну і справдї важкенька нївроку! — подумав Леонїд Семенович: — коли съпівають в пісьнї, що „жінка камінь за плечима“, то Ватя буде таки важкенькою вагою, хоч і не за плечима.

На дворі стояла духота. Ватя і справдї втомилась і неначе розімлїла на сонцї. Її повний орґанізм був з-роду нервовий, млявий і втомливий.

— Ох, яка духота на дворі! Я вся неначе розпекла ся, неначе оце стояла коло печі, — говорила Ватя втираючи вид та чоло хусточкою.

— Та й я трохи втомив ся... втомив ся сидячи на човнї, — почав жартувати Леонїд Семенович, але він почував, що в його десь зникла енерґія до жартів: йому так хотїлось їсти, що нїякі жарти не йшли на думку.

Він поглядав на двері в столову; двері не одчинялись. Нїгде в домі не було чути ні найменшого гуку, тільки в столовій маятник старомодного годинника ґучно цокав, неначе одномірно вибивав такт.

І Ватя, і Леонїд Семенович мовчали й одпочивали. Виходило, як кажуть: „він мовчить, а вона слухає“...

Ватя знов сперла ся рукою на вишивану подушку, запалила собі папіроску і попросила курити і Леонїда Семеновича. Розмова не розвязувалась. На щастє до гостинної увійшов о. Артемій і розпочав розмову про ґосподарство, про селян. Говорючий о. Артемій балакав без упину, але якось механїчно, без звичайної в його енерґії, без патосу. І він вже добре виголодав ся; вже й його за живіт тягло так, що його широкі уста зблїдли. Леонїд Семенович слухав розмови ґосподаря мовчки та все поглядав на двері до столової.

— А! Лїпше було-б зістатись на обід в сестри. Натрискав ся-б борщу, каші та й не мучив ся-б так, як тепер. Та й тягнуть же з тим обідом. І надав мінї дідько зайти на смачний обід! Тепер мене на такий обід нїхто й колачем не заманить! — думав Леонїд Семенович, годуючись димом папіроски.

В столовій за дверима задзвенїли ножі та вилки, застукотїли тарілки. В Леонїда Семеновича аж душа зраділа.

— Слава-ж тобі, Господи! Може вже покличуть обідати, — думав він.

А Сусана Уласівна мала на думцї виставитись перед гостем з обідом і таки добре загаялась.

Несподївано двері з столової одчинились. Вийшла Сусана Уласівна.

— От-от попросить до столу, — думав Леонїд Семенович.

А Сусана Уласівна спокійненько сїла собі в кріслї і почала провадити якусь розмову. В неї в пекарнї допікалась шарльотка на третю потраву, і вона прийшла, щоб побалакати з гостем, розважити його та й затягти трохи час.

— Мабуть ви вже їсти хочете, в кінцї усїєї розмови додала Сусана Уласівна. — Вже-б час обідати. А побіжи, Ватю, та глянь, чи накрили на стіл?

Ватя вийшла до столової і зараз вернулась.

— Вже, мамо, все готово! — сказала вона до матери.

Леонїд Семенович трохи не перехрестив ся на радощах.

— Прошу вас до столової! — обернулась ґоспожина до панича і одчинила двері до столової.

Стіл стояв вже накритий і прибраний. Тонка скатерть, тонкі серветки [салфетки], нові ножі й вилки, нові тарілки й чарки — все аж блищало. Сусана Уласівна повиймала усі нові прибори, що наготувала на придане дочці. Серед стола стояли непочаті пляшки вина та доброї горілки; свіженькі етікетки на пляшках манили, аж дражнились. Чарки та стакани аж бризкали сьвітом. Леонід Семенович був такий голодний, що навіть забув на той час перевозитись з усім тим столовим добром і кинув ся до чарки, а потім до закуски, до сардинок та сира. Він їв, аж за ухами в його лящало, з апетитом молодого студента та ще й після довгенького посту. Страва була чудово приготована: котлєти вийшли пухкі, курчата начиняні й засмажені на свіжому маслі, були мягкі й не засушені. Сусана Уласівна була добра господиня і розуміла куховарську справу незгірше доброго кухаря. Леонід Семенович уплітав на всі застави і зробив честь вмінню Сусани Уласівни. Мати виставляла ся і з столовими приборами, і з потравами перед молодим паничем і очевидячки досягла до своєї мети.

О. Артемій після печені з курчат налив в чарки вина і випив за здоровє дорогого гостя. Гість своєю чергою випив за здоровє хазяїна, потім хазяйки, а далі за здоровє Вати, а потім за здоровє паничів: Володі та Льоні. Усі підживили ся після доброї порції вина. Леонід Семенович кинув ся на жарти, розвеселив ся, реготав ся. Після обіду усі перейшли до гостинної, куди подали каву. І о. Артемій, і Сусана Уласівна, і Вата, усі вважали на Леонїда Семеновича, як на жениха, бо коли семінарист заїде до якої дочки батюшки двічі з ряду, то був певний знак, що він постановив собі вже свататись. Так усі думали і про Леонїда Семеновича.

Після кави Вата сіла за піяніно, довго грала й переспівала усі пісні й романси, які вміла. Леонід Семенович ходив по гостинній і підтягував чистеньким барітоном. Він почав передражнювати в співах деяких сусідніх паннів, передразнив Антосю, потім почав перекривляти дяка, далі вчителя як він силкуєть ся в церкві брати низькі басові ноти, зовсім не маючи низового баса. Передражнюванє вийшло таке добре та вдатне що всі в хаті реготались. Леонід Семенович передав навіть саму вчителеву міну співання, як він на крилосї насупить брови, нахилить голову в низ, дивить ся сторч і розчепірить свої й без того широкі губи трохи не до вух і стане такий лютий, неначе хоче зїсти яку сільську бабу, або кинутись на амвон і попрощити його. .

— Ви казали, що хотїли їхати в гості до Антосї. Коли ви поїдете? — спитав Леонід Семенович в Вати.

— Поїду на тім тижні в четвер... або краще в неділю, — сказала вона.

— То й я туди приїду. От і добре! Останній раз на селї побачимось та погуляємо, — сказав Леонід Семенович.

— Чого-ж це так останній раз? Хіба ви думаєте вже й не приїхати на село? Ви, здаєть ся, оце в осени кінчаєте курс?... — сказала Вятя.

— А може вмру! Ми всї під Богом ходимо, — сказав Леонід Семенович.

— Оце! Нехай Бог боронить од цього. Хіба ви пророк, що знаєте, коли по вас смерть прийде! — сказав о. Артемій.

— Смерть Латинцї звали mors, мабуть через те, що як морсне, то й перекинеш ся й ноги задереш, і сам не знаєш коли... Так говорили в старовину. Може тому й правда, — промовив Леонід Семенович.

О. Артемій позіхнув на ввесь рот без церемонії. Він ніколи не спав по обіді, але звик полежати на боку і одпочити з ґазетою в руках. Леонід Семенович це примітив і почав прощатись.

— Та посидьте ще та погуляйте в нас. Ото шкода, що ваш зять та сестра не прибули до нас вкупі з вами, — бідкалась Сусана Уласівна.

— Час мінї їхати до дому. Батько буде гнївать ся за коні. Ой, загуляв ся я й нагуляв ся в вашій Горобцївці. Та й весела-ж ваша Горобцївка, нігде правди дїти! — говорив Леонід Семенович на розставанні.

— А хутір Панасенків ще веселїйший за нашу Горобцївку! — говорив о. Артемій, стоячи на ґанку та випроваджаючи свого гостя.

Вертаючись з ґанку, о. Артемій веселенькими очима переглянув ся з жінкою.

— Одже мати мемо зятя! — тихо сказав він до жінки.

— Здаєть ся, мати мемо... але ще невідомо, що старий Панасенко скаже, — ще тихійше одмовила Сусана Уласівна.

VI.

Минув тиждень. Вата ждала — не могла діждатись неділї, щоб поїхати до Антосї та побачитись з милим. Настала неділя. Вата звелїла запрягти коні і по обіді поїхала до Антосї. Приїхав і Леонід Семенович. Він таки додержав свого слова. Вата невимовно була рада і, виїжджаючи од Антосї, просила його одвідати її перед од'їздом до Київа. Леонід Семенович ще раз заїхав в Горобцївку до своєї сестри і з сестрою та з писаром зайшов до о. Артемія на вечірній чай. Сусана Уласівна прийняла гостий дуже привітно, зготувала смачну вечерю, а за вечерою гості подопивали ті пляшки вина, що о. Артемій понакуповував в Корсуні.

Гості розпрощались дуже пізньою добою. Через тиждень Леонід Семенович мав виїхати до Київа. І о. Артемій, і Сусана Уласівна і Вата — усі прощали ся з Леонїдом Семеновичом, як з рідним. Усі просили його приїхати до їх на Різдво, як він повернеть ся з Київа до батька. Леонід Семенович обіцяв доконешне приїхати до їх.

Вата проводила гостя весела і спокійна, але як тільки вона вернулась в свою кімнату, то почула, що сльози полили ся з її очий. Неначе когось рідного вона випровадила на довгий час в далеку дорогу і зісталась в самотинї з сподіванєм, з надією. Вона почувала, що розлука з милим була для неї важка, як камінь. В сумні осінні дні вона сїдала за піяніно і розважала себе піснями. І наймилїйшою піснею для неї стала пісня про розлуку з милим. „Поїхав милий, зістала ся туга!“ сьпівала Вата в довгі хмарні осінні дні, і ця смутна пісня найчастїйше розносила ся по порожніх, гучних кімнатах, поміж гільками високих олеандрів та фікусів, котрими було обставлено піяніно. А сумний слїпий кобзар з бандурою на картинї неначе пригравав до тієї пісні, і намальовані боярині з дітьми неначе були єдиними слухачами й сьвідками туги серця молодої дівчини.

В Пилипівку одна сусїда, молода матушка, їхала до Київа. Вата намогла ся їхати з нею. Три дні пробула вона в Київі, двічи була в опері, переглядала усіх в партері, гуляла по Хрещатику, приглядалась до паничів, думала, чи не стріне де милого. А його нігде не було видко. Якби вона знала, де його кватира, вона-б написала до його, щоб прийшов до неї, щоб хоч глянути на його, поговорити з ним. Але вона не допиталась, де його кватира. Вернулась вона до дому і її стало лекше на душі.

— Хоч не бачилась з тобою, та була хоч поблизу́ од тебе... — думала Вата, їдучи до дому.

І Вата вернулась до дому веселїйшою. Не такі смутні пісні вже сьпівала вона в сумні, хмарні дні... До Різдва було недалечко.

Вже надходило й Різдво. О. Артемій прочув, що Леонід Семенович вже приїхав до батька з Київа. Він ждав молодого панича до себе в гості, а він не приїздив. Вже й Різдво настало. Вже минув перший і другий день Сьвяток, а панич не хапав ся з візітом. Вата зажурилась. О. Артемій задумав ся. Третього дня Різдва вранці о. Артемій йшов улицею і встрів диякона з Лисянки, Ґервасия Добриловського, відомого на всю околицю свата. Він попросив його заїхати до себе по якомусь ділу. Добриловський їхав до Богуслава в гості до свого родича. О. Артемій знав, що дорога до Богуслава йде проз самісїньку хату Леонідового батька, старого Панасенка.

Добриловський завернув коні в двір о. Артемія. О. Артемій прийняв його дуже ласкаво, попросив його до гостинної, куди він ніколи не просив ні псаломщиків, ні дияконів. Добриловський догадував ся, що благочинний має до його якийсь інтерес, вгадував навіть, який то був інтерес: в о. Артемія була дочка на виданні.

— Сїдайте, отче диякон! — просив о. Артемій гостя, посунувши крісло і показуючи на його рукою.

Добриловський поклонив ся о. Артемієви, як кланяєть ся школяр вчителеви; він придержував лівою рукою рясу на грудях, неначе бояв ся, щоб вона не одставала і не придавала чогось непокірливого й кострубатого його тонкій гладенькій фіґурі. Добриловський все стояв і неначе не насьмілював ся сісти поруч з благочинним та ще в кріслї. Його тоненька, височенька фіґура, уся якась гладенька та чепурненька, неначе стреміла серед гостинної, мов пáля, вбита в землю. Дуже білявий, довгобразий, тонковидий, гостробородий він ввесь був нїби обмазаний „єлеєм“, промкнутий ласкавістю. Ясносірі очи, червоні, повні уста сьвітились ласкавістю та добрістю. Добриловський ступав тихенько, мягенько, неначе закрадав ся, як закрадаєть ся кіт до миші. Чи піднімав він руку, чи кланяв ся, чи сїдав, чи вставав, його жести, куляция, його рух був нешвидкий, якийсь дляявий, але плавкий, ґрациозний та мягкий. Отець диякон був неначе злїпляний з теплого воску, гнув ся помаленьку, як воскова мягка, тепла сьвічка. Навіть його довгі, прямі коси неначе поприлипали до голови і спадали рівними, довгими пасмами на плечі, неначе помочені „єлеєм“. І сам він своєю вдачею, нїби ввесь був обмазаний „єлеєм“, бо пролазив скрізь і всюди, сказати-б в найменчу щілину, як вміють пролазити миші.

— Сїдайте бо, отче диякон, прошу вас! — попросив його о. Артемій в-друге, і сам, крутнувшись коло крісла, мов той вітер, впав у крісло.

Добриловський ще раз ґрациозно й якось мягко нахилив шию й голову до о. Артемія і по тихеньку неначе перегнув по половині свою тонку фіґуру та й сїв у крісло, держачи верхню половину своєї особи просто й рівно. Отець диякон стремів у кріслї, білявий аж жовтуватий, мов воскова сьвічка в підсьвічнику.

— Ви їдете до Богуслава? — спитав о. Артемій в Добриловського.

— До Богуслава, отче благочинний, — тихим і солоденьким голосом обізвав ся диякон.

— Ви будете їхати проз Панасенкову оселю, трохи не попід самим його домом? — сказав о. Артемій.

— Шлях іде проз самий Панасенків дім. Може, отче благочинний, маєте яке дїло до Панасенка що до спродажу пашнї, або за землю? — несьміливо спитав Добриловський.

— Нї, отче диякон! — сказав о. Артемій: — маю инче дїло; там приїхав вже на Сьвятки з Кіїва його син.

— А! Леонїд Семенович — студент! Чув, чув, — сказав диякон і його тихі очи наче підживились і засьвітились.

— Знаєте, Леонїд Семенович бував у нас частенько, приїздив кільки раз літом. Так щось мінї здаєть ся, що він нїби намірив ся сватати мою дочку. Я примітив, що до того дїло йде.

— Дай Боже! Панич гарний, і батько його грошовитий чоловік! — сказав диякон.

— Але, бачите, отче диякон!

О. Артемій встав з крісла, і потім нїби підскочив, неначе на його хто спинув гарячим приском.

— Але, бачите... їздить він, та їздить до нас, наче вдає з себе жениха, а сватати — не сватає! — вже крикнув на всю гостинну о. Артемій не то з злістю, не то з сьмішками, ще й руки розставив на всю їх давнину.

Він став зразу нїби приском та вітром. О. диякон прищулив ся і ввесь обернув ся нїби в віск та „єлей“.

Але пісьля останнїх слів о. Артемій і сам на часок став нїби „єлеєм“ та тихим вітрецем. Він підбіг до о. дияка, поклав йому руку на плечі і тихо, нїби по секрету промовив, нахилившись мало не до самого вуха.

— Заїдьте, будьте ласкаві, до Панасенка нїби на чай. Ви-ж добре з ним знайомі. А за чаєм розбалакайтесь з панічем та нїби в жарти і спитайте, чи думає він сватати мою Ватю, чи так тільки забавляєть ся оттут в нас в Горобцівці?

— Добре, отче благочинний! Добре! Заїду і розпитаю, — сказав Добриловський тихенько і ввесь став нїби ще мякійший. Він помалесеньку нахилив довгу шию й довгу голову і знов випростав їх так помалесеньку, що і один волосок на голові й на бороді не поворушив ся.

— Скажіть йому так... вставте слівце в жарти, що я дам за Ватею дві тисячі, як буде сватати. А завтра, як будете вертатись назад, заїдьте до мене та й розкажете про панічеві думки. Він чоловік щирий, одкритний, лепетливий, і не потаїть ся з думками, може прохопить ся. В його що на умі, те й на язиці.

— Добре, отче благочинний, добре! Я вже зумію завести розмову і випитати в студента правду. Добре. А не схоче цей, то знайдемо й другого, може й кращого, — сказав Добриловський.

Сусана Уласівна одчинила з столової двері і виглянула.

— Чи можна вас просити на обід? Обід вже готовий. Добри́-день вам, отче диякон!

Добриловський підвів ся з крісла і навшпиньки, нїби на різанових підошвах, нечуйно підступив до Сусани Уласівни, нахилив ся помаленьку і поцїлував її в руку.

— Отче диякон, прошу й вас пообідати з нами, чим Бог послав. В нас обід буденний, недовгий і ми вас довго не загаїмо в дорозї, — просив о. Артемій.

— Правда, що наш обід буде незагайни́й, бо буденний, але в дорозї і такий обід знадобить ся. Прошу вас до столової, о. диякон, — сказала Сусана Уласівна, забувши на той час і про свою гордовитість.

Зараз по обідї Добриловський вирядив ся в дорогу і заїхав по дорозї до старого Панасенка. Другого дня о. Артемій та Сусана Уласівна з нетерплячкою ждали повертання о. дияка. Він приїхав аж перед вечером.

— А що, отче диякон? Розпитали? Випитали? Що сказав Леонїд Семенович? — питав о. Артемій.

Добриловський важко зітхнув, неначе в його самого трапилось якесь лихо в домі.

— Та що-ж! Завів я розмову за чаєм. Жартую, кажу до Леонїда Семеновича, що от ви скінчили курс... тепер вам час би подумати про те, щоб і одружитись. Ото й кажу я: і не їдьте далеко, бо і в нас багато є гарних і багатеньких паннів, як от Антося, або дочка нашого благочинного. А наш благочинний, кажу, чоловік грошовитий, для Ватї не пошкодує грошей. А Леонїд Семенович так-таки одразу і спитав: — А скілько-ж тисяч благочинний дасть за нею? А я кажу: тисячі з півтора дасть і дві для доброго жениха.

— А він що сказав? — спитав о. Артемій тихо, неначе дух йому забило.

— Дві тисячі! — аж крикнув Леонїд Семенович: — то це такий грошовитий ваш благочинний? Я думав він дасть найменче пять тисяч. Ватя мінї припала до вподоби, але коли дасть дві тисячі та й годі, то нехай Ватю „задні“ візьмуть.

— Так і сказав! — крикнув о. Артемій і на віщось забігав по гостинній.

— Так і сказав... неначе вистрелив... а я питаю жартуючи: це так як в казцї казали гуси Івасеви Телесикови, що́ сидів на дереві в дворі: Змії? А він каже: єге! Я й уха опустив, — сказав Добриловський.

— Так і сказав: нехай її „задні“ візьмуть? — знов крикнув о. Артемій і закрутив ся по гостинній, неначе Добриловський сам вистрелив в його з рушницї. І о. Артемій крутив ся, крутив ся і здавалось, от-от упаде до долу й простягнеть ся на всю довжину свого високого зросту.

— Одже отець благочинний ще скрутить ся... А треба було доконешне це йому сказати... Лучче було-б не казати, а щось инче збрехати, — думав Добриловський, водячи очима слїдком за швидкими пóворотками о. Артемія.

— Падлюка! — крикнув о. Артемій і все бігав од кутка до кутка. Він забіг в той куток, де коло пяніна стояли високі олеандри, увігнав ся у той вертоград, не примічаючи його, і наткнув ся лицем на гострий лист. Листє штрикнуло його в самісїньке око. О. Артемій аж одкинув голову на плечі і крикнув: — Ой!

О. Артемій спинив ся, став проти самісїнького Добриловського і крикнув: — Падлюка! Падлюка!

[Далї буде.]

Козачий дар. [З образу В. І. Павлишака.]

ДАРУНОК.

Як недоля вам казала:
Йдіть ви різно, в ті часи
Ти дала йому дарунок —
Стьожку з темної коси.
Той дарунок неоцінний
В білий аркуш він вложив
І від страти довгі роки
І стеріг і боронив.
Йшли годи; води багато
По безодням утекло;
Не було чого — рожалось,
Умирало — що жило...
І під захід днів бездольних
Він про аркуш свій згадав,
Положив перед собою,
Білу стьожку розгортав.
А за нею розгортались
Як в таємних мріях сна,
Чисте небо, гай зелений,
Над долинами весна;
Темні коси, сині очи,
Мат любастрових плечий,
Невиразна міч і сила
В душу линучих річий;
Далі сльози, нуда, розпач,
Розруй згублених надій,
Шлях, ялиною покритий
І могила пишних мрій....

Яків Щоголів.

* * *

Що не день, то гірша мир трухлявий, —
Все кона у непробуднім сні,
І нема чим дихать правді млявій
Під пятою кривди, у багні;
Над усім панує явза*) люта,
Братолюбства висохло русло́,
Розум дба про гибель і про пута,
Серце в грудїх мохом поросло;
У льохах, за за́совами слово,
По базарях, по торгах любов...
І нема, хто-б покликнув сурово
На крюків, що́ точуть людську кров.
Люд загруз у грабіжах, у кражі
Пада ниць перед бичем мага́ог....
Спорожнїли віковішні храми
І забутий милосердя Бог!
Гей, з'яви ся-ж визволитель слову
І глаголом розбуди людий, —
Щоб забилось серце пухле знову,
Щоб теплом повіяло з грудий,
Щоб огидло все лихе, негоже,
Щоб любов спалахнула в очах,
І щоб враз до ніг Твоїх, мій Боже,
Люд припав в пока́янних сльозах!

Михайло Старицький.

* * *

І згадались мінї на чужинї
Ті і давні й недавнії ночі,
Ті чудово-щасливі хвилини,
Як стулялись уста із устами,
Як з кохання палали нам очі
Й ми до купи зливались серцями...
І згадались мінї на чужинї
Люті муки з страшного розстання,
Як прощали ся ми без сльозини,
А небачені сльози давили,
Рвались вибухнуть з гру́дий ридання,
Що давно вже, давно накипіли...
І згадалось мінї... І сльозами
Я заплакав тепер, як дитина,
Як дитина смажни́ми устами
Тебе кликав: прийди моя мила,
О прийди, моя вірна й єдина, —
Мене мука з розстання стомила!...

В. Чайченко.

*) явза = власна любов. — *Ред.*

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

30.

Голодний жид.

Не багато арендарі
В сабаш наварили,
Та й на лихо убогого
Істи запросили.

Я убогий ще й голодний
На них не вважає,
Як припав ся гателити,
Як у торбу пхає.

Тай і нї вже як від миски
Біду відірвати, —
Ото його задумують
Денещо питати.

„Чи маєш ти, кажуть, батька?“
А той каже: — Маю!
Ість і каже: батька маю
І ще й маму маю! (1860).

31.

Пан Чехович.

Лежить дїдич у дворі,
Нема що робити —
Закликає жидюка́,
Давай з нього кпити.

Покепкував кілько хтїв,
В волю насьміяв ся,
В волю бідного жидка
За пейси намняв ся.

Ще й на тому не кінець,
Не хоче пускати
І ще каже в його честь
Пісьню засьпівати.

А той дїдич якось так
Пан Чехович звав ся.
Хитрив жидок, мудрував,
Та й домудрував ся.

І край сто́лу дїдич став
Живіт гарбузо́ю!...
Край порога йому жид
Засьпівав козою:

„Pan welmożny Czechowicz!
Żona jego Czechowicz!
Dzeci jego Czechowiczy,
Bo ón sam jest Czechowicz!“
(1860).

32.

Pchła.

По жидови лазить воша.
„Co to?“ — пан питає.
— А coż, panie? ta to pchła!
Мошко відвічає.

„Czegoż ona biała tak?“
— Bo ją żona prała!

„Czegoż ona płaska tak?“
— Na niej córka spała!

„Czemuż ona, kiedy tak —
Nie skacze, gałganie?“
— Bo nie pora, panie mój,
Jeszcze młoda, panie! (1860).

33.

Масло.

Вивіз Лейба горщик масла
В місто продавати...
Та й пішов собі на ринок
Купця відпитати...

А чоловік коло воза
Чекає, чекає...
Далї випив пів кватирки,
Масло добуває...

Добув масла, достав хлїба,
Засїв та й балює...
Де побачить хрестяни́на —
Кличе та годує...

З'їли масло добрі люди,
Нїчого робити!
Бє він горщик коло воза,
А сам іде пити...

Підпив собі, як годить ся,
Назад повертає...
Коли гляне — коло воза
Лейба умлїває...

Умлїває, ломить руки,
І плечима ниже...
А собачка невеличка
Черепочки лиже..

„Лихо мамі твоїй, гицлю!
Де ся масло ділó?“
— Лихо мамі!... та же бачиш,
Що песеня з'їло!...

„Брешеш, гицлю, десять фунтів
Було в масла мóго...
Гицлю ти!... й сама собачка
Не заважить тóго!...“

І бере жид ту собачку,
На ваги чінляє...
А собачка десять фунтів
Ледве дотягає...

„Бачиш, гицлю, ту собачку!
Де-ж ся масло ділó?“
— Де-ж ся масло його ділó?
Та-ж песеня з'їло!...

„Ну, нехай собачку — масло!...
Де-ж собачку буде?...“
— Де-ж собачка — та же онде!
Видять добрі люди!

„Ну, нехай воно собачку!
Де-ж ся масло ділó?“
— Все де масло, та де масло!
Та-ж песеня з'їло!...

„Що з тобою говорити?
Лихо батьку твому!...
Сїдай уже, сїдай, гицлю!
Та вези до дому!...“ (1858).

II.

НА ЦИГАНІВ.

34.

Циган з хроном.

Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте. **Нар. прик.**

Ходить циган, ярмаркує,
Лиш копійку має...
„А що тенер найдешевше?“
Мужика питає.

— Та хрін тепер найдешевший!
Мужик йому каже.
За копійку цїлу вязку
Сїдуха навяже!

Побіг циган меж сїдухи,
Купив собі хрону...
Подивив ся на ярмарок,
Та й пішов до дому...

Іде собі дорогою,
Съвіжий хрін смакує...
Вертить свердлом йому в носї,
А слїз не вгамує...

Втирав, втирав циган очи,
Далї й не втирає...
Сїв під мостом і скривив ся,
Їсть та примовляє:

„Плачте, плачте, дурні очи!
Щоб повилїзали!...
Бачили-ж ви препогані,
Що то купували!...“ (1858).

35.

Місяць.

Місяцю, місяцю! Съвітиш, а не грієш, даремне у Бога хлїб їси. **Нар. прик.**

Нічка тиха, місяць съвітить,
А мороз крепúть...
Циган сина до місяця
Лицем становúть...

„Отак, сину мій, Романе!
Отак, дурню, стій!...
Та з пазухи вийми руки,
До місяця грій!...“

Стоїть бідне циганятко,
Холод камінить...

А старий пішов до хати
Людий туманúть...

Витуманив кусок сала,
Хлїба бохунець;
Вийшов з хати, та до сина —
Син, як камінéць..

„Ой місяцю, циган каже,
Жаль твої краси!
Ти лиш съвітиш, а не грієш, —
Дармо хлїб їси!...“ (1858).

36.

Вмілисьте, кумцю, варити, не вміли давати. **Нар. прик.**

Пішов циган на толоку
До сусїда зрáня;
Та в сусїда без обіда
Косив до смеркання.

Ізнеміг ся сїромаха,
Косить і не косить...
Аж під вечір пан ґоспóдар
Вечеряти просить...

Іде циган вечеряти
Та слину ковтає...
Садóвить ся на покутї,
Пояс розпускає...

Садóвить ся на покутї,
Випив пів бляшанки,
Та як муха до патоки
Припав до маслянки...

Припав циган до маслянки,
Яндилу (?) кінчає...
Аж тут кума варéники
З печі висуває...

Схаменув ся бідний циган,
Та вже не поможе!...
Із'їв кілька варéників,
А більше не може.

А тут іще й варенúків,
З стола не приняли,
Як порося печенеє
До хрону подали...

Подивив ся бідний циган,
Та й став примовляти:
„Вміли, кумцю, ви варити,
Не вміли давати!...“ (1858).

37.

Без'язика коняка.

Вивів циган на ярмарок
Коня продавати...
Посходились ярмаркові
Стали оглядати...

Оглядають, кінь як сокіл
І ганчу не має!
А сам циган кругом ходить,
Та все примовляє:

„Що конина, то конина!
А щоб язик мала,
То вона-б вам, люди добрі,
Всю правду сказала!“

Купив якийсь ту конину,
Дома оглядає...
Аж конина його справдї
Язика не має... (1858).

38.

Циганський похорон.

У цигана вмерла мати,
Нїчого дїяти!...
Іде циган до батюшки,
Просить поховати...

— А як хочеш поховати?
Може по цигáнській? —
„Нї, батюшка, прошу таки
Вже по христиáнській!“

— То то буде рублїв десять
Тебе коштувати! —
„О, нїчого то, пан'отче!“
В нас дорожча мати!“

Поховав піп циганиху,
За грощі питає...
Аж тут йому сороківку
Циган витягає...

— Сороківку? — піп питає...
А то-ж твоя мати?
А ти-ж за ню рублїв десять
Обіцяв ся дати! —

„Рублїв десять!... — циган каже
За трупа гнилого!
Та вона не варта бýла
І живого гóго!...“ (1858).

[Далї буде.]

БЕЗТАЛАННА.

ДРАМА В 5 ДІЯХ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО.

[Далї.]

ДІЯ ТРЕТЯ.

У Гната у хатї. — Яку хвилю нема нїкого на кону.

Ява І.

Входить Варка, а потім Софія.

Варка. Нема нїкого! Де-ж вони? Воркують десь, закохані, щасливі...

Софія *(вбігла)*. Варка! Здрастуй! Забігла до Параски, трошки посидїла... коли дивлюсь, хтось пішов до нас. Я й не пізнала тебе. Сїдай, сестро!

Варка *(зітхнувши)*. Спасибі!

Софія. Бідненька. Ти мабуть скучаєш дуже за Степаном?

Варка. Де-ж там і нї! Боже, як важко! Тільки-ж місяць прожила, тільки щастя усьміхнулось, та й знов захмарило.

Софія. Хіба ти, сестро, не знала, що йому у москалї треба йти!

Варка. Не знала.

Софія. Чом же було людий не роспитать. Так хутко все скоїлось, не вспіли ми з Гнатом побрать ся, як твого Степана узяли.

Варка. Хто-ж сподівав ся, що так станеть ся. Він один, думала одиночок не беруть.

Софія. Кажуть, якби у него мати була, як от у Гната, або хоч баба стара, то не взяли-б...

Варка. Таке вже моє щастє. Та біда знайде, хоч і в піч замаж ся.

Софія. Правда, божа воля. А ти не тужи, Варко, може він скоро повернеть ся; другі через рік вертають ся.

Варка. Де вже там. Мінї все не так, як людям... А ти, Софіє, щаслива?

Софія. Щаслива, сестро, така щаслива, що не знаю, як і сказати!

Варка. Не бє тебе Гнат?

Софія. І не лаяли ся ще.

Варка. В два місяцї другі разів три п[illegible]. Виходить — Гнат тебе любить.

Софія. І любить і жаліє, спасибі йому. Знаєш, сестро, мінї все здаєть ся, що я дівчина, а як гляну, що й Гнат біля мене, та нагадаю, що ми чоловік і жінка, аж почервонію, ей Богу!

Варка *(на бік)*. Задавила-б тебе! *(До Софії)*. А знаєш, чого я до тебе зайшла? Дай мінї решета великого!

Софія. Добре; посидь же трохи у мене.

Варка. Нїколи; треба перепустить жито, однести у млин, поки вітрець подихає, у мене нема кому — я сама.

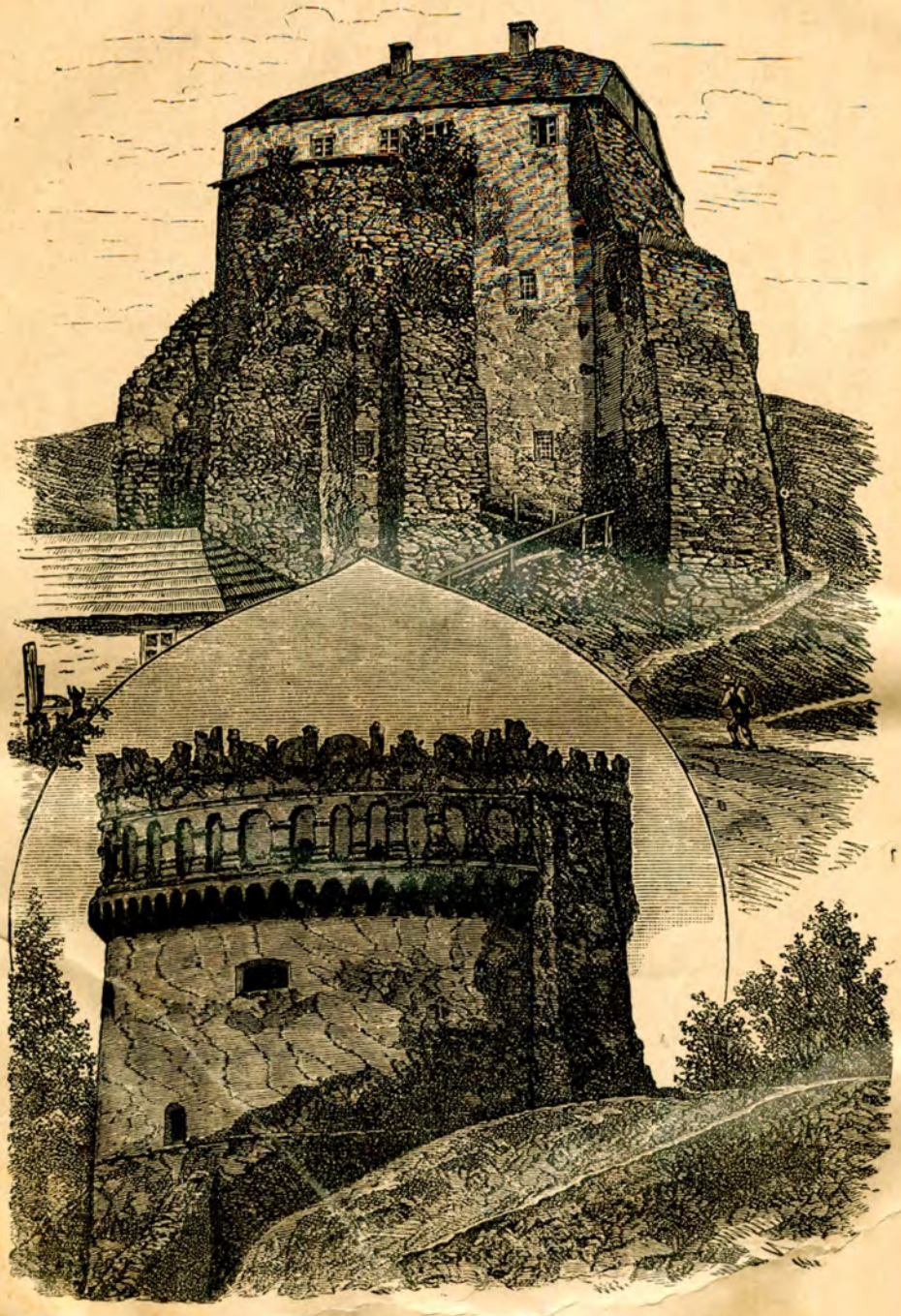
Софія. Стрівай же, я зараз принесу — воно здаєть ся у коморі. *(Виходить)*.

Здаєть ся мінї, що я ненавиджу Гната, а серце кровю обливаєть ся, що він живе з другою! О, чого-б я не зробила, щоб тілько Гната причарувать до себе!! Я і на погибель готова, мінї тепер однаково! Не вянуть же мінї, не сушить своєї краси — поки Степан не повернеть ся!...

Ява 3.

Входить Софія з решетом.

Софія *(дає решето)*. Ти-б заходила до нас частїйше, все-б не так скучала.

Замок князїв Острожських і башта на Судовій горі в Острозї.

Ява 2.

Варка *(одна)*. Щаслива!... Поки Степан був дома, а Гнат ще не женив ся — і я була щаслива! Щасливо була тим, що в вічи Гнатови сьміялась, а він лютував і ревнував мене до чоловіка! Я празникувала!... Виряджусь, вийду з Степаном і дражню бувало Гната. О, як любо кепкувать над ворогом! Тепер хвортуна повернулась другим боком: [illegible]ана мого взяли у москалї в той самий день, як Г[illegible]в ся на Софії, а я зісталась одна; і знов вин[illegible] люта мука: я ревную Гната до Софії. Здаєть ся мінї, що я ненавиджу Гната, а серце кровю обливаєть ся, що він живе з другою! О, чого-б я не зробила, щоб тілько Гната причарувать до себе!! Я і на погибель готова, мінї тепер однаково! Не вянуть же мінї, не сушить своєї краси — поки Степан не повернеть ся!...

Варка. Спасибі тобі, сестро, за добре слово. Прощай тим часом. *(Пішла)*.

Софія. Іди здорова! *(Одна)*. Бідна Варка, як мінї ій жаль! Треба її розважать. Я-б умерла від горя, якби мого Гната тепер у москалї взяли... Пострівай, щось мінї треба ще зробить? А, глини принести та піч помазать, щоб мати не гримали. *(Бере мішок)*. Де-ж це Гнат? Вийде куди небудь на часок, а мінї зараз скучно без него робить ся. Коли-б тато до нас мерщій перебирали ся. Отодї я буду зовсїм щаслива. Батько куплять нам пару бичків і корову мінї куплять.

Ява 4.

Входить Ганна.

Ганна. Ще й досі водиш ся? Я думала, що ти вже й піч помазала.

Софія. Я, мамо, миттю справлюсь. *(Хутко пішла).*

Ганна *(одна)*. Швидка на речах! А яка з тебе робота? Пожила біля татка в городі, чайку попила, а тепер би тільки ніжилась. Ще й старий сюда притирить ся. Потрібний він тут, як пяте колесо до воза. Лишній рот. Та у мене недовго. Нехай ще спускати му який часок, а там насяду. Їм тільки змовчи, то й лапки покладуть, тоді сама пранюй, гни ся, а невістка буде вилежувать ся! Чорта пухлого! Я й сама була невісткою, мене не милували, аж шкура тріщала робила, будеш і ти робить, я й на татка твого не подивлюсь.

Ява 5.

Входить Гнат.

Ганна. Де це ти був?

Гнат. Помагав Семенови бички вчить.

Ганна. Краще-б тим полагодив, та рів окопав, а то осунув ся зовсім.

Гнат *(запалює цигарку і дим пуска у комин)*. Поспію, треба помогти другому, то й тобі поможуть. Софіїн батько сегодня й нам бики прижене, от Семен і мині поможе.

Ганна. Чи старий і справді тут буде жити?

Гнат. А що?

Ганна. Ще й пита? На біса нам дармоїд здав ся.

Гнат. Багато там старий чоловік з'їсть.

Ганна. Ого! Він за двох з'їсть, старі москалі ідять як з немочи — а не зробить й за малу дитину.

Гнат. Треба-ж йому десь притулок мати, де-ж його діти?

Ганна. Нехай у благодільню іде.

Гнат. А якби вас у благодільню одвезти?

Ганна. Бач, якого пса вигодувала! Матір рідну міняє на жінчиного батька. Може ще й стара баба у Софії є, то й ту-б приняв. Багатир, сказано.

Гнат. Що з вами сталось, мамо? Коли не зо мною сваритесь, то на Софію грімаєте.

Ганна. А хто-ж вас навчить? Якби не старі люди, то ви-б і за роботу не брались... Грімаю!... Що-ж ти мині звелиш руки у твоєї жінки цілувать, або хвалить тебе, що дармоїда приймаєш у хату?

Гнат. Та коли-ж, бачите, наобісіє слухати пісьля цієї — та й мов цієї!

Ганна. Мати наобісіла! Добре треба й собі іти у прийми десь. *(Іде з хати)*. Діждалась таки свого, рідний син виганяє. *(Вийшла)*.

Гнат *(один)*. От і розбери! Любила мене мати, пестила, прямо, як з писаною торбою носила ся. Мині здавало ся, що кращої матері, як моя, і на сьвіті нема, а от женив ся, мов обрізало. Особливо мене пече-ріже, як вона починає до Софії чеплять ся. Ну й як тут втерпіти, щоб часом лихого слова не сказати. Ще, спасибі, Софія змовчує, а то гріха і не обібрав ся-б... Ось і Софія. Стрівай, злякаю. *(Притуляється до стіни)*.

Ява 6.

Входить Софія з клунком. Клунок кладе біля печі. Не бачить Гната.

Гнат. Здорова була, чорнява!

Софія. Ох! *(побачила Гната)*. Гнат! *(Підбіга і бє його жартами потихеньку)*. Ось тобі чорнява! Злякав!... *(Обнімає і цілує)*. Де був вражий сину?... Я трошки утомилась. Сядьмо. *(Сіли на лаві рядом)*. Дивись, як гарненько я прибрала, от зараз піч вимажу і розмалюю її усякими квітками й півниками. Побачиш, як гарно буде! У мене є жовто-гаряча глина і синька! А матері не бачив? *(Гнат її обнімає)*. О ти, мій милий! Чи й тобі так весело зо мною, як мині з тобою? Чого-ж ти мовчиш? Говори, сьмій ся, жартуй!

Гнат. Пострівай, ти щебетухо! Не даєш мині й слова вимовить, сама балакаєш, та й дивуєш ся, що я мовчу... Сегодня батько будуть.

Софія. Хто тобі казав?

Гнат. Охрім приїхав з города. Він кіньми і обігнав ... Батько женуть пару бичків і корову.

Софія. Корову? От я рада! А якої масти?

Гнат. Не питав. Дарованому коневи в зуби не дивлять ся.

Софія. Коли-б сіру. Я терпіть не можу рижих. От ми й хозяіни з тобою. Правда? А як розбогатіємо, зберемо гроші, то купимо коний пару. Правда? Ти любиш коний? Я люблю. На волах довго їхать, а кіньми тільки шокнув і в городі.

Гнат. О ти, мій соловеєчку, щебетунчику! *(Пустують — обнімає її і цілує)*.

Софія. Гнате, вгадай, що я тобі скажу? Ні, не вгадаєш! *(Шепче на вухо)*.

Гнат. Ну?!... А ти почім знаєш?

Софія. Я питала Параску, чого воно... *(Шепче на вухо)*. А вона й сказала... *(Спуска очи соромливо)*.

Гнат. Гляди-ж, щоб син був!...

Софія *(бє його)*. От, тобі, от, тобі! Бач, який противний! Я йому на вухо, а він так і вивіз голосно.

Гнат. Ха, ха, ха! Хіба неоднаково? *(Цілує)*. Так гляди-ж...

Ява 7.

Входить Ганна.

Ганна. Ще не націлувались? Пора вже й за роботу брать ся!

Софія. Я, мамо, все зробила. Дивіть ся!

Ганна. А піч, а просо треба ствовкти.

Софія. Піч зараз розмалюю...

Гнат. А просо я й сам ствовчу.

Ганна. Балуй, балуй! Може й піч сам помажеш?

Гнат. А як і піч помажу, то що? *(Тим часом Софія проворно розмішує глину і маже щіткою піч)*.

Ганна. Маж. Про мене хоч і хліб міси і обідать вари сам.

Софія. Не сердьтесь, мамо, на него, то я винна. Я ні йому, ні вам, нічого не дам робить біля хати, я все сама зроблю.

Ганна. Багато наробиш, як раз-у-раз будеш до чоловіка липнуть.

Софія. Та я не буду... От, побачите, мамо, як я комин розмалюю.

Ганна. Ти краще позашпаровуй та чірін добре вирівняй, бо горшки перевертають ся, а малювать не треба, то примха.

Гнат. Та нехай малює, краще для ока, хіба воно вам вадить!

Ганна. Не можна вже матері й слова сказать твоїй жінці, наче я її зїм. Тьфу! На твої речі, хоч в хаті не сиди! *(Пішла з хати)*.

Ява 8.

Гнат і Софія.

Гнат. Ґедз матір укусив.

Софія. Не дратуй! Нехай собі. Я їм раз-у-раз змовчу, покорюсь, то вони й подобріщають. Треба-ж їм показать, що вони старші. Аби ти, моє серденько, був до мене завше такий, як тепер, то мині нічого тоді не страшно... Дивись, я зараз півника намалюю. *(Гнат підходить до печі і дивить ся)*. Бач?

Гнат. Хіба це півник? Це голуб.

Софія. Ну, голуб. Це ти, я тебе намалювала. Ти мій голуб? Еге!... а тут буде против нього голубка — це я... А ось квіточка, я люблю квіточки... Знаєш, я насію в городі рожі, маку, повняків, чорнобривців. Боже, як люблю усякі квітки, а ти любиш?

Гнат *(взяв стебло з вінка, умочив у глину і маже Софію)*. Люблю!

Софія. Ой! Постій же, я тебе щіткою помажу. *(Хоче його мазати, Гнат ухиляється і вискакує в сіни)*. Хіба ти не вернеш ся? *(У двері балака і за дверима Гнат сьміється)*. Стрівай, стрівай, сьмій ся... Ти будеш спать, то я тобі всего носа синкою обмажу — от, гарний будеш. ха, ха, ха! Ну, йди вже, я не буду тепер мазать, ій Богу, не буду! От, противний, мабуть утік на двір. *(Обчиня двері)*. Так і є! Ха, ха, ха! Злякав ся. *(Малює)*. Боже, як гарно коли любиш і тебе люблять, аж сльози від радощів навертають ся! От, татко порадують ся за

моє щастє! А вони бояли ся, совітували йти заміж у го́роді за шевця! Візьму у татка гроший і в неділю молебен одправлю за Гната, за татка і... і за матір... може буде добріща... *(Сьпіва).*

На городі нивка,
Кругом материнка,
Там дівчина жито жала
Сама чорнобривка.
Жала-ж вона жала
Стала спочивати,
Ішов козак дорогою
Став її питати.

Здоров, здоров, козаченьку,
Помагай Біг, женче!
Вона-ж стала відказала:
Здоров бувай серце!
А вже-ж тая слава
На все село стала:
Що дівчина козаченька
Серденьком назвала.

Гнат *(одчиня двері і підсьпівує останні дві строфи).* Не будеш мазать?

Софія. Іди, іди!

Гнат *(входить).* Ну, не пустуй же, — я тобі щось гарне скажу... Батько женуть бички й корову, вже біля млина, на тім боці.

Софія. Побіжимо йому на зустріч!

Гнат. Далеко ще, хати нема на кого покинуть.

Софія. То ти оставай ся, а я побіжу! *(Хутко витира руки і біжить).*

Ява 9.

Гнат *(один).* Голубка моя! Яка весела в неї вдача! Не дає мині й задумать ся... Слава Богу, забув Варку! То було Варка з голови не виходила, все перед очима стояла, а тепер байдуже... Іноді стрінусь, або нагадаю що, то наче шкрабне, та й знову пройде... І вона посмирніла, наче зажурилась, та її не вгадаєш: то весела така, що й мертві-б танцювали, то знов мовчить. Недавно були вкупі на роботі біля машини, до мене й не балакала, а з другими пустувала, та сьміялась до обіда як несамовита, а потім сіла у клуні та плакала тяжко так, що Боже мій... Я не втерпів, спитав чого плаче, а вона глянула на мене, хутко витерла очи, нічого не сказала й побігла до роботи. Жаль її, завязала свій вік... Ну, та вже тепер не вернеш.

Ява 10.

Входить Варка.

Варка. Здрастуй, Гнате!

Гнат *(на бік)* Тьфу, аж у серце шпигнуло .. Здрастуй!

Варка. А Софія де?

Гнат. На що тобі?

Варка. Чого ти такий сердитий?

Гнат. Я? З якої речі?

Варка. Ти — то знаєш. Голос сердитий! Візьми решето, оддаси Софії, я в неї позичала.

Гнат. Поклади. Одначе ти змарніла.

Варка. Тю! А калинівський панич казав мині, що він кращої й не бачив.

Гнат. Познаємили ся вже? Скоро.

Варка. Найма до себе в горниці. Вже тричі приїздив.

Гнат. Що-ж, ти підеш? Степана забула?

Варка. Ох, де там забула! Я не така, як другі, не скоро забуваю. Сам кажеш, що змарніла... журю ся...

Гнат. А до панича все-ж таки наймш ся?

Варка. Побачу! Тим часом поїду в го́род, там роспитаю, де Степана діли, буду шукать його, а не знайду Степана...

Гнат. То знайдем Івана?

Варка. А то-ж? Сохнуть не буду!

Гнат. На біса й в го́род їздить і до панича наймать ся... Така молодиця тілько сьлїного не приворожить. Ти-б тут пошукала.

Варка. Я тут вже добре опекла ся і досі болить, ніяк загоїть не можу.

Гнат. Не вже ще не забула?

Варка. Кого?

Гнат. Кого?... А ти про кого балакаєш?

Варка. Догадай ся.

Гнат. Чорт тебе знає! Хіба тебе розбереш.

Варка. Ха, ха, ха! Прощай!

Гнат *(на бік).* Сатана! *(До Варки).* Стрівай, чого тікаєш?

Варка *(зітхає).* Бою ся.

Гнат. Таківська! Кого-ж ти боїш ся?

Варка. Тебе.

Гнат *(наближаєть ся).* Хіба я вовк? Я не зїм.

Варка. Так, спалиш.

Гнат. І не зїм і не спалю, а як пожартую, то ціла зостанеш ся.

Варка *(нахиляє голову).* Я жартів не люблю, за жарти ти мене покинув.

Гнат. Ти сердиш ся? *(Варка мовчить і дивить ся на Гната лукаво з підлоба).* Ну й клята Варка, яка ти гарна стала!

Варка. А дівкою була поганча? Тепер гарна, бо не твоя... Памятаєш, що ти мині казав, як ми сиділи під вербою, на Купайла?... Над річкою вогонь горів, хлопці і дівчата гомоніли, перекликались, сьпівали, теплий вітрець чуть подихав, а ти... схилився до мене... *(Вириває руку).* Ох! що я сказала?... Прощай! *(Гнат хвата її за руку).* Пусти, що ти робиш?...

Гнат *(палко).* Варко! *(Тягне її до себе).*

Варка *(вириваєть ся).* Приходь до мене! Я сама! *(Вибіга).*

Ява 11.

Гнат *(один).* Що це зо мною? Чи не одурів я?!... А очи‘ очи, як горіли в неї... Пальона ка́торжна, і гарна, як мак ків цьвіт. Тьфу! Сатана в жіночому обличчі!... Бач, язалїзла знов у душу! Цур тобі, цур! Одсахнись від мене пекельна маро!

Ява 12.

Вбігає Софія, а потім входить Іван з мішком за плечима і з палицею довгою в руках.

Софія. Іди, іди, Гнаточку, подиви ся! Які бики, яка коровка гарненька, а під нею бичок: манюній, манюній! Що це з тобою? Ти такий блїдий?

Гнат. Чогось голова заболїла і морозить, наче пропасниця...

Софія. Оце! тілько що був здоровий... *(Бере пляшку з полиці).* Стрівай, я зараз тебе побризкаю сьвяченою водою — як рукою здійме. *(Бризка).*

Гнат *(обнїма її, тулить до себе).* Лїкарко ти моя! Дорога моя знахаречко! Ти мовою своєю, доброю, веселою, ласкавою — всяку хворість з мене виганяєш. Ходїм же, подивимось на нашу худобу. *(Входить Іван).*

Іван. Здрастуйте вам, дїточки, в хату! Живенькі, здоровенькі?

Гнат. Слава Богу, як ви тату?

Іван. Та що я? Звісно, закарявів так як той сухар, що з гливкого хлїба: бий об каміннє — не розібєш, дибаю ще, тілько ногано бачу. *(Софія помагає йому скинуть мішок).*

Гнат. Ну, я-ж піду подивлю ся на худобу. Спасибі вам, тату, тепер і ми хазяїни. *(Пішов з хати).*

Іван. Нї за що! Дай вам, Боже; на користь! *(Роспері́зує ть ся, скида свиту і остаєть ся в куртці).* Якже-ж тобі живеть ся, дитино моя? *(Дивить ся на неї).* Повнїща стала, покращала... *(Цїлує її).*

Софія. Слава Богу, таточку, тілько вас недоставало. Тепер я вже й не знаю: чи буде така щаслива людина на сьвітї, як я?

Іван *(розвязує тим часом мішок).* А стара як? Не лаяла ще?

Софія *(сьміеть ся).* Трошки... Та Гнат заступаєть ся.

Іван *(дістає з мішка бублики, в хустці ріжки і горіхи і осібно черевики).* Годи їй, дочко. Лиха свекруха, то найтяжча доля жіноча, все одно, що у москаля підхвебель.

Софія. Я й думку її угадую.

Іван. Дай Боже, щоб усе було гоже! На-ж тобі гостинця! *(Дає черевики).* А це ріжки й горіхи, а ось бублики. Ти, здаєть ся, любиш ріжки?

Софія. Я люблю солоденьке, ви мене привчили.

Ява 13.

Входить Ганна.

Іван. Здрастуй, свахо! Чи приймаєш до хати?

Ганна *(на бік).* Чорт тобі рад! *(До Івана).* Вже коли прийшов, то ти

Іван (*на бік*). Добре витає. (*До Ганни*). От Бог привів і знову жить в селї. Тут і родив ся, звідцїля і на службу пішов, тут женив ся, і жінка тут умерла — Царство їй небесне, вічна память, — і сам кістки свої тут положу, а думав вже у городї умерти: так от дочка в селї привикла. Ну, що-ж робить! Вона у мене одна, для неї тільки й жив. Аби їй тут щастє, а мінї однаково. Продав я у городї хату і оце купив їм дещо у хазяйстві. Ти бачила, свахо, товар?

Ганна. Манячить там щось під повіткою... Не розглядїла — телята якісь, чи що...

Іван. Е, ні, не гань худоби! Бички гарненькі, хоч зараз у плуг, а коровка дійна. От, підемо, подивимось. (*Вийма з мішка*). А це тобі гостинця.

Ганна (*розгляда*). Хустка! Темна... така як я люблю — як раз угадав. Що-ж ти стоїш, сідай, свате, — напомив ся мабуть добре. І ситчик гарненький, а почому брав?

Іван. Копа з гривною аршин. Божив ся крамар, що не лиш̀нюче, мій скілько хочеш... не полиняє.

Ганна. Спасибі, спасибі, що не забув старої... Може ти їсти хочеш? Та що й питати?! Дочко, давай лишень татови попоїсти...

Іван. Стрівай, не турбуй ся! Я разом з вами повечеряю. Ходїм лиш̀, подивим ся на худобу. Чи похвалиш? (*Входить Гнат*).

Гнат. Чудесні бички, далеко краще, ніж у Семена!

Ганна. Ходїм, ходїм, свате, ще й я подивлюсь! (*Іван і Ганна вийшли*).

Софія. На̀ тобі ріжка! Їдж! Я вже одного зїла. Солодкий, солодкий! А горіхів хочеш? На̀! Татко мінї черевики купили. О! (*вертить перед Гнатом*). Правда, гарні? У неділю надїну до церкви.

Ява 14.

Вбіга Варка.

Варка. Ой, голубчику, Гнате, іди скорійше, виратуй мою телицю!

Софія. Що там?

Варка. Упала в рів, сестро, і застряла.

Гнат. Хіба там нема кому виратувать?

Варка. Нема ні душечки, тільки дїд Хома... Іди бо, а то заллєть ся, пропаде скотина, вона-ж у мене одна.

Софія. Чого-ж ти стоїш, Гнате, іди мерщій, на̀ шапку! Мерщій же, а то справдї ще пропаде скотина!

Гнат. Ходїм у-двох.

Софія. Ну, вигадай! Бери його, сестро, тягни! (*Сьміють ся*).

Варка (*бере Гната за руку, тягне*). Ходїм!

Софія (*підпихає з заду*). Бач, який лїнивий, все-б йому біля жінки киснуть! (*Випхавши з двора, стоїть на порозї*). Та вертай ся мерщій, будемо вечерять!

ЗАВІСА.

[Далї буде.]

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[1. Михайло Максимовичь.]

[Дальше.]

Сей свôй збôрникъ подѣливъ Максимовичь на три книги. Въ пєршôй книзѣ надрукувавъ вôнъ украиньскѝ думы, подѣливши ихъ на три вôддѣлы, котрѝ вызначують ся одвѣтными епиґрафами изъ „Слова о полку Игоревôмъ“. Въ першôмъ вôддѣлѣ сеи книги надруковано три думы про до-уніятскѝ дѣѣ козацтва (стор. 3—18), се-бъ-то: 1. думу про Федора Безрôднаго; 2. думу про втеки трьохъ братôвъ изъ Азова; 3. думу про чорноморску бурю. — Въ другôмъ вôддѣлѣ помѣщено пять думъ про змаганя козацтва вôдъ повстаня противъ уніѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 19—48), се-бъ-то: 1. думу про повстанє Наливайка; 2. про похôдъ проти Полякôвъ; 3. про Хмельницкого та Барабаша; 4. про похôдъ Хмельницкого въ Молдаву; 5. про смерть Хмельницкого. — Въ третѣмъ вôддѣлѣ знаходять ся двѣ думы про змаганя козацтва послѣ Богдана Хмельницкого (стор. 49—60), се-бъ-то: 1. дума про Ивана Коновченка; 2. про Палѣя и Мазепу, — а въ додатку до сего вôддѣлу надрукована ще дума про вôдъѣздъ козака (стор. 61—62) и про тугу сестры по братѣ (стор. 63—64).

Въ другôй книзѣ суть козацкѝ пѣснѣ „былевѝ“, се-бъ-то пѣснѣ зъ засновкомъ историчнымъ, — а то въ першôмъ вôддѣлѣ сеи книги надруковано „былевѝ“ пѣснѣ про до-уніятскѝ дѣѣ козацтва (стор. 69—82), — про Свирговского, Морозенка, Богданка, Серпягу, Богуславця, и и. — Въ другôмъ вôддѣлѣ маємо „былевѝ“ пѣснѣ про змаганя козацтва вôдъ повстаня противъ уніѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 83—100), — про Наливайка, Лободу, Саву Чалого, Чурая, Хмельницкого, Нечая. Въ-кôнци надруковано тутъ вôдрывки (стор. 101—102), н. пр. про Перебійноса. — Въ третѣмъ вôддѣлѣ надруковано „былевѝ“ пѣснѣ про часы послѣ Богдана Хмельницкого до кôнця гетьманщины (стор. 103—118), — про Грицька Сагайдачного, про козака Байду, про чайку, про Гордѣенка, Мазепу, про выхôдъ на линію, про Палѣя, Степана Жадченка, про пикинєрôвъ, — и въ додатку ще двѣ пѣснѣ. — Въ четвертôмъ вôддѣлѣ знаходимо „былевѝ“ пѣснѣ пôсля гетьманщины (стор. 119—134), — се-бъ-то пѣснѣ заднѣпровскѝ (про Харка, про Залѣзняка, Гонту), запорожскѝ (про галку, пугача, Сербина и и.), — пѣснѣ малороссійскѝ й чорноморскѝ.

Въ третѣй книзѣ сего збôрника надруковано козацкѝ пѣснѣ „бытовѝ“, се-бъ-то побутовѝ (стор. 135—180), а то: 1. пѣснѣ вôйсковѝ (всѣхъ 25); 2. бурлацкѝ (15); 3. гайдамацкѝ (3); 4. чумацкѝ (8). Мѣжь пѣснями вôйсковыми читаємо одну пѣсню галицку, щó починає ся словами: „Чорна рôля заорона — гей, гей!“ (стор. 1[illegible] 156), котру надруковано у Львовѣ вже р. 1833. въ з[illegible]ннику Вацлава зъ Олеська („Pieśni polskie i ruskie galicyjskiego“; стор. 79—80). Вôдтакъ мѣжь гайдацкими пѣснями знаходимо такожь одну галицку пѣ[illegible] щó починає ся словами: „А щó у тôй Чорногорѣ за[illegible] ронѝ конѣ?“ (стор. 173). Такожь сю пѣсню знахо[illegible] въ збôрнику Вацлава зъ Олеська (стор. 81). Тôльк[illegible] Максимовичь запримѣтивъ (стор. VI), що сего збôр[illegible] не мôгъ роздобути.

Въ 1849. р. выдавъ Максимовичь въ Кіевѣ т[illegible] збôрку етноґрафичну п. з. „Сборникъ украинск[illegible] пѣсень“. Часть I. (8°, сторôнъ II + 115).[1]) Вôнъ [illegible] задумавъ выдати ажь шѣсть частинъ сего збôрника,

[1]) Мѣжь-тымъ П. Лукашевичь выдавъ р. 1836. въ Петер[illegible] „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, — а вô[illegible] вѣ Жегота Павли надрукувавъ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ [illegible] I. и II. 1839. 1840). — Въ першôмъ томѣ збôрки Павлього надруко[illegible] I. пѣснѣ обрядовѝ; — II. думы историчнѝ (всѣхъ 10). Въ другôмъ [illegible] знаходять ся: I. пѣснѣ побутовѝ („dumy, tyczące się zdarzeń [illegible] wych“); — II. пѣснѣ воянцкѝ, колысковѝ, господарскѝ, гульливѝ [illegible] czemne“), аллєґоричнѝ, шутливѝ, любовнѝ й сирôтскѝ; — III. пѣ[illegible] [illegible] — въ мѣжь-другого [illegible] на ови сирôтскѝ [illegible] словарецъ руско-польскій.

и адрукувавъ лише першу частину. У вступѣ до сеи збôрки каже вôнъ, що въ кождôй частинѣ буде одинъ вôддѣлъ пѣсень мужескихъ, а одинъ або два — женьскихъ, та що въ загалѣ вôнъ надрукує около двохъ тысячь пѣсень. Половину ихъ зôбравъ Максимовичь самъ, особливо въ Полтавскôй губернiи, другу-жь половину пѣсень и багато варiянтôвъ дôставъ вôнъ вôдъ рôзныхъ осôбъ, що жили на Украинѣ. Знатну-жь збôрку пѣсень купивъ вôнъ у вдовы польского етногрáфа Зоряна Ходаковского, котрый зôбравъ чи-мало украинськихъ пѣсень на Волыни.[1]) Въ переднѣмъ словѣ сеи книжки пише Мачеимовичь мѣжь иншимъ ось-що: „Думы проти иншихъ украинськихъ пѣсень вызначують ся рôзнообразною, вольною мѣрою своихъ вѣршôвъ, котрî складають ся зъ нерôвного числа тоничныхъ стôпъ и зъ неозначеного числа силябъ (вôдъ 4 до 20, ба й бôльше)... Рôзномѣрнымъ складомъ вѣршôвъ украинськî думы рôзнять ся и вôдъ великорускихъ повѣстей-пѣсень, и вôдъ юнацкихъ пѣсень сербскихъ... Вôдъ сихъ и другихъ украинськî думы рôзнять ся ще ...фмою (се-бъ-то римомъ)... Засновокъ такого складу ...жь бачити въ „пѣсни о полку Игоревôмъ“, зъ котрою ...раинськî думы стоять у ближшому звязку. Сею-то пѣсню они сполучають ся изъ стародавнымъ, затраченымъ ...снотворствомъ южнорускимъ... Южнорускî спѣваки й ...резъ чотыри вѣки пôсля Бояна („соловья стараго времени“) славили змаганя лицарского товариства козацкого, ...жь котрымъ були й князѣ рускî, на-прикладъ князь ...итро Вишневецкiй, — звѣстный до сего дня въ пѣснях пôдъ назвою лицаря Байды. Вѣки XVI. и XVII. ...ли добою розцвѣту украинськои думы. Въ минувшôмъ ...цѣ тôлько Палѣй зъ Мазепою та Залѣзнякъ зъобразенî слабо въ думахъ, хочь украинська пѣсня зъявляла ...ою творчôсть до кôнца XVIII. вѣку. Опôсля на приченыхъ струнахъ украинськои бандуры повторялись ...внѣйшî мотивы, иногдѣ зъ перерôбкою на новый ладъ. ...роче, историчнî дѣячѣ и лицарскî змаганя суть, правда, головнымъ, але не єдинымъ сюжетомъ украинськои думы. Любила она й житє въ сѣмьи, и неразъ подавала руку народови, зъображаючи побутъ въ родинѣ. Украинськiй бандуристъ не бувъ смѣхуномъ и скоморохомъ. Веселивши иногдѣ молодѣжь короткимъ оповѣданємъ про ...царѣвъ-козакôвъ, вôнъ бувъ такожь речникомъ тыхъ моральныхъ думокъ, що вважають ся конечною прикметою чоловѣка... А вже-жь самъ нарôдъ бувъ спѣвакомъ, и въ тысячахъ пѣсень высказавъ вôнъ свою любовь и ненависть, свою радôсть и горюванє, свою тугу й веселощѣ. Вôдтакъ спѣвъ бандуристôвъ неначе доповнювавъ пѣсенотворство народу, мѣжь-тымъ коли оно вважалось доповненьмъ до щоденныхъ змагань робучого люду“...[2])

Сей свôй збôрникъ подѣливъ Максимовичь на два вôддѣлы: I. Украинськî думы (стор. 7 – 91): 1. Вôдъѣздъ козака зъ родины; 2. Туга сестры за братомъ; 3. Невольники; 4. Боротьба зъ Татариномъ; 5. Козакъ Гота; 6. Три браты; 7. Втеки трьохъ братôвъ изъ Азова; 8. На смерть атамана Безрôдного; 9. Про чорноморскiй похôдъ гетьмана Серпяги; 10. Про Самôйла Кушку; 11. Чорноморска буря; 12. На побѣду Чигириньску; 13. Похôдъ на Полякôвъ; 14. Про Хмельницкого та Барабаша; 15. На побѣду Корсуньску; 16. Про похôдъ Хмельницкого въ Молдаву; 17. Про Украинцѣвъ пôсля Бѣлоцерковского мира; 18. На смерть Хмельницкого; 19. Про Ивана Коновченка; 20. Про Палѣя та Мазепу.[1]) — II. Пѣснî колысковî и материньскî (всѣхъ 20; стор. 93—114).[2])

Своими трьома збôрниками етнографичными Максимовичь заслужив ся вельми въ справѣ вôдродженя украиньскои литературы. Тî збôрники повитали радо такожь россiйскî письменники, тому-що въ ихъ литературѣ не зъявилась ще така поважна праця етнографична. Про-те оцѣнюючи ту заслугу Максимовича пише Великорусъ Пыпинъ ось-що: „Коли порôвнаємо выданє „малороссiйскихъ пѣсень“ не тôлько зъ тымъ, що робилось тогдѣ у насъ по народнôй словесности, але й зъ подôбными выданями въ иншихъ литературахъ славяньскихъ, ба й въ захôдно-европейскôй, то зможемо признати, що Максимовичь має велику заслугу за-для того, що розумно пôйнявъ та сповнивъ своє дѣло. Яка величезна рôзница наприкладъ мѣжь Максимовичемъ, а Сахаровымъ, першî роботы котрого явились кôлька рокôвъ пôзнѣйше! Максимовичь ясно бачить тî стороны предмету, котрî помѣтила тогдѣшня етногрáфiя у своихъ починахъ; — у него нема нѣ пустыхъ, чванливыхъ фразъ, нѣ путанины въ зрозумѣню дѣла. Єго поглядъ на етногрáфiю значно ширшiй вôдъ погляду єго попередника (Цертелева). Правда, що вôдъ выученя народнои поезiѣ вôнъ дожидає розцвѣту литературного романтизму (въ чôмъ вôнъ и не зовсѣмъ помыливъ ся), — але-жь вôнъ понимає такожь самостôйне єѣ значѣнє, — змѣстъ малорускои поезiѣ є для него живою историчною й побутовою проявою, єдиною у своєму родѣ, тому-що она зъображає спецiяльно *одинокiй* нарôдъ, зъ єго осôбною долею и зъ окремыми звычаями та обычаями“...[3])

Вôдтакъ каже Великорусъ Н. И. Петровъ, що малорускî пѣснѣ Максимовича зъявили благотворный вплывъ на сучасну литературу россiйску, и зробили єго однымъ изъ видныхъ литературныхъ дѣячѣвъ Жуковско-Пушкинскои и Гоголевои епохи. Одного разу Пушкинъ, зустрѣвши Максимовича у графа Уварова, сказавъ: „*Мы давно знаемъ васъ, Максимовичъ, и считаемъ литераторомъ. Вы подарили насъ малороссiйскими пѣснями*“. Самъ Максимовичь розказувавъ, що, коли разъ прийшовъ до Пушкина, поетъ читавъ єго збôрникъ украиньскихъ пѣсень. — „*А я обираю ваши пѣсни!*“ — сказавъ Пушкинъ. Тогдѣ-то писавъ вôнъ поему „Полтава“, що єѣ надруковано въ 1829. роцѣ. И вôдтакъ думає Петровъ, що характеристику Марiѣ Кочубеѣвны зъобразивъ Пушкинъ пôдъ вплывомъ украиньскихъ, жôночихъ пѣсень. Ба, Петровъ догадує ся, що не безъ вплыву етногрáфичныхъ збôрникôвъ Максимовича вôдбувъ ся переворотъ въ поетичнôй творчости Жуковского та Пушкина, по-за-якъ сî поеты вôдъ романтизму прихилились до нацiонализму. А вже-жь Микола Гоголь бувъ справжнимъ ентузiастомъ супроти народнои поезiѣ украиньскои. Вôнъ листувавъ ся часто зъ Максимовичемъ, и вôдтакъ 9. листопада р. 1833. писавъ

[1]) „Сборникъ украинскихъ пѣсень“. Часть I. Кіевъ, 1849; стор. I—II.

[2]) ibid., стор. 4—5.

[1]) Деякî зъ отъ-сихъ думъ надруковано вже въ збôрнику „Украинскiя народныя пѣсни“.

[2]) Опôсля надруковано ще „Замѣтки объ украинскомъ выговорѣ“ (стор. 115). Максимовичь учить тутъ мѣжь иншимъ, що, коли *у* скоротить ся въ полуголосъ, тогдѣ пише ся *ў*; н. пр. уже, научились.

[3]) „Обзоръ малорусской этнографіи“. „Вѣстникъ Европы“, т. IV 1885; стор. 767—768.

ему ось-що: „Теперь я берусь за исторію нашои Украины... Я зрадѣвъ, дознавшись вôдъ васъ про богатый здобутокъ пѣсень изъ збôрки Ходаковского. Якъ бы я бажавъ теперь бути зъ вами й переглянути ихъ разомъ зъ вами!... Моя радôсть, житє моє — пѣснѣ! Якъ я васъ люблю! Щó значать всѣ сухі лѣтописи, котрі я теперь ниппорю, супроти дзвôнкихъ, живыхъ лѣтописеи! Я самъ дôставъ багато новыхъ пѣсень, гарныхъ на-причудъ!... Я перепишу ихъ для васъ, — та не такъ швидко, тому-що ихъ вельми багато. Отъ, прошу васъ, — дайте переписати всѣ пѣснѣ, які у васъ знаходять ся, крôмъ надрукованыхъ, и тыхъ, щó я вамъ подавъ. Прошу-жь васъ, пришлѣть менѣ той екземплярь! Я не можу жити безъ пѣсень! — вы не догадуєтесь, яка се мука!... Вы не можете собѣ зъобразити, якъ менѣ помагають въ исторіи пѣснѣ! — они розъяснюють минуле житє, — побутъ колишнихъ людей!“ — Вôдтакъ каже Петровъ, що Гоголь, хоча не написавъ украиньскои исторіѣ, того часу бувъ авторомъ историчного роману п. з. „Тарасъ Бульба“.[1]) Опроче й Пыпинъ запримѣчає, що выслѣдомъ етноґрафичныхъ праць Гоголя явились „Вечера на хуторѣ близь Диканьки“.[2])

Коли-жь у зложеню збôрника зъ р. 1827. Максимовичь не наблюдавъ ще нѣякои системы, а выдавъ пѣснѣ въ-сумѣшь зъ кôлькома думами, то въ другôй єго збôрцѣ („Украинскія народныя пѣсни“) бачимо вже вправну методу професора, дѣлити етноґрафичный матеріялъ въ одвѣтнї ґрупы, се-бъ-то: 1. думы; 2. пѣснѣ „былевї“ (зъ засновкôмъ историчнымъ); 3. пѣснѣ побутовї. Въ загалѣ збôрники зъ р. 1834. и 1849. мають свою стôйнôсть литературну ще й теперь, коли етноґрафія зъєднала собѣ прикметы справжньои науки. Найпаче передні слова й деякі поясненя думъ та пѣсень уважають ся доказомъ чималои учености того професора,[3]) котрого Шевченко шутливо называвъ „старымъ антикваріємъ“.[4]) Шкода тôлько, що Максимовичь выдавъ лише малу частину тыхъ пѣсень народныхъ, котрі зберегались мѣжь єго матеріялами етноґрафичными.

Уже рано въ житю своєму почавъ Максимовичь брати участь въ науковôмъ руху, якій зъявлявъ ся въ Киѣвѣ. Не тôлько врацювавъ вôнъ въ кôлькохъ товариствахъ науковыхъ (н. пр. въ „Временнôй коммиссіи для разбора древнихъ актовъ“), але й самотужки выдававъ деякі журналы. Чи-малу славу зъєднавъ вôнъ собѣ выдавництвомъ „Кіевлянина“. Першу книгу сего журнала выдавъ вôнъ р. 1840. Мѣжь чотырма науковыми статьями Максимовича, які тутъ надруковано, важнѣйшою єсть отъ-ся: „Обозрѣніе стараго Кіева“ (стор. 5—51). Опроче помѣстивъ вôнъ тутъ такожь казку „Снѣгурка“ (стор. 71—78). Читаємо въ сѣй книжцѣ такожь два оповѣданя Кулѣшевї въ мовѣ россійскôй: 1. „О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ“ (стор. 205—215) и 2. „О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ на Зеленой недѣлѣ“ (стор. 215—228).[1]) Мѣжь поетичными творами знаходимо тутъ россійскій стихъ Е. Гребѣнки п. з. „Дѣвица за фортепьяно“ (стор. 201).

Для насъ, галицкихъ Русинôвъ, важнѣйшою є друга книжка „Кіевлянина“, щó єѣ надруковано р. 1841. Въ сѣй книжцѣ знаходимо статью Максимовича п. з. „О стихотвореніяхъ червонорускихъ“, се-бъ-то галицко-рускихъ (стор. 119—152). Въ сѣй статьи подавъ вôнъ оглядъ першихъ проявъ „червоно-рускои музы“. Сказавши дещо про деякі панеґиричні стихи „грамматика-пінта“ Йосипа Левицкого и про невдатный єго перекладъ Ґетового „Ерлькеніґа“, Максимовичь спôмнувъ добрымъ словомъ про елеґію Николы Устіяновича п. з. „Слеза на гробѣ Михаила барона отъ Neustern Гарасевича“, заявивши, що „та Слеза до сего часу є лучшою перлою червонорускои лиричнои музы“. Вôдтакъ заявивъ Максимовичь, що єму звѣстні два панеґиричні стихи талановитого Антона Могильницкого. Згадавши-жь про деякі стихи Йосипа Левицкого, Устіяновича й Могильницкого, подавъ вôнъ такожь зразки писаня тыхъ поетôвъ. Опôсля спôмнувъ вôнъ про дивовижне змаганє Степана Сємаша, користуватись въ письмѣ мертвою мовою церковно-славяньскою, и попрѣкнувъ важкимъ докоромъ автора ось-якого писаня: „Воззрѣніе страшилища во Пестѣ и Будѣ, наступшаго мѣсяцемъ мартомъ 1838. года во время разлитія Дуная, Сумеономъ Ѳеофіл. Лисенецкимъ, Галиціянинômъ, теперь кес. корол. сожителища Вѣденьскаго питомцемъ въ малорусскимъ языку изображенное. Другій вытискъ“. Въ Вѣдню. 1838.

Изъ сего „Воззрѣнія страшилища“ Максимовичь наводить отъ-сю „лучшую строфу“:

Ахъ, для Бога, ктожъ бы ся не содрагалъ?
Да тутъ съ ужасомъ всё пропадаетъ;
И ктожъ, уважаючи то, не дрожалъ,
Аще видитъ, якъ всё исчезаетъ?
Здѣсь буграми изъ льда наношенны
Горы; тамъ изъ каменѣвъ могилы;
Въ той но странѣ холмы возвышенны;
Волны тимже града жизнь покрыли![2])

Вôдтакъ зъ поглядомъ на те дивовижне писанє зъявляє Максимовичь ось-яку свою думку: „Бажаючи Лисенецкому и всѣмъ товаришамъ єго можливыхъ успѣхôвъ въ стихотворствѣ мы запримѣтимо ось-що: „По-що на тôмъ „Воззрѣнію страшилища“ поставлено надпись, мовьбы-то оно зъображено языкомъ малорускимъ? Нѣ одинъ Украинець (Малороссіянинъ) не назве той языкъ своимъ; — се-жь не є такожь нѣ великорускій, нѣ бѣлорускій языкъ, — се штучна словенороска складня, котрою рокôвъ за сто писали нашї рускі стихотворцѣ, и тому-то ихъ творы зôстарѣли ся вже давно“...[3])

Справдѣ, мова Левицкого, Сероичковского,[4]) Лисенецкого и и. просто ажь злякала Максимовича. Вôнъ

[1]) Н. И. Петровъ. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“, стор. 182. — Порôвн. статью М. Драгоманова „Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе“. („Вѣстникъ Европы“. Девятый годъ; томъ II. мартъ, р. 1874; стор. 447—448).

[2]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV., книга 8., августъ, стор. 771.

[3]) Всѣ передні слова й поясненя у своихъ трьохъ збôрникахъ етноґрафичныхъ писавъ Максимовичь по-россійски.

[4]) „Основа“. С.-Пб. 1862; іюнь, стор. 142. („Дневникъ“ Шевченка зъ 18. марта 1858. р.).

[1]) Оба тї оповѣданя переклавъ Ксенофонтъ Климковичь на мову руско-украиньску. („Вечерницѣ“. Львôвъ, 1862).

[2]) „Кіевлянинъ“. Книга II. 1841; стор. 139. — Епиґрафомъ того стиха Лисенецкій поставивъ слова Державина: „Тамъ всюду ужасъ, стонъ и крики, || тамъ смерть, боязнь ..“

[3]) ibid., стор. 139—140.

[4]) Сероичковскій написавъ ось-якій панеґиричный стихъ: „Вѣнецъ высокого благодаренія во честь свѣтло празднующаго рождества Jего Величества Фердинанда I., кесаря аустрійскаго... со всякимъ высокопочтеніємъ дня 19. цвѣтня 1838 отъ кес. корол. конвікта питомцôвъ Гавріиломмъ Сероичковскимъ — сочиненый“.

вивъ, що живе письменьство въ Галичинѣ може розватись тôлько въ народнôй, живôй мовѣ. „Нехай же (галицкі письменники) выучують народну мову приказокъ, казокъ, пѣсень, а ще бôльше зъ украскихъ пѣсень, тому-що на Украинѣ народный рухъ павъ ся зъ бôльшою силою и красою. Се тымъ бôльпотрѣбно для галицко-рускои музы, котра народує ся посередъ Славянщины, и то въ той часъ, коли іже всѣ Славяне пôзнали цѣну своѣи народности и такъ рячо вхопили ся до неи“.[1]) — А въ листѣ до Дениса брицкого писавъ Максимовичь ось-що: „Для Русинôвъ трійскихъ жива народна мова є украиньска (южноруска)... Тому-то вашимъ молодымъ письменникамъ нашій родній пѣснѣ повинній стати живыми взôрцями мовы, — ъ готовій вже й формы для галицкихъ поетôвъ. Се ре зрозумѣли Головацкій, Шашкевичь, Устіяновичь, хъ поезіѣ я читаю зъ великимъ почутѣмъ и втѣхою, е отій стихи Левицкого й иншихъ, що вôдбивають ся ъ свого народного“.[2]) Вôдтакъ въ „Кіевлянинѣ“ (кн. стор. 142—152) спôмнувъ Максимовичь про „Русалку встровую“, сказавши, що до неи годить ся звернутись -симъ стихомъ Богдановича:

„*Во всѣхъ ты, Душенька, нарядахъ хороша!*“[3])

Похваляючи литературный напрямъ авторôвъ „Руки Днѣстровои“, Максимовичь надрукувавъ три стихоры сего збôрника: 1. „Мадей“ Ивана Вагилевича, „Два вѣночки“ Якова Головацкого и 3. „Веснянка“ ркіяна Шашкевича.[4])

Въ отъ-сѣмъ другôмъ томѣ „Кіевлянина“ мѣжь инми статьями Максимовича суть важнѣйшій двѣ: 1. Выицкій монастырь (стор. 5—26); 2. О правописаніи маоссійскаго языка. Письмо къ Основяненку (стор. —180).[5]) Опроче надруковано тутъ такожь стихъ панвиста А. Хомякова (стор. 1—4), казку Основяненка . „Добрый панъ“ (стор. 68—101[6]) и повѣсть П. Кулиша „Огненный змѣй“.[7]) Въ 1850. р. выдавъ Максимовичь въ Москвѣ третю книгу „Кіевлянина“. Крôмъ сѣмохъ ковыхъ єго статей[8]) надруковано тутъ такожь историну розвѣдку С. М. Соловьева п. з. „Велика княгиня ьга“ (стор. 51—65), статью М. П. Погодина п. з. „О рускій торговлѣ въ удѣльномъ періодѣ“ (стор. 68—81), три хотворы И. С. Аксакова и дещо иншого.

Четверту й останню книгу сего наукового збôрника авъ Максимовичь р. 1864. — Мѣжь-тымъ надрукуъ вôнъ у Москвѣ р. 1859. першу книжку свого альаха „Украинецъ“. Тутъ напечатанѣ: 1. Псальмы Давидовѣ, въ перекладѣ Максимовича на мову украинь-

[1]) „Кіевлянинъ“. Книга II., стор. 141. — Порôвн. „Дѣло“, р. 1886; . 57., въ статьи Костя Одôвця: „Михайло Максимовичь“. Біографична замѣтка.

[2]) „Галичанинъ“. Львовъ, 1863; стор. 108.

[3]) Украинець Ипполитъ Богдановичь написавъ поетичну повѣсть „Душенька“, въ котрôй зъявивъ ся переходъ вôдъ псевдо-класицизму до сентиментализму.

[4]) „Кіевлянинъ“. Книга II., стор. 143—149.

[5]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; . 138.

[6]) Казка „Добрый панъ“ написана по-россійски.

[7]) Повѣсть „Огненный змѣй“ переклавъ Ксенофонтъ Климковичь мову руско-украиньску и надрукувавъ єѣ въ „Вечерницяхъ“ (Львôвъ, 2; число 20—26).

[8]) До историчноі розвѣдки Максимовича про гетьмана Петра Сачного додано „Отрывки вѣршей, читанныхъ студентами Кіевобратй школы при погребеніи гетмана Сагайдачнаго“ (стор. 177—183).

ску (стор. 1—41). — 2. Пѣсня о полку Игоревôмъ, щó єѣ Максимовичь переклавъ на мову украиньску (43—86). — 3. Пѣсня о полку Игоревôмъ въ „славянорускôмъ“ оригиналѣ и зъ примѣтками (87—112). — 4. „Путевое воспоминаніе о Полтавѣ“ (113—122). — 5. „Воспоминаніе о Золотоношѣ“ (123—145). — 6. „Письма о Богданѣ Хмельницкомъ къ М. П. Погодину“ (147—174). — Все тее написавъ Михайло Максимовичь. [Дальше буде.]

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його житєписи.

Написав Александер Колесса.

[Далї.]

Так жив наш поет дома перед р. 1848. Ів. Франко догадуєсь, що житє Юрия описане в „Любі-згубі“ треба віднести або до часу між поворотом його із шкіл до дому, а еміґрациєю до Молдавії, або се були спомники вакацийного пробуваня дома, коли-б справдила ся здогадка, що Федькович ходив до школи аж до еміґрациї.[1]) Сей здогад Ів. Франка гóдить ся із тим уступом Юрийової автобіоґрафії, де сказано, що „ґосподарство його родичів витякало, аби його старшого брата та його самого щось трошки до шкіл дати“.[2]) Що Юрий ходив до школи в Чернівцях, на се вказують спомини згаданого уже маляря Р. Роткеля в листах писаних до проф. д-ра Ст. Смаля-Стоцького.[3]) Григ. Кантемір „потролопа“ з Ростік впевняв мене, що поет наш скінчив школи нормальні, та ще 2 кляси школи подібної до нинїшних шкіл видїлових. В прочому у д-ра Ст. Смаля-Стоцького суть повні докази, що Юрий був у школї від 8-го до 14-того року житя. Міг отже поет ще пару місяців перед еміґрациєю бути дома. Надто кромі вакацій пробував він нераз цїлими місяцями дома, бо як розказував менї о. Гр. Кантемір,[4]) мати його пестила, та часто забирала з собою в гори. Поет наш пробував одже в рідному селї велику частину року. Тодї то жив він та убирав ся[5]) так, як живуть та носять ся прості мужики-Гуцули, так, як описано в „Любі згубі“.[6])

Щоби використати із сеї повісти усї біоґрафічні дані, та провірити їх при помочи других материялів, ми кинемо ще оком на других членів рідні Юрия Коссована — на його брата та сестри. Брат поета Іван Дашкевич, старший від Юрия о 11 лїт, був тодї гарним парубком, пишно убирав ся, та проводив парубкам у всїх парубоцьких справах. З листу Юрия до Горбаля бачили ми, яке важне становище займав Іван в родинї. Се потверджує і повість „Люба-згуба“. Він мав рішаючий голос у родинї, бо обіцює Ілашови віддати Маріку за Василя.[7]) Як ґосподар дає він всьому порядок, усї звертають ся до нього як до голови родини.

Із Юриєм поводив ся він строго, як се видко із отсих слів: „Якби мій фудульний брат знав, що я вам отсе оповідаю, то бігме, щоб у лице менї дав“,[8]) або як каже Юрий на другому місци до Василя: „Та брат би менї кулаків на-

[1]) „Молод. вік О Ф.“. „Правда“, 1889; стор. 129.

[2]) „Повісті“. Передне слово, стор. II.

[3]) Відомости із сих листів подано за ласкавим дозволом проф. д-ра Ст. Смаля-Стоцького.

[4]) Протоєрей Гр. Кантемір єсть тїточним братом нашого поета; їх мамí були рідні сестри. [Порівн. наведену табличку ґенеальоґічну].

[5]) Про се довідав ся я від кількох ровесників Юрия, мужиків сторонецьких.

[6]) Згадку про дика Лукаша [порівн. Т. Реваковича „Причинки до біоґрафії Федьковича“. „Зоря“, 1888; стор. 35] треба вважати лишень видумкою, котра в пізнїйшому доперва часї вродилась в голові поета під впливом біоґрафії Т. Шевченка; а належить вона до ряду тих байок, котрими, [як н. пр. оповіданєм поданим д-ром К. Ганкевичом] хотїв Юрий заспокоїти цїкавість тих, що випитувались його про подробиці з його житя.

[7]) „Повісті“, стор. 14. — [8]) ibid., стор. 4.

давав, що і до других Николів чув би, якби я йому сказав, що ти занедужав, а я тебе до дому пустив, та ще й самого".[1]) „Та й таки так і має бути, щоби молодший брат старшого боявся, а може ні?" — каже Юрий на пояснене своїх відносин до брата. — „Може де й ні, але у нас межи Гуцулами уже раз така установа, та й нїхто єї не переіначить".[2]) В такому строгому обходженю нема одже, як бачимо, анї злого серця, або ненависти, анї навіть неохоти. Противно! брат для Юрия усе щедрий: він знаючи, як Юрий любує ся в зброї, справив йому пістолета, нові ножі та ретязи, і взагалї не відмовляє йому нїчого, що могло-б йому зробити приємність.

Хоть Іван не був рідним братом Юрия по батькови, то відносини між ними були як найкращі; а лучила їх спільна ненависть до вітчима — до Гординського.[3]) Не богато довідуємо ся із сеї повісти про матїр Юрия. Ми бачимо, як вона порає ся коло печи з кухарками і лагодить страву для гостий, та ураз з ними собі часом і засьпіває: „Неня, що до сьпіванок не конче ласі були, засьпівали собі з добрими людьми: не так уже про свою волю, бо вони дуже вам з-роду журливі були, але аби гостьом охоти додати".[4]) Була то женщина простодушна, та ще й забобонна. Сама вона ходила до ворожок, та й Юрия брала з собою, коли він був дома; від ворожок навчила ся вона ворожити, і сина навчила.[5]) Оден аразок єї забобонности бачимо в „Любі-згубі".

Іван з Юрієм вибираючись на старощинне підійшли до матери: — „Благословіть ненько на дорогу, та на весілля". — „Най вас Бог благословить та й веселить!" — каже вона перехрестивши їх; — „лиш дивіть ся, синку, щоби там нїякої колотнї не було, бо мінї сеї ночи таких ягід уже снилось! А ягоди, кажуть, то кров".[6])

Мати Юрия не була письменна,[7]) але радо прислухувалась, коли хто читав на голос: „Неня прийшовши з церкви та пообідавши лягли собі на постїль спочивати, бо з великої оруди та гей трудні були, а брат узяв чудотворник у руки, та читає коло стола на голос; бо неня дуже любили слухати, як він читає, часом так і задрімають солодко".[8])

З цїлого оповіданя „Люба-згуба" видно, що вона була добра ґаздиня, і дбала про дїтий, котрі єї дуже любили та поважали.

Те, що поет у „Любі-згубі" пише про своїх сестер — не всьо має історичну вартість; богато дечого треба тут почислити на карб поетичної фікциї та ідеалїзациї, що в прочому в повісти єсть річею зовсїм природною. Ми попробуємо видобути деякі реальні факти із під сих поетичних прикрас.

В „Любі-згубі" бачимо лишень дві Юриєві сестри: Маріку та Одокію. Третя, Олександра, була вже тодї замужна. Тільки-ж Олександра [родженa р. 1824] не була середущою, як сказано в автобіографії,[9]) та як виходить із „Люби-згуби", — але наймолодшою сестрою поета по матери.[10]) Вона була віддана за Теодоровича, що звав ся перед тим Гаврилецьким. Він був парохом насамперед у Джеменах, а опісля в Устю-Путилові. Олександра недовго з ним жила: умерла при перших злогах.[11])

Середущою сестрою Юрия була Одокія [род. 1820], а найстаршою Маріка [род. 1817]. Всї живучі сестри Юрия, дочки Дашкевича, були одже значно старші від нашого поета. Се видко також із повісти „Люба-згуба", де він усе каже „ви" не лишень до свого брата Івана, але і до обох сестер: „бо у нас, знаєте, каже ся старшим братям і сестрам „ви".[12])

В „Любі-згубі" називає поет хибно Одокію старшою, а Маріку молодшою сестрою.

Про Одокію мало що довідуємось із сеї повісти. Не знаємо навіть докладно, що з нею сталось, чи вийшла замуж, чи вмерла дївчиною „з туги за старшим братом", як сказано в автобіографії.

Виразнїйше змальована в „Любі-згубі" друга Юриєва сестра, Маріка. Тиха, лагідна, замкнена сама в собі нї з ким не ділить ся вона своїми чувствами, що мулить-підкопує єї сили, та так єї часом знеможе, що вона аж умлїває, як се бачимо за столом в часї храму. Видячи, що Василь єї не любить, вона так і вяне. На самотї часом заплаче, виливає своє горе, а сказати нїкому не скаже — лишень подивить ся так синенькими очицями... От так і „зівяла, як та квіточка без сонїчка"...[1])

В сій повісти представлена стать Маріки за ідеально. Поет змалював єї так, як йому було потрібно до цїлости оповіданя, написаного під впливом Квітчиної „Марусї".

Мимо того, що вона була найстаршою із усїх сестер поета, старшою від свого брата Івана, представив єї Юрий наймолодшою. В часї, до котрого відносить ся оповіданє, могла вона мати поверх трийцять лїт. Уже єї вік вказує на те, о скільки ріжнилась реальна Маріка від тої, яку бачимо в „Любі-згубі". Коли-ж додамо, що Юриєва найстарша сестра була хрома, так що до церкви ношено єї в кріслї,[2]) то і порозуміємо, що така Маріка, яка описана в повісти „Люба-згуба", істнувала лишень в уяві поета.

Все-ж таки із сего ідеального образка визирає кілька характеристичних рисів, котрими дїйсно відзначувалась Коссованюкова сестра.

Чи вона справдї полюбила якого Василя, або кого, та й згинула з жалю за ними, чи вона умерла може із туги за братом Іваном — сего ми не знаємо, та мабуть і не дізнаємо ся; але одно і друге се річ дуже можлива при єї вдачі: „Якесь таке було дебеле", — сказав менї про ню оден серґіївський старий Гуцул,[3]) — „та жалосливе, та тихе, як сьвяте. А що гарне!... Шкода, що така дївчина, та калїка!"... Такою дебелою, тихою та жалосливою являєсь Маріка і в Коссовановій повісти. Не диво одже, що вона пригадала нашому поетови Квітчину „Марусю".

Коли вдумаємо ся в психічне житє таких людий хромих та хоровитих, то й порозуміємо характер Маріки. Не могучи брати живої участи в житю — вона мусїла бути сама собі сьвітом, концентрувати в своїй душі все, що дїялось навкруги неї — та все те передумувати і відчувати. Вона сама носила ся із своїм болем, із своїми думками, — хіба, що вони перемогли єї так, що виливались у сльозах, та відбивались на побліднихъ єї лицях.

Калїцтво тїла надолужила природа Маріцї глибокою душею, та нїжним чутєм. „А сьпівачка була! Такої не було на всї гори. Як бувало засьпіває, то камінє би плакало, не то люди!" [3]) Я переконаний, що до Маріки відносять ся ті слова Юрия:

„Нї родини, нї дружини, бо сестричка вмерла,
Що тій бідній сиротинї сльози часом втерла..."[4])

що при нїй знаходив захист дїтвак Юрий побиваний вітчимом. Тодї то голубячи малого хлопчика навчила вона його тих несчисленних пісень та казок, котрі поетови пізнїйше так придали ся;[5]) тодї то переливала вона в малого[6]) Юрия свою глибоку чутливу душу, та успособлювала його до задуми. Тож наколи кому, то певно тій тихій, лагідній і хромій Маріцї маємо в значній мірі завдячити талант поетичний Юрия Коссована.[7])

Такі були члени рідної буковинського поета, так плило їм житє перед р. 1848.

---

[1]) ibid., стор. 12. — [2]) ibid., стор. 9.

[3]) Про Івана Дашкевича буде ще мова дальше. Тут хіба замітимо, що він носив ся і жив зовсїм так, як прості мужики Гуцули. А був добрий стрілець. Птаха бив на лету. [Розповів мужик сторонецький, Олекса Пентюк].

[4]) „Повісті", стор. 13.

[5]) Від сього ще часу датує ся у Коссована пакліп до ворожбитва, котрому він так був віддав ся в пізнїйших роках свого житя. Подані отсї відомости походять від о. Гр. Кантеміра.

[6]) „Повісті", стор. 23.

[7]) Про се повідав мені о. Гр. Кантемір з Ростік.

[8]) „Повісті", стор. 15.

[9]) „Поезиї вид. Дашкевича. Перед. слово, стор. X.

[10]) По батькови, звали Коссовані, мав поет ще три сестри: Параскеву, Анницю і Марію. Про них отсяк не маємо близших відомостий.

[11]) Розповів о. Гр. Кантемір.

[12]) „Повісті", стор. 15.

[1]) „Повісті", стор. 28.

[2]) Се згідно потверджує богато людий, що єї знали, н. пр. о. Гр. Кантемір.

[3]) К. Хорошован.

[4]) „Поезиї Іосифа Федьковича". Ч. I., стор. I.

[5]) По моїй думцї до Маріки треба віднести і се місце Коссованової автобіографії: „Моя старша сестра знала незраховані казки і пісьні" і т. д. [„Повісті". Перед. слово, III—IV].

[6]) Маріка була о 17 лїт старша від Юрия.

[7]) Поет усе згадував про ню із любовю та вдячностию.

По першому чоловіці одіднчила мати поета гарне ґаздівство, що забеспечувало їм житє доволі вигідне та безжурне.

В північній части села робить річка Путилівка значний закрут і підливає з одного боку високий горб [порослий в части смерековим лїсом, а в части вкритий буйною травою], а з другого боку, загнувши ся луком, обіймає досить простору долинку, відрізану від села гостинцем. На середині сеї долинки стояла колись стара церква,[1]) а недалеко від неї над самим берегом річки тягла ся повздовж вузенької доріжки хата,[2]) в котрій мешкала мати Юрия ще з Дашкевичем. Супроти хати ґосподарські будинки. За Гординського поставлено нову, простору хату, звернену прочілком до улиці. В тій то хаті родив ся наш поет.[3]) З двох боків окружена вона городом, третий притикає до улички, а четвертий виходить на подвірє. За будинками ґосподарськими та за доріжкою, що веде на гостинець, спадає в долину беріг заввишки може з на два сяжні, а там розтягла ся стара долинка, власність колись Джурджована — славна „Панчина“, де скликав Л. Кобилиця гуцульські віча. Недалеко від сього берега стояла в невеличкому садку пасїка, про котру згадуєть ся в „Любі-згубі“.[4])

В часї, до котрого відносить ся повість, бачимо в родині Юрия на кождому кроці лад, достаток, заможність. В хаті звичайно, як в храму: стїни оббиті коверцями, сьвітло горить куди обернеш ся, столи аж вгинають ся.[5]) При достатку то й гості дома пожадані: є для себе, є й для людий; тож в часї храму гостять в родині Юрия чимало сторонських дівчат та парубоцтва.

У них панують прості гуцульські звичаї, що завелись мабуть під впливом Івана Коссована. Тим способом не настала в їх родині навіть велика зміна. Родини попів у тих часах, як відомо, не богато ще чим і ріжнились від простих мужиків. Се бачимо найлїпше на самій матери нашого поета. Хоть донька „протопопи“ та жінка пароха не була вона письменна; а стрій єї був посередним між строєм мужиків а міщан.[6])

За простими мужицькими звичаями не було у них і панських вимогів та панської жури.

[Далї буде].

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР.

[Далї.]

Скажуть, що нїякий рух неможливий без таких співробітників. Добре, згожуюсь, але-жь погано, як ці співробітники беруть такий верх, що за ними не видко зовсїм і справжніх робітників. Ще більш погано те, що остатнїми часами і кращі наші автори хилять ся на бік цих співробітників: і між творами їхнїми з'являють ся такі, що соромно робить ся за самих авторів, — такі, що сором на їх дивитись. Цього вже нїяк не можна виправдити! Тут уже і за цензуру не можна заховатись, бо вона пустила-ж остатнїми часами „Олесю“ д. Кропивницького, значить не вимага вона невідмінно глузування з народу. Правда, що „Олеся“ після нашої думки твір ще не зовсїм викінчений, не зовсїм оброблений, але-ж все таки цензура не заборонила авторови підхопити і показати загалови декільки рисів справжнього житя; та і не одна „Олеся“ — єсть і другі. Чому-ж в других випадках так винна цензура? Нї, тут не одна цензура, а й ми самі винні — і дуже винні. Наші автори не дійшли до того, що глум з народу є прикметою низького ступіня розвою глузуючого; наші автори не переконали ся, що література і театр, як учителї і проводарі загалу, повинні йти п о п е р е д його і показувати йому стежку, а не лїзти з шкури, щоб прийтись до смаку заднїм лавам загалу, котрі на жаль у нас найчисленні; не переконали ся, кажу, автори, що навчати вони повинні ці лави, а не потурати їх неосьвіченим бажанням. Не дійшла до цього більшість авторів, бо вони й не дбають про те, щоб д... до того — вони дбають тільки, щоб як мога більш напис... щоб як мога більш мати кожному драматичних творів. К... ного молодого автора підганя писати не бажанє вия... свою ідею, показати загалови яку сторону житя, дати ... користне рідній літературі, а бажанє збогатити реперт... своєї трупи.

Бо й справді, остатнїми часами у нас, завдячаючи ... яльности наших письмовців, всякий твір може виставл... тільки та трупа, до котрої належить автор. Твори, напр., Карпенка-Карого може виставляти тільки трупа, котрої членом — всїм остатнїм трупам д. Карпенко заборонив ... ставляти свої твори; твори д. Кропивницького також м... виставляти тільки його трупа: всїм другим вони заборон... [опріч надрукованих ранїйш].*) І так всї автори — наш... та й дає виставляти тільки своїй трупі, другим під острах... суду не можна цього робити. Можна бачити, яку користь м... рідний театр і література, а ще більше, як користає про... ґуванє рідної ідеї від таких заходів цих щирих робітник... Так ще трупи, що мають членами таких, як д. Карпен... Карий, д. Кропивницький то що, мають ще хоч трохи що ... ставляти, а вже другі трупи тілько й роблять, що чергують „Наталка Полтавка“, „Сватанє на Гончарівці“ та „Кум м... рошник“, — більш нїчого не побачиш. Хоч не хоч, а ... такому розмаїтому репертуарови почнеш вигадувати спосо... щоб його збільшити, тим більш, що наших славних письмов... ців нїяким робом не можна навернути на дозвіл виставля... їхні пєси всякому. Торік, напр., у одного кращого драм. пис... менника прохали не артисти, а слухачі дозволу постанови... і постановити з дуже гарною метою, його одну комедію, т... він, щоб ви думали? зацуперкував за це цілих 50 карбова... з умовою тілько, щоб їх від його ймення додано було голо... ним [лист, в котрому автор власною рукою пише про ці ... кар., згадані слухачі пильно бережуть, як надзвичайно хара... терний і цїкавий документ; колись, як настануть лїпші час... його можна буде показувати в якому музеєви за гроші]. В це і зробило, що всякі Боярські, Касиненки і т. и. сідають за фабрикуванє нових пєс, щоб зробити свій репертуар х... трохи більшим і щоб мати змогу хоч трохи зацїкавити заг... новиною.

Можна бачити, який зміст і яку вартість мати муть тв... ри, що виходять зпід пера таких письмовців! Пишуть во... не звертаючи нї на що круг себе уваги, не визнаючи нїяки... перепон; як переляканий, пужливий кінь біжить навпростец... перескокуючи загати, тини, яри, так наші нові витворюва... драм та комедий несамовито несуть ся вперед не спиняюч... ся нї перед історією, нї перед етноґрафією, нї перед фільо... льоґією..., нї перед чим — вони для їх не істнують! На жал... цім духом переймають ся і наші кращі письмовці; і вони по... чинають задравши голову літати через тини, яри, загати... звичайно річ дуже легка — чому-ж і не покористувати! І н... думайте, щоб такі твори були хоч оріґінальні — нї, далек... нї. Процес витворювання їх дуже простий: хто намірив с... зробитись автором, збира твори уже готові, наскубує з їх цїл... купу окремих шматочків і з цїх шматочків склада нову пєс... без початку, без середини і без кінця. А то ще простїйш... прямо бере який готовий твір і перекручує його трохи: візьме та поперестановляє виходи, або поділить на їх твір, як що... він написаний прозою, попереінакшує трохи слова дієвих осіб... подає їм другі ймення і — новий твір готовий, і його виста... вляє трупа автора, а йому йде гарненький гонорар. І вівц... цілі і вовки не голодні! А у кого вже й на це не вистача... хисту, то ще простїйше робить: візьме який поганенький ро... сийський водевіль, перекладе його від слова до слова на украї... їнську мову [на таку, що навіть не пізнаєш, якою мовою тві... писаний], надасть пєсї друге назвисько і от, знов маємо но... вину! Бідна наша література, бідний наш театр!

І добру, найбільшу частину цих творів викликали наш... великі дїячі своїми заборонами виставляти їхні пєси. Сор...

[1]) На єї місци стоїть нинї нова церква, про котру ми вже згадували.

[2]) Ся хата стояла до недавна, обернена в части на комору, а в части на шопу та другі ґосподарські спрятки. Довідуюсь, що вона недавно згоріла — а в нїй коло 50 листів поета до „Юзька“ Огоновського.

[3]) Хату сю відновив перед роком нинїшний єї властитель И. Огоновський, так що вона має тепер зовсїм інакший вигляд, як перед тим.

[4]) „Повісті“, стор. 13. — [5]) ibid., стор. 11.

[6]) Подав Осип Огоновський [„Юзько“].

*) Не так воно зовсїм: від довшого вже часу на пр. трупа д. С... довського виставляє нові, недруковані твори дд. Кропивницького і Ст... рицького, — а трупа д. Саксаганського грає недруковані твори д. Кр... пивницького; товариство-ж д. Кропивницького виставляло твори д. Ст... рицького і т. д. — *Ред.*

сказати людям, що у нас діється ся! Забороняють виставляти свої твори і для чого! Для якихсь власних, особистих відносин, для якихсь грошових справ, щоб приїхавши куди мати змогу привадити публіку до себе творами, котрих ні у кого більш не можна набачити! Честь і слава нашим дїячам! Чи це-ж громадські дїячі? Чи може так зробити чоловік справдї осьвічений, чоловік бажаючий добра своїй бідній батьківщинї, чоловік піклуючий ся, окрім своєї кишенї і про які ідейні речі? Як їм не сором людям дивитись у вічи, як їхні власні очи рогом не полїзуть!

Але як не як, а ми маємо цїлу серию нових творів, котрі нікому більш не дали ніякої користи, як авторам гонорару та крамарям плату за куплений папір. Не дивлячись на це, твори ці аж курить виставляють ся нашими трупами під назвиськами: „малороссійская драма“, „малороссійская комедія“ і т. д. Господи, скілько в їх того „малороссійского“! Точнїсїнько стілько, як в усякій росийській пєсї. Мало того, що автор по більшій части, як можна довідатись з пєси, нїколи не бачив народу, бо не має ніякої тямки про народнє життє, його обставини, його звичаї, його етнографічні відзнаки, його мову — нїчогісїнько цього автор не зна, мало того — сама ще трупа попсує і те, що хоч трохи є українського в пєсї. Попсує, бо для великої більшости акторів, як і для їхніх режісерів український нарід — terra incognita. Треба тілько раз подивитись на яку трупу [виключаючи трупи 2 – 3 та й то не зовсїм, а тілько частиною], щоб упевнитись в цьому. Становлячи яку пєсу, ні режісер ні артисти і трохи не піклують ся, щоб постановити її відповідно народньому життю. Побавши пєсу з сучасного життя народу, не можна собі по їй трохи уявити цього життя, не можна дізнатись ні про характер нашого народу, ні про його звичаї, ні про ті обставини, при яких він живе, ні навіть про те, як він балака та одягаєть ся! І це навіть в найкращих трупах, де вже зовсїм на таке не сподіваєш ся. По звичаях, які ми бачимо на кожнім кроці, зовсїм не можна пізнати наш нарід; ще таки поки йдуть звичайні, повсякчасні події, то сяк-так, а якже дійде до якого-небудь звичаю, як напр. весїллє або що, то зовсїм уже не знаєш, що це українське. Опріч того, що автор перекрутив діло, ще й того що є артисти, що не можуть виконати слїд, бо не знають, як воно справдї робить ся між народом. Тілько й того, що чогось ходять, щось сьпівають, щось балакають — так і бє в вічі, що й самі вони не знають, що й до чого роблять; якесь несьвідоме блуканнє без усякого тону. Убрання і людий і в хатах нїчого спільного не має з народнїм. Візьмемо напр. убраннє селянської хати. Звичайне убраннє цієї хати на сценї у нас таке. В задній стїнї двері, над дверима, а іноді з боку [до печи] поличка з мисками то що біля цієї-ж стїни, а іноді зовсїм біля другої притулена піч, знов таки в цій стїні з другого боку дверий вікно, тілько іноді, рідко його переносять на другу стїну, та й то часто не туди, де воно справдї містить ся; біля однієї з двох других стін — стіл, біля його невеличкий ослін, в кутку скриня, біля стїни противної столу теж невеличкий ослін або й дзиглик. Скілько менї не доводилось бачити мужичих хат і в Таврії, і в Катеринославщинї, і в Київщинї — таких не бачив! Не там і вікно, не там і миски, не такі й не так стоять ослони, в усякій хатї є і стоїть не там, де його на сценї іноді становлять піл. Не так і хати українські стоять, як їх завжди становлять на конови — не туди ні вікнами, ні дверима і не тим боком стоїть вона на улицю.

А убраннє людий! Господи, як його не перевертають! Опріч широких штанів нема ні одної частини, щоб завжди була дотримана як слїд, та й штани хоч і широкі, а бувають часто таких кольорів, що ніколи нігде між народом не можна побачити. Трапляють ся іноді такі випадки з убраннєм, що якби не знав що дивиш ся на українську пєсу, то не пізнав би, хто перед тобою, чи московський „пареньок“, чи український парубок. Наприклад виходить хлопець одягнений в чоботи з твердими, блискучими холявами, широкі штани, московську „паддьовку“ і в картузї. Ну, розберіть, хто це? На „паренька“ далеко більш скидаєть ся, ніж на парубка; дивуєш ся тілько, чого в його, як розстебне „паддьовку“, телїпаєть ся стьожка біля сорочки. А то надіне хоч і чумарку, та з такими чудернацькими викотами на грудях, які носять тільки одні московські „ямщики“, тілько від цїх тим і відрізняєть ся, що має рукави. Або от ще сучасні Чорноморцї у всїх трун одягнені в короткі, червоні запорожські жупани і червоні-ж широкі штани, а жіноцтво чорноморське в плахти і корсети, коли ні того, ні другого нема вже давно на Чорноморнї і запорожське убраннє на Чорноморцеви можна побачити хіба так, як французький сурдут на нашому селянинови. Наші артисти і досї не знають, чи не хотять знати, що у Чорноморців є власне — зовсїм на це не схоже, убраннє. Одного тілько артиста нам і доводилось бачити в „Чорноморцях“ одягненого справдї по чорноморському, але він пішов уже так далеко, що в чорноморському-ж убраннї грав і „Запорожця за Дунаєм“; він надів його мабуть тілько тому, що воно йому подобалось. І це можна здибати в найкращих і найбільших трупах! Чого-ж сподіватись від малих, гірших труп? Про цї вже нема чого й казати — вони так поводять ся з нашим народом, ніби він не істнує, а кожному вільно скільки хоч вигадувати і накидати йому всякі звичаї і подрібницї життя...

Все це, убраннє то що, скажуть — дрібнота, але ніякою дрібнотою в малюваннї побуту якого народу ми не можемо поступитись, всякого наймалого риса ми повинні додержати, бо з цїх малих рисів складають ся великі, а цї складають відзнаки націй. Для цього обставини кожного акту повинні брати ся з справжнього життя, кожна вистава повинна бути і етнографічною лєкцією, щоб подивившись ми могли живо собі уявити той нарід, з життя котрого взята пєса, малюнок його повсякчасних обставин, його смак, його побут — все його життє. Треба, щоб кожен, хто дивить ся на його пєсу, міг цїлком перенести ся думкою в життє дієвих осіб. Не виконуючи цього не можна познайомити загал з народом, не можна намалювати справжнього малюнка його побуту.

Головне, що й спинити нїчим наших артистів не можна: нема жадної критики у нас на наш театр. Справжньої критики в росийські часописи не пускають, бо це все їм на руку ковінька, через це нїхто з маючих яку компетентність не може писати, а все залишаєть ся таким же знавцям народу, як і самі артисти. І живуть вони проміж себе тихо та ладно, нїхто нікого не обража, не лає, а все так гарненько — один загра з життя незнайомого йому народу, на незрозумілій для себе мові, а другий теж не розуміючи того, що каже артист, ніколи не бачивши хати мужичої, так любенько і похвалить його, мовляв і пєса високої вартости, і мова не лишає бажати нїчого кращого, і обставини зовсїм певні, і почуваєш себе ніби справдї на селї, між цїм „симпатичним народом“, котрого ні той, ні другий і в вічи ніколи не бачили. Бідний цей нарід. Я бачив одного з цїх добродіїв, котрий за часи побуту дд. Кропивницького та Садовського в Петербурзї писав в часописи справоздання про їхні вистави. Цей добродій не то що ні одного слова не зна по українському, звичаїв та життя народнього, а прямо сам отверто признаєть ся, що ні разу з-роду не бачив нашого мужика. Можна догадати ся, який присуд про українські вистави може дати такий чоловік! Дивуєш ся тілько, як у його вистачило сьміливости взяти ся за це дїло.

Ще таки, як іде пєса з сучасного життя, що артисти хоч чували дещо про побут народу, — що-ж робить ся в історичних пєсах! Дуже, дуже мало у нас труп, де-б такі пєси були хоч як не як відповідні історичній правдї — та й то не цїлком. Здебільшого у нас історична пєса містить ся у тому, що люди з такими-ж, як сучасні звичаями, при тих же обставинах тілько вбрані в якісь надзвичайні убрання, балакають про Татар, Турків, Поляків то що [про що написано в пєсї]. Дуже мало артистами звертаєть ся уваги, щоб дати загалови правдивий малюнок того часу, з якого береть ся подія. Часто дивлячи ся на яку пєсу, бачиш такий брак знайомства з нашою істориєю, що прямо робить ся дивно, як цї люди так нїчим не збентежуючись, ні перед чим не зупиняючись перевертають до гори всю історию, свої власні вигадки накидають цїлому народови і накидають так спокійно, ніби вони нїчогісїнько такого і не роблять, ніби ніяких там історий не істнує і ніяких вона вимагань не підносить. Тілько дивлячись на їх і залишаєть ся думати, що вони бідолахи і справдї не знають про цю історию і про те, що історичні пєси повинні бути не вигаданими, а мусять становитись відповідно історич-

ним та археольоґічним здобуткам. Артисти, здаєть ся, і не знають, що кожною такою пєсою вони повинні давать загалови справжній історичний малюнок, що, як пєси з сучасного життя повинні бути лєкціями сучасного життя народнього, так історичні пєси мусять бути лєкціями з істориї цього народу, його етноґрафії, його економічного тогочасного стану, то що. Артисти забувають, що не виконуючи цього, вони роблять такі пєси не тілько некористними, нецїкавими, а й зовсїм непотрібними, бо вони тілько псують, перевертають історичні випадки і такими їх втискують загалови, навертаючи цїм його думку на зовсїм непевну стежку, примушують його витворювати собі образи і подиї, котрі ніколи не істнували.

Такого псування і перекручування історичних і сьогочасних звичаїв і всього життя свого народу нашому театрови, більш ніж якому другому не можна простити. Більш ніж чий другий театр, наш повинен дбати про те, щоб дати справжній малюнок повсякчасного внутрішнього життя нашого народу, простежити і обмалювати всї його потреби, всї його власні риси, котрі відрізняють наш нарід і витворюють його відрубність. Метою нашого театру повинно бути по змозї показувати це загалови, пересьвідчити його в хибах нашого сучасного становища на підставі фактів і показати йому, що нам справдї потрібне; театр повинен підняти між загалом національні почуття, повинен примусити загал критично подивитись на той стан, в якім ми стоїмо, повинен викликати своїм прикладом бажанє працї на рідній ниві, працї на користь народови. Чи виконує-ж це наш театр? Чи бачимо ми такі наслїдки його дїяльности? На це прямо можна сказати, що наш театр таким, яким він тепер є, не робить далеко того, що він міг би змогу зробити маючи инший лад! Як театр наш і робить тепер вражінє на кого, то тілько вражінє почуття не торкаючи ся поглядів чоловіка, котрі по цїломісячному буванню в українському театрі залишають ся такими-ж байдужними до нашого народу, до нашої ідеї, як і до театру. Мало того — бувають ще сумнїйші випадки. Була таке, що чоловік побувши кілько разів в театрі, увійшовши в більш стислі стосунки з нашими артистами, нїякого вражіння більш не одержує, як те, що українство упало вже так вельми низько, що піднімати його даремна праця і марне гаяннє часу. Я бачив приклади, що люди, з котрих могли-б вийти щирі робітники, побачивши яку з наших труп кидались до неї, але, побувши кілько з нею в стосунках, придивившись ся добре, доходили до переконання, що наше дїло мертве, що його немає, бо де-ж його шукати, де його наслїдки, коли така річ, як театр, котра мусить бути відбитком усїх наших здобутків, усїх наших змагань, немає нїчого українського. І такий факт трапляєть ся не один і не два. З цього вже видко, як впливає наш сучасний український театр на загал. Люди, від котрих ми повинні дожидати стілько користи, котрі своїм дїлом повинні переконання других повертати на справжню стежку, котрі повинні виробляти нам робітників, не то нїчого цього не роблять, а іноді ще навпаки, досягають як раз противного, відвертають від нас людий...

Спершу здаєть ся це дивним, зовсїм навіть незрозумілим, але річ дуже проста, що впливати на кого може тілько той, хто сам має сталі переконання, хто міцно держить ся на ґрунтї своїх поглядів і завжди, і словом і дїлом, проводить їх в життє. Такий чоловік може і у других підняти віру в своє дїло, і переконання другого може звернути на свій бік і прикладом своєї щирої, сьвідомої працї може викликати і у других бажанє і собі разом з ними попрацювати на спільне дїло. Який же вплив можуть зробити наші артисти, який можуть дати приклад, коли вони самі не мають нїяких переконань, коли у нас цїлі трупи не то не є прикладом щирої працї на ґрунтї культурно-національнім, не то не є росповсюджувачами ідеї, а самі нїколи про неї навіть не чували. Багато є таких, що з-роду не прочитали ні однієї української книжки, є навіть такі, що не прочитали і тих драматичних творів, в яких вони виступають на сценї, а обмежились тілько своєю роллю [це їй-же Богу факт]. Чого-ж ждати від таких добродіїв? Цїлі трупи у нас нїчогісїнько нїколи не чували про нашу сучасну літературу, про часописи. Вони зовсїм не їмуть віри, як їм скажеш, що на нашій мові видають ся часописи, можуть бути написані і пишуть ся наукові речі і т. п. Велика більшість наших артистів певна, що українсько-руською мовою можна тілько оповідати побреховеньки та писати водевілї, мало того що не їмуть віри запевненням про істнуванє української літератури, вони слухають тебе з такими обличчями що виразно бачиш, тілько ввічливість забороняє їм сказати тобі: „Брешеш“, або: „Що ти, чоловіче добрий, морочиш нас?!“ Страшенно вони здивовують ся, як їм покажеш нашу часопись; вони очам своїм не вірять, що справдї можна по нашому видавати часописи та ще такі поважні. І от тут найвиразнійше виявляєть ся перед нами напрямок наших артистів: замість того, щоб, якби вони були хоч трохи ідейними людьми, кинулись на показану їм літературу, ухопитись за часописї, збудувати на їх і підтримувати ними свою дїяльність, вони подивлять ся, подивлять ся, подивують ся такому дивовижному з'явищу і зовсїм спокійно ідуть геть, так ніби воно до їх зовсїм не тичить ся, а цїкаве так само, як цїкаво було-б їм подивитись на китайську часопись, або що. Щоб у їх цїм розбуркались які національні почуття або радість, що рідне дїло живе, іде вперед — ні, цього не побачите.

[Конець буде]. **Микола Ярченко.**

МИХАЙЛО ВЕРБИЦЬКИЙ.

[Гл. портрет на 265 стор.].

На першій сторонї сего числа „Зорі“ містимо портрет знаменитого нашого музика — Михайла Вербицького. Родив ся він 1815 р. в селї Улючі, повіту добромильського [в Галичинї]; в р. 1850 скінчив духовну семінарию, почім его висьвячено. З початку був він завідателем Завадова, відтак Залужа-Стрілок, а 1852 став парохом Млинівця. 6-ого сїчня 1870 р. помер на рака, що повстав на язицї в наслїдок укушеня.

В р. 1834 ходив В—кий яко вихованець львівської духовної семінарії на перший рік фільозофії і тоді почав займати ся компонованнєм музики до пісень сьвіцьких і церковних. Головним інструментом, на котрім він артистично грав, була ґітара, і при еї помочи компонував він всї свої твори.

Покійний причинив ся дуже багато до музикального розвою і руху на Галицькій Руси. Він уложив 22 пісьні на мужеський хор [поезиї Шевченка, Федьковича і Гушалевича], котрі в Галичинї вельми популярні. Відтак написав школу на ґітару, „причастники“ і инші утвори церковні. Не забував В—кий і на наш театр, для котрого скомпонував він музику до творів ось яких: „Панщина“ Ю. Желехівського, „Галя“ [переклад з француського], „Підгіряни“ Ів. Гушалевича, „Вускі черевики“ [переклад], „Сїльскі плєнїпотенти“ Ів. Гушалевича і „Школяр на вандрівцї“ [переклад з польського]. Нема що й казати, що ся его музика дуже гарна: кождий звук чарує нашу душу, — найлучшим однак его музикально-театральним твором суть „Сїльскі плєнїпотенти“. Наші театри не можуть виставляти згаданих пєс з причини, що текст їх надто слабий: не вина одже М. В—кого, що жив в тих часах, в котрих наша драматургія була ще в пеленках... Славні суть его 12 сімфоній на велику орхестру, котрі по его смерти закупила „Руська Бесїда у Львові“. При кінци свого життя скомпонував він 12 нових пісень [поезиї Володимира Шашкевича], але найвисше взніс ся думкою при композициї Шевченкового „Завіщаня“. Чудово представив він конаючого поета: відповідними музикальними тонами малює він кожде слово безсмертного Тараса, і справедливо можна сказати, що в тій композициї виявляє ся вся сила его ґенія. Вже майже конаючи скомпонував він в шпиталї 1869 р. „Иже херувими“ [Es-dur], „Сьвятий Боже“ і „Тебе поєм“ [As-dur]. У всїх церковних творах В—ого бачимо дійстний релїґійний настрій, чистий стиль, взірцеву форму і фіґурацию; склад періодів, мотивів і модуляция суть всюди природні, не пересаджені. Сьвітські твори незабутного композитора визначають ся патріотичним народним настроєм, гарною формою, чудовою концепциєю і незвичайною теплотою; деякі з них принялись так в народї що він їх сьпіває при поважних оказиях, як гимн наш народний „Ще не вмерла Україна“, котрий скомпонував також

В—кий. З творів єго надруковані доси тільки „Підгіряни“ і „Завіщаніе“.

Яко чоловік, В—кий був вельми симпатичний і поважаний. Був се муж гарного лиця, веселої вдачі і взірцевого характеру... В селі Млинові стоїть в огорожі церковній серед вишень і черешень скромна могила; під нею спочивають тліїні останки М. В—кого. Тихо дрімає там те серце, що так живо і горячо відчувало і свої чуття в пригарних тонах виливало... Тихенько, щоби не перервати ту дрімоту, стоїть там в головах плакуча береза, а в ногах хрещатий барвінок, і лиш ясними ночами, як свавільний вітрець з березою і барвінком пострескоче, причувають ся тобі, земляче, знакомі звуки... то мельодиї і акорди нашого М. В—кого; нищечком складаєш ти тоді руки твої і засилаєш до Бога щиру молитву за упокій душі одного з лїпших синів Руси-Украіни... **Дан. Млака.**

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Вже вийшов II-ий том „Записок“ наукового тов. ім. Шевченка. Зміст єго подаємо у відділї бібліоґрафії. Сей том присьвятило товариство „незабутній памяти д-ра Уляна Целевича“. — Рівно-ж появилась з друку розвідка проф. М. Начовського під заг. „Дещо про руські билини і думи.“ Праця ся незвичайно совістно оброблена і основана на численних жерелах. Бистроумні поміти, цїнні пояснення нашої старинної словесности устної, надають праці М. II—ого велику стійність в науцї. — Товариство „Просьвіта“ друкує книжочку за липень під заг. „Три побратими“. За місяць серпень порішено друковати книжочку „Про книги ґрунтові“, зладжену суддею Антоном Дольницьким. Поручено членови виділу Гр. Врецьонї, щоби виготовив книжочку „Катехизм народний“, як сего домагала ся філія з Рогатинї. За місяць вересень має вийти коротка книжочка „Про Маркіяна Шашкевича“, котру ладить О. Чапельський. — Більший обємом „Молитовник“, зладжений О. Слюсарчуком в мові народній, перейшов вже рецензию митрополичого ординариату. — О. Данило Лепкий, парох в Горбачах [почта Щирець коло Львова] поклав собі за завданє після можности зібрати як найбільше етноґрафічного материялу, а упорядкувавши єго, оголосити друком. По тій причинї просить всїх земляків, особливо-ж отців духовних, учителїв, богословів, академіків та школярів, щоби звернули свою увагу на людові пісньї, казки, оповіданя, звичаї, обряди та повірки, бережно записували їх разом з місцевостию, в котрій списали, та з зазначенєм особи, від котрої учули — а відтак ті записки переслали на єго адресу. — Професор бережанської ґімназиї Ю. Насальський задумав в порозумінню з деякими досьвідченими педаґоґами та нашими писателями приступити з Новим Роком до видавництва „Бібліотеки для руської молодїжи“. Вона буде складати ся, як говорить ся у відозві, з цїлих серий повістий і повісток, будьто оріґінальних, будьто перелицьованих або переложених, а буде появлятись чвертьрічно брошурами пятиаркушевими, так що з часом зложить ся поважний збірник материялу до читаня в рідній мові“. Ходить тепер о те, щоби видавець звернув як найпильнїйшу увагу на чистоту мови і на цїлому складню у задуманій ним „Бібліотеці“, а се вважаємо нашим обовязком піднести тим більше, що редаґована ним досї ґазетка „Посланникъ“ зовсїм тим добром не грішить а навпаки враз з „Душпастиремъ“ може бути знаменитим взірцем язикової мішанини і нерідної складнї, як небудь обидва сї видання хотїли-б уходити за „малоруські“. **Василь Лукич.**

НАУКА.

„Руска правопись“. Під таким заголовком опустила сими днями друкарню наукового тов. ім. Шевченка брошура, обіймаюча правила фонетичної правописи [котрою видає ся між иншими і „Зоря“]. Єсть се брошура на часї, бо, як звістно, правопись фонетична заведена вже у всї школи народні і середні та семинарії учительські Галичини почавши від нового шкільного року 1893/4; опроче се пригідний підручник не тілько для шкіл, але взагалї для всїх, хто хоче познакомитись і навчитись правильно і добре писати. [Коштує 4 кр., або 8 сотиків]. — В тих днях доручено дирекциям шкіл урядовий обіжник ц. к. краєвої Ради шкільної у Львові, котрим заводить ся правопись фонетична. Він ґласить: „Ч-о 13301. Обіжник ц. к. Ради шкільної краєвої до ц. к. Дирекцій ґімназий, шкіл реальних і семинарий учительських! На підставі рескрипту Єго Ексц. пана Міністра Віроісповідань і Просьвіти з дня 25 падолиста 1892, Ч-о 23123 ухвалила ц. к. Рада шкільна краєва для всїх під нею стоячих шкіл одностайні правила руської правописи, котрі залучає ся, а котра зачне обовязувати безуслівно з початком року шкільного 1893/4. Дирекция доручить сї правила членам тїла учительского, щоби з ними могли в сейчас познакомитись і поручить учителям руської мови, щоби кілька вступних лекцій посьвятили виясненю основ сеї правописи і старали ся в часї як найкоротшім ученикам єї присвоїти. У всїх виробах письменних мають ученики безпроволочно уживати сеї правописи. В текстах литургічних і памятниках язика старорускаго буде задержана в книжках і в науцї шкільній правопись церковна. Отсї постанови обовязують Дирекциї і учителїв у всїх письмах, котрі на підставі обовязуючих приписів видають в мові руській, в справозданях річних і долучених до них розправах наукових, а також в рукописях нових підручників шкільних, котрі предкладає ся ц. к. Радї шкільній краєвій. Львів дня 7 липня 1893. Баденї.“

Русь-Україна і Біла Русь. Карта етноґрафічна після рос. полков. ґен. штабу А. Ф. Ріттіха [А. Петерманна з 1877 р.], Ле Моннє і инш. Ся карта, про котру ми згадували в Ч-ї 12, появила ся вже в розпродажи. Вистачана вона способом автоґрафічним на великім аркуши (folio) гарного, велїнового папіру і значена трома красками: помаранчевою [Руснии-Украінці], голубою [моря, озера, багна і болота] і зеленою [границї держав (грубший пас) і ґуберній (тонший пас]. Міра: 1:3,700.000. В горі карти (правобіч) поданий перегляд статистичний, що дотикає Руси-Украіни, а то: обшар, людність, розділ в процентах в порівнаню до инших народностий живучих посеред Руснинів, сусїди Руснинів, кольонії руско-українські, ґрунт, клімат. Побіч перегляду подана в мінїятурі карта Европи (1:50,000.000) а на ній також зазначена краскою наша народність. На долинї (лївобіч) під заголовком подані пояснення. Як небудь можна-б ставити деякі заміти що до обєму карти, котрий може представлятись декому за малий — та що до техничного виконаня, котре може острих критиків недоконче вдоволити — бо як сказано карта видана способом автоґрафічним і написи місцевостий, рік, озер і т. д. вистачані не рукою каліґрафа а рукою молодого академіка-патриота, — то однак в цїлости взявши карта зладжена дуже старанно і чисто. Побіч множества міст, місточок, сїл, рік, річок, притоків, озер, доріг, зелїзниць, каналів і т. д. Означено також місцевости важні в істориї нашого народу, як Жовті води, Січ, дніпрові пороги, Шевченкову могилу і т. и. Не потребуємо казати, які прислуги може віддати повищша карта, без котрої при науці істориї рідного краю і при історичній лекгурі по просту не можна навіть обійтись, — і що видане єї було дуже на часї. Карта видана головно для шкіл народних і середних — але не сумніваємось, що кожда патриотична родина, кождий Русин-патриот приоздобить нею свої комнати. Але досї не сказали ми, хто зладив сю карту? Певне наші професори — історики і ґеоґрафи — подумають читачі. Ні вони о таку незвичайно потрібну річ досї не постарались — се робота двох трудящих академіків-патриотів, членів академічного товариства „Ватра„: Любомира Рожанського і Мирона Кимаковича, з котрих перший укладав а другий рисував і автоґрафував. Честь їм за те! За видане-ж сеї карти маємо подякувати руському товариству педаґоґічному а головно запопадливому членови виділу д. Костеви Паньківському. Цїна карти незвичайно низька [20 кр. або 20 коп. без пересилки] а замовляти єї можна за посередництвом директора інститута педаґоґічного Костя Паньківського у Львові [ул. Театинська Ч-о 19]. **Наум Срібнаренко.**

ТОВАРИСТВА.

Наукове товариство імени Шевченка у Львові. Дня 7. н. ст. липня 1893 відбуло ся друге звичайне засіданє секциї фільольоґічної наукового товариства імени Шевченка під проводом директора секциї д-ра Ом. Огоновського. Членів було в двоє стілько, що на попереднім засіданю [14 місцевих, 2 замісцевих]. На засіданю тім полагоджено отсї важнійші справи: 1. Директор секциї повідомив присутних про дві сьвіжо надіслані студиї: д-ра Івана Франка „Про Варлаама і Іоасафа“ та Ол. Колесси: „Шевченко і Міцкевич“. Обі сї студиї не можуть ввійти в II-ий том „Записок“, когрого друк вже скінчив ся, але за те ввійдуть до найблизшого випуску, скоро покажуть ся пригідними до друку. Студию д-ра Ів. Франка перечитає і зрецензує директор секциї, студию-ж Ол. Колесси поручено до рецензиї В. Коцовському. 2. На основі ухвали попереднього засіданя прийшла на порядок дневний справа управильненя мови взагалї, а передовсїм у виданих товариством „Записках“. Обговорювано іменно ось які питаня: 1) справа двоєня суголосів **л, н д, т** перед прейотованими самоголосами і закінченє першого падежа числа одиничного іменників середнього роду (весїлє чи весїлля? значінє чи значіння?); 2) чи приняти заіменик зворотний в формі ся чи ця та чи писати єго віддїльно від глагола чи ні; (робить ся чи робиться чи робицця); 3) чи заіменик всказуючій: сей, ся, се чи цей, ця, це? 4) закінченє приложників: чи -ський, -цький чи -ский, -цкий; 5) Як запобігти неольоґізмам та варваризмам і впливови чужих язиків (іменно польского, росийського і нїмецького) на складню нашої мови? В дуже оживленій дискусиї, в котрій брали участь д-р Ом. Огоновський, д-р Смаль-Стоцький, Громницький, Грушкевич, Коцовський, Гірняк, Кмицикевич, Копач і Макарушка, поставлено отсї 3 внесеня: 1. Д-р Смаль-Стоцький поставив внесенє щоби порішено лишити авторам свободу в двоєню суголосів перед прейотованими самоголосами і в закінченю приложників (-ський чи ский, цький чи цкий), і заіменик зворотний в формі ся писати віддїльно від глагола. [О заіменику всказуючім (сей чи цей) не ставить нїякого конкретного внесеня.] 2. Ів. Копач бажав, щоби кождий рецензент присланої до поміщеня в „Записках“ розправи, предкладав на секциї слова і звороти непоправні і обговоривши їх на секциї, змінити за дозволом автора. 3. П. Кмицикевич внїс, щоби зложити анкету, котра збере всї трудности язикові і правописні та предложить їх до обговореня на слїдуючім засіданю секциї. Внесенє п. Кмицикевича поперте проф. Грушкевичем і Коцовським принято і вибрано на предложенє проф. Громницького до анкети чотирох членів: д-ра Ом. Огдновського і проф. Грушкевича, Коцовського і Пачовського. Рівно-ж згоджено ся в засаді на внесенє Копача. Внесенє-ж д-ра Смаль-Стоцького буде могло полагодитись аж по нарадах анкети.

На тім закінчено засїданє секциї, котра буде могла зібратись доперва аж по шкільних вакаціях на ново. Тимчасом секция має надїю, що в так важній справі, якою є управильненє нашої мови, промовлять зичливі нам земляки і подадуть свої цінні замітки, котрими анкета буде могла з вдячностию покористуватись... Ми Русини, дорожимо нїжними звуками нашої мови, стараймо-ж ся о придбанє їй як найміліїших а заразом найприроднїйших звуків, очищаймо від непотрібних кованих слів і варваризмів та хоронїм від впливу язиків чужих!

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Козачий дар. *[З образу В. І. Павлишака].* (Гл. ілюстр. на стор. 269). В роцї 1686 воювали довгий час Поляки враз з Москалями против Турків. Так, як завсїгди найвидніїшу участь в сїй війні брали Запорожцї. Наш образ представляє одже сцену, де Запорожцї вернувши з виправи на Крим, приводять на аркані одного з начальників татарських в дарі свому посередному начальникови ґенералови французькому.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Записки наукового товариства імени Шевченка видавництво присьвячене науцї і письменству українсько-руского народу впорядкував Олександер Барвіньский. Том II. — У Львові, 1893 р. 189 стор. 8°. Ціна 1 злр. а в. або 2 корони.

Зміст: 1. Стародавні грецькі кольонії боспорські в межах теперішньої Кубанської области та суміжних з нею місць [з картою давної прибоспорської области], написав Павловний. 2. Студиї над основами розкладу богатства [дальше], написав Тадей Рильский. 3. Пристрій до міреня сили скорочень уразу [uterus] з 2 ілюстрациями, розвідка дра Черняхівського. 4. Картка з істориї Волинї на початку XIV. віку, розвідка Іванова. 5. Для ювілею Івана Котляревського. Desiderata М. Сергієнка. 6. Наукові вісти і критичні замітки. 7. Справозданє про дїяльність і розвиток наукового товариства імени Шевченка.

Руска правопись. — Львів, 1893 р. Накладом п. к. видавництва шкільних книжок. 23 стор. 8°. Ціна 4 кр. або 8 сотиків.

Дещо про рускі билини і думи. Написав Михайло Пачовский. — Львів, 1893. р. 21 стор. вел. 8°.

Jan Kollár 1793—1852. Sborník statí o životě, působeni a literární Činnosti Pěvce „Slávy Dcery“. Na oslavu jeho stoletých narozenin. Redakcí Františka Pastruka. Vydaly Český akademicky spolek ve Vidni a slovensky akademicky spolok Tatran vo Viedni. — Ve Vidni, 1893. Tiskem J. Otty v Praze. Nakladem obou spolků. Ціна 2 злр. а. в.

б) периодичні виданя.

Кіевская Старина [1893. Іюль. Том 42. Стор. 154+97—112 і 65—89 в 8°]. Зміст: Авантюра XVI вѣка, Сергія Венгржиновського А. А. Потебня, какъ языковѣдъ-мыслитель, Д. Овсянико-Куликовського. Воспоминаніе роменскаго старожила объ ильинской ярмаркѣ, Ів. Курилова. Волынское церковно-археологическое древлехранилище, В. Храневича. Повѣрья и обрядности родинъ и крестинъ, Хр. Ящуржинського. Нѣкоторыя черты сходства „Слова о полку Игоревѣ“ съ южно-славянскими старинными пѣснями, М. Т. Сумцова. Изъ семейныхъ архивовъ. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додатки: 1) Дневникъ генер. подск. Як. Марковича. 2) Библіог. указатель статей помѣщеныхъ въ „Кіев. Стар.“ за первое десятилѣтіе.

в) музикалїя.

Писни, Думки и Шумки Руського Народа на Подоли, Украини и въ Малороссіи. Полный Сборникъ Малороссійскихъ народныхъ пѣсенъ для пѣнія съ акомпаниментомъ фортепіано Антона Коципинскаго. Второе Изданіе, просмотрѣнное и исправленное Г. К. Ходоровскимъ, старшимъ преподавателемъ музыкальнаго училища. — Коштом Болеслава Корейво. 1893 р. 97 стор. мал. 4°. Ціна за 100 пісень в однім томі 4 карб., а 50 пісень в томі по 2 карб. 50 коп.

Зміст: 1. Ох, я нещасний, що маю дїти. 2. Одна гора высокая а другая низька. 3. По дорозї жук, жук, по дорозї чорний. 4. Ой за гаєм, гаєм, гаєм зелененьким. 5. Шумить, гуде дубровонька. 6. Зажурилась, дівчинонька ручки заломала. 7. і 8. Коли любиш, люби дуже, а не любиш, не жартуйже! 9. Кулик Чайку любив, тай до Чайки ходив. 10. Мене мати за те лають, щоб Козака не кохати. 11. Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя. 12. Ой на горі, та женцї жнуть! 13. 14. Ой, у полї, в полї, біл камінь лежить. 15. Ой, чи-ж бо я, на сьвіті одная? 16. Гей, я Козак з України. 17. Тай орав мужик край дороги. 18. Ой ти, дівчино, заручена. 10. Біду собі купила, та за свої гроші. 20. На що мене зачіпаєш? 21. Чого мене зачіпаєш, коли свою милу маєш. 22. Ой, пішов чумак у дорогу. 23. Чи се-ж тая криниченька що я воду пив? 24. Чи я тобі не казала, не давала знати? 25. Ой дівчино небого люби-ж мене голого. 26. Нема гірше так нїкому, як бурлацї молодому. 27. Дівка в сїних стояла, на козака моргала. 28. Хилили ся густі лози, відкіль вітер віє. 29. Не ходи, Грицю, на вечерницї. 30. Поїхав милий, зостали ся туги. 31. А у нашої вдовицї хата на помостї. 32. Чи я в лузї не калина була? 33. Ой, чумаче, чумаче! життя твоє собаче. 34. Ой, коню мій, коню вороненький. 35. Діду, діду, та в луг по калину! 36. Горе-ж менї, горе, нещаслива доле 37. Посіяли руту круту межи берегами, 38 Кукала Зузуля від калиночки. 39. А я тебе прошу мила, щобись мене любила. 40. Летів орел понад море тай став голосити. 41. Чия причина розстаня мого. 42. Як посіяв мужик, тай у полї ячмінь. 43. і 44. Час, до дому час. 45. і 46. Ой кряче, кряче, та чорненький ворон. 47. А я люблю Петруся, тай сказати бою ся. 48. Україно моя мила, краю памятливий. 49. Ой, післала мене мати зеленеє жито жати.

[Конець буде].

☞ З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийско-украïньский“ арк. 14.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграници 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграници 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
1 [13] серпня.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 15.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВІЦЬКОГО.

[Далї.]

Добриловському доводилось бачити, як отець благочинний сьмієть ся, доводилось бачити, як він жартує, але тепер перший раз на своєму віку він бачив, як о. благочинний репетує. Несподіваний вихват гніву стревожив його. Він бачив, як злість ніби забрискала іскрами з маленьких блискучих очий о. Артемія і йому здало ся чогось, що ті іскри впали йому на голову і пішли по спинї, дійшли до самих пят. На одну міть в душі диякона похололо; йому здало ся, що о. благочинний кричить не на Панасенка, а на його, Добриловського, лає його падлюкою; і на одну міть йому здало ся, що його вже везуть в манастир на покуту на три місяцї. Гаряча вихватка о. Артемія нагнала страх і на Добриловського. Але Добриловський швидко опамятав ся.

— Еге, падлюка! — знов гукнув о. Артемій до Добриловського.

Отець диякон був на вдачу смирний, мов ягня, ніколи навіть не лаяв ся. З його уст капав тільки мед, і в цьому була його сила, і з його уст ніколи не злїтали такі батальні слова. До баталії він був зовсїм нездатний, а о. благочинний ніби закликав його до гарячої битви. Диякон не насьмілив ся вимовити такого лихого слова за благочинним і тільки нахилив свою шию, а шия нахилила голову, а голоза ніби говорила: пролїзу, куди хоч, тільки не в баталію: це не про мене річ.

А о. благочинний був саме ніби в гарячій баталії: бігав, крутив ся, вертїв ся, аж поки мабуть не втомив ся та не прохолов.

Опанас Маркович.

— Оттакі то люди бувають на сьвітї! — промовив о. Артемій мякійшим тоном до о. диякона.

— Нїчого те, отче благочинний. Ворона з місця — сокіл на місце. Ваша дочка знайде собі кращого жениха, пошли Боже, її довгий вік та здоровє. Пошукаємо, то й знайдемо. А тим часом може й цей ще передумає. Хто його зна, що в його на серцї. Це в його говорилось — жартувалось, а що до дїла, то це ще може буде й инча річ, — так втихомирював благочинного Добриловський.

— Поживемо — побачимо. Що було, те бачили, а що буде — побачимо, — сказав о. Артемій вже зовсїм спокійним тоном.

— Та й буря, та й вихор же отець благочинний! — думав про себе Добриловський.

— Цур йому, пек йому отому Панасенкови! Тільки мене роздратував та розсердив. Ходїм лучче, отче диякон, та напємось чаю! — сказав вже зовсїм спокійно о. Артемій, ще й засьміяв ся.

Він швидко сердив ся, швидко й одходив й простигав, як звичайно буває з дуже нервовими людьми.

О. Артемій пішов до столової. Добриловський і собі встав з крісла і пішов сьлїдком за ним.

— Ой важко стояти близько коло начальства! Цур йому, пек йому. І обсмалить тебе огнем, і обналить, і задимить тебе, як того комина! Але, терпи, отче диякопе! Часом присмалить, а часом і нагрїє тебе, — думав Добриловський, йдучи в столову за благочинним: — а вже я недурнїчки їздив до того Панасенка; якось таки та влїзу

в попівську рясу; нехай отець благочинний розписує, але мусить і розхвалити мене на всі боки перед консисторією та архієреєм, — думав дияконом, сідаючи на стільці коло самовара.

О. Артемій вийшов з столової і розказав жінці й дочці, що перечув од Добриловського. Сусана Уласівна та Ватя увійшли до столової, привитались з Добриловським і сидїли обидві засмучені. Один о. Артемій очевидячки не дуже журив ся і провадив розмову з Добриловським. Добриловський, напившись чаю, розпрощав ся і поїхав до дому.

— От тобі й Лєонїд Семенович! — сказав о. Артемій до жінки: — і йми вірн тим студентам пісьля цього.

— А я йому й няла віри, — обізвалась Сусана Уласівна.

— Їздив до нас мабуть з нудьги на селї, щоб побавитись, погуляти, розважити себе... — говорив о. Артемій.

— Та щоб наїстись, напитись, в смак пообідати, — додала Сусана Уласівна, — бо в писарші тріскав би борщ та кашу, та галушки з салом.

— Але це все ще так собі. Ти, Ватю, ще не думай цуратись його, бо може й він ще не зовсїм одкаснув ся од тебе. От приїде на Сьвятки, то й побачимо, як він поводити меть ся з тобою.

— Та й мінї так здаєть ся. Але коли вже в його вихопилось з уст таке слово, то я мало надії покладаю на його, — додала Сусана Уласівна.

— Поживемо — побачимо. Ще-ж ми, Ватю, не такі вже старі, щоб журитись та побиватись за цїм паничем. Хіба він один на сьвітї? — втїшив дочку о. Артемій.

— Ой один він для мене на сьвітї і другого такого немає! — думала Ватя. І вона не розвеселилась і не втїшилась батьковими словами: — А може, може то він кинув ті слова на вітер, як жарти з дияконом... може, може...

І десь глибоко в душі молодої дївчини заворушилась надія, ще не втрачена надія.

Вже й Різдво настало. Минув перший і другий день Різдва, а Лєонїд Семенович не приїздив. Ждали його третього дня, а його не було. Ватя зблїдла і трохи змарнїла, дожидаючи милого.

— От і паляниці на яйцях вже лоїдаємо, а гостий нема! — журилась Сусана Уласівна: — Чим будемо їх приймати, як усе поїмо, що наготували на Сьвятки!...

Пятого дня Сьвяток о. Артемій сидїв з жінкою та з дочкою ввечері за чаєм. До їх надійшов вчитель з жінкою.

Сусана Уласівна посадила вчительшу коло себе і балакала з нею любенько, бо занудилась на Сьвятках: ніхто не навідував ся в гості. Вона була рада і таким гостям.

Коли це в прихожій щось застукотїло.

— Гості приїхали! — тихо промовила Ватя, і в неї неначе замерло серце.

— Хтось приїхав! — ще тихійше сказав о. Артемій, і взявши з стола лямпу, одчинив двері в прихожу і посьвітив.

— А, слихом слихати, в вічи видати! Лєонїд Семенович та ще й не самі! — гукнув о. Артемій весело. — Роздягайте ся! А в нас і самовар на столї: неначе ждав гостий та саме й кипить! Прошу до чаю.

До столової вступив писар, за ним писарша, а далї Лєонїд Семенович. Сусана Уласівна встала і церемонно привиталась до гостий. Ватя почервонїла, неначе зайняла ся, потім зблїдла, потім знов почервонїла. Лєонїд Семенович подав її руку і поздоровив з Сьвятками. Він вилюднїв, ще більше змужнїв, став повнїйший на виду. Ватя глянула на його почервонїлі од морозу щоки, на його веселий вид і простила в серцї його неласкаві слова, які перечула од Добриловського.

Писарша привиталась з ґосподинею, потім обернулась до стола — там сидїла вчительша.

— Ой, лишечко! Ой, матїнко! — трохи не крикнула писарша. Вона круть-верть, покрутилась на одному місци, неначе коноплї ногами мяла, а далї таки простягла до вчительші пальцї. Вчительша, не встаючи з місця, і собі простягла до писарші пальцї. Черкнулись вони пальцями, полапали одна другу за пучки, неначе одна брала пучкою сіль, а друга — перець, й одвернулись одна од другої. Писарша одійшла до другого кінця стола та й сїла. Вчительша надулась і насупилась.

Почала ся весела, якась празникова розмова. О. Артемій був радий і говорив за всїх. Гості нанесли з собою холодного сьвіжого повітря і неначе висьвіжили хату і підсьвіжили о. Артемія й Ватю. Тільки Сусана Уласівна сїла коло вчительші і гордовито позирала на гостий: вона сердилась.

Сусана Уласівна поналивала стакани чаю. На тарілцї лежала здорова купа нарізаних скибок паляниці. Празникові паляниці з питльованого борошна на яйцях вже поїли, і в ґосподинї зістав ся тільки один окраєць. Сусана Уласівна пішла на хитрощі: наклала на тарільці на споді купу скибок простої з непитльованого борошна паляниці, а зверху доклала скибками білої питльованої. Вчитель, вчительша, як близче сидїли коло ґосподинї, позабирали зверху шматки кращої паляниці, і поки тарілка досунулась до писарші, на тарільці зістались тільки темнуваті шматки простої паляниці.

Писарша обідилась і не взяла до чаю простої паляниці. Вона глянула на вчительшу і примітила, що вчительша дивить ся на неї й сьміють ся своїми маленькими чорними очима. Вчительша зумисне взяла двома тоненькими сухими пальцями скибку і трошки підняла в гору над стаканом, неначе зумисне показувала писарші та дражнилась: — дивись мов, я їм питльовану паляницю, а ти будеш їсти просту. Зпід низького лобика вчительшинї очи аж бризкали сьміхом.

— Ой, сьміють ся з мене, клята! Якби не в гостях здаєть ся, взяла-б оцї шматки простої паляниці та й пожбурила тобі в самісїньку морду! — думала писарша.

А Сусана Уласівна неначе на злість все говорила любенько з вчительшою, а до писарші й слова не промовила, навіть не дивилась на неї, неначе її і в хатї не було. Писарша примітила, що ґосподиня гордо й сердито поглядала на писаря і на Лєонїда Семеновича.

— Чогось нїби сердить ся на нас... І дивить ся не так, як попереду і не говорить з нами, та все з вчительшою. Щось є! — міркувала догадлива по-жіночому писарша.

О. Артемій говорив, говорив, швидко неначе втомив ся од розмови і якось мало звертав увагу на гостий. І Ватя говорила з паничем і все неначе супила брови.

— Нехай її „задні“ візьмуть! — неначе промовляв в думцї цю фразу і о. Артемій, і його жінка, і навіть Ватя. І ця фраза неначе чула ся їм в повітрі, неначе нові гості привезли з собою цю вразливу фразу і виставили її на показ.

— Чи готувати їм вечерю, чи ні? — пробігало в думці Сусани Уласівни. — „Нехай її задні візьмуть!“ — знов неначе хтось підказав її під самісїньке вухо, і вона подумала: — не звелю різати курий на вечерю! Не варто! Поставлю холодну закуску, подам шинки, ковбаси, та й нехай ідуть з двору голодні. Не варто!

— Чого це вони говорять, неначе три днї не їли, або три досї пили та це тільки що прочумують ся на похмілле, — думав писар поглядаючи на о. Артемія та його жінку.

— Що з ними стало ся, що вони чогось нїби дмуть ся? І з якої причини? — думала писарша. І в неї голова ходором ходила од здогадів. — Чи не набрехала часом на нас чого вчительша? Не дурно вона сьогодня така весела! Не дурно-ж благочинна тільки й говорить з нею! Щось є! Це вона! Це вчительша.

І в писарші аж голова лущала од здогадів. Ходила ходором голова і в писаря. Він перебрав у думцї усї дїла, які траплялись в волости за останні часи, — думав, чи не були вони сполучені з якимись інтересами благочинного, і не знаходив таких дїл. Один Лєонїд Семенович з легкодушністю молодого хмопця нїчогісїнько не думав і балакав з Ватею, жартував, сьміяв ся, неначе він не почував за собою нїякої провини.

Після чаю ґосподар попросив гостий до гостинної. Гості перейшли і порозсідались кругом стола. О. Артемій і Сусана Уласівна неначе ще виразнїйше почули в просторій сьвітлицї образливу фразу: „нехай її задні візьмуть!“ І ця фраза неначе позамикала їм уста. Ґосподиня посидїла трохи коло вчительші і зараз вийшла. О. Артемій позїхнув без церемонії і навіть рота не затулив.

Після одходу матері Ватя нїби розлягла ся на канапі, спершись ліктем об подушку, закурила папіроску і почала позувати перед паничем.

— А я оце недавно була в Київі. Ви не чули про це? — спитала Ватя в Леонїда Семеновича.

— Ні, не чув, — обізвав ся він байдужно.

— Їздили ми з однією молоденькою матушкою сусїдою. Вона недавно скінчила духовну школу. Подумайте собі! Ми одправили панотця в гостинницю, а самі в-двох з вокзала та просто в оперу! Потрапили на „Трубадура“! Ще й завіси не підіймали, — хвалилась Ватя.

— На „Трубадура“? Як же вам сподобав ся той заграничний „Трубадур“? — спитав Леонїд Семенович.

— Дуже сподобав ся. Мині здало ся, що я з нудної Горобцївки та просто потрапила в якесь зачароване царство! неначе казку побачила в справдешніх образах та картинах. Я страх люблю оперу! — хвалила ся Ватя.

— Так би й сидїли що вечора в опері? — спитав Леонїд Семенович.

— Не знаю, чи сидїла-б що вечора в опері, але знаю добре, що частенько бувала-б в опері. А знаєте, я й вас бачила в театрі, — говорила Ватя.

— Не може бути, сказав Леонїд Семенович.

— Чому не може бути?

— Тим, що ви сидїли в партері, а я певно сидїв на ґалєрії, через те вам було не видно мене, — сказав Леонїд Семенович; — але коли-ж ви саме були в театрі?

— Після пилипівчаних запустів четвертого дня, — сказала Ватя.

— То певно мене не бачили, бо я тодї не був в театрі, — сказав Леонїд Семенович.

— Та то я жартую. Я вас не бачила, — сказала Ватя, але не призналась, як вона тодї бажала його побачити.

— Ото шкода, що я тодї не знав, що ви в Київі. Я був би зайшов до вас, щоб побачитись, — сказав Леонїд Семенович.

Ватя зрадїла. Їй здало ся, що Добриловський сам вигадав ту негарну фразу проти неї, що Леонїд Семенович не говорив її нїколи і не міг говорити. Гаряче коханнє силувало її йняти віри цьому, силкувалось піддурити думку й розсудливість. Вона перестала йняти віри людському поговорови.

— Він не міг так сказати про мене! Він такий ласкавий та ввічливий до мене й тепер! — думала Ватя. — Ох, коли-б цьому була правда! Той Добриловський певно наклепав на його, отой поганий Добриловський, ота жовта лисиця!...

І Ватя так розсердилась на ту жовту лисицю, що була готова здерти з неї шкуру.

Сусана Уласівна вийшла. Дївчина винесла зараз після її одходу десерт: варенне, конфекти та яблука. За нею зараз вийшла і Сусана Уласівна, промовила кілька слів до писарші, знов сїла коло вчительші і балакала з нею. Писарша розгнівалась зовсім і надулась. Ватї знов прийшла на думку образлива фраза і навела на неї сум. Вона мовчала і тільки курила. Після десерта писарша встала і почала прощатись. Сусана Уласівна не пустила її і просила зістатись на закуску, але просила якось байдужно. Леонїд Семенович переглянув ся з сестрою і тим натякнув, щоб вона не хапалась до дому: йому схотїло ся їсти, і він ждав доброї вечері та випивки.

Але його надія не справдилась. Сусана Уласівна не звеліла розкладати кухні і подала на стіл шинку та смажену ковбасу. На столї стреміла одним одна пляшка горілки. Вина не подали. Гості перекусили і навіть добре не наїлись і не напились. Після закуски писар та писарша почали прощатись. Ні ґосподар, ні ґосподиня і не просили їх ще побавитись. Вчительша та вчитель ще зістались, неначе на злість писарші.

— Не забувайте-ж нас! Прошу вас одвідувати нашу хату! — говорив на прощанне о. Артемій, але якось холодно, більше для звичайности. Він і в патос вже не вдавав ся, і не цїлував ся гаряче, і не махав руками. Гостям і це кинуло ся в вічи. Гості розпрощались і ще доволї рано вийшли з дому.

— Вже не так ласкаво прийняли нас сьогодня, — обізвав ся писар до писарші, вертаючись до дому вулицею.

— Зовсім таки неласкаво! — аж крикнула писарша. — Чогось понадимались, сидять мовчки, не говорять. Благочинна все говорила з вчительшою, а до мене і ледві десять слів промовила. Цур їм! Я до їх в гостї більше не пїду.

— І вечерю чорт зна яку подали! Я зовсім голодний: якоїсь шинки шматок, та ще й мерзлої якої ковбаси кільце. Це стеменно можна сказати про нас, як говорили кози в казцї: „бігли через місточок — вхопили кленовий листочок; бігли через гребельку — вхопили води крапельку — тільки ми пили й їли“... — говорив Леонїд Семенович.

Писар з писаршею та Леонїдом Семеновичем вернулись до дому, дуже невдоволяні і навіть сердиті.

Надбавши собі грошиків, писар вже поставив собі гарненьку хату, і не хату, а домок з сьвітлицею, кімнатою та пекарнею. Хатки були невеликі, кімната тїсненька, сьвітлиця не широка. Обстава в його хатї була більше така, яка буває в сїрачкових шляхтичів або в міщан. На стїнах в сьвітлиці висїли ряди образів в фольґових*) та позолочених рамах. В кутку на образї висїв вишиваний рушник. По стїнах скрізь були поначіплювані портрети царів та ґенералів на папері, намальованих ясними фарбами і оправляних в прості почорняні рами. На перегородцї в кімнату висїла здорова картина — олєоґрафія, недокладнього московського видання, на котрім були намальовані усякі життєві спокуси: з одного боку великоруський селянин сидить за столом і кружляє горілку; з другого боку московські приказчики пють за столом в садку пиво та горілку з якимись мамзелями. Ця пістрява червоно-синя мазанина наддавали сьвітлиці веселенький вигляд. Коло порога стояла здорова зелена скриня, на колїсчатах, розмальована здоровенькими букетами червонястих рож і веселила сьвітлицю своїми ясними кольорами. На мальованому невеличкому миснику коло порога білїли поставляні сторч рядки тарілок, тарілочок та блюдечок. В кімнатах було хоч тїсненько, але чисто, тепло, привітно. Попід стїнами стояв один ослін, з стїнкою, помальований червоною фарбою, та кільки простих помальованих зеленою фарбою европейських стільців. Сьвітлиця виглядала пістряво й мальовничо, мов перська ясна материя з усякими квітками.

Писарша поставила на столї лямпу. Писар вийняв з шаховки під миснико пляшку настойки і поставив на столї. Усї посїдали за столом і почали судити благочинного та його сїмю. Писарша звеліла наймичцї зварити вареники на вечерю.

— Щось є! Щось трапилось, але що таке, то я й сама не вгадаю, — аж ламала собі голову писарша: — попереду приймали нас добре, аж цїлувались, а тепер одвертають ся.

— І я догадуюсь, що воно щось та є! — обізвав ся й собі писар: — воно потім виявить ся, але поки що, то й я собі аж голову ламаю, та нїчого не вгадаю.

— І я примітив, що Ватя чогось сунилась, чогось вдавала з себе неприступну велику паню. Розперлась на софі, задерла кирпу вгору, закопилила губи... — додав Леонїд Семенович.

— Я нїгде нїчого про їх не говорила при людях. Може ти, Льоню, що бовтнув про їх при кому? — сказала писарша до брата.

— Може й бовкнув що: а хто його зна. Я так багато бовкаю, що нїчого не пригадаю, — сказав Леонїд Семенович.

Хто в вас недавно був на хуторі? — спитала писарша в брата.

— А хто-ж був! Був з Богуслава старий Аврум; приїздив торгувати пшеницю та просо, — сказав Леонїд Семенович.

— Що-ж ти говорив при йому? Жиди великі брехуни і переносять пльотки з села в село, мов сороки, — сказала писарша.

Я з ним і не говорив. Пройшов проз його, взяв його делїкатно під узку та довгу бороду, а потім взяв єї в жменю і закопирчив вгору врівнї з носом. Що за сьмішна фіґура вийшла! Ніс горбатий, очи витрішкуваті, вид довгий, і борода крючком вгору! Мама так і приснула од сьміху. Аврум вдарив мене легенько по руцї, бо ми з ним приятелї. От і все!

Леонїд Семенович зареготав ся на всю сьвітлицю, як згадав про ту закопирчену вгору Аврумову бороду. Писар і писарша і собі зареготались

— А ще хто був в вас на хуторі? — спитала писарша.

*) Фольґові рами золочені не сухим золотом, а сухозліткою, або позліткою. Це дешеве листове золото, котрим золотять не дорогі рами до образів для селян.

— А ще хто? Були мужики, був наш батюшка, був Антосин батько. Хто-ж іще? Ага! був диякон Добриловський, — сказав Леонід Семенович.

— Ота жовта лисиця? — промовила писарша.

— Отой жовтий лис, але я в його хвоста не примітив на той час, — сказав Леонід Семенович.

— Про що-ж він говорив з тобою? — питала сестра. — Чи не говорили ви чого про благочинного, про Ватю?

— А дідько його знає, що він говорив. Здаєть ся, говорив, щоб я сватав Ватю.

— А ти що сказав? — спитала писарша.

— А я сказав... Що-ж я сказав? Сказав, як дадуть тисяч з пять, то сватати му, а як дві тисячі, то нехай її „задні“ візьмуть, — сказав Леонід Семенович.

— То це-ж та жовта лисиця і розказала усе благочинному. Так воно й є! — сказала писарша.

— Навряд, чи розказала. Диякон не приятель же благочинному, — сказав Леонід Семенович.

— Чи сказав диякон, чи ні, а я більше не піду до їх сидіти в кутку та витрішки продавати, — сказала писарша. — То цілувались зо мною, цяцькались, а тепер деруть носа вгору і трохи не плюють мені в лице. Ще як ти думаєш сватати Ватю, то я буду до їх ходити, а як ні, то й ні! Дмуть ся, неначе які ґенерали. А я що-ж таке? І мій батько поміщик, може багатійший, ніж вони. В їх стеля з сволоками, а в мого паненьки гладенькі суфіти з кружалами по середині. Вчительша сидить в їх коло столу, а мене зато́го посадять коло порога, — репетувала писарша, випивши чарку настойки.

— Ватя мені і подобаєть ся трохи, сказати по правді, але якби дав о. Артемій пять тисяч, то я-б сватав її. Ніс в неї трохи короткий, то треба-б батькови доточити його тисячами. Та й сама вона якась важка. Чиста колода в дорогій сукні, — почав жартувати Леонід Семенович.

— Та й Сусана Уласівна не легенька. Чиста ступа! Йде по хаті, то аж поміст двигтить, а перейде через хату, то аж сопе, мов ковальський міх, — обізвалась писарша.

— Якби посипав поперед неї на помості просо, то перейшла-б хату та й просо стовкла! Позад неї вже-б лежало пшоно; хоч зараз кашу вари! — додавав жартів Леонід Семенович.

— А в благочинного рот, їй Богу, як верша. Якби він поставив свого рота в Росі між лозами, то риби напливло-б повний рот: подумала-б риба, що то верша, — обізвав ся писар.

— Та він і так тією своєю вершою мухи ловить. Як роззявить її, то так мухи й налетять, а він їх тільки випльовує: лепече й випльовує, — додала писарша. — Який він сьмішний, як бігає по хаті, та тріпає руками й косами! Я страх люблю тоді дивитись на його!

— І ногами тріпає, й косами, й полами! Крутить ся, вертить ся й берега не держить ся; гірше за млина! — додавав жартів Леонід Семенович.

— А гордий, а гострий, а цікавий! Все в мене випитує про волостні справи, все хоче знати. А здирливий, а запопадний, крий Боже! І до княгині підскочить, і до пана підплигне! І там хіп, і тут хіп, і там смик і тут сіп! — додавав писар кутї меду, ще й руками показав, як той смикає з усіх боків.

— І Ватя горда: чиста фараонова дочка. Сїдає в човен — підстеляй їй килїм. Та все в неї розмова про оперу, та про оперу! Тільки й мови в неї, що про „Трубадура“. Нехай її сватає який „Трубадур“. Ходить неначе та черепаха. Сяде, надметь ся, неначе яка прінцесса. А перейде через хату, то вже і втомить ся; так і гепне на крісло, неначе копу жита змолотила. А сьпіває манєрно, ще й дзижчить, мов ґедзь: дссс... дссс. Не пересьпівала, а продзижчала усю „Азру“.

І Леонід Семенович почав дзижчати ту „Азру“, підроблюючись під Ватин голос: „Ввечері гулять ходила дочка султана молоденька“... Підроблюванє вийшло дуже мистецьке й сьмішне. Усї сьміялись на всю сьвітлицю.

— Що мінї благочинний! Я тут благочинний на всю волость! — репетував писар, випивши запіканки чарок зо три. — Він піп на одно село, а я піп на два десятки сїл! Мінї кланяєть ся й жид, і мужик, і управитель, і пан запобігає ласки... Що мінї благочинний? Я тут пан! І жид несе мінї хабара і пан бере на випас мої корови, а він один нїколи не тикне мінї і карбованця в руки за послугу, навіть не подякує, спасибі не скаже. Чи нагрубить йому який мужик, я його в холодну посаджу. А тепер дзус, панотче! Вибачай! Що для мене благочинний? Що для мене волостний?! Волостний оттут у мене! — писар плюнув і розтер чоботом. — А піп оттут у мене в кулацї! — писар згорнув пальцї в кулак. — Я тут пан!

Рядом з сьвітлицею була пекарня. З сьвітлицї в пекарню двері були непричиняні. Куховарка, не молода вже молодиця, чула чисто всю цю розмову. В пекарню в той час до неї прибігла в гості вчителева наймичка, баба, її кума. Вчитель з жінкою пішли до батюшки в гості, а баба з нудьги побігла й собі в гості до куми. І баба все чисто чула, що говорилось в сьвітлицї. І молодиця й баба реготались в пекарнї, аж за боки брались, як і пани в сьвітлицї.

— Ото судять! Ото вигадують! — шепотїла баба.

Вона зараз таки пішла до дому, і як тільки вчитель з жінкою вернулись од батюшки, вона до словечка розказала їм, що говорили в писаря, з фотоґрафічною докладністю, як розказують те, що чули, малі дїти та селяни. Баба тільки нїчого не второпала про оперу, а „Трубадура“ переіначила на „трубача“.

[Далї буде.]

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

39.

Циган в огірках.

Сидить циган на горо́дї
Темненької ночки;
До блискавки вибірає
Чужі огірочки...

Та все собі промовляє:
„Блисни, Боже, блисни!...“
А ґосподар його з заду
Як вилами свисне...

— А сто бісів в твого батька
Та у твої груди!...
Роскрадати мою працю!...
А що тепер буде?...

„Ой батечку, голубчику!
Чинїте, як знайте!
Тільки прошу вас, панотче,
За пліт не кидайте!...“

Оже-ж кину! „Бійтесь Бога!“
— Кину, бісів сину!
Підняв цигана на руки,
Та й через пліт кинув.

Підійняв ся вражий циган,
Та як зарегоче:
„Мінї того й бракувало!
Добра́ніч, панотче!“ (1858).

40.

Лев і пролев.

Іде циган по діброві
[Десь лихо носило...]
При нім пара вареників,
Люлька та кресило...

Чорний, темний, як та хмара,
По лїсї блукає...
Йде помалу, курить люльку...
Аж лев вибігає...

Вибігає, став, питає:
„Хто ти, чорний враже?“
— Скажи перше, хто ти, враже?
Циган йому каже.

Стрепенув звьвір головою
„Я лев“ промовляє!...
— Ти лев собі, а я пролев!
Циган одвічає...

„Ходїм битись!“ лев говорить.
— Та ходїмо, враже!
Тільки я ще не обідав —
Циган йому каже...

— Як даси що попоїсти,
Трохи підкрепитись,
Тодї піду я з тобою
В чисте поле битись!

„Та нїчого, лев говорить
З тобою робити!
Мушу тобі на за́куску
Хоч телицю вбити!...“

І кинув ся межи стадо,
Телицю вбиває...
Пазурами шабатує,
Шкуру іздирає...

Оббілував як годить ся,
Сїв коло телицї;
А цигану дає шкуру
І шле до криниці...

„Біжи, каже, до криниці,
Та не забавляй ся!
Як набереш води повну,
Бігцем повертай ся!...“

Пішов циган; та й криницю
Навкруги копає...
Лев приходить. „Що ти робиш?“
Цигана питає...

— „Та же бачиш, що я роблю!
Криницю копаю!
Що́ я тобі шкурлата́ми
Все черпати маю!

Принесу тобі криницю,
Та й роби що знаєш!“
„Ну, небоже, лев подумав,
Добру силу маєш!...“

І нагнув ся, сам за шкуру,
Води набирає...
А цигана за дровами
У лїс посилає...

Пішов циган, дере лико,
Дуб до дуба вяже...
Лев приходить, подивив ся:
„Що ти робиш?“ — каже.

— „Та же бачиш, що дубину
До купи збираю...
Отак возьму у всю разом,
Та й повириваю!...“

Подивив ся лев на него,
Махнув головою...
„Отсе, думає, на лихо
Здибав ся з бідою!...“

Заревів лев, підняв лапи,
Лапи обюшило!
А наш пролев добуває
Губку та кресило...

Як ударив — скала цїла
В іскрах загоріла
І до разу суха губка
Димом задимила...

Ідуть вони до телиці,
Вогонь роскладають;
Розбатóвують телицю,
Стегна запікають.

Запікають товсті стегна,
Обід спорадíли...
Спорадíли обід сутий,
На двох розділили...

Посїдали і балюють...
Лев аж припадає...
А що циган вже й наїв ся, —
Решту роскидає.

— „Видиш, враже, циган каже,
Й води не добудеш...
Та як же-ж ти ізо мною
Бороти ся будеш?

Отак тисни, як я тиснy!“
Циган промовляє.
Та руками вареника
Що сили стискає...

Заюшила сироватка...
— „Видиш, циган каже,
Що вас двадцять такі левів
Того не докаже!...“

Та ще лучче вареника
Перед левом тисне!
— „Тепер, каже, бісів леве,
Хто з нас лучче свисне?...“

Підійняв ся лев могучий
Як на лапи стане...
Та як зареве, як клясне!
Аж волосся вяне!...

Тодї тільки я з тобою
Миром помиру ся...
Як не хочеш, то я зараз
Із тобою бю ся!...“

Став, подумав лев могучий;
Нїчого дїяти!
Коли хоче біда гроший,
То тра бідї дати...

Бере шкуру, йде за грішми,
Повну набирає...
Несе єї за циганом,
Аж чоло вспріває...

Привів циган єго в кузню
Межи циганята...
— „Скидáй, каже, леве шкуру,
Оце моя хата!...“

Лев скидáє єму шкуру,
Кузню оглядає...

Церква сьв. Іллї в Чернигові.

Бере єго до телиці
Живо відсилає...
А сам дуба молодого
При землї ламає.

Зломав дуба молодого,
На кражі кражує...
Та й сердечний нагадав ся,
Що вогню бракує...

Принїс дрóва, та й гадає,
Де вогню увзяти...
Але циган єму каже:
— „А що, леве брате?

Вдарим в камінь пазурами!
Хто вогню добуде,
То той у нас і без бійки
Найсильнїщий буде?“

Ідуть вони до каміня!
Разом поставали!
Як ударив лев у камінь —
Кохтї позлїзали...

А за ним голодні птахи
Купами лїтають...
Що роскине вражий циган,
Мигом поїдають...

Лев поглянув — єго пролев
Вже й кісток не має...
Лежить собі проти сонця,
Живіт вигріває...

„А що, брате, будем битись?“
До цигана каже...
„Та вже-ж битись, не миритись,
Але чекай, враже!

Возьми перше стисни камінь, —
Як води добудеш,
То тодї ти і без бійки
Найсильнїщий будеш!...“

Бере камінь лев у лапи,
Потряс головою...
Як потисне... камінь тріснув,
Сиплеть ся мукою...

— „Тепер я вже, циган каже,
Тільки не диви ся!
А то й очи повилазять
І сам повалúш ся!

Лев нагнув ся, солющив очи,
Стоїть анї писне...
А тут циган ломакою
Як під вуха свисне...

Зашумíло, загудíло,
Задзеленькотїло...
І в очах стомá сьвічкáми
Запалахкотїло...

„Не чорти-ж мінї надали
З тобою счепитись...
Нї, небоже, що вже хочеш,
А не буду битись!...“

— „Е, боїш ся, бісів леве!
Циган став казати,
Неси, враже, шкуру гроший
До моєї хати...

Аж цигáня із під вугля
Штабу витягає...

Роспалилась тая штаба,
Сьвітить і білїє,
Роскидáє з себе іскри...
Жаром червонїє...

Поглядає лев на штабу —
„Що то, каже, брате?“
— „А попробуй, циган каже,
То сам будеш знати!“

Як вхватив ся лев за штабу —
Боже твоя воля!
Завертїв ся, замотав ся,
Та кулею в поле!...

„Нехай же їм сто чортяків!
Каже коло лїса...
Щоби трошки ще потримав,
То-б згорів до біса...“ (1858).

41.

Циганська смерть.

Росказував циган раз
За смерть свого сина:
„Ще нїхто так не вмирав,
Як моя дитина.
Тільки що вже смерть прийшла,
А він на всю хату:
— „Тату! тату! закричав,
Люльки! каже, тату!
Приніс єму таки сам,
А синок небога
Тілько раз собі пакнув,
Та й пішов до Бога!“ (1860).

42.

Циган пасїчник.

Раз багаті хазяї
Цигана приймали
І тут єму на біду
Щільник меду дали.

Розсмакував бісів син,
Та все було ходить,
Стане було під вікном
Та „меду“ й завóдить.

Що не знали хазяї
Нїяк відігнати,
Ото єго до джмелїв
Здумали післати.

Питаєть ся сам хазяй:
„Хочеш меду, враже?“
— „Чом не хочу, тату мій,
Хочу“, — циган каже.

„То візьми-ж собі дупло
З медом і пчолами.“
Циган єго ухватив
Руками й ногами.

— А де-ж, тату, то дупло?...
„От там серед лїса.
Гляди-ж мухи не дрочи,
Та не згадуй бíса!“

Побіг циган, такий рад,
Що мед буде їсти.
Серед лїса стоїть дуб —
Давай по нїм лїзти.

Прилїзає до дупла,
Мóстить ся небора,
А в дуплї джмелї, джмелї
Гудуть аж говорать.

Тілько руку до дупла —
Вони й забренїли
І як чорнеє рядно
Цигана обсїли.

І шпиґнув єго іден —
„Господь, каже, з вами!“
Шпиґнув другий — „та піди-ж
До Божої мами!“

Далї кілька вже ураз
Цигана кусає —
„Та ідїть бо до сьвятих!“
Циган промовляє.

Далї видить неборак,
Що вже пухне й гýба —
„Тепер, каже, к' чорту йдїть!“
Та шелéп із дуба! (1860).

43.

Циганський хрест.

Стоїть циган на снїгу,
Мужик проїжджає —
„Чи не хочеш ти хреста?“
Мужика питає.

— „Чом не хочу?“ — каже той.
„То дай десять гроший,
Будеш мати такий хрест
Хороший, хороший!“

Дав десятничка мужик,
А циган на штуки:
Гугýп навзнаки у снїг
І роскинув руки.

І легенько устáв,
Устав та й регоче:
„Ото, каже, тобі хрест
На снїгу, панóче!“ (1860).

[Далї буде.]

Батуринські Руїни.*)

Пливе опівнóчи над Соймом-рікóю
Замислений місяць висóко,
Чолó його блїде тугóю-журбою
Пронизане дуже глибоко;

І кида він погляд з високого стану
На чорні, облупані стїни:
Були тиї стїни будинком гетьману,
А нині — сумливі руїни.

В руїнах чорнїють, як марища — очи,
Високиї вікна та двері,
За вікнами пýгач пугýка що ночи,
Неначе у власній кватирі.

І страшно, і сумно ті згуки лунають,
Далеко їх чути з будинка,
В Батуринї ними малечу лякають,
Коли вередує дитинка.

Сьвіти-ж місяченьку, сьвіти ясноокий,
Осьвічуй і ґанки, і двері,
Ачей веселїйше жилець одинокий,
Пугукати буде в кватирі!...

І місяць засяяв у стелю дїряву,
Горорізьбу став озирати,
Послав і до груби пасмину іскряву
На вибитих кахлях блищати.

Вилискують кахлї, темнїють руїни,
А Сойм шепотить між горáми:
„Вставайте, вставайте батьки України,
Сумують руїни за вами!“

М. Школиченко.

*) Будівля гетьмана Розумовського

Під Херсоном.

По Днїпровських гирлах тихо вітер вiє...
Очерет та плавнї, острівцї, гаї —
Без кінця глибокий той Лиман синїє
І несе у море хвилї він свої.
Сунеть ся ґаляра, мов чумак з вагою,
Ледве-ледве дише очерет гнучкий,
Чайка у блакитї лине над водою
І голубить душу прóстір цей нїмий...
Тут колись гуляли братчики низові:
Пісні товариства чулись по човнах,
Червонїли хвилї від людської крови,
Йшов луною гомін по очеретах.
Талярів і зброї тут на днї чимало
Від людий сховала ця підводна ніч, —
Та давно козацтво вік свій відгуляло
І давно замовкла Запорожська Сїч...
Тільки ти, Лимане, спокóю не знаєш,
Тільки ти, широкий, смерти не зазнав —
Ти й до нинї пісню ту самý сьпіваєш,
Яку і в давнúну козакам сьпівав...

А. Галка.

ПО УКРАЇНІ.

[Замітки з лїтньої подорожі].

I.

В Чернигові.

I.

— Непосидяща ти людина, — мовив до мене дїд Онопрій, скоро довідав ся, що я захожую ся подорожувати по Українї: — тільки-б ти те й робив, що вештав ся-б по сьвітах.

— Коли-ж не можна, дїдусю інакше. Знеміг ся і тїлом і духом, а з немочі — чого не заманеть ся!... Треба і тїло підкрепити і духа підбадьорити; треба хоч на короткий час спекати ся київських „видовъ“... І не сказати, як вони мінї остогидли! Гляну з одного вікна — „архангел заквітчаний вилошками“, зирну з другого — „око недреманне“; да так воно гадиною і впиваєть ся в тебе; трутою гадючою труїть твою душу... Вже хоч би ти був з криці — не втерпиш, плюнеш; згадаєш, що „отъ юности моея мнози женуть мя“; ну і молиш Господа, благаєш, щоб швидче хоч не далеко куди „стопи моя направи“... От і тїкаєш; хоча й тямиш, що немов сам від себе, так і від того „недреманного ока“, не втечеш... Мабуть мінї вже на роду так написано, що коли-б я „вселив ся в послїдні моря“, то й там знайде оте „око“ і прилипати ме до твого слїду. Тямлю я се; але-ж і потреба поратунку здоровя пече так, що не всидиш. Властиво кажучи, мінї треба-б їхати десь на курацию в гори; але-ж от третє лїто не можна... А тим часом дві останні зими чисто зруйновали здорове... Лїкар каже: „притьмом треба в Карпати, в Карльс-

бад", — а я єму: „не можна! а от хіба по Україні"... — „Нї, каже, се не те".

Сам тямлю, що не те; але-ж нашій бабці добре і в шапці, коли-б хоч шапки не позбути ся... Ну, рушаймо і по Вкраїні... Взяв дїдько пугу, нехай же нам хоч нужално...

Куди-ж рушати? Куди кинь, дак клин .. а про те от що:

Чим більш я старію отсе, дак тим більш тягне мене до тих країн, де я звіковав свій вік дитинний; вік безжурної недбалости, іграшок, веселощів; той золотий вік, що́ не турбуєть ся про завтра. Мабуть чи не всїм людям на старостилїтах властива така риса психольоґічна. Воно таки й не диво: коли старість бере тебе під плечи, а смерть „сухоребриця" торохтить кістками да зазирає до тебе в вічи і дратує гробовими дошками, дак натурально, жадаєш, щоб що небудь позастувало тобі дивити ся просто в вічи, отсїй, знаємо, що неминучій, а все-ж осоружній пришлости. І нїщо в сему разї не сприяє так добре, як споминки віку молодого. Нїщо в сьвітї так живо, ясно, виразно не змалює тобі минулого віку молодого, як ті стежки, де ходив малими ногами; ті кутки, закутки, та уся реальна, жива дрібниця, серед якої минала твоя провесна.

От чому я так люблю Чернигів. От чому бажав би там і вмерти... Тим то й сего року перш за все рушив я до рідного Чернигова.

Се було саме в половинї мая: ранійш не можна було. Весна сего року десь у Бога забарила ся; снїг не хватав ся кидати землю... Холоднеча стояла трохи не по сам кінець квітня; а там пішли дощі... Таки взагалї сего року не було на Україні своєї нїжно теплої, оксамітової весни; була чиясь чужа, не наша: хмура — наче в Вологодщинї; не весела наче де на мочарах, шкарабляста, неначе та кора на безлїтньому, старезному дубі. Наша весна милу́є душу — наче та моло денька, жартовлива да весела дївчина-коханка. Наше сонечко весняне не пекуче, не хмуре, а привітне — наче очи дївочі... От вже тепер і лїто почало ся, а весняної днини ще не було. За те, кажуть люди — на збіже добре буде... Ну, дай Боже; а то й так вже люди зголоднїли до того, що, крий Боже, ще й сего року недорід, так прямо пухнути муть з голоду...

Дак ото саме в клеччану суботу сїв я на „Вѣтку" та й поплив Десною до любого Чернигова, підстаршого Кіїву брата. Надія була в годинї 10. вечера припливемо; пароходик невеличкий; проїзших не богацько. Але-ж клажею єго так навантажили, що опізнили ся ми на цїлих три години.

Десна сего року вельми богата на воду, злила ся з своїми рукавами і присунула ся до самісенького Чернигова. І спасибі їй за се; а то-б довело ся зазнати чиховиці. Фіякрів тут і звичайно на омаль, а в першій годинї ночи ченчикувати з пакунком верстов зо дві пішки, — не вельми смачно хоч на кого. А тепер, як присунула ся Десна до валу старого замку, дак і не треба було фіякра і ніг не натрудив!...

Здоров єси, батьку Чернигове!... І повитав він мене справдї, як батько сина. Тямлю я, що я не така у єго дитина, якої-б єму треба, але-ж тямлю, що я у єго не ледачий син і не лежнюга, і не проміняв єго „во время люте" нї на кого. Та вже-ж і не проміняю... Яким з малку, таким і до остатку!

II.

Чернигів — місто старезне; певна річ — ровесник Кіїву і по історії — єго підстарший брат. Лїтопись згадує про єго давно; коли не помиляю ся, дак ще в IX. віку. В усякому разї тисячу лїт він вже пережив. Сама лишень єпіскопська катедра в Чернигові ще торік пережила девять віків і торік ще заходила ся була сьвятковати 900-лїтнїй ювілей; звістно, ювілей єпіскопії, більш нічого. Що-ж: і за те добре. Справляв Кіїв „своє" сьвято 900-лїття; справляла сьвято і Волинь, і Подоль; так чом же не сьвятковати і чернигівській катедрі. Біг поміч! Нехай!

Не скажу, чому саме призначено було в серпнї справити ювілей; може воно по історії так випадає; отже й не пощастило. Набігла холєра та й не дала. Перенесли сьвятковання на 15-го мая. Знов якась закавика; знов відложили, — хто каже: знов на серпень, а хто — буцїм то від Миколи та й нїколи... Не відаю, да таки й не цїкавив ся, яким робом справляти меть ся отсе урочисте сьвято? Справляти ме єго духовна адмінїстрация гуртом з сьвітською. Гомонять люди, що аж нїтних три днї будуть урочисті богослуженя трох архієреїв; будуть військові паради, звістно — музики, та й годї. Користи з того не Бог зна кілько: військові паради про декого річ ласа, чому не половити гав — людям, що́ звичайно байдикують; а народови не до парадів... Молити ся інча річ: народ і молить ся що дня і що дня Сьвятий чує силу щирих молитов і благанне: „хлїба насущного"... Було кажуть у [небіжчика вже] архієпіскопа Веніяміна [він родом був наш чоловік; в мирі Биковський з прилуцького повіту] спасенна думка: справити ювілей відповідно стародавними традиціями чернигівського єпіскопства, справити між іншим — ювілей культурно просьвітними вчинками, се-б то видати народньою мовою: Євангелію, Псалтир, книгу Іова, проповіди Гречулевича і т. ін. Не вгадати, щоб вийшло було з таких спасенних заходів владики, коли-б смерть [у лютому сего року] не підсточила життя єго. Що саме такими вчинками годить ся сьвятковати ювілей чернигівський — такої думки не сам тілько небіжчик Веніямін. От і губернський маршалок ґраф Милорадович приміркував собі розумну і користну річ. Він, бачте, власник, — відомого в історії містечка Любеча, де р. 1097-го Володимир Мономах скликав збірку князїв українських. У сему-ж Любечі повила мати і сьв. Антония. Кажуть, печера єго в саду д. Милорадовича. Сьв. Антоний перебував і в Чернигові і тут на Болдиній горі є і нині печера, викопана сьв. Антонием. Чого-ж і ліпше як на ювілей подати народови зрозумілою мовою добру життєпись отсего трудовника? Так і зробив д. Милорадович, дай Боже єму здоровя доброго да віку довгого. Але-ж є чутка, що й тут зустріла ся закавика... Шкода: народ український вельми шанує сьв. любецького трудовника і обіруч вхопив ся-б читати єго життєпись... Шкода, кажу, що в нашої баби і на печі ухаби...

А в минулому чернигівського архієпіскопства — принаймнї за перші єго 750 лїт є сила, та й не дрібних культурно-просьвітних подій; з ними-б не соромно було виступити хоч на який ювілей, аби тілько справити єго достойно традиціям. Звістно: жаль живий бере, що просьвітні вчинки і дїяльність на користь народа якось з початком XVIII. віку спинили ся серед чернигівського духовенства, немов заклякли, замерзли; нїби зустріли вони якийсь такий широкий, та глибокий Рубікон, що не спромогли ся перейти через єго, та перейшовши знов рушати далї своєю природною, поступово-народною ходою. Могло бути се з двох причин: або те, що духовенство, відірвавшись від народу і ставши „іноязичним" єму, вияловіло і само і каста розвіла рух єго потужности; або може перенявшись роботою самому культу, воно непомітно для себе загубило стежку культурну.

Не завадить нагадати кілька фактів з культурної роботи чернигівського архієпіскопства [чернигівське єпіскопство затверджено архієпіскопством ще р. 1667-го від патриярхів олександрійського, антіохійського і московського]. В першій половинї віку XVII. архімандрита стародавнього єлецького монастиря, заснованого р. 1060-го князем Сьвятославом Ярославенком, Кирило Транквиліон завів в Чернигові друкарню і вже р. 1646-го надруковано там „Перло Многоцїнне" і „Похвальні Слова". Може ще й ранійш було що надруковано, та я не пригадую собі. Чимало в тій друкарнї надруковано в XVII. в. творів наших українських письменників, що́ до віку будуть оздобою і гордощами України і Чернигова про свій час: на пр. твори архімандритів єлецького монастиря Івана Ґалятовського, Івана Максимовича, Дмитра Туптала [сьвятий Ростовський] і інч.

Небавом архієпіскоп Лазар Баранович — спостеріг потребу розширити друкарню і завести ще польську. З листів єго до ігумена михайлівського монастиря у Кіїві — Сафоновича відаємо — яких турбот зазнав Лазар, заким оборудував сю справу: треба було єму дозволу на те з Москви; з дозволом чомусь воловодили; прийшов він ледві р. 1675-го. Воловодіннє вельми гризло і журило архієпіскопа.

Піклованнє і запопадливість духовенства про народню осьвіту знати вельми добре от хоч би з отсїх тілько фактів. Року 1697-го архієпіскоп Іван Максимович завів в Чернигові семінарию задля осьвіти середньої, переважно, звістно, про

духовенство. Семінарські будинки і нині стоять оздобою міста і споминок про культурне піклованнє наших предків. Земля їм пером! Ясної місячної гарної ночи, стоячи на „красному“ мостї, перекиненому через рукав Десни — Стрижень, любував я з будівлї семінариї. Стрижень тепер ще широкий, тече він під самісенькою семінариєю. Здаєть ся — нїби вона на острові; нїби то замок середвікових лицарів, Невеличка, біла, чепурна церква семінариї поринає в водї. Стрижень тихисенько гомонить, а я пригадую — як ото 45 років назад водять було нас, школярів, до семінарської церкви, і які були у нас бої в самій церкві. З початку лїтургії і до „переносу“ — нїчого було, усе гаразд: з одного боку стоять семінаристи [ми їх дражнили „блощицями“], а з другого — ми — „костогризи“. Після „переносу“ всї перемішали ся — і одні одним завдають під боки „товкача“. Хоч як було боляче, — а мовчиш. Крий Боже, змилити і дати чим будь таку ознаку, щоб начальство спостерегло нашу „війну“... Такому-б не було вже й просьвітку від товаришів... Взагалї — дух і дісципліна товариські були у нас вельми міцні. Видать товариша — се була нечувана у нас річ!...

З правого боку церкви визирає будинок лєґований від Полуботка ще на семінарию. Він переносить мої споминки вже в історию. Мінї вчуваєть ся, що над тим будинком сумно квилить-проквиляє голос Павла Леонтєвича... Ат!...

Дак ото коли Київ справедливо може хвалити ся, що у єму ще р. 1086-го заведено перше в Европі дївоче „училище“, то й Чернигову можна похвалити ся, що у єму ще в XVII. в. заведено першу в теперішній Росиї духовну семінарию і не мало її годованцї попрацьовали на користь рідній неньї і цїлій Росиї. До ілюстрациї працї духовенства коло народньої просьвіти можна згадати хоч те, що р. 1748-го на териториї чернигівського полку [територия не більш трох сучасних повітів Чернигівщини] було при церквах 154 народнїх шкіл. В самому Чернигові їх було 11. [Через 140 лїт на всю чернигівську ґубернїю — територия більша, нїж колишнїх полків чернигівського, нїжинського і стародубського, — було 692 школи]. Головна річ в тому, що тепер про заснованнє сїльських шкіл піклуєть ся і уряд і земство і духовенство, а тодї пікловав ся сам народ. Урядової ініцияциви тодї не було; бо хоч школами кермовало духовенство, але-ж воно, без волї і згоди народа, не могло-б заводити і удержувати шкіл; воно само [парахвіяльне духовенство] залежало від народа; попів і увесь причт вибирала собі сама громада вольними голосами, по вподобі, хто був їй під мисли.

Додам, що по селах і містах тілько двох полків — чернигівського і нїжинського, се-б то на териториї меншій, нїж третина чернигівської ґубернії — було р. 1748-го усїх шкіл 372.

Вже які там були причини, а бачимо, що з другої половини XVIII. віку — шкіл по Чернигівщинї меншає і в половинї XIX. в. Страшенна темнота огортає народ, аж доки під кінець рр. 1860-их не заведено земства і доки воно не доложило рук, — хоч геть не стілько, скілько-б треба було, — до народньої осьвіти. В отсїй, найголовнїйшій з усїх обовязків земства, справі — земська „новина“ пахнула була нашою старовиною. Земці взяли ся були жваво за народню осьвіту: жвавість їх і сьвідома прихильність випливали з духу приголомшених, але-ж не зниклих ще зовсїм традициї. Зерна осьвіти, щó сїяли народні дїячі з духовенства, ще за 150 лїт до земства були добрі, схожі, впали на добрий ґрунт: з них почали були зростати сьвітські трудовники культури і осьвіти; вони зростали між Чернигівцями славну традицию. Традиция та не потухла ще й досї, хоч як її заливали, а вона потроху жевріє і оновить ся сьвіту в народній масї. За інчими обставинами Чернигівцї давно-б були спромогли ся сяяти широким сяєвом осьвіти. Так же сама лишень крепацька неволя, стояла до 19-го лютого р. 1861-го густою хмарою і заступала так, що інтелїґенция збочила і не тямила, кудою йти до народу. Скоро трошки розвиднялось, зараз більш зрячі люди помітили промінь традициї і пішли на єго. Традиция — велике дїло. На мою думку — вона певний покажчик народно-поступового шляху; вона справляє людий на шлях працї позитивної, відповідної дійсним народнїм потребам. Скоро люди одірвуть ся від корня оброзумлених поступових традициї, — вони не можуть не зблудити, не взяти на узбіч і не звернути на таку „шарь и глубъ“, що й не бачити муть, де народ і де перші єго поступові потреби. Річ зовсїм натуральна — чоловік без поступових традициї, що рослина без кореня. За молоду доки „горить огонь“, доки порівання властиві усему молодому, не дають розглядіти, де дійсне глибокий ґрунт, а де тілько тонкий шар нанесеного пороху, доки чоловік не ввійде в хату життя реального, практичного, він все рвати меть ся в сферу чогось „ширшого та глибшого“; в тих порываннях благородних не спроможен він віддїлити химеру і все йде „кудись“ і дальше від народу, єго життя і практичних потреб. А разом і вік єго іде марно; повагом „огонь“ меншає; повагом дух хирїє, думка яловіє, серце скориніє; енерґія виснажилась і на сам кінець людина опускає руки, немов птах той приборканий. Летїти не можна, — робити нїчого...

Семінария духовна в Чернигові.

практичного ґрунту не тямить; ідеала гармонічного з народньою душою не було й нема... Рвонув вітер, вирвав і розвіяв ідеал „шири й глуби“, бо не міцний був сей ідеал... рослина без потужного глибокого корня... І спочине чоловік, не зробивши й на зерно того, що можна і що треба було і що повинен був зробити.

Я не виступаю проти „шири й глуби“ теорий взагалі, я кажу тілько, що можна і треба бадьорити себе якими хочте широкими теоріями, але-ж укупі з тим справляти по спромозі і сегоднішню практично-потрібну роботу... Тоді наш дух, певна річ, не зазнавати ме розчарования і тієї занадто скорботної млявости і блуканини, яку ми що дня помічаємо на нашій сучасній молодіжи. Мінї, людинї старій, покалїченій життєм і нудно і соромно дивити ся на оту млявість, на отой брак певних ідеалів; на оті молоді лїта, пригноблені блуканиною по „шири“ та по „глуби“! Бачиш, що ота „ширь та глубь“ проковтнула всякі добрі „мудрія“: дух любови до краю, до працї, до запомоги народови, а натомісць напоїла людий духом „праздности“, „унниія“, „язикоблудія“ і забутя своїх обовязків патриотично-моральних, щоденних.

Думку свою про традициї і їх вагу в розвитку поступовому, я добре ілюструю собі на Чернигівцях і на роботї їх. Зерна осьвіти і культури, посіяні в Чернигові духовними проводирями сьвіта, розростали ся дїйсне добре і вже р. 1760-го знаємо про заходи Чернигівців завести в Батуринї університет. Ініціятори єго казали, що хоча в Київі і в Чернигові і є висші школи, що зовуть ся академіями, але наука їх дає не богацько знання, тим то й треба університета, а старі школи нехай зістають ся і служити муть підмогою єму. [Чт. Моск. Общ. Ист. і др. 1863, кн. II.]. Неминучу потребу загальноосьвітних інституций, потребу університету, а також потребу осьвіти і для жіноцтва, Чернигівцї висловили знов р. 1767-го в наказах своїм заступникам в комісиї Катерини II. На той благородний голос відповів гуркіт гармат за Порогами [1775] і стогін народу, поверненого в кріпацьку кормигу. Одначе думка про потребу для Чернигівщини університету і про орґанізацию єго в Новгороді-Сіверському була знов висловлена в проєктах Тимковського [р. 1773 - 1853]. Коли і на неї не звернули ува ги, дак заходами приватних людий Чернигівців-Безбородьків — власним їх коштом заведено висшу наукову школу в Ніжинї, спершу яко ґімназию висших наук, а потім — яко лїцей. Якої великої картини зазнала Чернигівщина, а з нею і взагалї Лївобережна Україна з того лїцея, про се нема що й згадувати. Безбородьків лїцей осьвічував промінєм науки цїлий край, давав сьвіточів і сьвітових дїячів цїлій Росиї. Осьвіта середнього чернигівського інтеліґентного чоловіка стояла висше, ніж дебудь по великоруських країнах. Се сьвітло горіло, аж доки р. 1875-го не знївечено того лїцея і не зроблено з єго зачиненого фільольоґічного інституту. З сего часу пішло цьвісти і пишати ся на всї боки роз'єднанне Чернигівців з народними традиціями. Звістно, се роз'єднанне прокидало ся й ранійше денеде; не інститут єго сплодив, корень єго лежить геть дальше, не інститут єго й виродовав — годовала єго загальна темнота і деморалїзация, за останнїй вік властива кріпацтву в широкому розумінню сего слова. Але-ж лїцей Безбородьків був хоч маленьким горном, де гартовали ся традициї добродійної послуги інтеліґенциї і запомоги реальної темному брату і краю. Інститут знївечив сего горна. Отже нехай який охочий скептик візьме чернигівських робітників на ниві громадського добра та й прирівняє людий традициї, роботу і працю їх до людий „шири й глуби“, до їх працї і до їх роботи позитивної. Добутки спостерегти не трудно, зазирнувши хоч в сферу земства і міської думи..

[Конець буде]. **Ол. Конiський.**

БЕЗТАЛАННА.

ДРАМА В 5 ДІЯХ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО.

[Далї.]

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Біля Гнатової хати.

Ява 1.

Іван *(сидить і латає чоботи; тихо мугиче пісню)*. „Ой ходить Іван понад лиман, а за Іваном його пан. Чи ти, Іване, рибу ловиш?“ *(Перестає, говорить і знову мугиче)*. Чи воно темно, чи я вже зовсім ослїп! Шуляю. шуляю дратвою і не попаду... Може щетина загнулась? *(Пробує на зубах)*. Нї, рівна. Не бачу. Пора, пора вже, а колись бувало, у службі, ще на Кавказї, при місяцю шив... Колись! А коли воно було? Недавно, хе! 45 лїт з лишним. Охо-хо-хо-х! І хліб на силу розжую, та й жувать його вже надоїло, а ото Господь смерти не дає... Отак як почнеш нагадувать, що й на Кавказї 25 років був, а вернув ся і женив ся, і жінка вмерла... Царство їй небесне, вічний покій!... Тілько годок і прожила... дочку сам виняньчив, а тепер заміж віддав її. Чого, чого не бачив, чого не покоштував? *(Зітхає)*. Давно живу, пора і честь знать!... Одже тільки, нїчого не нагадувать, і отак у ранцї, як скоро встанеш, вийти на подвіря до схід сонця: легенький вітрець повіває, квітки з садів пахнуть й пташки божі щебечуть на зустріч сонцю, — то здаєть ся, що тілько вперше бачиш таку красу, що тілько один день і живеш... *(Мугиче пісню)*. Один день!...

Ява 2.

Гнат іде з улицї до хати і сїда на присьбі і зітхає.

Іван. Чого ти, Гнате, так тяжко зітхнув?

Гнат. Хто, я? Так собі. Чого-ж мінї зітхать? А мати дома?

Іван. Пішла до Бугунки позивать ся за курку.

Гнат. І не надоїсть, Господи, цїлий день з людьми гризти ся! Мабуть Софії нема?

Іван. Еге. Ти вгадав: Софії не було, чепляла ся до мене, та я мовчав, вона й пішла.

Гнат. А Софія вернулась?

Іван. Вернулась. Там з Варкою у хатї.

Гнат *(встає. На бік)*. З Варкою? Усего заколотило, мов у пропасниці! Піду куди небудь, щоб її не бачить, щоб не чинила чого...

Софія *(з хати)*. Гнате, Гнате! Іди сюди! Ми тобі скажемо щось сьмішне! *(У хатї Варка і Софія регочуть)*.

Варка *(з сьміхом)*. Будеш жалїть, що не чув.

Гнат. Я не цїкавий! *(Про себе)*. Мінї не до сьміху, а їй байдуже, і сорому нема.

Ява 3.

З хати виходить Варка, а потім Софія.

Варка *(у хату)*. Іди-ж мерщій, сестро! *(До Гната тихо)*. Чого не вийшов?... Я ждала до півночи? Виходь сегодня — я знову буду у левадї.

Гнат *(переводить дух)*. Ху!

Софія *(сьміючись виходить з хати)*. Вже аж під грудьми болить від сьміху. Ну й дурний, ну й дурний! І як він не догадав ся?

Гнат. Хто?

Варка. Не росказуй, не росказуй — він не цїкавий!

Софія. Та чуєш, що вчора Варка зробила у панів на току...

Гнат. Що?!

Софія. Піддурила Микиту, щоб той улїз у четвертий мішок, зважить би то скілько в ньому пуд. *(Сьміють ся)*.

Гнат. Пройда, ну?

Варка. Він улїз, а я завязала його гарненько у мішку, а хлопцї взяли мішок з Микитою, підняли його та й повісили на терезї. І так він висїв у мішку аж до снїданку, а ми всї сьміялись.

Гнат. Добра робота? А прикащик же що?

Варка. Його не було, а панич сам сьміяв ся, аж качав ся! Микита ворушить ся у мішку наче здоровенний кіт, та

соне і щось балака, а за сьміхом і не розбереш! А якби ти бачила, сестро, який він вилїз із мішка, то ти-б боки порвала: червоний, упрів, аж мокрий, волоссє йому прилипло до виду, та так і кинувсь до мене — хотїв клятий бить, та хлопцї не дали.

Гнат. Жаль.

Іван. Нема до вас доброго підхвебеля!

Варка. Ет! Якби на вас, то й не сьміяв ся-б нїколи... Ходїм, Софіє, проведеш мене трохи, я тобі роскажу ще одну оказию, при всїх росказувать не можна.

Гнат. Гарна мабуть...

Варка. А кортить? Ха, ха, ха! Ходїм! *(Пішли. Гнат сїда на призьбі і схиля голову на руки).*

Іван. Чистий обіясник вража молодиця. Мабуть годї, зовсїм не видко; разів пять колов шилом у одно місце, а щетини не протягну. *(Бере стілець чобіт і др. несе в хату).*

Ява 4.

Гнат *(один).* Ох! Болить моя душа! Зовсїм було забув Варку, і знов якась нечиста сила до неї в хату завела!... Обвила мою шию рукою, пригорнулась, і досї чую яким теплом тодї від неї віяло — поцїлувала... пошептала і причарувала мене знов до себе... і я ошалїв... забув, що я жонатий і не тямлю як і спокусив ся!... А після того місця не знайду: запалила мій спокій, розірвала на двоє душу... У мене дві тепер душі і обидві болять, ниють, щемлять. Одну хвилину мінї жаль Софії і сором їсть очи, а другу, другу — вся душа, всї думки — у Варки! Я жалїю Софію, я їй присягав у церкві.. Я хочу забуть Варку і не можу! Цїлую Софію, Варка перед очима. Не бачу її, здаєть ся жінку люблю, побачу, почую голос — забуду все знов здурію. О, клята відьма-чарівниця до себе манить, зве, а я не йду, а мене точить, точить... а потім за серце візьме і держить... та не піду таки до тебе і сегодня...

Ява 5.

Софія і Гнат.

Софія. Ну й гарна, ну й весела, вража Варка.

Гнат. Що там вона тобі росказувала?

Софія. Чого ти наче все сердиш ся?

Гнат. У мене болить тут під грудьми, може через те й забалакав так.

Софія. Під грудьми, кажеш, болить? Чи не підірвав ся ти?

Гнат *(нетерпляче).* А-а!... Не знаю! Що вона казала?

Софія. Хто?

Гнат. Варка!!

Софія. Та нехай вона тямить ся, чого ти кричиш? Казала, що панич наш до неї залицяєть ся.

Гнат. Фойда!... *(Стогне).*

Софія. Що тобі, серденько, таке? Може пристріт? Я побіжу, верну Варку... вона уміє шептать, її баба покійна навчила.

Гнат *(на бік).* Знаю, як вона шепче! *(До Софії).* Не треба. Я піду до діда Цимбала краще. *(З хати виходить Іван).*

Софія. Гнат не здужа, тату.

Іван. Що-ж тобі?

Гнат. Нудно.

Іван. Нудно? Пострівай, я зараз пошукаю, там десь у мене було зїлля, ще з Кавказу... Тільки посмокчи — усяка хвороба пройде. *(Пішов у хату).*

Гнат *(на бік).* Не поможе мінї те зїлля. *(До Софії).* Сядь біля мене.

Софія *(радісно).* Серденько! *(Сїда).* Якби ти знав, як мінї тяжко через те, що ти такий сумний ходиш, все сердиш ся чогось, не пригортаєш ся уже до мене! Я й сама захворію.

Гнат. Я не серджусь, я не здужаю; а не пригортаюсь, бо мати раз-у-раз докоря, що ми тільки цїлуєм ся.

Софія. Гнате! Тепер матері нема. *(Гнат її цїлує).* От мінї й весело! Як ти мовчиш, то я тебе боюсь, і важко мінї і плакать хочеть ся і робота пада з рук, блукаю мов шалена, а як... *(Виходить Іван).*

Іван. Зїлля не знайшов, загубилось. А от знайшов перець. Тут три-девять перчин. Хоч ковтни цїлі, хоч розжуй та ковтни — поможе, тілько не згуби якого зерняти.

Гнат. Та ну його, тату: перець не поможе. Я краще піду до Цимбала, може він що дасть.

Іван. Та ковтни, ковтни — воно не завадить.

Софія. Від нього ще гірше пекти ме.

Іван. Що ти тямиш! Це мінї ще на Кавказї один Вірменин дав, він на Афонській горі достав. Ковтни, побачиш.

Гнат *(бере).* Ковтну, щоб одчепив ся. *(Ковта).*

Іван. Гляди, щоб не впало яке зерня. Ну, що? Принеси Софіє, води! *(Софія пішла у хату).* Дуже помага, од всякої хвороби помага. Було оце чи живіт заболить, чи так коло серця чого закрутить, або морозить інодї походом — візьмеш три-девять. *(Софія виносить воду).* Запий! Навхрест запий!

Гнат. Та вже проскочило.

Іван. Нїчого, а ти таки запий, навхрест.. отак, отак!... Ну, а що?

Гнат. Нудить.

Іван. Нудить? Дивно! А мінї одразу помагало.

Софія. Я бою ся, щоб ти ще гірше не захворів! Іди, Гнаточку, поки ще не зовсїм смеркло до Цимбала, а то пізнїще не застанеш. Він, кажуть, цїлу нїч сидить під лотоками, у млинї. Тілько не барись.

Гнат. Та хто його знає, як скоро справиш ся, може й заночувать там прийдеть ся. *(Йде).*

Софія. Ото вигадав! *(Гнат пішов).* І що в нього таке, тату? Я боюсь...

Іван. Може що зїв. Понудить та й пройде, чого так боять ся. Воно й від перцю пройде, тілько треба підождать.

Голос Ганни *(за коном).* Матері твоїй чорт, твоя й мати така.

Софія. О! Мати обізвалась... Я піду в хату, а то наскочить, то зараз і вилає.

Голос Ганни. Так я тобі й подарую, будеш бачить.

Софія. З ким це?

Іван. З Богункою. Іди справдї та лягай. Мене хоч і лаяти ме, та байдуже, я ще її подражню трохи, вона як утомить ся лайкою, то тодї вже тілько соне.

Софія. Цур їй, не зачіпайте! *(Ганна показуєть ся, а Софія тїка в хату).*

Ява 6.

Іван і Ганна.

Ганна *(часто повертаєть ся у той бік, відкіля вийшла).* Взяла личко, віддай ремінець! Я тебе буду позивать цїлий рік. Богатирська жінка, куди-ж пак! Чорт не видав. Вона дума, як її чоловік був старостою, то можна вже й чужих курий красти. Ще й ковердзує! Взяла курку, віддай гуску, от що! Не буде по твоєму, не буде! Я тобі не Явдоха, Ганна свого докаже... От тобі ще на придачу. *(Дає дулї).*

Іван. Так її, так!

Ганна. А тобі чого треба? Що ти мінї лаять ся заборониш?

Іван. Нї, я вийшов подивить ся: думав рукопашна буде — в очіпки!

Ганна. Іди краще кашлять на піч! Беззубий шкарбан! Одного зуба маєш, та й того скалиш.

Іван. Отакої! І мінї жаль курки... а котру пак курку вона взяла?

Ганна. Саму кращу: там як цїсарочка.

Іван. Отака курочка була в ротї...

Ганна. В чиїм ротї?

Іван. У нашій ротї, ще як служив на Кавказї.

Ганна. Тьфу!

Іван. Ти не плюй, а ось послухай, які на Кавказї кури...

Ганна. Та ну тебе к бісу з тим Кавказом. ти вже надоїв мінї ним! І носить ся з своїм Кавказом, як дурень з ступою! Чого ти притис ся сюда? Перебив мінї лаять ся, тільки що почала так гарно лаять ся, а він і перебив! Тепер у мене аж в серединї трусить ся!

Іван. Та буде вже, угамуй ся! І курка того не варт, щоб за нею так убивать ся!

Ганна. Не варт?! Одже ти мене розпалиш і я тебе виштаную на всї боки! Курка не варт? Ач який багатир! А курка яйце знесе, а з яйця курчата, а курчата он у го-

роді тридцять копійок пара. Не варт? Тобі мабуть і вилаять ся важко! *(За коном чуть гомін далеко).* О! чуєш? чуєш? Ото вона знов пащекує! Щось на мене? Не видержу, ей Богу, не видержу! Піду, долаюсь, бо не засну! *(Іде хутко і кричить: кільки слів на кону, а потім і за коном).* Хто? хто? Я у тебе горстку конопель узяла? Брешеш! Бодай тебе трястя взяла, як я брала; то кума Явдоха взяла і Олена бачила! А як ти позаторік у мене картоплї викопала цїлу миску, то я тебе за це ще й не позивала. Що? Я? Хіба я така, як ти? Ти ще дївкою... *(Голос зника).*

Ява 7.

Іван. Отакий у нас був підхвебель на Кавказї. Як причепить ся, то тільки стоїш та слухаєш, а він тобі нагада й позаторішнє. А не дай Бог перебють йому, покличуть до ротнього — ще гірше. Оце вернеть ся не скоро, вже й забудеш, заснеш, а він зараз росколошкає тебе і таки долає. Одначе мінї здаєть ся, що від Ганни і він би утік. На що вже я терплячий, а хотїв тїкать, та ще потерплю — жаль дочки. Так мабуть на роду написано, коли не один, то другий підхвебель виварює воду. *(Пішов у хату).*

Ява 8.

Входить Варка тихо озираючись.

Варка *(одна).* Знов нема Гната... Чого-ж він не виходить?... Вчора прождала вечір у левадї, як на голках: вітер шерхне листом, або пташка з просоння крилом порсне — в мене серце забєть ся і душа замира, думаю він, а його нема... Вернула ся до дому, мов у ступі зтовчена і дома не спала до сьвіта, ждала чи не прийде. Миш гризне, а мінї здаєть ся підійшов. Схоплюсь, ноги й руки дрижать, до вікна... нема... І не було!... Сама сегодня його звала... жду знову, горю вся як у вогнї, а його нема... Ох, нещаслива моя доля! Нї молодиця, нї вдова! На що-ж спізнала я ті хвилї пекучого кохання? Краще-б дївкою зосталась, лекше-б було!,.. Ой! Хтось іде... Він — Гнат! Звідкіля-ж це? Чи не був у мене дома? Притаюсь. *(Присїда пїо тином).*

Ява 9.

Гнат іде до хати, а потім Варка.

Гнат. Тепер не страшно! Ну, Цимбал! Зашив у ганчірочку якесь зїлле, почепив мінї сам на шию і як дмухнув на мене, то наче на сьвіт народив ся. *(Сїда на присьбі).*

Варка *(тихо підходить, шепче).* Гнате!...

Гнат. Варка?!

Варка. Я, мій голубчику, *(сїда біля нього)* ждала тебе, не йдеш, скучила і прийшла сама. *(Кладе на нього руки).* Чого-ж ти не виходиш?

Гнат. Дай мінї спокій.

Варка *(підходить до него).* Ти чогось мабуть розгнївав ся на мене?

Гнат. Чого мінї на тебе гнївать ся...

Варка. А коли не гнїваєш ся, то глянь же на мене, глянь мінї в вічі, глянь так, щоб серце вянуло від погляду.

Гнат. Чого тобі треба?

Варка. Тебе, мій Гнаточку. Чого-ж ти такий знов чудний?

Гнат. Я... Спать хочу.

Варка. Ха, ха! Брешеш ти! Ти чогось слини розпустив, як баба Горпина, що пасе панських синдичат! Ха, ха — спать він хоче... *(Шепче).* Ну, ходїм.

Гнат. Одійди від мене, не чаруй мене, не поможе...

Варка. Що з тобою? Ти цураєш ся мене?

Гнат. Варко! Не топи моєї і своєї душі — гріх!

Варка. А дурний, а божевільний! Якого-ж ти ще гріха боїш ся, коли вже грішний? Ти дивись на мене! Любила тебе дївкою до загину і тепер любить не перестану, і у пекло піду за тебе — мінї не страшно.

Гнат. А Софія?

Варка. Вона тобі чужа, ти її не любиш, а мене!

Гнат. Нехай тебе чорт любить!

Варка. Та чорт же й любить! *(Обнїма його і цїлує).* Оцей, оцей, оцей!

Гнат *(тремтить і говорить після кожного поцїлунку).* Варко... Варко... Я присягав ся Софії.

Варка. Я твоя суджена, а не Софія! Ти мінї раньше присягав, ти сказив ся тодї, віддав мене Степанови, візьми-ж мене, візьми мене тепер, поки нема Степана, і випий з мене мою кров! Гнате! Кров мою випий з мене тепер, тепер, поки Степана нема, поки я вільна, а Степан вернеть ся..., тодї... годї вже... буде нам мука — вічная розлука. *(Тулить ся до нього).* Якби ти знав як лютує моє серце, як воно кипить, мало не вискочить. На що-ж марно тратить час?! Може Степан і завтра прийде... *(Гнат тяжко і глибоко зітхає).* Мовчиш, цураєш ся? *(Одпиха його від себе).* Слинявий дурень. Прощай, будеш ти бігать за мною, будеш шукать, як перше, та не знайдеш! Прощай! *(Іде).*

Гнат *(мов просипаєть ся).* Варко! *(Догоня її).*

Варка. Чого?

Гнат. Постривай! *(Хвата її за руку).*

Варка. Геть від мене! Не підступай!... Ти й так вимучив мене — чого тобі треба? Я через тебе тут кисну, не пішла до панича, через тебе пропадаю, сохну, вяну! Я з ума зійду! А ти слини тільки пускаєш! Прощай!

Гнат. Варко! Стрівай, куди-ж ти?

Варка. Завтра чуть сьвіт поїду в Калинівку.

Гнат. В Калинівку? І наймеш ся до панича у горницї?

Варка. Найму ся. А тобі яке дїло?

Гнат. Як яке? *(Скипів).*

Варка. Ха, ха, ха! Який сердитий! У тебе жінка є, а я вільна пташка, поки Степан не вернеть ся; що захочу, те й зроблю, нїхто мінї не заборонить, а вернеть ся Степан, і на поріг нїкого не пущу!

Гнат. Так ти підеш?

Варка. А то-ж.

Гнат. Не йди!

Варка. Ха, ха, ха! Що-ж ти мінї зробиш? Забороиш? Одчепись, кажу! Піду, куди схочу! Піду в го́род і там є кращі і розумнїщі від тебе.

Гнат. Не йди, кажу! Бо я тебе і під землею знайду і вбю, як собаку.

Варка *(ласкаво).* Божевільний! Ей Богу, божевільний, ти сам не знаєш, чого хочеш? І цураєш ся мене і не пускаєш!

Гнат. Не можу я від тебе відцурать ся, нема у мене сили — і зїлле не помагає. Ти мене причарувала на віки; як підеш відцїля — хробаки заточать моє серце... Не йди! Щоб я тебе хоч здалеку бачив що дня, або дай мінї таке зїлле, щоб тебе забути.

Варка. Нема такого зїлля в сьвітї! Чого-ж ти мучиш ся, чого нудиш ся? Скажений! Я тебе не покину, я не піду нїкуди відцїля без тебе, а з тобою піду, куди ти схочеш! Куди звелиш! Утїчемо... утїчемо на край сьвіта, щоб тільки сонце знало, де ми будемо жить, у двох ми будемо скрізь щасливі. Утїчемо, сьогодня зараз. *(Обнїма його).*

Гнат. На, бери мене, всего бери, муч мене, тільки не йди нїкуди!

Варка *(палко обнїмає).* Ти-ж мій тепер, мій!!...

ЗАВІСА.

[Конець буде].

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[1. Михайло Максимовичъ.]

[Дальше.]

Про перекладъ двайцять-девяти псальмôвъ Давидовыхъ зъявляємо ось-яку нашу думку: У Максимовича не було поетичного талану, то й не зъумѣвъ вôнъ зладити свого перекладу такъ, щобъ єму надати прикметы

*

поезіѣ украиньскои. Кращими вважають ся псальмы Давидовѣ въ перекладѣ д-ра Володимира Александрова: коли бо въ творѣ сего письменника є справжня поезія, то въ перерѣбцѣ Максимовича бачимо суху прозу, дармá, що вѣнъ писавъ вѣршомъ коломыйковымъ. А вже-жь бѣльше вдатнымъ называємо перекладъ „пѣснѣ о полку Игоревѣмъ“.[1]) Максимовичь зрозумѣвъ дуже добре текстъ сего старорускаго памятника и въ перекладѣ вѣддавъ вѣрно слова прекрасного оригиналу. А по-за-якъ сей памятникъ маѣ прикметы народнои поезіѣ украиньскои, то Максимовичеви треба було тѣлько придержувати ся старорускаго тексту, щобъ у мовѣ живѣй зладити перекладъ доволѣ вдатный.[2]) Пѣсля сего перекладу Максимовичь подавъ текстъ „Слова о пълку Игоревѣ“ (стор. 87—102),[3]) почѣмъ надрукувавъ пятьдесять важнѣйшихъ примѣтокъ для поясненя сего памятника (стор. 101—112).

Въ „Украинци“, надрукованѣмъ въ Киѣвѣ р. 1864. читаємо мѣжь иншими статью Максимовича п. з. „Сказаніе о Межигорскомъ монастырѣ“ (стор. 23—34), и вѣдтакъ три пѣснѣ 1863. року та й одну пѣсню 1864. року (стор. 35—39). Сѣ чотыри пѣснѣ суть творомъ грамотѣя, мабуть самого Максимовича. Перша пѣсня починаѣ ся ось-якъ:

Царь даѣ народу волю,
А Ляхи бунтують
И кайданы Украинцямъ
Новіи готують.

Замышляють въ свои руки
Украину взяти,
Щобъ и Киѣвъ, святый городъ,
Варшавѣ оддати.

А вже-жь Украинѣ нѣчого бояти ся, бо она „дождала ся законнои волѣ“, се-бъ-то вызволеня крѣпакѣвъ. И кѣнчить поетъ першу пѣсню отъ-сею строфою:

Давъ царь волю, дасть Богъ долю,
Будемъ щастя знати...
Не жури ся, Украино,
Наша рѣдна мати!

Въ другѣй пѣсни вѣдзываѣ ся поетъ ось-якъ до Ляха: „Мы польскому уряду не дамось! — лучше, Ляше, обѣймѣмось, якъ браты!“ Вѣдтакъ въ третѣй пѣсни высказуѣ вѣнъ ось-яке своѣ бажанѣ:

Якъ-бы добре, якъ-бы гарно
Стало ся на свѣтѣ,
Коли-бъ всѣмъ Славянамъ вкупѣ
По-братерськи жити!

Четверта пѣсня натыкаѣ на суспѣльный побутъ въ Украинѣ. Поетъ радъ-бы бачити Украину щасливою, и вѣдтакъ кѣнчить сю пѣсню ось-якою строфою:

Нехай буде правдивый судъ
Вдовѣ й сиротинѣ:
Нехай люде въ добрѣ живуть
По всѣй Украинѣ!

[1]) В. Науменко вважаѣ сей украиньскій перекладъ Слова о полку Игоревѣмъ „блистательно выполненымъ“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480).

[2]) Такожь сей перекладъ зладивъ Максимовичь вѣршомъ коломыйковымъ.

[3]) Въ текстѣ сего выданя „Слова о полку Игоревѣмъ“ зробивъ Максимовичь багато поправокъ, и намагавъ завести въ правописи ладъ одностѣйный.

Вѣдтакъ рѣкъ опѣсля (1865) Максимовичь написавъ „пѣсню“ саме-тогдѣ, коли въ Золотоноши Полтавскои губерніѣ вводилась земска управа. Отъ-ся пѣсня, що складаѣ ся зъ шѣстьохъ строфъ, зложеныхъ мѣрою вѣршѣвъ коломыйковыхъ, кѣнчить ся ось-такъ:

Дайже, Боже, сѣй громадѣ
На земскоѣ дѣло
Стати въ добрый часъ розумно,
Праведно и смѣло.

Нехай буде въ насъ управа
Честна, нелукава,
Нехай буде нашимъ гласнымъ
И въ Полтавѣ слава![1])

В. Науменко, подавши сей стишокъ редакціи „Кіевскои Старины“, запримѣтивъ, що сучаснѣ люде признавали авторови „хмелинку поезіѣ“. А вже-жь Н. И. Петровъ заявивъ, що въ него пѣдъ руками була цѣла тетрадка вѣршѣвъ Максимовича, котрѣ авторъ самъ переписавъ п. з. „Мои украинськѣ стихи“. Сихъ стихѣвъ було двайцять и чотыри, зъ-помѣжь котрыхъ лишь деякѣ надруковано.[2])

* * *

Коли-жь поетичнѣ писаня Максимовича не мають литературнои стѣйности, то фильольогичнѣ й историчнѣ єго розвѣдки вважають ся ще й теперь творами цѣнными. Хоча-жь сѣ розвѣдки вѣдносять ся по-найбѣльше до мовы й исторіѣ украиньскои, то все-жь не належать они до исторіѣ нашои литературы, тому-що авторъ писавъ ихъ по-россійски.

Мѣжь розвѣдками Максимовича про „*языкознаніе*“ вызначуѣ ся п. з. студія „*Начатки русскои филологіи*“.[3]) Въ сѣй своѣй просторѣй граматичнѣй розвѣдцѣ Максимовичь корыстувавъ ся творами Добровского, Копитара, Шафарика, Павского[4]) й и. Про „рѣчь южнорускую“ пише вѣнъ, що она въ мѣсцевыхъ своихъ говорахъ вызначуѣ ся найбѣльшимъ єдиньствомъ и творить одинъ „языкъ южнорускій“, котрый дѣлить ся на два нарѣчія: 1. нарѣчіѣ „малоруске“ зъ пѣднарѣчіями украиньскимъ и сѣверскимъ; — 2. нарѣчіѣ „червонорускe“ зъ пѣднарѣчіями галицкимъ и закарпатскимъ.[5]) — Языкъ россійскій („русскій“) по думцѣ Максимовича вытворивъ ся зъ нарѣчія московского пѣдъ вплывомъ церковно-славяньского языка.[6]) — Важною є вѣдтакъ статья III. сеи розвѣдки про повноголосъ въ рускѣй мовѣ,[7]) и статья V. про давнѣсть повноголосу въ славяньскѣй рѣчи.[8]) Та й въ загалѣ всѣ пятьнайцять статей сеи розвѣдки („Начатки русскои филологіи“) суть выслѣдомъ поважныхъ студій Максимовича про основнѣ прикметы славяньскихъ языкѣвъ, дар-

[1]) Порѣвн. статью В. Науменка п. з. „Два рукописныхъ стихотворенія М. А. Максимовича“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480—482. Документы). Другій вѣршь, що єго тутъ надруковано, написавъ Максимовичь по-россійски.

[2]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ, 1884; стор. 181.

[3]) „Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ III. Кіевъ, 1880; стор. 25—155.

[4]) „Филологическія наблюденія протоіерея Г. Павскаго надъ составомъ русскаго языка“. С-Пб. т. I—III., 1841—1842.

[5]) „Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“; т. III., стор. 47.

[6]) ibid., стор. 59—60.

[7]) ibid., стор. 62—67.

[8]) ibid, стор. 80—89.

ма, що деякі погляды єго вважають ся теперь застарѣлыми, які не можуть устоятись супроти думокъ Миклошича, Ягича й и.

Менше стійными суть „*Филологическія наблюденія и изслѣдованія*“.[1]) Такъ н. пр. въ статьи „объ имени человѣкъ“ учить Максимовичь, що „человѣкъ“ є зложене имя (чело+вѣкъ). Відтакъ каже вінъ, що именемъ „чело“ вызначує ся мабуть тѣлесна сторона чоловѣка, мѣжь-тымъ коли имя „вѣкъ“ натякає ачей на вѣчність. Отже по думцѣ Максимовича зложене имя „человѣкъ“ означало бы двѣ стороны чоловѣчого побуту — тѣло й душу.[2])

А вже-жь розвѣдки п. з. „*Къ исторіи малорусскаго языка*“[3]) мають все ще стійність литературну. Важні суть тутъ „*Филологическія письма* къ М. П. Погодину“. Сей-то россійскій исторіографъ бувъ выдумавъ теорію про вандрівку обохъ народівъ, Великорусівъ и Малорусівъ, яка нѣбы-то відбулась після розгрому татарского. Вінъ думавъ, що ті недобитки, котрі остались по пошести татарскій, переселились въ північне Залѣсє, та що пусті й покинені мѣсця занятї були опісля Малорусами, що прийшли сюды зъ-за Карпатъ. Тыми-жь недобитками, що повандрували въ Залѣсє, по думцѣ Погодина, були Великорусы, котрі до Татарщины сидѣли въ Руси полудневій, и відтакъ въ вѣцѣ XIV. прийшли сюды Малорусы зъ-за Карпатъ, де була ихъ „прародина“.[4]) — Противъ такои дивовижнои думки повставъ отже Максимовичь, и въ одинайцяти письмахъ доказувавъ, що Малорусы відъ поконвѣчныхъ часівъ жили въ полудневій Руси, и що тутъ уже до нападу татарского истнувала мова малоруска[5]) Коли-жь Погодинъ пославъ Максимовичеви відповѣдь на ті письма и все ще стоявъ при своїй думцѣ, то украиньскій фильольоґъ та историкъ написавъ два „*отвѣтныя письма М. П. Погодину*“, котрый послався бувъ на свого суперника „*великую тучу художьства своего*“. Опісля Максимовичь выславъ Погодинови въ сій справѣ ще чотыри письма п. з. „*О старобытности малороссійскаго нарѣчія*“.[6]) Опроче зладивъ тогдѣ Максимовичь (1857) историчну статью п. з. „*О мнимомъ запустѣніи Украины въ нашествіе Батыево и населеніи ея новопришлымъ народомъ*“. (Письмо М. П. Погодину).[7])

Крівъ розвѣдокъ про „*языкознаніе*“ написавъ Максимовичь такожь „*Исторію древней русской словесности*“.[8]) Тутъ читаємо, що „Руссы“ були Словене зъ Поморя балтійского, — що найпаче житцѣ острова Ругена звались Ругами, Ругіянами, Руянами, Ранами й Руссами. И тыхъ-то балтійскихъ Словенъ прикликали въ помочь (р. 862) славяньскі й финьскі племена, що були зворушились усобицею.[9]) Відтакъ мѣжь иншимъ пише Максимовичь осьщо: „Назва Украины для Київскои землѣ появляє ся въ лѣтописи Київскій въ кінци XII. вѣку, се-бъ-то підъ рокомъ 1187., въ тімъ часѣ, коли назва Русь усвоювалась уже й на півночи. Опроче, може бути, та назва тогдѣ знову відновлювалась, бувши й давнѣйше имямъ Полянъ Днѣпровыхъ“.[1])

До розвѣдокъ про исторію литературы належить такожь статья „*О народной исторической поезіи въ древней Руси*“ (Письма къ М. П. Погодину).[2]) А вже-жь чи-мало важными суть лекціѣ Максимовича про „пѣсню о полку Игоревімъ“, — читанї р. 1835. въ университетѣ Київскімъ.[3]) Текстъ сего памятника зъ россійскимъ перекладомъ надрукувавъ вінъ въ Київѣ р. 1837., відтакъ текстъ зъ замѣтками и зъ украиньскимъ перекладомъ въ „Украинци“ (Москва, кн. I. 1859; стор. 43—112).[4]) Опроче въ „Москвитянинѣ“ зъ р. 1855. знаходять ся Максимовича „*Замѣчанія на пѣснь о полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля*“.[5]) — Бувши Украинцемъ, перейнявъ ся вінъ духомъ рідної мовы, и за-для того зъумѣвъ вінъ пояснити такі мѣсця въ тій пѣсни, які тілько при знаню мовы руско-украиньскои можна зрозумѣти. А по-за-якъ займавъ ся такожь збиранємъ пѣсень народныхъ, то вінъ першій знайшовъ ключь до зрозумѣня сего памятника, що засновує ся на народній, украиньскій поезіи XII. вѣку.

Мѣжь иншими розвѣдками Максимовича про давнѣйшу руску литературу вызначують ся ще двѣ статьѣ: 1. „*Книжная старина южнорусская*“ („Временникъ обществ. исторіи и древн. истор.“, 1849., кн. 1. и 3., и „Кіевлянинъ“, 1850., кн. III., стр. 117—138)[6]) и 2. „*Извѣстіе о книгѣ Благоутробіе Марка Аврелія, напечатанной во Львовѣ 1745. г. въ листъ, на 40 стр.*“ („Кіевскія епархіяльныя вѣдомости“, 1871; № 1., стр. 11—19).[7])

Ось-ті статьѣ про „*языкознаніе*“ и про „*исторію словесности*“ передруковано въ третѣмъ томѣ „Собранія сочиненій“ М. А. Максимовича (Кіевъ, 1880). Въ першімъ же томѣ збірки єго творівъ надруковано „*отдѣлъ историческій*“ (Кіевъ, 1876). Тутъ знаходимо важні розвѣдки историчні, а то: 1) статьѣ, що відносять ся до исторіѣ Руси відъ найдавнѣйшихъ часівъ до половины XIII. вѣку (стор. 3—145); — 2) статьѣ про исторію литовскои Руси (стор. 149—213); — 3) статьѣ про исторію козачины (стор. 215—834); — 4) додатокъ п. з. „историческія замѣтки“ (стор. 835—847). — Відтакъ у другімъ томѣ сеи збірки надруковано „*отдѣлы историко-топографическій, археологическій и этнографическій*“ (Кіевъ, 1877).[8])

Всѣ ті розвѣдки Максимовича служать теперь засновкомъ до дальшихъ студій фильольоґичныхъ, историчныхъ, археольоґичныхъ и етноґрафичныхъ, и въ великій части зъявляють ще й нынѣ чи-малу стійність литературну. Тому-то Драгоманівъ відавъ Максимовичеви заслужену честь, коли про єго учену дѣяльність осьщо написавъ: „Невсыпущій дѣячь на катедрѣ въ Київѣ и потімъ въ хуторѣ, де вінъ живъ на пенсіи, М. А. Макси-

[1]) ibid., стор. 156—182

[2]) ibid., стор 161.

[3]) ibid., стор. 183—344.

[4]) М. П. Погодинъ, „Записка о древнемъ языкѣ русскомъ“ (въ „Извѣстіяхъ II. отдѣл. Акад. Наукъ“. С.-Пб. 1856; стор. 70—92).

[5]) „Собраніе сочиненій...“, т. III., стор. 183—243.

[6]) ibid, стор. 273—311.

[7]) ibid., т. I., стор. 131—145.

[8]) ibid., т. III., стор. 345—472.

[9]) ibid., стор. 368.

[1]) ibid., стор. 371. Замѣтка.

[2]) ibid., стор. 480—497.

[3]) ibid., стор. 498—563. — Сі критично-естетичні розвѣдки надруковано въ-перше въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“ р. 1836. (статья I. и II.) и р. 1837. (статья III.).

[4]) Порівн. „Собраніе сочиневій...“, томъ III, стор. 631—660. — Украиньского перекладу тутъ не надруковано.

[5]) „Собраніе сочиненій...“, т. III., стор. 564—625.

[6]) ibid., стор. 661—716.

[7]) ibid., стор. 737—745.

[8]) Важною вважає ся етноґрафична статья п. з. „Дни и мѣсяцы украинскаго селянина“ („Русская Бесѣда“. 1856. № 1., смѣсь, стор. 61—83, и № 3., стор. 73—108; — „Собраніе сочиненій...“, т. II., стор. 463—524).

мовичь бувъ для Кіевскои Руси цѣлымъ ученымъ, исторично-фильольоґичнымъ институтомъ, а вразъ и живымъ, народнымъ чоловѣкомъ. Въ краю такъ обширнôмъ, якъ Россія, провинціяльный побутъ въ минулôмъ и теперѣшнѣмъ часѣ зъявлявъ чи-мало своихъ окремѣшнихъ прикметъ; — тому-то пытанє про выученє областій уважаєся вельми важнымъ для науки... Максимовичь бувъ у насъ однымъ изъ першихъ дѣячѣвъ для провинціяльнои науки й жизни. — Выучуючи Кіевску Русь и єи нарôдъ и пишучи про неѣ розвѣдки, черезъ сорокъ-пять рокôвъ, при трудныхъ обставинахъ, починаючи литературно-учену дѣяльнôсть въ провинціяльнôмъ городѣ, Максимовичь тымъ найпаче й зъумѣвъ прислужитись науцѣ, литературѣ й суспôльности всеи Россіи, та й показавъ, чого можна дожидати вôдъ народныхъ силъ Кіевскои Руси при наступаючихъ лучшихъ условинахъ народного й областного житя“.[1])

[Дальше буде].

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіоґрафічних його повістий та його житєписи.

Написав Александер Колесса.

[Далї.]

Та не довго жила собі рідня буковинського поета так спокійно та щасливо. Прийшов рік 1848/9, котрий положив конець їх тихому житю. Стало ся якесь загадочне нещастє, котре згадує ся в автобіоґрафії, а котрого біоґрафи Юрия і не старались пояснити. Звернім ся і тут за помочию до листу поета до К. Горбаля.

„Мій брат був дуже буйний. Удав ся він р. 1848-го з Кобилицев [а Кобилиця, колись за него чув, мав зраду з Угри] та і попацив нещастє. Нашу хату зруйнували, наше ґосподарство спустошили, зплїндрували. Неня утекли до зятя [а зять був уже удовець], а я пішов сьвітом блукаючи“.[2])

Сей уступ листу пояснює, що се за нещастє лучило ся в родинї Юрия р. 1848/9, але не зовсїм. Невиясненими остають ся ще слова автобіоґрафії: „Нещасний рік 1848/9 нашу фамилїю унещасливив, а нас дїтий сирот по сьвітї роздув“. Чому-ж сей рік роздув по сьвітї дїтий сирот? Коли-б навіть ввійти в положенє поета, котрий в автобіоґрафії називає Гординського батьком, то се не може відноситись до нього, бо Гординський покинув свою жінку давно перед р. 1848, а помер аж у 22 роки опісля. Мати також тодї ще своєї родини не осиротила.[3]) Осиротити міг Юрия[4]) хіба його батько Іван Коссован. Правдоподібно згинув він серед ворохобнї, яка підняла ся під той час задля Кобилицї. В кождому разї знаємо, що Іван Коссован пропав десь без вісти, бо в метриках анї сторонецьких, анї сусїдних сел не знаходимо дати його смерти. Сторонецькі люди також не тямлять, де він подїв ся.

Наколи приймемо за певний факт, що р. 1848/9 утратив Юрий свого батька, то й порозуміємо, чому в віршу друкованому р. 1867 п. з. „Туга на могилї званого мого брата М. Дутчака“ поет міг написати:

У могилї може
Як у тих арабських ночах
Усьо понахожу,
Що на сьвітї було любе:
І добриї люди,
І ненечку рідненьку
І батька голуба“.

Гординського не міг тут поет нїяким способом мати на думцї. Слова сї відносять ся до дїйсного його батька Івана Коссована, що́ тодї уже не жив. Се видно зовсїм виразно із листу Юрия до Горбаля з кінця р. 1862 [стар. ст.], де сказано: „Я до него [Дїдицького] писав як до свого батька рідненького, що го вже не маю“.[1])

На поясненє що йно наведеного уступу листу Коссованового до Горбаля треба додати, що подані в ньому факти згаджають ся з оповіданями очевидцїв тих подїй.

Брат нашого поета був правою рукою Лукіяна Кобилицї, та разом з ним їздив нераз до Чернівців в обороні інтересів мужиків супроти дїдичів. Яко письменний[2]) укладав він ті письма та мемориали, котрі Кобилиця предкладав властям у Відні; він взагалї, як кажуть мужики, був за писаря у Кобилицї.[3]) Іван Дашкевич помагав також Кобилици порозумлюватись із угорськими бунтарами, то-ж і стягнув на себе кару. Прийшло до Стороиця військо. Обступило стару хату де жив Іван Дашкевич. Видячи, що нїкуда втїкати — вилїз він на пiд, продер дах, скочив на стежку над берегом, де не було сторожі, сховнув ся з берега до Путилівки, з відси дістав ся до лїса — та зупинив ся аж на Волощинї.[4]) Військо тим часом знищило їх ґосподарство. Мати забравши троха гроший утїкла до Устя-Путилова, до о. Теодоровича [Гаврилецького], котрого жінка, сестра Юриєва тодї уже не жила.

Але мабуть на згаданих подїях ще не скінчили ся нещастя, які р. 1848/9 посипались на рідню Юрия Коссована. Мусіли там ще трафитись якісь незвичайні випадки, коли поет уриває тут своє оповіданє в листї до К. Горбаля, немов би хотів відітхнути оповівши йому згадані уже події, що́ відновили в його душі молодечі втїхи і терпіня. Переходячи на пізнїйшу добу свого житя хоче він немов узискати більше часу на описанє дальших подій, що́ лучились коло р. 1849, — і відкладає се на другий раз: „От тілько тобі сим разом оповідаю, а як не загину, то більше ще розкажу, аби моя історія не пропала. Ти не знаєш, брате, який я нещасливий!“[5])

На слїд ще одного незвичайного випадку, який міг лучитись згаданого фатального року, напроваджує нас повість Коссована: „Серце не навчити“.[6]) Повість та є характеристикою а навіть іменами деяких виведених в нїй осіб зовсїм схожа із „Любою-згубою“. Знаючи докладно, що „Любу-згубу“ треба вважати частиною автобіоґрафії поета, мусимо задля тої схожости подібно дивитись і на повість „Серце не навчити“. Можемо отже догадувати ся, що парубок Іван, се брат поета, — Одокія, се його сестра, — а мати, така сама мати, яку бачимо в „Любі-згубі“. Описана в нїй подія відбуває ся також в Сторонци, на що вказує храм на сьв. Николи.

Доки однак не зберемо фактів на потвердженє нашого здогаду, не будемо виявляти нашої думки, котра єсть поки що гіпотезою.

По нещасливому роцї 1848/9 мусїв наш поет „пiти сьвітом блукаючи“. — До того часу відносять ся по думцї д-ра Ом. Огоновського[7]) отсї слова його пісні:

Так пішов я в сьвіт широкий за кавалком хлїба;
Ах нераз я мусїв чути: цїба хлопче, цїба![8])

---

[1]) „Вѣстникъ Европы“. Девятый годъ. Томъ II. 1874., въ статьи: „Некрологъ. М. А. Максимовичъ. Его литературное и общественное значеніе“, стор. 453. — Драгоманôвъ писавъ сю статью тогдѣ, коли для украинського письменьства въ Россіи настала деяка пôльга.

[2]) „Зоря“, 1892; стор. 337, лист VI.

[3]) Мати Юрия вмерла аж р. 1864.

[4]) Поет називає в автобіоґрафії своїх сестер та брата сиротами в переконаню, що і їх батьком був Ів. Коссован.

[1]) „Зоря“, 1892; стор. 335, лист III. — Подібний натяк бачимо також в листї до К. Горбаля з 19 сїчня р. 1862: „Не жаль мені сего сьвіта, милий мій друже, вшак знаєте добре, що усе, щом любив, і що мене любило перед Богом спочиває“. [„Зоря“, 1892; стор. 334, лист I.].

[2]) М. Дашкевич давав його до школи

[3]) Розповіло згідно кількох мужиків сторонецьких, між ними П. Ч., К. Х. і О. П.

[4]) Списано по оповіданю згаданих мужиків, а кромі того і Огоновського, котрий про се довідав ея від матери нашого поета „Юзька“.

[5]) „Зоря“, 1892; стор. 337, лист VI.

[6]) „Вечерницѣ“, 1863; ч. 8, 9.

[7]) „Исторія рускои литературы“. II., 2., стор. 618.

[8]) „Поезіи Іосифа Федьковича“, ч. I., стор. 3. — До того самого часу відносить ся ще оден натик. В листї до Д. Танячкевича читаємо: „Але і урадували мене ваші книжечки! а найдужше невільник, та й українські сьпіванки: Гей, гей! та виріс в наймах в неволї, та не знав я долї нїколи! Та гей же!“ Як єм сї слова читав, то аж ми кров з серця потекла“. [„Товариш“, стор. 112]. Місце се української пісні два рази цитує поет у тому-ж листї. [ibid., стор. 114]. Поет мабуть пригадав собі, як то, коли він ще був дома, Гординський побивав його, так, що він не могучи навернутись до дому виріс між чужими людьми, розумієсь не в гаразді; ще більше мусїли прийти поетови на думку прикрі спомини житя свого на еміґрації; в українській пісні знайшов поет відгомін свого власного колишнього горя.

По катастрофі з р. 1848/9 утік поет до Чернівців, а відтам повандрував з інжінїром Чунтуляком[1]) як його писарук і прислужник[2]) на Волощину.

З автобіоґрафії Юрия та з його розмови із Т. Реваковичем[3]) виходить, що він відшукав у Яссах свого брата Івана, ґо́ був там лїтоґрафом.[4]) Мав також поет служити у богатої боярки Бранкованїци.

Докладнїйші однак відносини про побут Юрия на Волощинї можна знайти в листї маляра Рудольфа Роткеля, писаному до проф. д-ра Ст. Смаля-Стоцького.[5]) Се той сам маляр Р., про котрого говорить поет в автобіоґрафії, що він „обізнав його не лишень з мовою і поезиєю нїмецькою, але і з поезиєю іспанською". З його то листу довідуємо ся, що Юрий Коссован був на практиці у інжінїра Чунтуляка, щó мешкав в місті Нямц. Вскорі однак покинув Юрий свого пана і учителя, а вступив на практику до аптики, до шваґра Р. Роткеля. Тут і познакомив ся сей маляр з нашим поетом. Знакомство се відносить ся до р. 1851. Хоть Коссован не був товариським, і його всї не любили, то Роткель добачивши в ньому чоловіка незвичайного, ввійшов з ним у близші взносини, котрі скоро перемінились у правдиву дружбу. Видячи у Юрия велику охоту до науки і незвичайний талант, познакомив його близше із нїмецькою лїтературою, та в своїх розмовах старав ся розвинути сьвітогляд талановитого молодця. Під благодатним впливом сего артиста, перенятого великою любовю до штуки та науки, зачав Юрий також пробувати свого таланту, а першим його твором була „Ода до краси", написана нїмецькою мовою.

Позаяк аптикар, у котрого практикував Юрий, був недобрим чоловіком, скупим та нелюдяним, покинув його наш поет. І спомини Р. Роткеля уривають ся на сьому місцї: він уже більше з Юрієм не бачив ся.

Року 1852-го видимо нашого поета вже в війську. В серпнї р. 1852-го ви́дано його австрійським військовим властям, котрі вписали його в рекрути під іменем „Юрий Гординський де Федькович".

До початку військової служби Юрия Коссована відносить ся повістка „Сафат Зїнич", щó містить в собі кілька виразних автобіоґрафічних рисів: „Я собі вже нераз отак сижу, та гадаю: як тото, бідний сьвіте, деякого сердешнього некрута бють, да глузують при тій науцї, а мене було і пальцем нїхто не кине, не то що. Але бо я і брався швидко до тої муштри! Було капраль що менї нї покаже, а я вже так і вдав. А пан майор наш і розсудили: Тобі, кажуть, не при вербицирцї маятись; скоро по обрихтунку підеш до полку. От і пішов".[6])

До того самого часу відносить ся і повість „Штефан Славич".[7]) Про виразний автобіоґрафічний характер тої повісти сьвідчить се, що поет виразно називає себе „Юрієм Федьковичом".[8])

„Мене остригли в осени [р. 1852]. Більше як пів року служив я при вербицирцї в Чернівцях, доки мене займили в Ардал. Не діждав би я був, нї той Ардал видїти, нї тоті цїсарські доріженьки бити!"

Юрия любила старшина військова. Особливо прихильний був до нього оден „оберлейтман", щó провадив їх до Ардалу. Скоро ми рушили зі стациї — пише поет — він зараз і кричить: А де мій Гуцулячок, де?

— Гир! пане оберлейтман.

— А чому гир, чому не гір? — питає бувало.

— Або тото не однако, пане оберлейтман, чи так, чи так гаркати?

Він у сьміх.

— А-ну засьпівай! — каже.

— Сьогодня більше не можу, пане оберлейтман!

— А то чому би не міг?

— Захрип, пане оберлейтман.

Він знов у сьміх; а відтак кричить на свого профатина:

— Міхал: а дай-но там серце тому Гуцулови що поснїдати. Ну, а тепер сьпівай, або грошї вертай!

— А я відки грошї маю, пане оберлейтман? Доки оце стояли на Рошоші по кватирях — то все перепадало по копійчинї від дївчат. коби здоровенькі, а тепер і те урвало ся. Не всїгди в середу Петра.

— Та ти, пташку, і тепер не гинеш з голоду, — стали декотрі з ряду обзивати ся.

— А не гину! а ви коби знали, що я сьогодня навіть і не курив.

Пан оберлейтман наш зараз і виймають капчук з тютюном, та й дають менї повну жменю.

— Ну, а тепер же сьпівай!

Я зараз заведу якої там, що він любив, а дуже він наші сьпіванки любив. Дві чи три навіть собі написав, так йому були уподобали ся. Отак зайшли ми поволи до Турди, де моя компанія стояла.[1]

Тут дістав ся Юрий під дуже доброго капраля, щó був родом із Галичини.

— Ти звідки? — став він його питати.

— Я з Сторонця, пане капраль, з Буковини, коли знаєте.

— З Сторонця? Де тото той Сторонець, що я його не знаю?

— Ледви й знати мете, пане капраль, бо се дуже далеко на Гуцулах.

— А як ти називаєш ся? — став далі допитувати.

— Так і так, — кажу я йому.

— Якесь не просте імя — чи не попович?

— С нашого роду богато й попами, пане капраль, але я не туди; я собі так, простий, одної вдовицї син.[2])

Юрия любила, як бачимо, старшина, а ще більше товариші.[3]) Найбільшу прихильність з'єднувало йому те, що він умів незвичайне число сьпіванок.

„Моя старша сестра" — пише Коссован в автобіоґрафії[4]) — „знала незраховані казки і пісні руcько-народні, а же ми ся обоє так дуже любили, то я хлопчиком бувши разу-раз при нїй забавляв ся, і всї такі сьпіванки і казки попереймав. Не гадала певно моя сестричка тодї, що тоті сьпіванки і казки мене не од одного бука і не од одної зневаги заступя; але то прецї так було, бо мене мої камратя, самі буковинські і чортківські молодцї, за мої сьпіванки і казки так бувало любили, що би того були розщипали, хто би менї згордне слово був сказав. Здавало ся, що з тими піснями і казками душечка моєї сестри яко благий ангел-хранитель мою скраю од горя заступала. Ще сьогодня нагадую собі ті любі вечери, коли бувало під касарнев в сьвітлї лу́ни мене братя

[1]) Про се довідуємось із листу Р. Роткеля до проф. д-ра Ст. Смаля-Стоцького.

[2]) Порівн. Ів. Франка студию в „Правдї", 1889; стор. 132.

[3]) „Зоря", 1888; стор. 35.

[4]) Опісля мав він забагатїти, зволошитись. та прозватись „Ґріґорій Атані" [Т. Реваковіч, ibid.].

[5]) Р. Роткель, мешкаючи в Великополї, коло Янова, в Галичинї, написав був два письма до проф. д-ра Ст. Смаль-Стоцького: оден в часї повілею буковинського поета р. 1886, а другий р. 1888.

[6]) „Повісті", стор. 49.

[7]) „Вечерницї", 1863; ч. 13—16.

[8]) ibid., 1863; стор. 101. 120, і др.

[1]) „Вечерницї", 1863; стор. 100.

[2]) Сї слова вказують на мужицкий рід поета. На автобіоґрафічне значінє сеї повісти згадують кромі цїлої тої основи ще і отсї місця: „А хто буде, каже капраль, з Фельковичом за товарища?" [„Вечерницї", стор. 101. Порівн. також стор. 120].

[3]) Тут оповідає поет ось яку пригоду із свого військового житя: Юрия лучила сердечна дружба із сторонецьким легіньом Славичом, товаришом його молодих лїт. Оден за одним у огонь скочив би. Коли Славича піймали яко дезертира, то Юрий не могучи перенести своєї журби аж упив ся: „Волію я буки брати, як маю дивити ся на кару свого товариша". „Ще на брамі" — пише Коссован — „перейшов мене капраль Крімер, а се знаєте був „від наше вірех".

— Стій ніроко! — крикнув.

— А ти пяне. га? Свиня ти дай Боже!

— З свині чую, пане капраль, послушне!

— Ґвалт, патроль, супротинация! — кричить Крімер: — злодїй, оцришок, беріть його! — каже менї, що я свиня!

Вбігають пан капраль Крук

— Ади, Крук, ади! — каже Крімер: — бери його зараз собі до арешту!

Пан капраль так і осердили ся. — Та я його до арешту дам, кажуть, — але ти не називай мої люди свиньми, ти хапителю вонячий, ти цибулянику!

Більше нїчо йому пан капраль не казали, але взяли мене, та й завели на вахцимру; а тодї були пан капраль Українець на вартї, таки з нашого цугу.

— Диви ся, Українче-брате, — стали вони показувати, — най виспить ся, але не мельдуй нїкому нїщо, я хочу, аби тото тихо було.

[4]) „Повісті". Пер. слово. III—IV. [„Вечерницї", 1863; стор. 126].

обсядуть, а я їм сьпіваю, аж не одному часом сльози лицем котили ся". Подібну сцену описує Коссован у своїй повістці п. з. „Буковинська пісня", де він і наводить одну із тих прегарних пісень. Пісня ся, „про кохання, та як то годі любої дівчини забути" [1]) зачинаєсь ось як:

Гей піду-ж бо я, гей піду-ж бо я
То в гору, то в долину,
Ой найду-ж бо я, ой найду-ж бо я
То рожу, то калину.

Оповідаючи в тій самій повісточці відповідну до змісту пісні пригоду, яка лучилась його товаришови, малює нам Юрий образок із свого житя і участи в війні італійській р. 1859. Оповіданє веде він відповідно до сьвітогляду простого жовнїра-мужика, [хоть тоді був уже фельдфеблем, а опісля того-ж року офіцером]. [Далї буде].

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР.

[Конець.]

І це не одні малі трупи, а й великі. На пр. торік один з трупи д. Грицая страшенно здивував ся, як йому сказали, що „Мартина Борулю" і „Сто тисяч" можна мати надрукованими і показали їх в „Зорі"; він давав ранїйш 10 карбованців тілько за те, щоб йому сказали де можна добути й переписати „Борулю". Як найдеть ся в усїх українських трупах чоловік 10 людий хоч як ідейних, що́ знають про істнуванє літератури, стежуть за часописями, то й слава Богу! але ці люди так пороскидані між трупами і так поводять ся, що майже нїякого впливу не мають на загальний стан діла. Решта зовсїм нїяких стосунків з літературою не має і прямо дивуєть ся кожній книжці українсько-руській. Одна наша знайома показала не далї як цїм літом в одній з більших труп Франкове „В потї чола". Вся трупа страшенно здивувалась, взяли в руки, крутили, крутили, але, сором сказати, не зуміли навіть прочитати нїчого і попрохали, щоб вона їм прочитала, а вони послухають що воно таке; та дарма тілько слухали: скілько не силкувались, скілько не наставляли уха, — не розібрали нї одного слова. Хай уже це Франкове може, скажуть, „В потї чола" так їм не зрозуміле тим, що мова Франкова відрізняєть ся від української — так нї-ж, бо наші артисти, так само, як Франка, не розуміють і української, народньої мови. Як це не дивно, але воно так. Вони знають такі звичайні, щоденні вирази, як на пр.: „Хочу їсти", „Піду гуляти" і т. и., а щоб справдї знать мову — цього далеко нема. Є такі навіть, що зовсїм не розуміють балачки нашого мужика: цїм літом один артист дивував ся, „як чудно балакають „хахли"; як забалака, то нїчого не второпаєшь, що він каже". Це власні слова українського артиста [тілько що сказані вони були звичайно не в рідній мові]. І такій випадок не виняток — далеко нї, з ним ми здибуємось в наших трупах на кожному кроцї. Певно можна сказати, що з усїх труп дуже, дуже невиличка скількість людий уміє балакати по українському та й то не цілком, а тілько про звичайні речі, як же дійшло до чого, що не входить в наші щоденні розмови, то вже наші й назад, зараз і треба тягти на поміч иншу мову. Всї наші артисти нїби підрядили ся довести, що нашою мовою, не можна здовольнитись і не можна балакаючи по українському не звертати ся раз-у-раз до иншої. Не так шкода було-б, як би це радили які небудь там, зовсїм не значні, десятирядні члени труп, а то це роблять найкрасщі люди, що́ стоять на чолї найбільших товариств драматичних. Ви можете скілько хочете бути разом з артистами, ходити на репетиції і не почуєте українського слова, окрім тих, що артист повинен казати, як дієва особа якої небудь драми або що. Цїм літком у Харкові були дві трупи. — Деркача і Кропивницького і не одна не балака й трохи по українському, а обидві з більших труп. За увесь час тілько в трупі д. Кропивницького доводилось нам бачити одну артистку і артиста, котрі инодї балакали таки справдї по своєму і між собою, так що видно наша мова у їх має право рівне з другими. Але це просто виняток: всї остатні, бачиш, одягнені в українське убранє, стьонжки як жар горять, просто оддаліка аж серце радіє і рветь ся до їх, та красще не потурати йому і не підходити до цїх нїби то Українців, бо у їх тілько і українського, що стьонжка... А на репитициях так таки, опріч того, що написано в пєсї, не почуєш нїчого по нашому. Нам довело ся балакати з одним Галичанином, що перед 3-ма роками приїхав на Україну і вступив артистом до однієї з наших труп. Метою його, як він казав, між иншим було вивчити ся української мови, але він приїхавши сюди був дуже збентежений і здивований тим, що в трупі зовсїм не вміють балакати по українському.

А цїкаво, як ці знавці мови удадуть ся до фільольогії і почнуть виправляти один у другого мову! Прямо диво та й годі! Нам довело ся бути свідком такого випадку. На репетиції один з артистів замісць того, щоб, як вимагає роля, сказати: „Та то вони там жартують" — сказав: „Та то вони там бавлять ся". Другий спинив його, що в пєсї написано не „бавлять ся", а „жартують", на це перший відповів, що він не зна такого українського слова „жартують", а зна „бавлять ся". Счинила ся суперечка; один каже є „жартувати", бо в пєсї написано, а другий, що це не українське слово. На щастє найшов ся в трупі один знавець мови і вияснив, що тут „бавить ся" казати не можна: воно не підходить, — що „бавить ся" відповідає росийському „забавлять ся", що „жартувати" теж ужити не можна, бо хоч воно і відповіда росийському „шутіть", але-ж це слово польске і Українцї його не вживають, а треба тут сказать „шуткувати" котре є щиро українським словом і визнача в нашій мові те, що в московській слово „шутіть". На цьому й поклали. От які у нас трупи! Добре ще, як який дома вивчить те, що йому треба казати на сценї, як забалака на конови, то, їй-же Богу, сором слухати. Перш, що на́голоси геть чисто понївечені, а в-друге балакають з такою вимовою, нїби який чужоземець, що тільки що вивчив ся по нашому. Нїмці, що́ живуть на Вкраїні, балакають далеко красще багатьох з наших артистів. І нїхто з трупи не помічає цїх хиб мови, а всї зовсїм, непохитно певні, що вони прямо що ідеально знають українську мову і з такою пихою та принижуючим тебе почуттєм власної поваги, гляне на тебе, як ти виправиш йому помилку, що в-друге вже не зважиш ся на це. Прикладів такого нївечення мови можна навести безліч, для цього не можна прямо з початку і до краю занотувати цілі ролї виконані нашими артистами.

Вони й трохи не збентежують ся, їм навіть і на думку не спада, що треба їм простудиовати мову народню і взагалї нарід, вони зовсїм не вважають цього за потрібне. Вони не то що не перейняли ся духом народнїм в виконанні народніх типів, не то, що не розуміють внутрішнього, духового життя мужика, не помітили його рисів! а зовсїм таки мабуть і не бачили його нїколи. Виконують вони який народній тип зовсїм так, як би виконували який тип і з других станів, у їх нема нї звички, нї вдачі — нїчого нема народнього. Артист поводить ся на сценї нї дать-нї взять який сальоновий кавалєр і монольоґи так каже, і руками розводить, і до серця їх притискує, і за волосє хапаєть ся, і до неба руки підіймає, і вклоняєть ся схиляючи ввічливо і з повагою на бік голову — ну зовсїм так, як кавалєр, так і дожидаєш, що от-от пристукне закаблуками та подасть бубличком дівчинї руку. Як би артисти та артистки не були одягнені в українське убранє, то нї за що не пізнав би, що вони ведуть пєсу з народнього життя. Як і є у нас артисти, котрих справдї можна так назвати, що це все з старих, що колись придбали такої гучної слави нашому театрови, а про других всїх шкода й балакати! Це здебільшого не артисти українські, а глум з їх, це не театр український, а прямо глузуванє з його! І справдї таки глузуванє, бо є й артисти, що справдї таки глузують з українського театру і взагалї з усього українського — є кажу такі та ще й багато! Ми власними ухами чули, як одна артистка і не з остатніх, а з виконуючих головні ролї, скаржилась, що в цьому „малорусскому" театрі нема нї штуки, нї життя — нїчого, що артистови нема де виявити свій талан [котрого у цієї добродійки бракує так, як ґаві павячого піря], нема де вільно дихнути між цїм мужип-

[1]) „Повісті", стор. 57.

твом, нема на чому відпочити, нема нічого такого на чому можна-б зупинитись люблячим оком. Що, каже далі наша артистка, воно і нічого, як між російськими пєсами та инколи заграти який український водевіль, тоді можна навіть, каже і з приємністю подивитись на його, а як же день-у-день та все одно і те-ж, як от вони, все ті-ж ні на що не здатні, нудні, українські пєси, то ніяка мука не може з цім зрівнатись, можна пропасти з нудьги! Це цілком слова артистки.. Скажуть, що це одна може так дума. Ні, не одна, бо її оточала і чула половина трупи і ніхто не суперечав ся, всі спочували їй, у всіх на обличчях було написано що: „От бачите, які ми бідні, як наші талани гинуть і які ми приймаємо муки!“ Всі пєси українські, по розмовам цих добродіїв, шага не варті, бо в їх усе якісь мужики з своїми мужичими звичаями і своїм мізерним життєм; як то і є яка пєса гарна, то це одна тілько — і знаєте яка? Хоч умріть не вгадаєте...— „Кара Божа“!... Їй-же Богу не поймуть віри, а воно так — це казано нашими шановними артистами прилюдно. А знаєте чому „Кара Божа“ є найкращою пєсою в нашому репертуарі? Теж хоч умріть не догадаєтесь! Тому, як кажуть наші артисти, що в їй нема стілько мужицтва, як у других, а маємо діло з полковником, що автор веде нас в будинок цього полковника на шляхетський баль, звичайно не схожий на народні вечерниці, що так не сподобались артистам; що в пєсі балакають не про мужичі речі, а про панські, залицяють ся пани, танцюють те-ж пани та ще й панського танця. От через що „Кара Божа“ найкрасща пєса! Бідні наші мужичі пєси! Бідні наші мужичі автори! А що вже нашим народнім убранням, то он як достаєть ся від цих добродіїв, а надто артистки! І погані жіночі та дівочі убрання, і смаку ніякого в їх нема, і стану свого в їх не можна показати, вся ґрація постаті завдячаючи їм нищить ся, і розмаїтости їм бракує і, Господи, послухавши їх тілько дивуєш ся як це наші дівчата та жіноцтво і досі не покинули такого поганого невковирного убрання!

І оце ті, що мають робити вплив на загал, учити його, що мають росповсюджувати ідеї культурно-национального відродження України! Який вплив на национальне почуттє чоловіка може зробити оттака трупа, що сама ні слова не вміє по українському, що ніколи не чула ні про які книжки українські, ні про який рух український — мало того, що глузує з українського, що, замість праці, глузувала-б і з цього руху, як з неможливої і нікчемної нісенітниці, як би тілько знала про його істнуваннє. Яке вражінне може зробити на людий така трупа? Яке бажаннє праці може викликати її приклад? Не дивно, що вони тілько відвертають людий від себе; иншого наслідку і сподіватись не можна було. Бо і справді, чоловік побачивши трупу з радістю біжить до неї, думаючи найти рідних людий, біжить до їх, як до братів радіючи, що от таки є Українці та ще й роблять таке гучне діло. І що-ж він находить? Візьмемо найкращий випадок — хай він здибав ся з трупою, що не глузує з українського, а хай артисти лічать себе Українцями. Що-ж тоді? Що-ж він побачить? Сумно і казати! Побачить, що це зібрались люди без усяких замірів працювати на рідному ґрунті, без усяких ідейних змагань, а прямо так, тим, що український театр пішов в моду, що він дає більш гроший. Побачить, що ці люди не мають ніякого знаку українства починаючи від переконань і до щоденного життя, що більшість їх пішла не далеко від „Листів до любезних земляків“. Побачить цей чоловік, що не то що вони не пропаґують ділом ідеї, не те що вони не є її прикладом, а що їм ніколи вона і в голову не приходила, що трупою керують зовсім другі прямування, немаючиї нічого спільного з українством і ідеєю, що трупа навіть дивуєть ся і неймовірно погляда на тебе, як що ти скажеш їй про национальний рух. От що побачить в нашій трупі цей чоловік і звичайно єму нічого більш не залишаєть ся, як піти собі геть від цієї трупи з здавленим від жалю і суму серцем. Добре, як чоловік цей ранійш знав про нашу літературу і взагалі був знайомий з сучасним рухом, то на цьому і залишить ся; далеко гірше виходить, як що він цього нічого не знав і прямо, завдячаючи почуттю, кинув ся до трупи, бачучи в їй виразника сучасної ідеї українства, з таким чоловіком, кажу, виходить далеко гірше — він просто зневірюєть ся в цій ідеї... — Таких прикладів багато. У нас велике число людий з середньою осьвітою, велике число ґімназиястів, котрі розгорнули ся до того, що вже почувають потребу якогось діла, їх мозок ворушить ся, але ще ні до чого сталого не дійшов, не знайшли ще вони такого діла, на котре-б поклали свою працю і зробили його метою свого життя. У їх у всіх істнують национальні почуття, потяги до рідного, але все це не сьвідоме, не передумане і от тут їм треба тілько показати живе діло, роскрити їм очи і ми мали-б щирих робітників на рідній ниві; треба тілько дати їм напрямок, підштовхнути їх, щоб вони самі пішли вже далі і свої несьвідомі почуття і потяги виробили в сталі переконання, на міцних, наукою підтримуваних підвалинах. Багато-ж же з цих людий так просто і на долину не спада, що можна працювати для рідного краю, бо літератури не знають, з дїячами не знайомі, а від наших „філів“ нічогісінько ніколи не почуєш, та й ховають ся вони так, що шукати їх треба днем та ще й з огнем, а не то щоб сами вони кидались у вічи і були прикладом. От тут театр, як такий дїяч, що завжди у всіх на оці і міг би, як би він був справді дїячем, дати несчисленні, користні наслідки свого істнування; кожен побут трупи в якому місті все давав би нові і нові сили для громадської праці. При сучасному-ж стані театру коть ся у нас зовсім інакше; всі такі люди нічого не находять в наших трупах, трупи їм не дають навіть натяку на те, що може бути яка ідейна праця і от такій чоловік не зупинившись тут і трохи іде далі і звичайно, находить жадане діло, пристаючи до радикалів або соціяльістів. Бо показати шлях до рідної ідеї — нікому, а таких, що сами до неї дійшли не багато та й важко це, як що дня, що годинн соціяльісти турчать в вухо про свої нібито „обще-человѣческія“ ідеї та про якісь нібито „космополітичні“ змагання; а це все такі привабливі слова! Багато могли-б вплинути трупи на згаданих людий, бо людий цих багато і жадоба рідного у їх велика. Памятаю, як я був в реальній школі і також всі ми були на розпуттї, завитала до нас одна з трун. Господи: що між нами робилось, ми прямо молили ся на артистів, ми всі рвали ся до їх, між нами розійшло ся, що в трупі ніколи не почуєш ніякої мови окрім рідної, що артисти інакше не хотять балакати, що у їх скрізь повно наших українських книжок і т. п., і г. п., але директор, та й спасибі йому, заборонив нам ходити до їх за лаштунки і ми не могли довідатись, що все це безпідставні вигадки, а так і залишили ся з своїми мріями і, завдячаючи цьому та ще одному учителеви, що замість лекцій зробив тоді перекази і критичний огляд пєс, що выставляла трупа, учні з Українців назавжди вже і залишили ся Українцями.

А скілько оттак по малих містах могли-б зробити трупи! Скілько по таких містах, як Прилуки, Золотоноши, Лудни, куди теперь їздять трупи можна-б придбати щирих робітників, як би можна привернути діло, як би трупи були разом і живим словом! Щоб зрозуміти це, треба бачити як мешканець таких непописованих зовсім міст, або селянин дивить ся на українську пєсу, як у його очи блищать, як він побачить своє, рідне, як у його сльози тремтять на очах дивлячись на події на конови — він бачить своє, воно єму припада до самого серця і так припада, що сльози витискує на очи. Але цей чоловік потім подивившись на артистів близше, бачить що це нічого більш, як панська іграшка, що не не рідні йому люди, що люблять його і його життє, а такі-ж, як і другі пани передражнюють його щоб або покепкувати, або так прямо погратн ся. Зараз у його зникають всі викликані почуття і він знов замикаєть ся сам в собі.

І наші артисти не то що не хотять, а прямо, як я казав, вони на такому ступіні розгорненности, що їм і на думку не спада інакший лад театру. Страшенна, пригноблююча більшість артистів не мають ні одної ідеї, ні одна хоч трохи ідейна думка не проблискує у їх. Це прямо люди набрані, як кажуть, з улиці, котрі вступили до української трупи, щоб тілько притулитись куди, або щоб в українській трупі заробити більше гроший. Більшість артистів — люди без усякої розгорненности, без усякої осьвіти, тілько що вміють читати, а є навіть такі, що й того не вміють; не йметь ся віри, але це правда! Яких же ідейних заходів сподіватись від таких добродіїв! Щоб змалювати наших артистів і їхнє життє, до-

сить такого приказу: Артисти однієї трупи [з більших труп] длятого, щоб як небудь прогаяти вільний від репетицій і вистав час, пригадали таку забавку. Встромляють в землю паличку, в верхній кінець її встромляють руба конійку і вся трупа, відійшовши на кілька кроків, по черзі збивають цю конійку другою паличкою; хто збив, той бере її собі. Скажуть, що ми не маємо ніякого права втручати ся в приватні справи, що це вже занадто, але, люди добрі, це робить ся не ховаючись зовсім, це робить ся прилюдно, так що зовсім не є якою потайною, а кожен хто хоче може це бачити і навіть може прийняти участь в забавці. Це наші артисти звуть „вольною жизню художейнїка“; от так житіє, от так артисти! Чого дожидати від людий, що не найшли інакшого способу розважити себе в часи вільні від обовязкової праці? Що мужуть дати нам ці, збиваючі конійки, артисти?

Такими людьми повні наші трупи. І не дивно: тепер тілько аби охотів вступити до української трупи, хоч би ти зроду не бачив Українця, хоч би ти не знав ні слова по українському — нічого, зараз всякого приймають! У нас щоб бути артистом, не треба ніякого цензу — треба тілько щоб завжди під руками було народу на скілько хоч труп, бо інакше, при сучасних обставинах і не можна. З того, часу як наші перші артисти почали гризти ся, це так увійшло в моду, що то не український артист хто не грив ся з другими. Це стало такою прикметою нашого театру, що навіть уже приказка складаєть ся: „Гризуть ся як українські артисти“. У нас тепер, як тілько артист вивчив ся казати 2—3 слова по українському, зараз має за обовязок перелаятись зі всіма і скласти свою власну трупу. В такі трупи беруть кого попало від артиста не вимагаєть ся нічого більш опріч бажання вступить до української трупи, він може навіть не уявляти собі що то за Україна і що то справді за театр такий — український. З свого боку артисти не вступають зовсім не тому, що справді його тягне на українську сцену, що він любить Україну чи що — ні, таких у нас зовсім мало. Наші артисти обирають собі українську сцену тим, що загал більше цікавить ся нашим театром, любить його і завдячаючи цьому, українські артисти завжди мають надію на забезпечене істнуваннє; окрім того користь, яку мали наші перші, великі трупи, приваблює багато народу; все сподіваються ся, що „От може-ж таки і я видам ся таким артистом, що й мені перепаде дещиця“. От які підставки такого скорого і такого великого намноженія труп. Можна-ж бачити яких артистів ми можемо мати з такими умовами, якої осьвіти можемо шукати поміж ними і яких таланів можемо сподіватись! Загал теж давно вже побачив, що це за трупи і вже далеко не з такою як ранійше прихільностю дивить ся на наш театр. Допрацювали ся таки! Не кажу про ці трупи, що як печериці після дощу вибухли за остатні часи, а навіть і великі наші трупи ні одна не користуєть ся такою прихільністю, як колись. Ті-ж самі артисти, що й ранійш, та вже далеко нема їм тих гучних, невинних, прямо несамовитих оплесків, якими що дня витала їх молодіж. Бо такій артист тепер як і єсть в трупі, то тілько один, а одна ластівка весни не робить; та й молодіж уже пішла далі ніж ці артисти; молодіж, котру вони ранійш задовольняли, тепер вимагає у їх більшого. І от тут бачучи, що як кажуть, уриваєть ся бас, починають хоч штучно затягати до себе публіку, то заборонами другим виставляти свої твори, то реклямами, а навіть доходять і до такого шахрайства, як д. Райський, що почав дурити на оголошенях людий, ніби то його пєса одержала в Галичині першу премію. Він думав, що Галичина така надзвичайна, дивовижна річ, що тілько він один якийсь несподіваним робом довідав ся про неї, а що остатнім звичайним людям і на думку не спада, що десь там на краю сьвіта она істнує. Сердега сподівав ся що всі ці, приголомшені його величністю, люди так зараз і впадуть йому до ніг, перед йото ґеніїем, котрий навіть десь, у якійсь Галичині відібрав першу премію. Такі випадки тілько виразно показують стан розгорненности наших артистів.

Нема у нас українського театру — нема зовсім; маємо ми українські пєси, але трупи, що виставляють ці пєси не українські — української-ж нема у нас ні одної, прямо таки — ні одної. А скілько ми цім губимо! Що як би справжня трупа з справжнім, сьвідомим напрямком, трупа з сталими переконанями, що як би така трупа поїхала по Україні і в великі міста, і в такі як Лубни. Прилуки то що? Що як би така трупа склала ся і розпочала працю! Певно, певнісінько, що за один рік вона користи дасть далеко більше ніж всі наші сучасні трупи за 10 років. А невже вся Україна не може дати хоч однієї такої трупи? Можна-б було обібрати кілько чоловік з сучасних московсько-українських труп, справді таки Українців [їх хоч і дуже мало пороскидано між трупами, але все-ж маю надію, хоч трохи є] та закликавши ще з нашої, уже істнуючої, української інтеліґенції кілько охочих людий і скласти таким робом товариство, хоч на перший раз і не дуже численне, то за те гарне — щоб воно і мовою і ідеями і щоденним життєм було справді таки українським, та й поїхати з таким товариством по Україні. Скілько-б воно дало користи! І загал з далеко більшою прихильністю дивив ся-б на його, ніж на сучасні трупи, поважав би його і певно давав би йому перше місце, підтримував би його. І не важко, зовсім не важко зробити це діло — треба тілько трохи потурбуватись, а за те які великі наслідки ми зараз же мали-б, який великий, користний вплив не днями, а годинами робило-б таке товариство.

Микола Ярченко.

ІВАН МАНЖУРА.

[Посмертна оповістка].

3. (15.) мая марта с. р. умер в Катеринославі, безвістно[1]) у больниці, значний і видний наш сучасний етноґраф — Іван Манжура.

Записи Ів. М—ри часто подибують ся в красних етноґрафічних виданнях і збірках 70-их і 80-их років. Велику частину свого етноґрафічного українського материялу передав він в 70-их рр. „Юго-Западному отдѣлу Географическаго Общества“, котрий по розвязаню відділу, видав проф. М. Драгоманів в „Малорусскихъ народныхъ преданіяхъ и разсказахъ“ і в „Політичних піснях украйінського народу“. В 80-их рр. великий материял [пісні і казки] передав Ів. М—ра харківському „Историко-филологическому Обществу“, котре видало головну частину — казки, анекдоти і т. п.,[2]) а приготовляє до друку збірку пісень. Окрім сего, менші материяли були надруковані в „Кіевской Старинѣ“,[3]) „Этнограф. Обозрѣніи“, „Живой Старинѣ“, „Степи“ и „Екатеринославскомъ Юбилейномъ Листкѣ“. Взагалї взявши материяли, зібрані Ів. М—рою, творять дуже коштовний вклад в науку. Наукове значінне сего материялу виявляє ся не тільки его скількостию, але також прегарними внутрішними прикметами, докладностию записів і задержанням дрібних фактичних детайлїв. Вартість етноґрафічних записів Ів. М—ри підносить дуже добре знанне української мови і розуміннє артистичних красот єї, що особливо ярко виявилось в малій збірці его оріґінальних стихотворів „Степови співы та думы“. Покійний проф. Ол. Потебня високо ставив Ів. М—ру як етноґрафа і як поета. Він редаґував его збірку казок коли вона друковалась в III. томі „Сборника харьк. историко-филол. общества“ і видав „Степови думы“. В 1891 р. „Общество любителей естеств. антроп. и этнографіи“ при московськім університеті вибрало Ів. М—ру в дійстні члени з огляду на его заслуги в збиранню етноґрафічних материялів. Про останню працю покійного [„Сборникъ сказокъ...“] були прихильні рецензії в „Этногр. Обозрѣніи“ і в журналах „Wisła“ та „Revue des traditions populaires“.

[1]) Редакция „Зорі“ одержала сю сумну вістку від шан. земляка Ол. Льв. М—ого доперва при кінці липня с. р.

[2]) „Сказки, пословицы и т. п., зап. въ екатеринославской и харьковской губерніяхъ“ 1890 р.; в окремих відтисках [всього 200 прим.] 194 + 7 стор. 8°. Гл. критичну замітку М. Комара в „Зорі“ 1890 на стор. 287.

[3]) „Нѣсколько малорусскихъ разсказовъ о богатыряхъ и богатырскихъ коняхъ“ [1888, VIII, 50—53], „Малорусская легенда о Петровомъ батогѣ“ [1889, IX, 763—765], „Къ вопросу о кумовствѣ“ [1890, I, 124—125], „О повѣряхъ малороссовъ объ ужѣ, сосущемъ корову“ [1890, IV, 161—162].

Іван Іванович Манжура родив ся в Харкові, в році 1851-ім. Родинні обставини не впливали користно на хід єго розвою. По своїм батьку унаслідував слабовиту вдачу, котра не дозволила єму забезпечити собі вигідне життє та придбати внутрішне вдоволенне. В поезиях „Старий музика“, „Босяцька пісня“, а особливе в стихотворі „Незвичайний“ ярко прозирають автобіоґрафічні риси. Первістну осьвіту одержав в 2 харківській ґімназиї. Вийшовши з 5-ої кляси, записав ся він у ветеринарний інститут, але невдовзї покинув інститут і в 1870—1871 рр. поселив ся у свого товариша з ґімназиї І. А. С., в єго маєтности в катеринославській ґуб. З тої пори, первістно при підмозї С., почались етноґрафічні екскурзиї Ів. М—ри по ґуберніях катеринославській і харківській. Покійний увійшов в саму глубину людового життя, проживав в селянських хатах та в пасїках і таким способом зближаючись тїсно до люду придбав собі те тонке і докладне знанне єго життя, мови, зверхного побуту, котре виявляє ся в єго етноґрафічних записях і „Степових думах“. При кінцї 70-их рр. придбав собі відповідно більшу маєтність і жив найбільше в Катеринославі. Живої звязи з українським людом Ів. М—ра не переривав, і до самої майже смерти, при вельми некористних условинах власного життя, він збирав етноґрафічні матеріяли, чого доказом єго замітки в „Кіев. Старинѣ“, „Этногр. Обозр.“ і „Живой Старинѣ“ в 1891 і 1892 рр.

Ів. М—ра писав, як сказано, оріґінальні поезиї, а також перекладав стихотвори чужих авторів. Частина їх була друкована то під власним іменем, то під прибраним [„Іван Калїчка“] в „Зорі“ і окремо [Степови співы та думы]. Критика одначе [в „Кіев. Стар.“ і в „Зорі“] привитала їх остро і неприхильно.[1])

Вічна покійникови память і земля єму пером![2])

ЛЇТЕРАТУРА.

Твори А. Кримського. В Коломиї друкує ся збірка творів А. Кримського, котра складати меть ся найменше з 12 аркушів. Досї надруковано оповіданя: „Батьківське право“, „Істория одної подорожі“ і „Та хто-ж тут справдї винен?“ [з житя міщан у Київщинї], — а увійдуть ще: довше оповіданє „Перші дебюти одного радикала“, далї „Націоналїстичний Іван Купайло“, „Нерви“ і „В народ“. Збірка вийде при кінцї сього року.

Дрібні вістки. Друк творів Т. Зїньківського у Львові вже кінчить ся і вони небавом появлять ся в продажі. — З книжок для шкіл людових надруковано досї [правописню фонетичною] „Буквар“ і „Вправи нїмецкі“, а друкує ся „Руска граматика“; рівночасно друкують ся учебники ґімназияльні: „Читанка нїмецка“. „Взори поезиї і прози“ і „Руска читанка для 7-ої кл.“. — Цензура дозволила друковати рукописи: „Як треба жити та инчі оповідання“ З. Г. Р—ої і „Брат за брата“ Семена Гордїєнка; обидві рукописи купив московський книгар Губанов і видасть їх у вересні. — „Рижскій Вѣстникъ“ надруковав у московському перекладї деякі оповіданя з Франкового „В потї чола“. — Журнал „Русское Богатство“ в липневій книжцї с. р. надрукував переклад повістки Нат. Кобринської під заг. „Избиратель. Разсказъ изъ галицко-русской жизни Н. Кобринской“. Ся повістка в оріґінадї була, як звістно, друкована в „Зорі“ в р. 1891 в Ч-ах 7 і 8. — Овідиєвих Метаморфоз в перекладї Івана Сердешного на нашу мову вийшло досї 5 аркушів (вел. 8°) коштом редакциї „Правди“.

Василь Лукич.

[1]) Глянь статю М. Т. Сумця під заг. „Современная малорусская этнографія: И. И. Манжура“. [„Кіев. Стар.“ 1892. Том 38. Сентябрь. Стор. 333—349].

[2]) Бажаючи подати портрет покійного в „Зорі“, просимо уклінно наших катеринославських прихильників прислати редакциї єго портрет.

Редакция „Зорі“.

БІБЛЇОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Шкóла нáродна. Часть пéрша. **Буквар.** — Львів, 1893. Накладом ц. к. видавнйцтва рýских книжóк шкільних. Стор 79 + 1 нен. 8°. Ціна оправленого примірника 25 кр. або 50 сотиків.

Справозданє директора ц. к. академічиои ґімназиї у Львовѣ за шкóльный рóкъ 1893. — Львів. 1893 р. 42 + 4 нен. + 1 — 55 стор. 8°.

Зміст: І. Наукова часть — Волод. Коцовського — Історичнолїтературні замітки до „Слова о полку Ігоревім“. ІІ. Урядова часть — Директора.

Историчнo-литературнй замѣтки до „Слова о полку Игоревѣмъ“. Відчит Товариша Вол. Коцовского, виголошений на перших загальних Зборах Наукового Товариства ім. Шевченка 11. мая 1892 (!1893) у Львові. — Львів, 1893 р. 42 + 4 нен. 8°. (Відбитка з „Справозданя дир. ц. к. ак. гімн.“).

Три побратимы або якъ поконали люде бѣду. Оповіданє для народа написавъ Иванъ Правдолюбъ зъ Боднарова. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 158 а 7-а за 1893 рік]. — Львів, 1893 р. 80 стор. 8°. Ціна 30 кр.

Украина въ изображеніяхъ Французовъ — В. Горленка. [Відбитка з „Русскій Архивъ“ 1893 N° 6].

б) періодичні виданя.

Правда [1893. Том XVIII. Випуск 53. За місяць Липень. Стор. 353—416]. Зміст: Міщанин Мальований а проф. Сікорський [нове сектярство на Україні] написав Стрижень. Розстрига. оповіданє. Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Листи з Чернигівщини. Лист IV. Чернигівця. Український театр в Київі. Думки Ів. Сердешного. Вісти: з Станїславова. З українських поезий: Горе вам! — В. Чайченка. Вистава краєва. Бурші і „младенцы“ [образок з житя руських буршів] Лавріна. Голос Митрополїти Дра С. Сембратовича в церковно-народній справі. Сучасна хроніка. Науковий огляд. І. Про громовину — стаття дра Черняхівського. Додаток: Метаморфози Овідияві стор. 65—80 в 8°.

Дзвінок [1893 р. Ч-а 1—14]. Оповідання, казки, лєґенди, образки: Днїпрової Чайки — Буряк (1 і 2) і Спіжарня (7). Амічіса-Шумила — Зпід Бескида до Андів (1—4, 6, 9 і 10). Казка про королевича Марнотравця та королївну Простоту (2). Зах. Топелїюса-В. Чайченка — Преславний отаман Пустун Розбишаченко (3) Олесї Зірки — Орлиця (5) і Шкода (8). Лїди Коцюбинської — Івасик (6). Наталки Полтавки — Оксанка-Ревуха (7), Мазько (9), Весна (12) і Сьвято вдовинятам (14). Д. Пісочинця — Щира заступниця (8), Щука і лебідь (11) і Три попуги (14). Льва Толстого-Володимира Снацького — Казка (9). Б. Берзона-С. Юрковиці — Орлине ґнїздо (10). Вол. Снацького — Правда та кривда (11). Ол. Катренка — Найвірнїйші приятелї чоловіка (11). Ол. Тишка — Материне серце (11). Дрібні казки: Ів. Спілки — Скарб (1) і Ворон злодій (6). Веселки — Ведмідь і колодка (1) і Як дуб зробив ся царем (2). Філ. Колесси — Старий вовчище (2) Панька Рогача — Без Бога ні до порога (7), Казка (9 і 10) і Небилиця (14). Ткаченка — Товаришї (15). Растика — Зїлечко Галюні (12). Поезиї: Л. Глїбова-Дїдуся Кепира — На новий рік (1), Веселий пересьпів на новий рік і Пташка (2), Жук і Пчола (4), Вовк і Кундель (5) і На великдень (8). В. Чайченка — Три бажаня (1), Ведмідь та люди (2). Павлова хата (3), Слїпець і Свиня та кінь (4). Вовче добре дїло (5), Глузливий (6). Журавель та воробець (7), Своя хата (10) і Кузьмина (12). Днїпрової Чайки — Зима (1) і Весна (5). Йос Журби — Орел (1) і Л. І. Глїбову (2). О. Васюти — Поздоровляю (3), Воскресенє Христове (7) і Ластівка (8). Т. Шевченка — Перебендя і Три шляхи (5). Дан. Млаки — Гуцул Яблоница (6) і Чому цигани свої церкви не мають (10). Писанки і Соловьове ґнїздо (7). Старицька-О' Конор — Прожера (11). М. Коцюбинського — Вечір. Дра В. Александрова — Пісня про всяку рибу (14). Загадки, розгадки і жарти: Дїдуся Кепира (2, 3, 4, 8 і 9). Розрідки і статї популярно каукові: Коропчевського-Чайченка — Про диких людий-мисливців (4—8). Тарас Шевченко (5). Кобзар (13). Ол. Тишка — Еліяс Гоу — про те як винайдено кравецьку машину (8). Ляме Флєрі-Е. Тимченко — Розповідки з Мітольогії (12 і 13). В. Чайченка — Евгеній Гребінка (13) і Сахар (14). Д. Пісочинця — Колюмб і Америка (14).

в) музикалїя.

Писни, Думки и Шумки Руського Народа на Подоли, Украини и въ Малороссіи. Полный Сборникъ і т. п. [Гл. Ч° 14, стор. 284]

Зміст [конець]: 51. Рають менї щоб ся вінчати. 52. Хожу-нужу ручки ломлю. 53 Ой, ходив чумак сїм рік по Дону. 54. Ой, ду, ду ду! 55. і 56. Ой місяцю місяченьку! 57. Ой був, та нема. 58. Та не люблю я нї Стецька, нї Грицька. 59. і 60. Ой, ти горо камінная. 61. Був пан Сава в Немирові в пана на обідї. 62. Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуть ся. 63. Чайка. 64. Поза гаєм брала дївчина льоп. 65. Лугом їду коня веду. 66. Болить моя головонька від самого чола. 67. А ми просо сїяли, сїяли. 68. Ой, не шуми, луже, з дубровою дуже! 69. Як

гірко в неволї! 70. Ой, чий же то двір. 71. А вже три днї, три недїлї. 72. Добре тиї Ляхи чинять, що не кумають ся. 73. Тяжко знести тої розлуки. 74. Ой ізрада, карі очи, зрада. 75. Брови чорні... та не щира правда. 76. Їхав козак за Дунай. 77. Ой, як тужить серце моє за тобою, мила! 78. Ой, під вишнею, під черешнею 79. На тобі, небоже, що менї негоже. 80. Коли-б же я біду знала. 81. Ой вже-ж чумак дочумакував ся. 82. Оддала мене моя матїнка 83. Ой у лузї, в лузї червона калина 84. У полї могила з вітром говорила. 85. Ой ти, дубе кучерявий, гілля твої рясні. 86. Сербинка за козаком 87. В славнім містї Залїщиках висока могила. 88. І шумить і гуде, дрібний дощик іде. 89. Ой, дївчина горлиця до козака горнеть ся. 90. В чистім полї при долинї при тихім Дунаю. 91. Ой, Морозе, Морозенку, ти славний козаче! 92. Ой стукнуло в буйнім лїсї. 93. Не буду я женити ся. 94. У сусїда хата біла. 95. Що-ж я буду, бідний, дїяв? 96. У Сербина добре жити. 97. На тім боцї на толоцї два камені меле. 98. Ой, під вишнею, під черешнею. 99. Ой на дворі метелиця, чому старий не женить ся? 100. Кажуть люди, що-м щаслива.

ВИСТАВА КРАЄВА.

Загальні збори наукового товариства ім. Шевченка, як то ми вже зазначили в Ч-ї 10 „Зорі“ на стор. 204, поручили на внесенє Корнила Устияновича видїлови того-ж товариства взяти почин в устроєню окремого павільону руських товариств на виставі краєвій. Вдоволяючи сему порученю, скликав видїл анкету з відпоручників руських товариств, котра, по даній центральним комітетом виставовим запорущї рівного трактованя інтересів Русинів у всїх важнїйших проявах вистави і наданя тій виставі характеру дїйсно краєвого, ухвалила одноголосно приступити до устроєня окремого павільону „Руських товариств“. Участь свою в виставі в тім же павільонї зголосили дотепер отсї товариства: Наукове товариство ім. Шевченка, Просьвіта, Руська Бесїда, Руське товариство педагогічне, Народна Торговля, Зоря, Днїстер, Львівський Боян, Клюб Русинок і Коломийська Гуцульска спілка. Сї товариства визначили по одному відпоручнику, котрі узнали себе комітетом виставовим руських товариств, а сей вибрав комітет екзекутивний з трех осіб: пп. Володимира Шухевича, Івана Бічая і Костя Паньківського. Комітет узискав вже від дирекциї виставы краєвої догідне місце на будову павільону, і відтак видав відозву, в котрій пояснивши стан справи, каже:

„Відзиваємо ся до всїх руських товариств і институций, щоби злучили ся з нами до загаданого дїла і зголосили ся до участи в виставі в нашім павільонї найдальше до 1-го вересня с. р. на руки п. Володимира Шухевича у Львові [ул. Чарнецького ч. 26], бо від зголошень буде залежати і обем будови павільону. Там можуть інтересовані засягнути і близших інформаций в усяких справах устроєня павільону і надсиланя та уміщеня в нїм своїх показів. Не менше відзиваємо ся і до всего загалу руської суспільности, щоби як найбільше обсилали виставу, означуючи свої предмети показові руськими надписями [зголосити ся мають до дирекциї виставы краєвої у Львові ул. Ягайлоньська Ч° 15], — бо лише тою дорогою зможемо показати нашу жизненність і надати виставі характер вповнї краєвий. У Львові дня 9-го н. ст. липня 1893. Іменем комітету виставового „Руських товариств“: *Д-р Дамян Савчак*, *Володимир Шухевич*“.

Після того і львівський „Клюб Русинок“ видав відозву, котрою взиває збирати в цїлім краю і інших частинах України-Руси взори ручних робіт сїльського жіноцтва [гафти, мережки і ін. вишивки, ґердани, писанки, роботи чипцеві і ін. роботи на пальцях (кроснах), паперові окраси стін, і т. ін.]. Для одностайности просить Клюб Русинок: 1) вживати до збиранія взірців полотна сїльського; 2) для кожного села вживати окремого кусника полотна, 50 центіметрів довжини а 35 цм. ширини, хоч би лише частина сего кусника була заповнена взорами; 3) взори не потребують бути великі, а треба подати лише тільки з кождого, щоби цїлий взір виступив; взори ті треба вишивати один під другим і побіч другого у віддаленю одного центіметра; 4) до кожного взору треба пришити питкою карточку з народною назвою взору і робітницї; 5) подати місцевість і повіт [або ґубернїю], звідки походять взори. — Зібрані взори будуть уложені відтак в окремі книжки, котрі будуть предметом виставы. Взори ґерданів а також паперову орнаментику стін і образів просить Клюб з відповідними назвами надсилати, а Клюб розмістить їх на окремих картонах. Всї інші взори робіт жіночих треба також в оріґінальних показах надсилати з додатком народної назви взору і імени робітницї. Рідкі і цїнні вироби упрашає ся випозичити на час виставы, почім будуть звернені властителькам.

Комітет виставовий руських товариств відбув дня 13-го н. ст. липня засїданє, на котрім ухвалено розклад власного павільону виставового. Одна часть припаде на вироби ремісників, членів руських товариств ремісничих, як „Зоря“ і ін. Друга часть буде промислово-торговельна, де будуть приміщені такі товариства, як „Гуцульська Спілка“, „Народна Торговля“, а виставлять вони продукти і вироби краєві, входячі в круг їх дїланя. Мабуть виставить „Народна Торговля“ взірцеву „сїльську крамницю“. — В третій части будуть виставлені роботи жіночі. Устроєнєм сеї части займеть ся „Клюб Русинок“, а як з пляну роботи обговореного в „Клюбі“ можна здогадувати ся, буде ся часть величава і інтересна. — Четверта часть призначена для товариств науково-просьвітних, добродійних, економічних і т. ін., котрі виставлять карти з ґрафічним зображенєм їх розвитку, а окрім того свої видавництва.

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В статї „Нові поет. твори С. Р—ого“ в Ч-ї 13 на стор. 251, стовп. 1, вірш 33 з гори замість: „Іде вже“ має бути: „І де вже“, а вірш 35 замість: „А вже“ має бути: „А все“, — стовп. 2, вірш 14 з долини замість: „десь поглянув“ має бути: „десь наглянув“, — стовп. 3, вірш 9 з гори замість: „І тїкало“ має бути: „Утїкало“; в Ч-ї 14 на стор. 270, стовп. 2, вірш 22 з гори замість: „Я убогий“ має бути: „А убогий“. — В драмі „Безталанна“ в Ч-ї 14 на стор. 274, стовп. 1, вірш 18 з долини замість: „найми ся“ має бути: „наймеш ся?“ — В повісти „Поміж ворогами“ в Ч-ї 14 на стор. 267, стовп. 1, вірш 32 з гори замість: „попрощити“ має бути: „потрощити“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **М. Комар.** Просимо присилати як найшвидше дальшу частину поезий Ст. Руданського. — Вп. **Наталка Полтавка.** Одержали. — Вп. **Кіндрат Чен—ко.** Пішло до коша. — Вп. **Сивенький.** Буде розписаний мабуть в грудні с. р.: там будуть подані і условя. Позичити фабулу — не перепиняє, щоб тільки характери були оброблені самостійно. „Боротьбу“ треба оминати. — Вп. **О. Л. Гавриш.** „Великодний дзвін“ і поезия — непридатні. — Вп. **Днїпрова Чайка.** „Хвилю“ і „Дві птиці“, спасибі Вам, одержали від ред. „Дзвінка“ в другій половинї липня с. р. — Вп. **А. Бачинський.** Замітку про „Відкрите на полї електрики“ одержали і надрукуємо єї. Перша, про котру згадуєте, нас не дійшла. — Вп **Олена з над Днїстра.** Для нас непридатне. Рукопись готові ми кождої хвилї звернути за посередною присилкою порта в марках почтових. — Вп. **Микола Вороний.** З надісланих стихотворів тільки „Посьвята“ може бути надрукована. — Вп **Калинович.** Не подаємо, бо не маємо дотичних журналів. Ми запренумеровали „Библіографа“ і „Библіогр. записки“ та грошї післали ще в грудні м. р., але досї не одержали нї одного н-ра тих журналів. На наші реклямациї навіть не відповідають пп. редактори. — Вп. **Данилюк.** Дайте собі спокій, бо у Вас до поезиї нема найменшого таланту; даремно тільки морочите редакцию, покликуючись заєдно на те, що Ви передплатник!... Чи думаєте, що редакция обовязана містити всякі недозрілі і пусті проби своїх передплатників?!... — Вп. **Іван Висовський.** Ми відповіли Вам в Ч-ї 12 на стор. 244 зовсїм виразно.

☛ **З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийсько-украïнський“ арк. 15.**

Впорядник части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 15 [27] серпня. | Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 16.

ТРИ ДОБИ.

[ПАМЯТИ ГР. ХВ. КВІТКИ-ОСНОВЯНЕНКА].

ЕСКІЗ ІВАНА СЕРДЕШНОГО.

I.

На дворі душний, соняшний день. Золотисте палке проміннє пишно облило всю неомірну землю своїм блескучим сьвітлом і осява її від краю до краю, сповивши її кругом, наче шатою — ясною та променистою. Сьвітозорий одкид неба мляво простягнув ся над лоном осяяної землї і любо обгортає її в своїх дужих, гарячих обіймах... Скрізь тиша та нерухомість. Велике село на узгірях. степ у далинї, луки, гаї та річка — все поспліталось до купи і все спить у тому живому сьвітлї, що́ розсипа блескуча, роскидана над ними блакить золотого неба. Гордовито, наче кваплючись перед луками та долинами, здіймаєть ся в гору висока скеля, заквітчана на горі густим зеленим гаєм, а по боках рясним квітчастим рястом. Вся барвить ся вона та горить своїми квітками пахучими проти золотого сонця і ясно вирізуєть ся серед широкого степу своїм високим шпилем, де хитаєть ся вільний просторий гай, наче думає якусь глибоку-глибоку думу... На сій скелї, під густим роскішним гаєм, мовчки роскидав ся невеличкий русявий хлопець на вид років 16-ти... Біля него лежить розгорнута книжка, але він її не чита: єго темні, блескучі очи заціkавлено дивились на вдаль, де хвилювали широкі лани пшениці, де тягнув ся вільний степ і де невеличка річка, наче срібна стяга, виблискувала, оповита цїлим морем луків, ланів та степів... Він лежав і думав. Багато мрій таємних, фантастичних мрій пролинало, наче та зграя, в єго маненькій голівці, а величня фантазия далеко заносила єго на своїх легких етерних крилах в якусь дивну країну, де щастє вільно подихало в повітрі, де воля радо всьміхалась з неба до людий і де все здавало ся без краю гарним та хорошим. — То марило ся єму про далеке широке море, де гордо, наче великі гори, плинуть темні бурхливі хвилї і поміж них, то поринаючи, то виринаючи, пливуть хисткі чайки козацькиї, а з чайок, наче відгомін далекої чудової гри, несуть ся любі та дужі згуки української пісні... То здавало ся єму, наче він сидить на крутому березі Днїпра-Славути і на вдаль відкриваєть ся єго закоханим очам стара козацька мати — Сїча, де скрізь по майданах пють-гуляють орли-козаки, а відкілясь здалека перлистою течиєю знову ллєть ся в прозоре повітрє тужлива, але чарівна для серця, сльоза-пісня. То ввижало ся єму, що він на крилах якогось дива-птаха лине по степах широкої козацької України і прислухаєть ся, як могили з вітром розмовляють, як тирса густа шопотить і степ розлогий, наче замислений дїд, лежить собі і не ворухнеть ся в якомусь міцному непорушному супокою. Тиша і мовчазливість... Тільки якийсь незримий сум легко витає в прозорому повітрі і здаєть ся, наче несеть ся здалека якась нудна-сумна пісня-мельодия... Любо тут хлопцеви та гарно, і він довго лежить так, задуманий в своїх рожевих думах-мріях... Там пташки прощебечуть єму пісню тихесеньку, там вітрець пронесе над ним посьпів легесенький, там блисне в далинї на сонцї перлинами блескучими

Григорий Квітка-Основяненко за молодости.

річка сріблястая — і все зупиня єго на собі, до всего придивляєть ся, до всего прислухаєть ся надто зацікавлений хлопець. І гарно і приємно єму — і, здаєть ся, кращого, як се, в сьвіті щастя нема для него, і сидить він отак, забувши про все — і про їжу і про дім і про родину, та й не чує, що вже давно окликає єго чийсь дзвінкий голос, що́ гучно розлягавсь в повітрі, але якось не долинав до ух замисленого хлопця...

— Гриша, Гриша, ідіть бо швидче, — „папа“ кличе — мовила, з'явившись раптом гарно зодягнена дівчина служебниця, — давно обідати пора, — уже вас ждали-ждали, та й мене послали кликати вас, ідіть же!

— А, добре, — знехотя одмовив молодий хлопець, прокидаючись від своїх мрій, — та менї, по правдї, щось і не хочеть ся їсти, скажи, що я обідати не буду, а прийду ввечері...

— От, їй Богу, які ви чудні, та менї-ж казали, щоб ви неодмінно прийшли, бо хтось приїхав з міста — чуєте?

— Ну, коли ще хтось і приїхав, то я тим паче не піду, хай там собі гостюють з ним, а менї то що? Скажи, що ти мене не знайшла, чи що — обернувсь він до служебниці і за сими словами почав перегортати сині сторінки книжки, що́ лежала біля него, — то було перше виданнє „Енеїди“ Котляревського...

Служебниця постояла трохи та й відійшла і Гриць знов зістав ся оден з своїми думками рожевими та мріями коханими.

— І чого се, думав він, батько каже, що сієї книжки не слід читати, через те, що вона, буцім, написана мужицькою мовою... Се менї дивно, адже-ж і в російській літературі пишуть такою мовою, на якій розмовля той же таки „мужик“ тільки великоруський... А менї ся мова дуже подобаєть ся, — от коли-б мав я хист писати нею, багато-б-багато написав я тодї, всю душу вилив би в палких та гарячих словах, а то нї... і пробував було писати такі-ж вірші, та нїчого не виходить, а в Котляревського чудо які вони гарні!... А гарно бути письменником — сидиш собі, нїчого не знаєш, тільки олівцем черкаєш по паперу — а вже слова за словами, вирази за виразами так і ллють ся, так і линуть зпід олівця — любо!

Від думки про письменство мрія єго переходила далї... Перед єго очима сновигали картини великого міста, куди мали одвезти єго для вчення — і вставали ті картини смутними та холодними і уявлялись єму то в образї великих та роскішних будинків з блескучими вікнами дзеркалевими, то в образї прибраних людий неприємних, без добрости в очах, стилих та суворих, то в образї паничів-товаришів, від яких нї радого слова не почуєш, нї веселих пестощів не зазнаєш... — Як то тяжко буде менї там після сих степів веселих, після луків зелених та села мого дорогого та любого, — думав він, глибоко на хвилину замислившись... Але потім він знов веселїйшав: після сих неприємних картин, знов піднїмались перед ним далеко дорожчі, далеко любійші малюнки Вкраїни єго хорошої, що́ сяла перед ним гарна та вродлива, наче та красуня пишная; перед ним вставали кремезні постаті старих та молодих чоловіків селянських, синів козаків-Запорожцїв, уявлялись єму гарно заквітчані дівчата-Українки з їх піснями чудовими, з їх грищами веселими... І Гриць відкидав геть усї неприємні та хмурі думки і починав бавитись любими мріями про давню та про нову Україну і душа єго раювала... Єму було гарно... Серце єго наче всьміхалось, очи єму блещали все більш та більш і він ввесь сповняв ся якоюсь безкраєю радістю і тихо та поволї наче засипав на лоні пишної неньки-України, заколиханий блескучими мріями, пахучими думками та рожевими сподіваннями безкраїми...

II.

Пройшло багато літ. Холодна осінь міцно запанувала в засмученій та заплаканій матери-природі; велике місто X*** все затемрявіло та закрилось в тумані безкрайого дощу і уявля з себе сумну та невеселу картину: скрізь і по дорогах і по тротуарах течуть неупиннї течії дощової води, перемішаної з піском та багнюкою. Стїни будинків, пообливані дощем, стоять наче скелї високії і не веселять погляду людського і без того засмученого всякими хмурими та сумними малюнками життя на землї... Та ще по головних вулицях нїчого, але що дієть ся по вулицях другорядних, — то й не приведи Боже! Багно, калюжі, почорнїлі баркани, облуплені будови — се прикро вража серце кожному глядачу-мандрівцю, якому трапилось іти по сих нудних перемочених вулицях та роздивлятись на те псуваннє, що́ накоєно зза ласки необачної природи. В єдиній з тих сумних будов, що є хмуро поставлено вздовж переповнених потопом вулиць, замислено стояв біля вікна чоловік літ 40 і якось недбало дивив ся на ту негідь, що́ так розходилось на дворі. Невпинний обридливий дощ гучно цокотів по зарослих шибках будинка і, наче стогін, віддавав ся що разу в серцї того похмурого чоловіка... Єму було сумно... Нерви єму було розбито і кожна краплина дощу, що́ падала на вимоклу шибку, піднїмала і дрочила їх все більше та більше. Єму нудно було в сій невеличкій господі, де серце єго не мало й хвилини спочину, де з одного боку гнітив єго неозважний сум життєвої негоди, а з другого — не давала єму спочити нї на чому одному ота дощова хуртовина, що́ оповила і не випуска єго з своїх незримих гнїтучих обіймів. Єму було тут сумно... Намучене серце єго ірвалось далеко відсїль, від сего замкненого міста на широкий та вільний степ український... Єму снилось сонечко блескуче, що́ роспустило своє літошнє промінняє скрізь по рідних єму луках зелених, по нивах квітчастих та по гаях золотистих... Єму пригадувалась невеличка хата біленька, біля хати садок вишневий, в садку калина пахучая, а на калинї сьпіва-заливаєть ся, наче розлива срібло, незабутний сьпівець український — дзвінкий соловейко... Скрізь любо та весело... Десь за пишним селом лунає срібна пісня чарівливая; далеко-далеко несеть ся вона кохана, зачіпаючи всї струни на серцї і високо злина в блакитї прозористій, на якій одній тільки і може вона знайти собі любе пристановище від земного суму та скорботи, а блакить сьвітозорая мов радіє тій пісні дзвінкучій, — ласкаво приймає вона гостину чудову на оболонь свою променистую і радіє та осьміхаєть ся, палахаючи якимсь таємним золотим сьвітлом; а вся тодї земля — степи, луки, гаї та річки — все горить, все ще більше сьвітить ся і від усего пахтить палким здоровим життєм та радістю. Пригадує він давні роки дитячиї, давне горе життєве, перемішане з весїллєм, згадує скелю високую, звідки відчинялись єму краєвиди чудовиї, згадує думки минулиї, рожеві мрії забутиї, згадує любощі кохання солодкого при сьвітлї місяця золотистого... Тихо мінять ся на блакитї глибокій зорі сріблясті; не шумлять верби високі в далекому лузї зеленому, мовчать блїді тополї в садку вишневому, ставок дзеркалевий лежить не ворухнеть ся — тільки золоті пасма місяця жваво грають ся з єго блескучими хвильками і, оживляючи ставок, що́ лежить, наче застигле срібло, всему краєвидови наддають чарівних смуг якоїсь врочистої вроди та любости. Садок весь повний чудових пахощів — пишні пахучі рожі, гвоздики оксамитові, пучки резеди та блакітних васильків — всї наче змовились та позносили до купи всї свої любі дарунки-пахощі і сповняють ними прозоре повітрє, що́ все напило ся ними та віє таємними необорними чарами і межи сієї роскішної природи селянської сидить він, подихаючи цілим струмом золоті аромати квітовиї, а поруч него, мов зоря вечірняя, пишаєть ся своєю блескучою вродою єго коханка дорогая... Сидять і обойко раюють... Запальні слова, теплі розмови невпинно ллють ся з палких уст коханцїв, а мрії, найкращі мрії так і сновеґають зграями, так і блещать, так і сяють, наче золоті тїни, в тумані прозорого вечера. Любо та гарно обом їм, — яскраве щасте панує в їх заспокоєних душах, цілий рай, справжнїй рай горить в їх закоханих серцях, а в голові нї гадки про горе, про сум — все їм здаєть ся ясним, рожевим та хорошим. Пригадались єму і ті щасливі роки, коли єго письменницький талан, мов сьвітло невмируще, пролив своє чарівне промінняє у чудовних творах, коли слава пишна осуміхнулась єму ласкаво і сповила єго замислене чоло роскішним вінком, заплетеним із барвистих невсохлих до віку квіток. Згадалось єму і дальше життє на сьвітї хмурому, коли, наче хвилї, уплинули за водою молоді єго роки блескучиї, коли посїли єго другі — похилі роки, несучи вже не срібниї квітки щастя та долї, а життєві негоди, оповиті теплим непроглядним туманом, за яким відкривалось невідомо що — чи щастє любе, чи нове горе, новий сум.

Все се минуло, все пролинуло, — зосталась при ньому тільки муза єго нерестанная, але й ся не може тепер потішити єго в невиразній нудьзї, не може розважити глибокого єго суму... А думка за думкою так і лине в єго напруженій голові, мрія за мрією пробігає перед ним і вабить єго замислені очи, спогад за спогадом встає перед ним, наче живий, втїлений образ, але він стоїть нерухомо, та все дивить ся на вулицю, де лине невпинно хмурий дощ і плаче-завиває хижий вітер... Він мовчить і тільки сльози дрібні, наче ті сріблясті перлини, поволї капотять з єго трудних очий і тихо збігають в низ по сумному зморшклому єго видови... Єму сумно!

Ви певно догадались, що се за похила людина, що́ марить про степи зеленії, про зорі вечірні блескучі та про лїта козацькі хорошії... Се-ж він — наш любий мрійник Гриць... Ох, вибачайте, не Гриць, він тепер вже Григорий Хведорович, а по прізвищу Основяненко-Квітка! Тепер знаєте?

III.

Теплий лїтошний вечір... Гордо виймаєть ся в гору посеред значного міста на Українї пишний та великий панський будинок. До високого єго ґанка, що́ осьвічено двома громовинними лїхтарями, раз-у-раз чи приходять пішки, чи над'їзджають в блескучих екіпажах якісь гарно прибрані люди. Весь будинок осяяно вогнями, що́ цїлими пасмами так і бють через високі дзеркалеві вікна і далеко на вулицю відкидають свої ясні та блескучі одсьвіти. В просторій гарній салї будинку, що́ вся залита пишними громовинними лямпами та прибрана роскішними вінками і поважними поличчями українсько-руських дїячів в золотих рамах, похожають з одного краю до другого купи панів, панїй та панночок... Ріжноколїрні та барвисті убрання їх так і бють в зачаровані очи: тут і блескуча унїформа офіцирська, тут і роскішний оксамітовий одяг панночки, тут же і проста свитка селянська і червона стьожка — национальне вбраннє якого Українця. Все се перемішано в купі, все похожа і гомонить, наче море говіркеє, і всюди дзвенить та розлягаєть ся чиста, сріблята мова українська... Час од часу очи громади повертають ся до переднього кутка салї, де на марморовому пєдесталови пишаєть ся величний білий бюст, заквітчаний в золотисті пахучі рожі та ріжноколїрні пишні іммортелї і де в горі над бюстом зроблена теж із квіток гарна роскішна напись: „*Гр. Хв. Квітка*“.

Се, як бачите, сьвяткуєть ся урочисте сьвято для України — пятидесятирічний ювілєй смерти славного її письменника Квітки-Основяненка. Ото-ж всї і похожають і чекають, доки почнеть ся сьвяткуваннє. Нарештї, після недовгого баріння, продзвонено в дзвоник... Усе змовкло.. На високий поміст зійшла оркестра та хор сьпівців... Повстала ще більша тиша і зразу, наче бурхливі хвилї, наче голоси якоїсь дивної неземної гармонії, полились міцні, урочисті згуки величнього гімну українського „Ще не вмерла Україна...“, — полились, і, наче ті птахи крилаті, розлились гармонією по всїй салї і всю її сповнили морем дивних, високодумних акордів... У всїх зразу тьохнули серця... Види всїм миттю оживились і в очах у всїх заблещав огонь якихсь гордощів, якоїсь сили необорної та радости... Наче чарівний владичний сон всїх непримітно обгорнула безкрая звага, що́ так і пробивалась на зверхність підбадьорених душ та сердець громади. Скінчив ся гімн; після него почали ся читанки та відчити, а за сим знов музика, знов сьпіваннє могутних бадьористих пісень, що́ по части перетинали ся натхненними вигуками громади „Слава, слава!“ — і все се зливалось в якийсь густий, але про те дзвінкий та виразний хаос, що́ утворяв ся єдностю душ та сердець однодумної великої громади і сей хаос, мов яка особиста музика, згучно лунав та розлягав ся радістю під високою позлотистою стелею великої салї... Нарештї один добродїй з шаною повернув ся до бюста і промовив палку натхненну промову... За ним повернулись і другі; види у них горіли коханнєм та прихильностю до білого бюста любого ювілята, що́ гордо стояв на першому місцї салї і наче всьміхав ся, дивлючись на безмірне весїллє громади. Промова скінчилась; знов прогреміла „Слава“ — і несподївано бюст було облито дивною течиєю золотого громовинного сьвітла... Здалось, що обличчє бюстове осяяв якийсь неземний чудовий сьвіт; алябастрові очи єго зразу засьвітились любо та яскраво і наче ввесь він осьміхнув ся з виразом невимовної радощі та дяки... І сим своїм сьвітлим видом, що́ відбивало почуття кохання та радощі, він мов бадьорив веселу, щиру українську громаду, наче натихав її до більшої ще прихильности та кохання любої своєї вітчини і буцїм сам радїв, бачучи, як ревно виявля громада своє палке коханнє до України, бачучи, як серце її налите тепла та добре і сподїваючись „що не вмре Україна“ — бо в серцях Українцїв горить любов, а

„Раз добром налите серце
В вік не прохолоне!“

ДО КВІТКИ-ОСНОВЯНЕНКА!

Лїта ідуть в черзї швидкій та хмурій
І валка їх невпинна та жива,
Життє людське, мов холод той понурий, —
Усе кругом нудьгою обвіва...

Великий шлях життя людського в сьвітї,
Увесь він є укритий морем мли...
Важкі думки, безкраїм злом сповиті,
Мов тїни ті, кругом в ньому лягли...

І денеде в сумному тім просторі
Крізь млу густу і темряву сумну,
Блещать з даля палкі сріблясті зорі –
Прогнавши геть негоду навісну...

Ті зорі є — сьвятиї ідеали,
Що́ в сьвітї нам блещать та сяють всїм,
Що́ людський вік метою заснували
І сяють в нїм огнем палким, ясним...

І люди всї біжать до зор тих красних,
Шукають їх в свої забиті днї...
Але дарма!... бо сьвітло зірок ясних
Зника від них в таємній далинї...

Не змога їм добути зор блескучих,
Щоб сьвітлом їх просьвітлить шлях сумний,
Бо повні всї бридких неправд пекучих,
Бо всїх гнїтить покій байдужий, злий...

А вік-у вік у тій чи в сїй країнї
Мов зоря та, засяє чоловік,
Що́ все життє віддав своїй родинї,
Що́ присьвятив увесь їй довгий вік...

Єму слушні людськиї ідеали,
Він дістає від зор блескучих сьвіт,
І всїх людий, що́ зор ясних шукали,
Веде до них прояснить хмурий вид...

За те єму людська хвала безкрая,
За те єму живий вінець пишний, —
Єго імя із віку в вік лунає —
На спомин всїх, довічний, дорогий...

Оттак і ти, у нас на Українї,
Ратаю наш та батьку дорогий,
Подав нам сьвіт величньої сьвятинї —
З'явив нам скарб — народа дух живий.

Мов зо́ря та, зассяв ти над нами
На лонї нив, питомих, любих нив,
І прапор наш, забитий злими днями,
Ти в гору зняв і дуже підміцнив...

У вродї всїй з'явив ти нашу мову,
І не збочив під тиском хмурих з'яв —
Блескучий шлях і славу в нїм чудову
Вкраїнї ти без ляку показав!

Ів. Сердешний.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

VII.

Вчительша насилу діждалась дня, так брала її нетерплячка розказати Сусанї Уласївнї, що говорили про неї, про Ватю, та про о. Артемія в писаря. Напившись вранцї чаю, вона прибралась, причепурилась і побігла до Сусани Уласівни. О. Артемія не було дома. Вчительша розказала Сусанї Уласівнї та Ватї все дочиста́, що говорили і як сьміялись з їх вчора ввечері в писаря. Слухаючи те гидке оповіданне, Сусана Уласівна ледві дихала од гнїву. Ватя то червонїла, то блїдла.

— Оттакі то люди оті писарі! — скінчила вчительша: — я їх добре знаю. Дали ся вони мінї в знаки. Їдять, пють у вас і вас судять поза́очі. В вічи такі добрі та привітні, а поза́очі глузують з вас, докладають жартів та піднїмають вас на сьміх.

Сусана Уласівна сидїла мовчки, страшенно зобіджена. Її гордовитість була збурена сьмішними карикатурами до самісїнького дна. Ватя, зневірена в Леонїдови Семеновичу, ледві вдержувала сльози. Вона тепер тільки пойняла віри тому, що розказував про Леонїда Семеновича Добриловський.

Вчительша посидїла трохи і швидко розпрощалась та й пішла. Вертаючись до дому, вона зумисне пройшла проз писареву хату, проз самісїнькі вікна, щоб натякнути писарші, де вона тільки що була. Радими очима вона кинула погляд на писареві вікна. З вікна виглядала писарша. Їх очи стрілися. Писарша вловила вчительшин погляд, веселий, насьмішкуватий і догадалась, що вчительша щось вчинила недобре для неї.

— Щось у нашої вчительші сьогодня великодні очи: неначе тільки що паски та поросятини наїлась. Дивись, як поглядає на мене та регочеть ся очима, — сказала писарша до свого чоловіка.

— Мабуть якусь коверзу вчинила та й „раденька, що дурненька“, — обізвав ся писар: — нехай собі радіє на здоровє! Нам це не вадить.

— Ой завадить! Я вже її добре знаю, — сказала писарша: — ож побачиш, ож поназдивиш ся!

В той час як вчительша розказувала про вчорашню розмову в писаря, Ватя сидїла, неначе здеревенїла. Вона почувала, що голова в неї починає морочитись. Глянула вона на завіси коло вікон, тоненька сїтка завіс задрижала перед її очима, неначе соняшне марево; задрижала крізь сльози, що́ налили її очи і були готові посипатись краплями по щоках. Сльози дрижали в її очах; віка були повні слїз. Ватя тільки од сорому перед вчительшою насилу вдержувала їх. Молода дївчина вже утворила собі в мріях ніби якийсь рай, повний кохання, рай в ничому кращому життї. Вона жила в тому раю і була щаслива тим мрійним життєм. Тепер вона примітила, що усї ті мрії розходять ся, мов дим, мов туман. Перед її очима неначе зникали пишні декорації сценічної чарівничої картини: пишні зелені сади, алеї, квітники, фонтани, одсовувались на бік; пишні двірцї, палаци, портики ніби помаленьку входили під землю; синє прозоре тепле небо, повело ся й підняло ся в гору; легкі рожеві хмарки розійшли ся димом; несподївано замерли веселі акорди, згасли чарівні мельодиї; фантастичне осьвітленнє тихо згасало; увесь блиск, роскіш, обстави, все це неначе ростало і пішло парою. І перед її очима замріла буденна, проста, груба обстава сцени, неприбрана й прозаїчна; зачорнїв якийсь порожний простір, темний, сумний, мов безодня в провалинї землї, звідкіль повіяло на неї щось вохке, холодне, мертве. Вона неначе бачила там в перспективі своє будуще життє. Усї чари кохання й надії зразу зникли і з того раю неначе випхнув її той, хто утворив для неї той рай, випхнув грубо по-простацькому, випхнув ще й насьміяв ся.

Сьвіт неначе згасав в Ватиних очах. Вона уперто дивилась у вікно, примічала за вікном рядочок шпичастих темних головок на штахетах, котрі чорнїли проти білого снїгу, неначе разок чорного намиста. І стовпчики штахетів, і низка гострих головок неначе задрижали в її очах, загойдались, як павутиннє на вітрі. Задрижали зелені листки ґерані на вазонах. Ватї здало ся, що в хатї нїби смеркає, сьвіт згасає. Вона сидїла і вже нїчого не примічала, нїчого не бачила, нїчого не чула. Вона не примітила, як вчительша попрощалась, як вона вийшла з хати. Вона машинально подала її руку, і як тільки вчительша вийшла, Ватя почувала, що її душить в грудях, давить коло серця. Сльози неначе замерзли в очах, на віях, нїяк не могли ростати й вилитись з важких вік. Ватя раптово схопилась з місця, побігла до своєї кімнати, зняла руки в гору і крикнула: „Ой, Боже мій! Боже мій!“ Горе каменем давило її в грудях. Сльози підступали, давили в грудях і не могли вилитись. Мати побігла слїдком за нею, дуже стревожена горем молодої дївчини.

— Ой душить мене в грудях! Боже мій! — говорила Ватя і вхопилась обома руками за груди, потім за серце.

— Ватю, дитино моя! Що з тобою? Не вбивай ся так! Не він один на сьвітї, не він останнїй! — говорила мати, а сама почувала, що і в неї заболїло коло серця.

Мати стревожилась. Вона не постерегла, що дочка так дуже закохалась в молодого хлопця. Ватя була потайна. Вона не любила говорити про себе перед другими, таїлась навіть перед приятельками, перед матїрю. Вона затаїла в своєму серцї і своє кохаинє, хотїла затаїти і своє горе. Ватя вдалась в матїр своєю знадвірньою вдачею, була непроворна, спокійна, нешвидка і нїби апатична до всього, але під тією байдужністю крила ся нервова й палка вдача її батька, замаскована знадвірньою неповорушливістю та байдужістю.

Ватя внала на постїль і не могла одійти, несподївано прибита горем. Її щоки збліднли, широко одслоняні очи нїби згасли. Вона дивилась на матїр і неначе її не бачила. Мати тільки чула нервове хлипаннє. Так хлипають маленькі нервові дїти, коли бувають роздратовані якою недогодою: збирають ся заплакати, стогнуть, важко дишуть і потім раптом піднїмають нервовий плач. Ватя перегодя зразу заголосила. Сльози полились з її очий дрібним дощем. Мати заспокоїлась.

— Виплаче горе слїзми, то й лекше стане, — подумала Сусана Уласівна.

— Ватю, голубко, не плач, не побивай ся. Є на сьвітї горе, що й сльозами його не виплачеш. Але твоє горе не таке. Поплач, то стане тобі лекше на серцї. Чи є на сьвітї хоч одна з молодих дївчат, що́-б не зазнала таких слїз?

Сусана Уласівна важко зітхнула. Було видко, що й вона колись зазнала такого самого горя, як її дочка. Вона сїла на стільцї в головах у Ватї, підперла щоку долонею і задумалась. Її думки повернули в давні, давні часи, коли й вона була такою молодою, як і Ватя, коли і вона кохала щиро, розпускала роскішні мрії без кінця, коли й її ті мрії і гріли й манили і... розсипались маревом та й... розлягли ся рожевим туманом.

В хатї було тихо. Нїгде не чуть було нї найменчого гуку. Сьвіт зимнього, хмарного дня, тихий, молошний, неначе прибільшав тиші в хатї. Ватя плакала вже тихійше. Її думки стали яснїйші, але перед нею все стояв плямою нїби якийсь темний простір, сумний, невеселий, неначе прихід і початок якогось довгого, темного, підземного лябіринту. Її здало ся, що вона вступила в той темний простір і буде через його йти цїлий свій вік, до самої жизности, без просьвітку, без надії на кращу долю. Уся сьвітла перспектива її життя, ясна, як сонце, пишна, як рай, разом згасла.

Побачивши, що Ватя почала заспокоюватись, Сусана Уласівна вийшла з кімнати і звелїла накривати на стіл. Наступив час обіда. О. Артемій поїхав десь по дїлу до Корсуня і не вертав ся. Приготувавши все на столї, Сусана Уласівна пішла кликати до обіду Ватю.

— Не хочу я обідати. На що мінї той обід? На що мінї саме життє? Навіщо воно мінї здалось? — обізвалась Ватя.

— Ватю, серце, не говори так! І рани гоять ся, і серце можна загоїти! Мине якийсь час, і воно загоїть ся, і може

сама будеш сьміятись з своїх слїз. Ми люди з достатками... Ти ще молода. Чого тобі журити ся? — втїшала мати, а сама зажурилась незгірше дочки: вона знала, яке то важке та боляче горе серця...

Ватя сїла за стіл і нїчого не могла їсти. Вона дивилась у вікно без тямку, без думки в голові... І мати їла, як не їла.

— Чи казати про це усе панї, як верне ть ся до дому? — спитала мати в дочки.

— Нї, мамо; лучче не кажіть. Папа буде сердитись на писаря, не спати ме цїлу нїч, — обізвалась Ватя.

— І нам не дасть спати, — додала Сусана Уласівна. — Мабуть скажу я йому про це все аж завтра, коли він приїде у вечері. Ти й без того так стревожена. А сказати правду, я думала, що Леонїд Семенович тебе любить і буде тебе сватати.

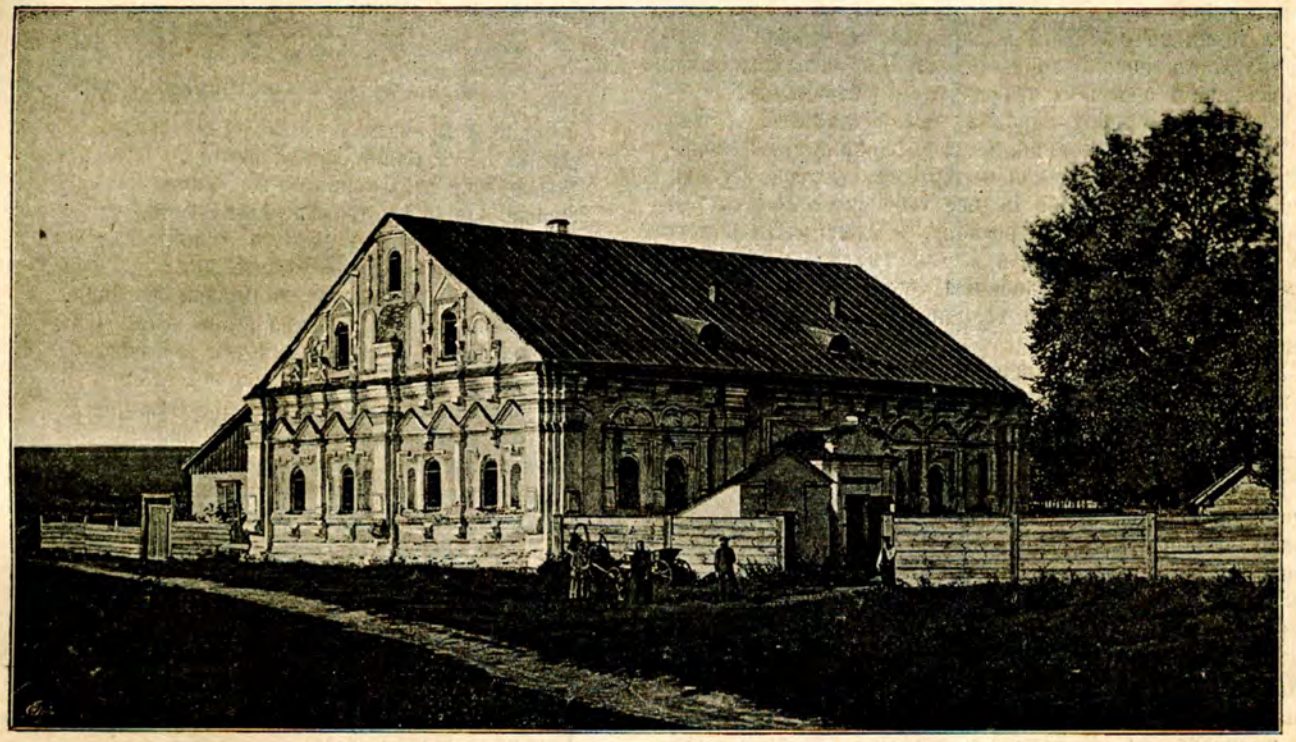
— Мамо, не говоріть мінї нїчого про його! — крикнула Ватя і в її голосї почув ся різкий нервовий батьків голос.

— То й не буду. Тільки заспокій ся та не вбивай ся, моя дитино! Твоє горе ще невелике; це горе ще молоде. Буває горе в життї ще гірше, од котрого й волос сивіє на голові. вона понабріхувала, посїяла колотнечу? Тепер папа не простить їм цієї вихватки; о, не простить! Він не з таківських, щоб прощати. Почнеть ся колотнеча... а коли-б не вчительша, може-б Леонїд і бував би ще в нас, може-б... може-б... я була щаслива і не мучилась би тепер.

І Ватя почула, що вона зненавидїла в той час вчительшу з усїєї сили, з усїєї душі, од щирого серця.

Цїлий вечір Сусана Уласівна ждала свого мужа, а він не приїздив. Цїлий вечір вона просидїла мовчки з дочкою. Думи за думами снувались в Ватиній голові і не доходили нї до якого кінця: перед нею в будущинї темнїла якась сумна нїч, не місячна, не зоряна, а хмарна без просьвітку осїння нїч.

Вже пізненько полягали вони спати. Ватя спала тревожним, чуйним сном, неначе дрімала дрімотою. І все їй снив ся важкий сон, нїби вона йде понад Россю між двома рядами високих скель, узенькою, мов коридор, долиною. Скелї розпечені аж пашать. Над долиною узенька смуга важкого, хмарного неба. Вона нїби втомилась; їй душно, — дихати нїчим. А узка, темна долинка вєть ся без кінця. І вона вже йде

Дім гетьмана Мазепи в Чернигові.

Перед вечером Сусана Уласівна звелїла наставити самовар. Ватя сїла за стіл і випила два стакани чаю. Вона пила чай мовчки, не говорячи й слова. Мовчала й мати, неначе давала волю її горю. Ватині думки пішли яснїйше.

— Що-ж мінї тепер робити? — думала Ватя. — З ким мінї прийдеть ся вік вікувати? І де прийдеть ся? І яка моя буде доля? Що буде з моїм коханнєм, з моїм серцем, коли він насьміяв ся з мене? А я-ж його любила, як свою душу, більше за свою душу; я була ладна оддати за його свою душу, своє життє. Чи доведеть ся мінї кого полюбити так, як я його любила? Нї! Я неначе оддала йому усю свою любов до останку, гарячу, глибоку любов.

І Ватя нїби заглянула в свою душу і примітила, що її любов ще не зникла з серця, що вона ще любить. І якби він прийшов до неї, привітно поговорив з нею, вона-б забула усї його насьмішкуваті вигадки та вихватки, усе простила-б йому.

— Він в-роду жартовливий. Може він і тепер розходив ся тільки з жартами вкупі з сестрою, не пошкодував і мене в жартах. Може він не такий легковажний чоловік, як на його наговорила вчительша, а може вона й пробрехала, додала своєї отрутної жовчі, — думала Ватя. — І чого прийшла та вчительша до нас? На що вона оте говорила? На що не долиною, а довгою без кінця темною ґалєриєю. От вона нїби в якихсь печерях, і знов іде, блукає по печерях, а кінця нїгде не видко. От вона виходить з печер і бачить темний лїс. Вступила вона в лїс і ходить по йому, блукає і не може вийти з його. Коли це разом перед нею в долинї заблищав ясний соняшний день. Вона бачить Рось, новий млин, нову греблю. Вона вже йде пахучими луками, а поруч з нею десь узяв ся Леонїд Семенович...

Ватї стало легко на душі, вона нїби одужала після важної слабости і крикнула од радости. Радість налила її душу до самого краю. Вона знов стала щаслива... і в той час вона прокинулась. Чорез двері вона почула легенький стукіт; блиснув сьвіт лямпи. Ватя догадалась, що то приїхав батько.

І знов вона нїби поринула в важку дрімоту, і тільки перед сьвітанням заснула міцним, важким, молодим сном і встала другого дня пізно.

Вранцї, ще як Ватя спала, Сусана Уласівна розказала о. Артемієви, що вона перечула через вчительшу. О. Артемій спахнув.

— Так от які вони ці писарі! Я знав, що писар гордує мною, але цього я од його і од його жінки не сподївав ся. Ну, потривайте-ж! Покажу-ж я вам і ступу, і колоду, і вершу! Вилїзуть вам боком оцї ваші жарти. Тепер начу-

вайтесь, ви падлюки, анцибори, антихристи! — репетував о. Артемій і бігав по кімнаті.

— Я вже сердилась вчора, а сьогодня вже й пересердилась, — спокійно говорила Сусана Уласівна: — мало чого люди не говорять проміж себе. Хіба-ж і ми не говоримо про других? А якби перечули через кого, що ми говоримо про їх, що-б з того вийшло? Ти не сердь ся дуже, і не вбивай ся! Може вчительша що й прибрехала та свого доточила!

— Може й так, але я цього їм так не подарую. Я розміжджу отого писаря. Вже він і так мене не розсердив: чого прошу, то він мінї часом і одкоша дає. А хто він? Мужик, салдат, якийсь пройдисьвіт. Хіба писаршин брат посватає Ватю, тодї я мушу про все забути, — говорив о. Артемій.

— Але-ж він хоче пять тисяч приданого? — обізвалась жінка.

— А де я йому наберу стільки гроший! Хіба спродам і конї, і воли, й вози, й ярма, і заноси, та й то не виберу пять тисяч. Коли хоче брати Ватю, то нехай бере з двома тисячами!

— Я вже бачу, що так він її не візьме. Ватя йому вподобалась, але грошї ще більше йому подобають ся, — сказала Сусана Уласівна.

Довго ходив по сьвітлицї о. Артемій, залуманий та сердитий. Самолюбство його було зобїжене. Він вигадував, якби допекти писареви і оддячити та оддати за свою обіду.

— Я на його напишу мировому посередникови! Я його під суд оддам! Це-ж мошенник, це-ж хабарник, це-ж злодій, яких і на сьвітї мало! — кричав о. Артемій, махаючи руками.

— Е, цього не роби, бо це все тебе скомпромітує. Ми тільки перечули його домашню розмову, — заспокоювала його Сусана Уласівна, з-роду розумна й розсудлива: — підожди, що далї буде, та тодї вже й побачиш, що робити. Вони усї обідились, що ми їх привитали холодно, що я їм бучної вечері не поставила.

— А я-ж для того панича вдосьвіта і по вино їздив до Корсуня, жидів постягав з бебехів! А він...

— То що-ж, що їздив. Може ще раз поїдеш для кого инчого, — вговорювала Сусана Уласівна.

— Нї, так не можна покинути дїла! Нї! Хоч дам йому знати, що й ми знаємо, як вони нас судять, як вони про нас думають. Напишу до його лист і натякну, нехай буде обачнїйшим. Наймички-ж чули, як вони нас судять! Вони-ж рознесуть по всьому селу! — говорив о. Артемій.

Роздратований тим, що втеряв зятя, і тим, що писар з жінкою обговорюють його, о. Артемій цїлий ранок був сердитий. Йому схотїло ся їсти, а самовар був неготовий. Наймичка опізнилась з самоваром. О. Артемій побіг до пекарнї, накричав на наймичку. Наймичка з переляку вхопила самовар і побігла з ним в столову. Комфорка й покришка злетїли з самовара і брязнули об підлогу. Це ще гірше роздратувало нервового о. Артемія.

На столї валяв ся ніж. Ватя забулась сховати його в шафу.

— Чого це тут ніж лежить?! — крикнув о. Артемій; — і чом ви не кладете ножів на своє місце!

Він вхопив ножа, мов свого ворога, поніс до шафи і ткнув його на полицю. На верхній полицї стояла тарілка з нарізаною паляницею. Він зачепив тарілку, і тарілка брязнула об підлогу і розскочилась. Шматки паляницї розсипались.

— І понаставляють же, Господи, оцїх тарілок з самого краєчку! Хто це поставив тарілку з краєчку та й не засунув на полицю? — кричав сердито о. Артемій.

— Та годї вже тобі! Сїдай за стіл та пий чай, бо ти голодний, — говорила Сусана Уласівна.

О. Артемій зібрав черепки, одніс до пекарнї і швиргонув їх до порога з великим притиском. Йому нїби здало ся, що він шпурляє ті черепки або на писаря, або на писаршу. Він вернув ся в столову і виніс на тарілцї шматок сала. Одрізавши пів четвертини од шматка сала, о. Артемій почав їсти його з хлїбом. Коли гляне він у вікно, по дворі ходять телята.

— Ой, Боже мій, хтось телята випустив! І хто то випустив телята з хлїва? Ой, лишечко! Ще позлучають ся з коровами та виссуть їх! — крикнув о. Артемій.

Він схопив ся з місця і прожогом побіг на ґанок. Жінка побігла за ним слїдком.

— Та годї вже тобі гуркотїти! Сїдай та пий чай! Господи милостивий! Горе мінї з такою людиною! — говорила Сусана Уласівна, біжучи за о. Артемієм.

— Омельку! Карпе! Де це в нечистого подївались ті наймити! Заженіть телята в хлїв! — кричав о. Артемій, стоячи на ґанку в одному кафтанї.

Але нї Омелька, нї Карпа не було на той час нї в дворі, нї в клунї. Нї Омелько, нї Карпо не обзивались. О. Артемій вхопив ломаку і хотїв бігти заганяти телята. Жінка вхопила його за руку.

— Отже ще застудиш ся! Геть покинь оту ломаку та йди до хати! Чи тож годить ся благочинному ганятись з ломакою за телятами?! — крикнула вона на чоловіка і потягла його за руку в прихожу. — Піду пошлю наймичку, то й позагонить телята і без тебе, — сказала Сусана Уласівна.

— А, Боже мій милостивий! Скрізь непорядок, нелад. І наймити десь порозходились, і телята порозходились, — бідкав ся о. Артемій.

— Та то твої нерви порозходились. Йди та пий чай! — говорила до його Сусана Уласівна. [Далї буде.]

У СТЕПУ.

[ПРИСЬВЯЧ. ОЛ. АМ. ТИЩИНСЬКОМУ].

Хоч доля привела у город суєтливий,
Добра і зла прикрашений вертеп,
Я все таки люблю сїножатї і ниви,
Люблю широкий, тихий, рідний степ.
Там ясная зоря, як радість, привитала;
Літала на конї там молодість моя;
Про счастє, про любов надія там шептала,
І любо слухалось, і щиро вірив я.
Даль степова кругом, як море, там синїла
І здалеку бринїв густий зелений гай;
Чи добрий чоловік, чи доля насадила, —
То був наш тихий, невеличкий рай.
Була там пасїка, стояв курінь маленький
І пасїшник-дїдок там віку доживав;
І дуже я любив його куток тихенький:
Там, оддихаючи, про все я забував.
І опівдні і в вечері, бувало,
На таганку кипить маленький казанок,
І приязно мінї, притовкуючи сало,
Про давню давнину розказував дїдок.
Збирала ся туди гулять молодїж наша;
До півночи в гаю лунали пісні, сьміх;
Вечеряли гуртом, і дїдусева каша
Була смашнїйша нам присмачок дорогих...
Но... не була, сказав хтось, двічи лїта...
Прийшла біда — і час смутний настав:
Підкрала ся кишеня грошовита,
Хтось без жалю веселий гай зрубав.
Поніжечило все чиєсь життє ледаче!
І дуже, дуже жаль тепер мінї,
Душа болить... тепер там ворон краче
Та дятел прилїта довбать гнилиї пнї.
Де пасїка була — трава зазеленїла,
І не курить уже там любий таганок;
В густій траві сховала ся могила,
В могилї тій забутий спить дїдок.
Колись не так було: ще ранньою весною
Злїтались пташечки і солові сьпівать...
Остала ся одна береза сиротою.
Самотньої могили доглядать.
Схилила ся вона; до долу віття гнуть ся;
У головах старенький хрест стоїть;
Настане нїч — з берези сльози ллють ся
І вітрик по траві тихенько шелестить...
О, скілько є могил, де спить життє козаче!
Та де-ж вони? Де їх тепер шукать?
Нїхто, нїхто над ними не заплаче,
І плакать нїкому, і плакать не велять.

Леонїд Глїбів.

ДО СЕСТРИ.

На Украї́ну
Рі́дні лани́ —
Се́рцем я лину
Із чужини́.
Жду, виглядаю
Во́лї тиї...
Ча́сом згада́ю
Се́ла, гаї;
Ни́ви розло́гі,
Про́стір доли́н,
Го́ру, поро́ги,
Ве́чір і млин;
Зо́ряні но́чі,
За́тишні днї...
Ча́ри дїво́чі
Сня́ть ся менї;
Бі́лі хати́ни,
Ве́рби, вишни́к;
Стан сироти́ни,
Ши́тий рушни́к...
Пе́стівний про́мінь
Кари́х очи́й;
Ла́ска і го́мін
Щи́рих річи́х;
Це́рква та рі́дна;
Ко́ло хреста́,
Зму́чена, блї́дна,
Ма́ти Христа́...
Ко́ли-б оста́лось,
Як і було́...
Нї, не верта́лось,
Що́ віджило́.

Там виросту́али
Ми́лі брати́;
Там розцвіта́ла,
Се́стро, і ти.
Ве́село, га́рно,
Лю́бо жило́сь...
Зга́дую ма́рно:
Все пронесло́сь.
Всю́ди блука́єм
По кружені,
Во́лї шука́єм
На чужині.
Ве́рнемось мо́же, —
Жду — не дїжду́сь...
Бог допомо́же, —
Га́єм пройду́сь, —
Сте́пом, луга́ми,
Пи́шним садко́м,
Та берега́ми,
По́над ставко́м...
Се́рцем радію,
Мов на яву́;
Кли́чу надію,
Ма́рно зову́.
Ра́нок наста́не —
Се́рце боли́ть,
Бо переста́не,
Бідне, мари́ть.
Де Украї́на?
Бо́же... нема́...
Інша краї́на,
Степ та тюрма́...

Павло Граб.

СМЕРТЬ.

I.

Я думав сьогодня про смерть
І смерть не здавалась страшна́:
Байдуже, чи довго ще жда́ть,
Чи скоро вже прийде вона.
Байдуже! Колись я боявсь,
Всього не узяти в життя
І в темряву втопнуть страшну,
Відкіль вже нема вороття.
Було... А сьогодня дарма́,
І смерть не лякає мене:
Чим кращий од темряви сьвіт
Од ночі це сонце ясне?

II.

Смерть!... Яке слово страшне!
Серце вмирає од його!...
Чим же страшнїща ця смерть
Нам од життя навісно́го?
Тим, що не знаєм її —
Що́ вона й на́що на сьвітї?
Так! — А ми знаєм життє —
Що воно й на́що нам жити?

III.

Краще життє оце? Краще
Сльози і кров, ї кайдани?
Краще образи, дурінне,
Посьміх, щоча́сні дога́ни?
Краще сьогодня, що вчора
Бачить і більше не ждати?
Все це терпіти і навіть
На́ що усе те — не знати?
Краще вже смерть! Бо принаймнї
Взнаю таємницю в смерти:
Знаю життє, а не знаю,
Що таке значить — умерти.

В. Чайченко.

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

III.

НА НЇМЦЇВ.

44.

Води!

Одягнув ся Нїмець паном,
Та гроший немає.
Ходить бідний по Варшаві
З голоду вмлїває.

Ходить, свище... далї чує —
Десь музики грають,
Нїмець ближче, поглядає —
Аж пани гуляють.

„Зайду, каже, подивлю ся!“
Входить до покою;
Але тілько бідний Нїмець
За поріг ногою, —

Єго в танéць і втягнули...
Що робити з горя?
Хоч голоден, як собака, —
Танцює небора.

Протанцював разів кілька —
Нема відпочинку:
То та піде Нїмця просить,
То та на годи́нку...

Ізнеміг ся бідний Нїмець,
Підкосились ноги;
Та як раптом повернув ся —
Гугу́п до підлоги.

Засьміялись пани зразу,
Разом заплескали,
Далї бачать, що не жарти:
„Wody!“ — закричали.

Але Нїмець із підлоги:
„Nie trzeba! Nie trzeba!
Nie trzeba mnie, каже, wody,
A kawałek chleba!“ (1860).

45.

Зелений пес.

Зайшов Нїмець раз на баль,
З панною сїдає,
Мовчить, мовчить, далї враз
Сусїдку питає;

„Чи зелений коли пес
Панї не здибала?“

— „Та нї, каже, або що?“
Нїмця запитала.

„Та нїчого, каже той,
Я так лиш питав ся,
Бо з зеленим, панї, псом
І я не здибав ся!“

46.

Рак.

Забажав раз Нїмець рака —
Не вміє назвати,
Закликáє хрестяни́на,
Давай мудрувати:

„Вгадай, каже, што мой хочет?“
— Та нї, не вгадаю!
„Нога многа, уса довга...
Снаєш?“ — Нї, не знаю.

„Как не снаєш? сам он малий,
Кафтан на ньом рясний,

Как не сварен — кафтан шорний,
А как сварен — красний...

„А што, каже, угадаєш?“
— Та нї, не попáду!

„Та у нього шийка шльоп-шльоп,
А перед із са́ду!...“

— Чи не рака? — „Рака, рака!“
— Бодай же вас, пане!

Найшли-ж ви у наши́х раків
Нїмецькі каптани! (1860).

IV.

НА ЛЯХІВ.

47.

Шляхтич.

Мша кінчилась у костьолї,
Люд порозсипав ся,
У костьолї тілько шляхтич
Убогий зостав ся.

Та ще десь за образами
Захри́стиян лазить,
То Сьвятих там заслоняє,
То в них сьвітло гасить.

Обдивив ся кругом шляхтич —
Не видно нїкого,
Та живенько де Антоній
Припав до сьвятого:

„Błagam cię człowieczku świę-
Błagam cię, Antoni! [ty!

Podaj serce mnie pieniędzy
Niech ja kupię koni!“

А тут йому зза сьвятого
Грубий голос чути:
„Nie dam, nie dam dla gałgana,
Nie dam i na buty!“

У мінутї бідний шляхтич
На ноги схопив ся,
Подивив ся на сьвятого,
Ближче приступив ся.

„Dałeś, nie, Antoni święty,
Каже до świętego,
Tylko nie kpij—jestem szlachcic,
Nie pozwalam tego!“ (1860)

48.

Ляшська натура.

Блудить Ляшок серед лїса,
А мужик рубає...
„Та ти, Ляше, либонь блудиш?“
Мужик промовляє.

A Лях каже: — Chociaż błądzę,
Ale mam naturę
Nie pytać sie tego nigdy,
Kogo biję w skórę! (1860).

[Далї буде].

ПО УКРАЇНІ.

[Замітки з лїтньої подорожі].

[Конець.]

III.

Сучасний Чернигів місто невеличке: не більш в ему 30.000 людности, третина з неї — жиди. Православних церков 19 і один монастир [Єлецький]. Відаючи, що Чернигів історично істнує майже тисячу років, відаючи, що по реєстру зробленому московським воєводою р. 1666-го в Чернигові було самих лишень міщанських дворів 314, з 468 мешканцями-мужчинами і відаючи, що нинї на цїлий Чернигів

Іллїнський Сьвято-Троїцький монастир в Чернигові.

усїх мужчин $14^1/_2$ тисячів. Знаючи, що майже 200 років назад в Чернигові була вже середня школа, і з того часу выросла тілько єдина друга середня школа для хлопців — клясична ґімназия, не можеш не дивовати ся занадто проквільному зросту кількости людности її добробиту і висшинї культурній. Досить сказати на пр., що усїх взагалї шкіл в Чернигові чи буде нинї більш 20. А про те — коли нагадаєш собі усї обставини, то й тямиш, що колишнього „стольного града“ Чернигова не можна вельми виноватити за єго млявість. За останнїй вік Чернигів став собі на одшибі, найпаче з того часу, як почали по Украіні будовати залїзниці. Залїзниці єго минали; ледві торік заходили ся звязати єго з залїзницею, що йде з Київа на Курськ. А вже-ж добра комунїкация одна з підоймів культури і цівілїзациї. До того-ж, почавши з року 1884-го цїлих вісїм лїт мусїв Чернигів переживати тяжкі „культурні“ заходи одного чоловіка, котрому помагали вишкрібки „своїх дїтий“. Та се вже наша історична болячка. Зазирнїть в історию руїни Чернигівської Землї і ви побачите, що справляти руїну Землї допомагали чужакам і „свої дїти“. Хто тілько не руйновав за давнїх часів моєї любої Землї?!... Немов в тій пісні: „хто йде не мине“... Половчани, Косоги, Татарва, Литва, Поляки — та все не самі, а за запомогою чернигівських „своїх дїтий“. Гляньте: р. 1024-го Мстислав Тмутараканський з Козарами і Косогами сараною налїтає на Чернигів, бере єго і „сѣдѣ въ Черниговѣ“. Року 1068-го князї Олег і Борис з Половчанами „войдоша въ Черниговъ и поплѣниша христіянъ“. Небавом Всеволод йде на Олега і Бориса і палить Чернигів... На сам кінцї віку XI-го Олег з Полавчанами нападає на чернигівського князя Володимира Мономаха; плюндрує і палить передмістя і монастирі, проганяє Володимира і бере Чернигів, а через два роки [1096] Мономах з Сьвятополком виганяє єго з Чернигова. Заходами „объединенія“ силоміць, і єго рідними сестрами — кровю та руїною починаєть ся істория Чернигівської Землї і в XII-ім віцї. Року 1127-го князь Всеволод проганяє з Чернигова свого стрия Ярослава, а дружину єго „изсѣче и разграби“. Небавом справляють нову руїну Чернигівщини Ярополк, Андрій і Юрий; пізнїйше трохи і Угри заходять до Чернигова і т. д. В XIII-ім в. набігає Татарва; потім в XIV-ім Литва; потім Чернигів з інчими містами Сївершини переходить до Московщини; нарештї московська держава віддає єго Полякам. Поляки орудовали тут недовго, доки не заграв „Старий Хміль“... Але-ж, скілько за тих нападів да „переходів“ полягло людий і які широкі калюжі крови текли по Чернигові. Он, на пр. Нїмцевич оповідає, що р. 1648-го в Чернигові козаки вирізали самих тілько жидів 2.000 чоловіка. Нїчого мінї довго балакати про руїну після 1656-го року: доброго пива завдала Чернигову р. 1662-го Татарва вкупі з „своїми дїтьми“; та не згірше почастував єго р. 1668-го і Ромадановський. А далї вже — аж сумно згадувати про пожежи, сарану, про воєвод, про чуму, холєру...

Таким чином „свої дїти“ запомогли Чернигову з града стольного зробити ся занехаяним, під'упалим, приголомшеним губернським закутком. Ото-ж нїчого нема дивного, що людність Чернигова зросла так вельми мало за такий довгий час. Для доброго зросту хоч би й рослинї треба відповідних обставин; перш за все сьвіту і тепла. Треба признати ся, хоч се мінї й вельми скорботно, — та правди нїгде дїти, — на сьвіт да на тепло потрібне такому зросту людности, як на пр. в Анґлії, — Чернигів не вельми богатий; ще й через те, що більшість видатнїйших Чернигівців і робили і роблять не на себе. За те, правда, історія загального поступу в Росії пишатиметь ся Чернигівцями. За два останні віки Чернигівщина дала Росії і дає велику силу культурних робітників.

Одно щкода, що вони, вийшовши „в люди“ — зараз якось наче не свої вже. Не то щоб вони зовсім цуралися рідної неня, а наче соромлять ся принародно признати ся „чиї вони дїти“ і годують матїр крихотками з мачишиної „трапези“. От ніби в тій пісні, що починаєть ся словами: „Ой був собі Лазар, а я єму дбав: || Була в єго свита, — а я її знав“...

На школи, кажу я, те-ж не вельми богатий мій Чернигів; опріч ґімназиї і семінариї, є ще дві середнїх школи про дївчат: ґімназия да епархіяльне „училище“ для дочок духовенства. Запевне з власного досьвіду я нїчого не скажу про висшину розвитку, про суму знання і про простованнє молодїжи з середнїх чернигівських шкіл. Устрій їх, програми, підручники, керма і дух — такі самі, як і скрізь у нас. Від людий чував, що ґімназистки прямують „до бантиковъ“; „епархіялки“ — замуровані од людий, сидять за сема дверима, за сема печатями; ґімназисти, кажуть, більш того що на крилах клясицизму ширяють думками понад землею; а семінаристи, звістно вже, ниряють в глибиню... сказав би життя того люду, який вони колись „пасти муть“, та боюсь помилити ся... Глибиня добре дїло, як на чистовинї, та ще коли хто вдатен плавати; а як що на твані, — то й ну її!... І без неї „Антін батько — голить гладко“... От би цїкаво було виміряти глибиню історичного знання серед сучасної шкільної молодїжи. Не вже не глибше підручників Іловайського да Рождественського? Не скажу, а чув я, хоч і не в Чернигові, таку чудасїю, що семінаристам істориї можна й не знати; аби вони богословє добре тямили; а ґімназистів те-ж не історія, а релїґія повинна кермовати в життю і направляти до патриотичної працї; а з істориї досить і ґімназистам і семінаристам знати головні подиї, як от царюваннє Петра І., вік Катерини ІІ., війна р. 1812-го і т. і. Специяльно проти сего я не змагати мусь, а до слова промовлю свою загальну думку. Дїтий треба навчити істориї без промовчування правдивих фактів з істориї краю. Така наука сприяти ме загальному розвитку розуму дитини і класти ме міцні підвалини почуття обовязків і сьвідомости прав горожанина. Такій істориї треба учити усїх однаково: знаннє завязей культурно-історичних, надавати ме і „пастирям“ більшої потужности і впливу на „паству“. Релїґія — не єсть саме тілько богословє.

Григорий Квітка-Основяненко за старших лїт.

IV.

На валу колишнього „старого міста“ стоїть тепер якась деревяна яточка. З ґанку сїєї „ротунди“ невимовно гарний вид на цїлий Чернигів. Цїле місто здаєть ся величезним садом, що роскинув ся з Болдихи [гори] до села Бобровиці. От на сему кінцї міста, між домом ґубернатора і домом сиріт — міський сад. Колись се був величезний сад. З початку рр. 40-их чи не більшу єго половину відшматовано до ґубернаторського дому. Міська частина єго занедбана, занехаяна, непричепурена. Сад над самісенькою рікою Кордівкою [рукав Десни] і тепер отсе, коли вода поняла луги і річки злили ся, вид з саду на безкраю воду — пречудний, чарівний...

Поклонившись „дому сиріт“, що три роки годував мене і мій дух; подивившись на ту шовковицю [мерва], що садовив малими руками, — іду я на вал і оглядую чотири гармати Мазепині; збираю ся на ґанок „ротунди“ і вливаю ся очима, любую з пречудесної панорами міста. Ген-ген в ліворуч гора Болдина, і в памяти у мене знов встає істория... Болдина гора — властиво два шпилї, а між ними широка, поросла деревами і помережана будівлями — долина. На одному шпилю — церква Сьв. Тройцї, біля неї церковка Сьв. Іллї, з печерами, як каже лїтопись, викопаними Сьв. Антонієм. Густинська лїтопись повідає, що р. 1069-го великий князь Із'яслав розгнївав ся на Антония; а сей прирадив собі покинути єго. Довідав ся про се чернигівський князь Сьвятослав і став благати Антония „прийти въ державу его“. Антоний послухав ся, прийшов і „возлюби гору Болдиню, въ нен же ископа собѣ печеру и всели ся въ ню и есть тамъ и доселѣ монастиръ Богородицѣ“. Церкву Сьв. Іллї збудував князь Сьвятослав р. 1067-го; ото-ж тут був і монастир Богородицї, чи Іллїнський. Зруйнований Татарвою монастир перебував в руїнї аж до р. 1659-го, коли оновив єго чернигівський полковник Павло Подибайло. Тепер при церкві Сьв. Тройцї — резиденция архієпископа. Церква і штибом і внутрішнїми оздобами вельми гарна. В серединї церква не приголомшує таємними суворими перекітами: навпаки вона сьвітла, ясна, весела, бадьорить дух; молячись тут не чуєш на собі „близької кари за гріхи“, а вчуваєш вплив всепрощаючої любови Батька, переймаєш ся ще міцнїйшою і глибшою вірою в українську ідею і надїєю. Як на кого, а на мене обставини Троїцької церкви вплинули молитвою-поезиєю та молитовною надїєю.

Довгий час руїни вельми поніївечив був печери; не що давно їх оновили, поладили, але-ж вогкість така там велика і холодна, що я не відважив ся йти в печери.

На другому шпилю Болдиної гори стоїть Єлецький монастир [найдавнїйший в Чернигові, з р. 1060-го]. Любую я з єго краси і думаю собі: що коли-б єго нїмі мури озвали ся словом правди, чого-б чого вони не розповіли. Та й тепер без слів монастир з своїм гробовищем може повідати силу правди, аби ті, у кого є уши слухати, захотїли чути і спромогли ся розуміти.

В праворуч зараз біля того валу, де я сиджу, стоїть катедральний Собор Сьв. Спаса. Будовати єго розпочав ще кн. Мстислав. Лїтопись Лаврська каже, що р. 1036-го „Мстиславъ изиде на ловы, розболѣся и умре и положиша его въ церкве у Святаго Спаса, юже самъ заложилъ“. За життя єго церкви збудовано тілько заввишки „яко на конѣ стоящe рукою досящи“. Золоті бані Собора так хорошо, так веседо сяють-горять на сонцї... То сяє наше минуле, то горить наше сподіване пришле... Недалеко біля Собору, по тій самій сторонї, тілько трошки низше, стоїть лицем до Десни стародавнїй будинок, кажуть: „дім Мазепи“. Штиб єго хороший, а в середину не можна зайти та роздивити ся, бо там складено якусь архіву і завжди вона під замком.

Знати, що в Чернигові, як і скрізь на Українї не дбають так, як годилось би дбати про збереженнє памятників істориї і про публичну доступність до них кождому без „особаго дозволенія начальства“. Я вже не кажу про таку старовину, як княжі Теремн в Чернигові — хто їх покаже? Хто вкаже могилу Подибайла?... На могилї Опанаса Марковича досї хреста нема... А єго треба не для помершого, а для живих — сущих і ненарожденних... Якби я жадав побачити — де стояв, чи нема останків, — з того замку де року 1668-го пересижував в облозї воєвода Андрій Толстой?!... Ну, нехай вже, се дарма; „дарма, мовляв ярма, аби волн були“. Дак отже горенько, що й волів вже теє... Чернигівські урядові і приватних людий архіви — се й не сказати, яка дорогоцїнна скарбниця задля історичної науки! А в якому ладу

да спряту ті архіви? Частина їх гниє, гине, велика частина вже згнила, а частину повивожено в інчі міста, на пр. до Харкова „Архивъ Малорос. Коллегіи“; частину до Київа і т. і. А то позаторік чи що взяв ґуб. Анастасьев да Румянцівську опись одіслав з Чернигова до петербурської академії наук. Отак шматки нашого скарбу історичного і гуляють по всіх усюдах і гинуть! Та ще як гинуть! Колись д. Рагозин запевняв, що в чернигівській ґуб. архіві було 478.000 „дѣлъ“, „зъ нихъ“ зберегло ся 30.000, а останні невідомо де погибли... Славно! Коли я нагадаю людям слова одного історика, що „шанэба до свого минулого єсть першою ознакою цівілізації чоловіка“, так люди самі вже вгадають ступінь нашої цівілізації...

От вам ще маленька ілюстрация: колись на городі Єлецького монастиря викопали історичний скарб: де-б єму берегтись, як не в Чернигові, або хоч у Київі, а він взяв та й опинив ся в Москві в Румянцівському Музеї [під NN 2482—2485]. Не завадило-б Чернигівському земству і дворянству і духовенству гуртом поміркувати, щоб хоч останки історичних памятників, які ще зацїлїли, не погнили, не порозлазились в „ширь та въ глубъ“. А то „буде каяттє, да не буде вороття“. Час ще не зовсїм утїк.

V.

Вже-ж не можна мінї скінчити своїх заміток, не згадавши про Л. І. Глїбова. Кожного разу, коли трапляєть ся мінї бути в Чернигові, я не минаю хати нашого лїрика і байкара, щоб поклонити ся єго музї і подяковати їй. Роблю се не з самого тілько почуття морального обовязку свого; сего потребує моя душа. До слова: на сегорічних зборах Товариства імени Шевченка, здаєть ся, д. Маковей натякнув на ростич між нашими письменниками а публїкою, а ще більш між ними самими. Щире спасибі єму за се. Давно вже час нам зауважити на сей гріх. Доля українського письменника така тажка і сумна, що трудно мінї вообразити собі що-будь сумнїйше і скорботнїйше за неї! Скоро український письменник вийшов, так мовити з „пелюшок“, скоро наіменя єго з'явило ся в друку, — з того самого часу вже й до віку він немов недолїток, то й перебувати ме під „опікою“. Вона буває більша, чи менша, а вже, щоб зовсїм її не було, так годї про се й думати, — отут і причина великої сили псевдонїмів в нашому письменстві. Та се ще нїчого. Зауважте на відносини публїки до українського письменника: яке-б нещастє не впало на єго, нехай він пропадає з голоду, з холоду — публїцї про те байдуже!... На доказ згадаймо сумні факти з життя Кузьменка, Кулика, Свидницького, Новицького і т. і. і т. і. Чи хто підтримав, хоч би морально, в тяжку годину життя? Така байдужість, одначе, не таке ще велике лихо, як ростич і спільне „саможерство“ [се не моє слово] між письменниками: придавить яке нещастє письменника — сторонній чоловік пройде повз єго мовчки, а йти ме свій брат письменник, так ще й „беревном“ притисне! Звістно, можна вказати факти і супротилежних відносин декого з публїки до письменників, але то будуть факти поодинокі, то роскішні квітки серед густого буряну. На таку квітку і я сегодня вкажу, трохи згодя, а тут я зверну ще увагу тих людий, що докоряють і часто-густо докоряють вражливо, жорстко, а іноді і „не безъ послѣдствій“ за нашу „надзвичайну“ псевдонїмність, за „недоговарюваннє“, за обережність... Хто відає, як хто обідає, той за все не докоряти ме. Тому, хто сидить в теплій хатї, мороз байдуже; также українським письменникам і бракує перш за все спокійної, теплої хати, супротилежної тому спокою і теплу — на яке богата тюрма! Здаєть ся сего самого досить би хоч на те, щоб між нами не було пекельної ростичі і спільного „самопоїданія“... А від сего нїчия-б повага не поменшала...

Але пора до двора.

Побачитись з Л. Ів. Глїбовим, кажу я, потребує уся моя душа. Коли я розмовляю з нашим старим поетом, якесь побожне почуттє переймає моє серце; я чую велику повагу до єго таланту, до єго потужного духу, а ще більше до єго благої, глибокої любови до України, до людий! Не буяє в єму пиха, не піндючать ся в єму гордощі; серце єго дише теплом весняного сонця. Віком Леонїд Ів. не вельми ще старий: на 67-му він; але-ж обставини і умови життєвих „благъ“ і недуг на очи зістаріли єго тїло, а з духом нїчого таки не вдїяли: „плоть немощна, а духъ бодръ“. Дивлю ся я на сивину Леонїда Ів—ча і бачу під нею молоду душу; дивлю ся на єго слїпі очи і бачу в них ясний розум; під старою шкірою бачу в наболїлій груди українське серце, повне сьвіжого лїризму. Притаївши духа, слухаю, як він читає [звістно з голови, бо він не бачить] свої нові твори, і в єго „Пасїцї“, в єму „Мальованому стовбі“ чую оксамітовий, мягкий, але дзвінкий голос молодої музи. І думаю собі — гадаю: якою ото величезною кебетою природа наділила свого возлюбленника! Що-б він був дав Українї, коли-б життє не дало єму стілько „блага“?

Анальоґічну кебету, з анальоґічним трохи і „благомъ“ життєвим бачу я у другого нашого, молодого ще віком поета, Сивенького. [Він з квітня перебрав ся до Чернигова]. Кілька років назад, я висловив, що Сивенький — видатнїйший з наших сучасних молодих поетів. Мене дорікали за „оптимізм“; казали мінї, що „з творів С—ого не знати такого таланту, про який я мовив“, але-ж я тепер певен, що я не помилив ся. Знати се як раз з творів С—ого, та з того „блага“, яким і єго наділяла досї доля. Коли те „благо“ досї не приголомшило поета, не зламало єго музи, не обірвало струн на єго бандурі, не пригнобило єго думок і почуття, так я на віки певен, що у С—ого талант глибокий, потужний і не розвіють єго, не зібють на інчий шлях жадні фрази. А історія нашого письменства вдячними словами занотує наіменя того Чернигівця, що́ запоміг С—ому спекати ся хоч трохи „блага“, та з берегів батька-Днїпра перебрати ся на берег доні єго — Десни. І певна річ, що ми дочитаємо до кінця переклад „Пекла“ і прочитаємо не одну ще „Серенаду“, не одного „Патриота Іванця“.

Розмавляючи з Леонїдом Івановичем, я мимо волї, питав сам себе: яка сила спричинила ся тому, що він і на семому десятку свого віку зберіг сьвіжий, бадьорий дух поезиї; зберіг душу і серце щирого Українця; зберіг горячу любов до рідного краю і народа? Мінї здаєть ся: нїщо більше, як певна самосьвідомість і сьвідомість народно-национального ідеалу та віра в свою ідею. Дійшовши до такої самосьвідомости Л. Глїбів — не розвіював своїх моральних і духовних сил по шляхах, шукаючи, де „ширше да глибше“. Він „просто“ йшов; бо тямив, що нам перш за все треба праці позитивної і дійсне м о ж л и в о ї; тямив, що фраза тілько затуманює сьвіт. Він тямив, що єдино-розумна основа життя людського можлива праця і робота, відповідна поступовому шляху до далекого ідеалу. Він тямив, що перед нами нива широчезна і кожному знайдеть ся тут своя реальна постать. Нехай постать буде й не широка; нехай кожен візьме свою постать, примірявши до неї свою спроможність, та й працює на ній; нехай працює що дня, скілько зможе, не рвучись... Нам потрібна не рвучість, не порываннє, а оброзумлена, сьвідома щоденна робота; та праця і робота, що́ йдучи повагом, без перерви, зберегає здоровє і веселить духа... Леонїд Ів. тямив, що течією „шири та глуби“ можна виплисти так далеко, що загублять ся реальні береги... Кинеш ся тодї гребти назад до берега і, згубивши свій шлях, до свого берега, пристанеш часом до камери земського начальника, або до „подношенія иконъ“, або до прихода попа-здирника; або в лїпшому разї до лежників з нечевя під грушою в холодку.

Нарештї подїлю ся з читачами доброю звісткою: в Чернигові лаштуєть ся виданнє байок Л. Глїбова і окремо єго лїричних творів. Потреба ся чуєть ся давно: чимало лїричних творів Л. І—ча стали народнїми піснями. Я зустрічав осьвічених сьпівачок, що́ запевняли мене, сьпіваючи „Стоїть гора“, що се народня пісня. Мене се не дивує. В творах Леонїда І—ча [як і в творах Сивенького] не можна не спостерегти в л а с т и в о г о українському народови душевного елєменту лїричного. Лїризм свій, коли хочете, і відносини до фактів з життя вони висловлюють або горячою сльозою, або ласкавою сатирою, або обома разом. Отся-ж псіхічна вдача їх творів єсть псіхічна вдача самого народу; звістно — вона в творах Г—ва і С—ого культивована відповідно осьвітї і розвитку поета, а про те вона в основі не перестає бути народньою.

У Київі, 8 червня 1893.

О. Я. Конiський.

БЕЗТАЛАННА.

ДРАМА В 5 ДІЯХ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО.

[Конець].

ДІЯ ПЯТА.

У Гната в хатї.

Ява 1.

Ганна одна.

Ганна *(сама)*. Куди-ж це Гната занесло — і досї нема? А та певно побігла одшукувать його! Шукай, шукай, знайдеш, як раз! Він від тебе тїка, як чорт від ладану, бо ти тільки плакать умієш... Спарував ся! Коли-б мінї старого чорта здихать ся, я за тебе приймусь не так. Яка нїжна, все-б тільки лежала, а по хазяйству без загаду і не загляне.

Ява 2.

Входить Софія, роздягаєть ся і сїда.

Ганна. Я-ж кажу, що так! Ходить, тиняєть ся, наче панї яка!... Чого-ж це ти руки згорнула, чом води не принесеш?

Софія. Та води, мамо, повна дїжка, я ще вранцї наносила, хоч і подивіть ся! Куди-ж її носить?

Ганна. Куди, куди? Ще тобі треба показувать, куди й воду носить? Якби ти була з хазяйського заводу, то й без показу знала-б своє дїло. Наносила-б у чавуни, та поставила-б свинї полову попарить.

Софія. Та он же, гляньте, в пічі обидва чавуни стоять повні з дертю.

Ганна. А свиня тим часом голодна, отам рие під присьбою та гуде!

Софія. На те вона свиня.

Ганна. О, я знаю, що ти на язик гостра, як бритва, а до дїла нема хисту! Якби ти не язиком, а руками робила, то й свиня була-б привязана на паколї і не рила-б.

Софія. Та вона-ж була на паколї, а Гнат вчора взяв на щось вірьовку. Чим же я її привяжу?

Ганна. Найшла-б чим, якби хотїла, а то все з татком своїм возиш ся! Не приносив ще сегодня пряничків?

Софія *(через сльози)*. Чого ви, мамо, нападаєтесь на мене? Що я вам зробила?

Ганна *(прицмокує)*. А куш! Маленька, заплач — батько спече колáч!

Софія. Боже м й, Боже!

Ганна. Повна хата робочих людий: невістка і батько її! Тільки-б спали та їли! Дармоїди бісові!

Софія. Батько не ваше їдять! Вони нам хазяйство справили з тою умовою, щоб ми їх до смерти содержували.

Ганна. До смерти!... А коли-ж він умре? Жди! Він ще 20 год буде жить, то його й годувать дармоїда? *(Входить Іван і стоїть на порозї)*.

Софія. Краще-б ви мене вбили, ніж отак що дня дорікати! Я вже сьвітови божому не рада!

Ява 3.

Івaн, Ганна і Софія.

Іван. Знову гризла! Я вже терпів-терпів, та й терпець урвав ся! Скажи ти мінї, що я тобі зробив, що тобі Софія робить, чого ти гризеш її?

Ганна. Лїнива твоя дочка, не хазяйка, нїчого не глядить, тільки учепить ся чоловікови за шию, та так і висить, а ти ще й сам потураєш.

Іван. Що ти вигадуєш? Хіба я не бачу, як вона робить!... Та нехай би за дїло вилаяла, ну, так! А то прямо: чи слїд, чи не слїд — сичиш, сичиш і сичиш!

Ганна. Сичу?!... Що-ж то я гадюка, чи що?

Іван. Гірш гадюки! Гадюка вкусить, та й сама тїка, а ти сичиш і в вічи лїзеш, кусаєш — і знов сичиш.

Ганна. Брешеш, старий чорте, я не сичу! Дармоїди погані! Обоє тільки лопаєте, а роботи з вас нема!

Іван. Так от що? Бач, де болячка! Я дармоїд, я нїчого не роблю. Ти так і кажи. Хіба тобі повилазило, що я чоловік старий, немощний: що-ж я буду робить, може скоро й помру.

Ганна. Тебе ще й довбнею не добєш! А коли не здужаєш робить, то йди під церкву з довгою рукою, а дурно хлїба не їж!

Іван. Совість ти загубила! І ти-ж незабаром постарієш, так і тебе тодї як собаку треба вигнать з двору?

Ганна. Я без роботи не сидїти му — хоч піря драти му! Дурно хлїба нїхто не дасть! Баштана стережи, свиний паси, кістки збирай — от що!... Дочка дивить ся, що ти нїчого не робиш, та й собі нїжить ся та слини розпускає! Он і чоловіка до того довела, що хати не держить ся.

Іван. Ти-ж сама довела його до того, що й жінка остогидла! Хоч кому то буде дома смердїть, коли замість матері у хатї собака зла сидить і раз-у-раз гарчить!

Ганна. Сам ти собака, старий чорт! Слинявий! Старцї! Ішов би під три чорти, то одним ротом менче-б було. *(Сидить, переклада одежу)*. Чорт не видав!... Еге!... Так я й не знала! Ху! Невісточка, сватох!...

Іван. От до чого дожив? З хати виганяють, притулить ся нїгде! Іди миром жить, руку протягай! Дожив на старість... І піду! Краще миром жить, ніж отаке вислухувать що дня. *(Бере шапку)*.

Софія. Куди-ж ви таточку?

Іван. Піду, попитаю, чи не іде хто в гóрод, а ти склади моє збіже.

Софія. Татку, татку, не кидайте мене! Що-ж я без вас робити му?

Іван. Бачить Бог, моя дитино, як мінї самому тяжко тебе покидать. *(Гладить її по голові)*. Ти єдиная моя дитина, моя радість, ти тільки й тішила моє старе серце, і не можу дивить ся, як тебе мучать через мене — не можу — я... не знаю... Я-б тобі небо прихилив, та високо... не можу... *(Витира сльози. Іде. Софія плаче, схиливши голову на руки)*.

Ганна. Куди-ж ти? Скоро обідать пора!

Іван. Обідай без мене! Господь з тобою! *(Пішов)*.

Ява 4.

Ганна і Софія.

Ганна *(дає в слїд Іванови дулї)*. Іди к бісу! *(До Софії)*. Слинь, слинь, поки очи не повилазять! Тільки й знаєш хлипать! Велике горе, що твого татка тут не буде! На біса нам дармоїд здав ся? Це не гóрод, тут робить треба, а ви звикли по-панячі: може чайку напєш ся? А матері вашій сто бісів! Було-б іти за городського, адже-ж сватав якийсь швець?... *(Глянувши у вікно)*. Іде! *(Бере віник і заміта так, аби показать, що вона робить)*.

Ява 5.

Входить Гнат, скида шапку, вішає її і стоїть біля порога, а Ганна нїби його не бачить — говорить до себе.

Ганна. Отаку невісточку придбай! Сидить собі, як панночка, замислилась, а ти роби, та ще й мовчи! На старість саме добре! *(Кида віник, хапа рогáч)*. Оженив ся собі дурний на лихо! Ще й старого чорта дармоїда в придане взяв за лїнивою дочкою!

Гнат *(до Софії)*. Чого ви гризетесь раз-у-раз? Як прийдеш до дому, та так тебе зараз пекельним духом і обвіє. Що ти тут зробила?

Софія. Не знаю, чого мати лають ся... З батьком посварились... і...

Ганна *(грімче)*. А звісно!... Поцїлуйтесь зараз!... Поцїлуй її — вона тільки того й хоче.

Гнат. А вам би любо було, якби я тільки що ступив на поріг, зараз почав гарчати? Обридло вже!

Ганна *(плаче)*. Так, так...

Софія *(ожива на бік)*. Де це ти, мій голубчику, ходив так довго? Може їсти хочеш, то обідаймо уже!

Гнат. А батько-ж де?

Софія. Пішли... Вони хочуть у го́род їхать... вони...

Гнат. Підождемо його. *(До матері).* Чого ви плачете? Самі нападаєте на всіх, всім у вічи лізете, всіх сварите, та ще й плачете!

Ганна *(плаче).* Отак, отак! Я так і знала! Мати тоді потрібна, як маленьким був, та ночі не досипала, та годувала своєю кровю, та обмивала, та пестила! А як вигодувала, то матері не треба! Прожени-ж мене, прожени! Нехай мати старцем іде попід віконню! Тепер жінка миліща, а мати що? Хоч би її чорт узяв, то байдуже! Мати робить, а жінка сидить: он хата цілий день неметена — нічого, а мати скаже слово — нападаєть ся, сяка, така, лиха!

Гнат. Бо й правда, що ти раз-у-раз тілько плачеш, а нема, щоб діло робила! Прийшов в обідню пору — хата й досі неметена! Мати підміта, а ти сидиш!

Софія. Та єй Богу, Гнате, хата була заметена й прибрана, як слід! Ти-ж глянь, де те сьміттє, що мати мели?

Ганна. То це я брешу? То це я нарошне мела, чи як?

Софія. Мабуть побачили Гната у вікні, та й почали порать ся, єй Богу, правда, а то сиділи та лаяли ся.

Ганна. Брешеш ти, брешеш, городська ш... *(Удержує себе, щоб не сказати далі).*

Софія. Лайте вже мене, як хочете — гірш не буде! Що я вам, мамо, зробила? Я вас любила замісць рідної матері, я вам корилась і корюсь, поперек слова ніколи не сказала! За що-ж ви мене зненавиділи? За що раз-у-раз нападаєте, лаєте?!

Гнат. Та цить, не слинь! Наобісїли вже мінї твої сльози.

Ганна *(зло).* Нехай поплаче, може батько пряничка дасть!

Гнат. Я їй такого пряничка піднесу, що вона й у двері не потовпить ся!

Софія. Ти й так хати вже відцурав ся, осоружена я тобі стала, а мати тільки гризуть, та ще сердять ся, що плачу!

Ганна. Якби попобив добре, щоб синяки днів три не сходили, то й плакати-б перестала.

Гнат. Мовчіть хоч ви, не підливайте в огонь масла! Добре вже горить отут і без вашого масла!

Ганна. Бо дурний! Важко йому побить жінку, щоб серце зірвать... Тьфу на такого чоловіка! *(Виходить грюкнувши дверима).*

Гнат *(опускаєть ся на ослін).* Наказав мене Господь! *(Мовчить. Софія хлипає нервно).* Годї вже, або що — ре́во!

Софія *(сїда біля Гната).* Глянь на мене ласкаво, пожалїй мене, Гнате!

Гнат. Одчепись! Я не можу на тебе дивить ся, як ти киснеш.

Софія. Ох, Гнате, хіба я така була? Ми так недавно побрались з тобою, а ти вже тїкаєш з дому; мати гризе, я не маю сьвітлої години, батька з хати виганяє, а ти не заступиш ся, як перше, а ще й сам лаєш мене! Не з матїрю-ж тобі вік вікувать, а зо мною, дружинонько моя! Пригорни-ж мене, приголуб, — я зараз повеселїщаю.

Гнат. Повеселїщай, тоді і пригорну!

Софія. Ну, я вже не буду! Диви ся, я вже весела! О, глянь, сьмію ся... *(Обіма Гната).* Не хочеш мене приголубить, противна я тобі стала?!

Гнат. Знову? Годї, кажу!

Софія. Не можу, не можу, Гнаточку, удержать своїх слїз, я-б радніща була!

Гнат. Бодай увесь сьвіт завалив ся, коли на ньому так весело жить усім, як мінї тепер! *(Відходить).*

Софія. Куди-ж ти? Я вже не буду... *(Витира сльози).* Єй Богу, не буду! Підожди, хвилиночку, сам побачиш. *(Одна в слїд Гнатови).* Гнате, серденько моє, верни ся! Пішов... Мабуть до шинку... Прийде пяний... Боже, дай мінї терпіння, щоб я хоч не плакала! Від плачу я тільки марнію. *(Дивить ся у дзеркало).* Які очи червоні, аж запухли! Пострівай, я заплющу їх і так трохи посиджу. *(Сїда на ослін і заплюща очи).* І чого Гнат став такий недобрий? З того часу, як був слабий, наче його хто одвернув од мене. Страшно і подумать... Мінї часто приходить на думку, що йому пороблено і поробила Варка. Аж у голові заболїло, мов розколола ся на двоє! *(Одкрива очи і встає).* Боже, одверни од мене ці думки, бо з ними я не буду жить, я не хочу жить!... На що тоді жить, коли це правда? Голубчику мій, Боже, прости мене, я грішу цїми думками, і наверни Гнатову душу до мене знову!

Ява 6.

Входить Параска вже молодиця.

Параска. Здрастуй, Софіє!

Софія. Ох, як я злякалась...

Параска. Чого?

Софія. Так, не знаю... Яка-ж я рада, що тебе побачила! Ти моя перша порадниця з давна... Голубочко моя, Параско!

Параска. Ти аж змарнїла... Я оце почула, що батько твій одходить від вас і забігла на хвилину з тобою побалакать.

Софія. Ох, краще не питай... Свекруха...

Параска. Свекруха, як свекруха — я вже про неї і не кажу... Не крий передо мною, я тебе давно люблю, як сестру і мінї жаль тебе, я все знаю...

Софія. Що ти знаєш? Може ти знаєш і те, чого я не знаю?

Параска. Всї знають, тільки ти одна не знаєш.

Софія. Що сестро, що моя голубочко, ластівко, кажи! Може ти що не добре знаєш про Гната?

Параска. Бач, мабуть і ти помітила, коли питаєш так палко?

Софія. Одно помітила: Гнат не такий, як був спершу, не ласкавий до мене, хати не держить ся...

Параска. А Варка часто у тебе буває?

Софія. Варка? Так, не вже-ж вона... Кажи, кажи, що ти знаєш?

Параска. Та те, що твій Гнат часто буває у Варки, вона його причарувала.

Софія *(не може говорить).* Ти сама бачила? Де? Як? *(Дуже зворушена, ледві стоїть на ногах і сїда на ослонї).*

Параска. Я нїчого не бачила.

Софія *(встає і нервно сьміється ся).* От бач, от бач! Нїчого не бачила, а говориш таке страшне!...

Параска. Другі бачили! Даремно не говорять — вона й сама хвалить ся — придивляй ся за ними, то й ти побачиш! А тепер — прощай, бо мене чоловік жде. Я тільки за тим і зайшла, щоб тобі сказать, бо тебе обманюють, а ти як дитина віриш... *(Пішла).*

Ява 7.

Софія одна, потім Варка.

Софія. Боже, я з ума зійду!... Варка?... З Гнатом?... Кепкують надо мною, обманюють у вічі, а за очи сьміють ся над моєю душею, над моїм серцем, і вони живі, і грім божий їх не вбив? І Гнат? Гнат сьміється ся над моїм серцем, що тільки і живе ним! Ох, серце-ж моє бідне, не бий ся в грудях, перестань краще бить ся на віки, щоб я не дожила до того, що ти мінї віщуєш! *(Входить Варка).*

Варка. Здрастуй!

Софія. Варка! Це мінї вважаєть ся вона? Зійди, зійди з очий моїх відьма, чарівниця!

Варка. Що це з тобою, Софіє? Це я!

Софія. Ти?!

Варка. Та я-ж! Ото хіба не пізнаєш? Я, Варка, твоя подруга.

Софія. Іди, іди з очий моїх, чарівнице лукава! Іди! Не пали мене своїм поглядом ехидним — ти гірше сатани, ти мене з ума звела, ти одбила у мене чоловіка, ти причарувала його, а тепер ходиш сюда потішать ся надо мною, живеш моїми муками, радієш моїм горем! *(Шатаєть ся).* Геть з хати! *(Сїда тяжко на пїл).* Ох! *(Пада зомлїла на полу).*

Варка *(підходить).* Зомлїла сердешна! Так і вона довідалась уже?... Ох! Цього я тілько й ждала, а серце забилось і страшно чогось зробило ся, наче украли що... Що-ж воно буде далі: чи мене покине Гнат, чи їй, і утїче зо мною?... Побачимо! Щастє куце, я вже його спізнала! А тепер хоч і вирветь ся від мене, то й ти його не пійманеш! *(Іде і на виході зустрічає Ганну).* Здрастуйте і прощайте! Заходила до Софії, та вона спить. *(Пішла).*

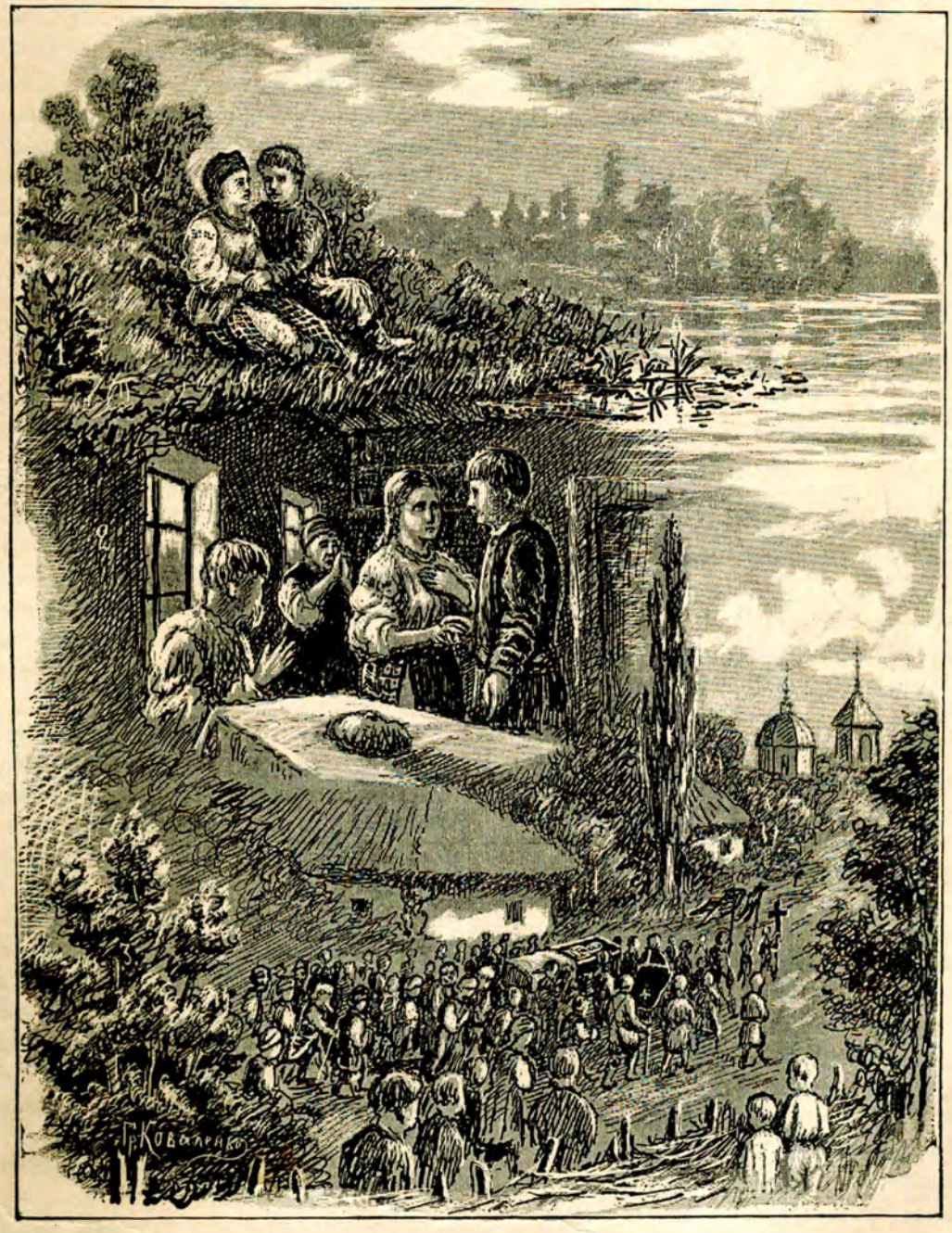
Ява 8.

Ганна *(одна)*. Ач паскуда! Витяглась як пані яка, та й спить собі! Спи, спи! Я тебе не будити му — нехай прийде чоловік та полюбуєть ся! Ну, взяв хазяйку, нічого сказать! Як мене нема дома, то хоч усе позабирай! *(Сїда на лаві і бурчить).*

Ява 9.

Входить Гнат під чаркою.

Гнат. Давайте обідать! Де Софія?
Ганна. Он!
Гнат. Що-ж це вона, слаба, чи що?
Ганна. Не діждеш, не діждеш! Щоб твоя нечупайда була тут хазяйкою, та вилежувалась, а я наймичкою! Хіба невістку на те беруть, щоб з нею панькать ся? Бач, як витяглась!
Гнат *(хутко іде до полу і штовха Софію під бік)*. Уставай ти, сплюхо чортова!
Софія *(зскакує з полу і дивить ся мов несамовита)*. Де я?
Гнат *(шарпає Софію так, що та трохи не падає)*. Прочуняй ся, кажу, тобі?
Софія *(істерично сьмієть ся)*. Не буду, не буду, не буду!
Гнат. Цить! *(Замахуєть ся)*. Цить, не сьмій ся!
Софія. Ой! Не бий же мене, не вбивай же мене, живи собі з Варкою, а я піду, піду від тебе... З батьком піду...

Сцени з Квітчиної повісти „Маруся“. [Рисунок Гр. Коваленка].

Ганна. Не здужає встать! От, розбуди її, поцїлуй, скажи спасибі тобі, моя хазяєчко, що ти спиш, а чужі свині всю харч у нашої поїли.
Гнат. Які свині, що ви кажете?
Ганна. А те, що твоїй пані тільки-б спать! Я поставила висївки, та пішла на огород, а вона уклалась спать, чужа свиня затесалась у хлїв і все поїла, а наша голодна гуде! Нехай вам чорт, я вже утомилась за вами доглядать, ідіть собі к бісовому батькови з моєї хати!
Гнат. Яка-ж це ваша хата? Хата моя, а коли вам тїсно, так ви ідіть собі відцїля!
Гнат. Що ти сказала? Га? Що ти сказ... Та цить, кажу, не плач! Ти мінї всю душу вивернула своїми противними речами, своїми сльозами.
Ганна. Тепер погладь її по головцї, та й знову спать уклади, нехай мати сама товчеть ся.
Гнат. Довго ви будете з мене жили тягти?! *(Переламує кочергу: з палицею кидаєть ся до Софії)*. Довго будете мучить мене?!
Софія. Ай! *(тїка на двір — Гнат за нею)*.
Ганна *(на порозї)*. Навіженний, що ти робиш? Палицею убєш! *(За коном чуть тихо Софія промовила: „Ра-*

туйте!“). Візьми батіг та батогом: і дошкульно і не покалѣчиш... (*Біжить з хати*). Годї, годї! Убѣш, кажу! (*Впихає Гната в хату*).

Гнат (*блідий, осатанѣлий, кида палицю між кочерги*). О, кляте серце, ти до добра мене не доведеш! За що, за що я тяжко так знущавсь над нею? Від цього часу рука моя скорій одсохне — ніж вдарить Софію... хоч раз, хоч соломинкою.

Ганна (*вбігає*). Що ти наробив?... Ти вбив її, вона нежива!...

Гнат. Нежива?! (*Біжить на двір*).

Ганна (*ламає руки*). Ох, Боже мій!... Ох, Боже мій!... Що-ж тепер буде, що-ж тепер робить? Занапастив свою голову на віки! Казала-ж батогом, ні, таки палицею! (*Гнат вносить Софію*). От нещастє, от нещастє! Побіжу за Цимбалом, може він поможе що,... може одходить її... (*Вийшла*).

Гнат (*вносить Софію*). Убив!! О, проклят будь і день той і та година, в яку родив ся я... і тричі проклята хвилина, що з Варкою мене звела...

Явa 10.

Входить Іван побачивши неживу Софію.

Іван. О, краще-б ти, дитино моя безталанна, мене поховала, ніж я маю тебе ховать... На що-ж я старий... гнилий... пеньок зостав ся, а тебе... гілочко зеленая моя зломила лихая доля...

Гнат. Тату, тату... я не хотів її убить... я ненароком з серця... (*Пада на колїна до ніг батька*).

ЗАВІСА.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[Дальше.]

2. Измаилъ Срезневскій.[1])

Своєю исторією, богатою поезією людовою й окремыми прикметами вдачѣ народу Украина звертає на себе увагу не-то Славянщины, але й трохи-не цѣлои Европы. То й не дивно, що деякій тямущій Москалѣ зъявляють ѣй свою симпатію и прихиляють ся серцемъ до народу, що мавъ славну минувшину, а теперь побиває ся невзгодинами й лихолѣтємъ. До такихъ сердечныхъ прихильникôвъ украиньского й запорожского побуту належавъ Измаилъ Срезневскій въ молодому своєму вѣку. Коли-жь Москаль Срезневскій збиравъ етноґрафічні матеріялы й писавъ свою лѣтопись про давну Украину, то Московка Марія Марковичка (Марко Вовчокъ) змалювала етноґрафичні картинки сучаснои Украины.

Измаилъ Ивановичь Срезневскій родивъ ся 1 (13) червня р. 1812. въ Ярославѣ, въ пôвнôчнôй Россіи, але дитячій и молодечій свôй вѣкъ провѣвъ вôнъ на Украинѣ, въ Харковѣ, де батько єго бувъ професоромъ краснорѣчивости й поезіѣ та й инспекторомъ „казенно-коштныхъ студентôвъ“. По смерти батька Измаилъ въ 14. роцѣ житя ставъ учитись въ Харкôвскôмъ университетѣ, де й кôнчивъ трьохъ-лѣтній курсъ въ 17. роцѣ вôдъ роду.[2])

[1]) Гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи. II. Н. И. Срезневскій“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ V. С.-Пб. 1885; стор. 325—350).

[2]) Въ Харковѣ мавъ чи-малый вплывъ на Срезневского Петро Артемовскій-Гулакъ, авторъ украиньскои казки „Панъ та Собака“. Артемовскій бувъ въ университетѣ професоромъ россійскои исторіѣ. Вже въ 19. роцѣ житя (р. 1831) выдавъ вôнъ зъ Росковшенкомъ маленькій „Украинскій альманахъ“, де були й єго стихи, а рôкъ опôсля (1832) выдавъ „Словацкія пѣсни“. Хочь отже Срезневскій не бувъ Украинцемъ, то въ молодому вѣку явивъ ся вôнъ справжнимъ ентузіястомъ супроти лицарскихъ змагань колишнихъ Запорожцѣвъ, и вôдтакъ р. 1833. надрукувавъ вôнъ въ Харковѣ першу книжку свого етноґрафичного збôрника п. з. „Запорожская Старина“ (16⁰, часть I. 1., стор. 1—132; часть II. 2., стор. 1—140).[1])

Въ переднѣмъ словѣ до першои книжки „Запорожскои Старины“ пише Срезневскій ось-що: „Выдаючи въ свѣтъ мою збôрку запорожскихъ пѣсень и думъ, я бажаю зъявити прислугу, — хочь и маловажну, — не однымъ любителямъ народнои поезіѣ, але найпаче тымъ, що хотѣли-бъ пôзнати старовину запорожску, — побутъ, звычаѣ й обычаѣ, змаганя того-то народу воѣвникôвъ, котрый своимъ лицарствомъ и завзятємъ, своимъ вплывомъ на весь полудневый схôдъ Европы, ба й на малу Азію особливо въ XVII. вѣцѣ, своими дивными прикметами, способомъ житя и характеромъ — заслуживъ собѣ на память у потомности. Лѣтописи украинськй розказують тôлько про лицарскій змаганя сего народу, доторкуючись дуже рѣдко до внутрѣшньои єго жизни, — ба й тй славнй дѣла описують они иногдѣ коротко, иногдѣ невѣрно, поплутано, изъ-за чого лѣтописне оповѣданє одно одному неразъ противорѣчить. Менше гôднй уваги лѣтописи польскій, — ще менше — лѣтописи молдавскій, мѣжь-тымъ коли великорускій лѣтописи майже нѣчого не згадують про Запорожцѣвъ. Отъ-ся бѣдність исторіѣ Запорожцѣвъ въ жерелахъ письменныхъ спонукує тямущого чоловѣка глядати другихъ жерелъ, — и отъ, вôнъ знаходить для своихъ дослѣдôвъ пребогату скарбницю въ переказахъ народныхъ“.

„Сй переказы зберегають ся въ памяти бандуристôвъ, потомкôвъ тыхъ бандуристôвъ, котрй подôбно Скальдамъ скандинавскимъ супроводжали хоробрыхъ запорожскихъ охотникôвъ въ ихъ походы, — подôбно Скальдамъ загрѣвали ихъ духа въ битвѣ своими пѣснями, и въ пѣсняхъ та думахъ зберегали для потомкôвъ память славныхъ колишнихъ дѣлъ и переказы давнои давнины. И досѣль є на Украинѣ мовь-то окремый цехъ старцѣвъ, що ходять вôдъ села до села, граютъ на бандурѣ и спѣвають сумовитй пѣснѣ й думы, або розказують про давнину. — Въ памяти отъ-сихъ старцѣвъ живе старовина запорожска и тому-то сй старцѣ важнѣйшй всякихъ лѣтописей. Хочь ихъ переказы про старовину потребують острои критики, то все-жь таки они конечнй для кождого, хто бажає знати исторію Запорожцѣвъ, ба й исторію прочои Украины“.[2])

Вôдтакъ Срезневскій подає характеристику думъ и пѣсень запорожскихъ[3]) и каже въ кôнци, що въ пѣсняхъ выразилась лирика и драматика народнои поезіѣ Запорожцѣвъ, мѣжь-тымъ коли въ думахъ вызначує ся „мрачный, холодный эпизмъ“. Опôсля дѣлить вôнъ запорожскй пѣснѣ й думы въ два розряды. До першого розряду належать пѣснѣ й думы историчнй; другій же розрядъ

[1]) Срезневскій приѣхавъ р. 1840. до Львова, вертаючи изъ своеи вандрôвки по славяньскихъ земляхъ. У Львовѣ пôзнавъ вôнъ молодого етноґрафа, Якова Головацкого.

[2]) „Запорожская Старина“, часть I., стор. 5—9.

[3]) ibid., стор. 10—13.

можна назвати етноґрафичнымъ, по-за-якъ до него належать пѣснѣ про походы вôйсковй, пѣснѣ гульливй, сатиричнй, — думы моральнй, религійнй и и. Першій розрядъ, по думцѣ Срезневского, важный особливо для зовнѣшньои исторіѣ Запорожцѣвъ, мѣжь-тымъ, коли другій розрядъ вызначує ся вагою супроти внутрѣшньои ихъ исторіѣ. Опôсля каже Срезневскій, що въ збираню етноґрафичного матеріялу помагало ёму богато осôбъ, та що вôнъ самъ пôсля семилѣтнього труду змôгъ зôбрати чимало думъ и пѣсень, та й иншихъ переказôвъ народныхъ. Вôдтакъ весь нагромадженый матеріялъ старавъ ся вôнъ провѣрити критично, и зробити свою збôрку по змозѣ повною й доладною. А вже-жь не додавъ вôнъ словаря до „Запорожскои Старины“, та обѣцявъ лишь, що зъ-перегодомъ выдасть повный словарь „украинско-запорожскаго нарѣчія“.

Въ кôнци переднього слова сказавъ Срезневскій дещо про правопись, котрою хôснувавъ ся въ выданю свого збôрника. Ось и ёго слова: „До сего часу появилось дуже богато думокъ про правила правописи для языка украиньского, але бôльша частина словесныхъ робôтникôвъ на сему поли вызначувалась або любвою до чумацкои грубости выговору, або чудернацкимъ поглядомъ на правила правописи. Бôльше другихъ цѣкавй суть думки Максимовича, высказанй въ переднѣмъ словѣ до ёго збôрки „малороссійскихъ пѣсень“. Очевидячки Максимовичъ вѣрно пôдслухавъ мѣсцевй выговоры, — але ёго правопись, будучи зовсѣмъ противною думкамъ загалу й уживаню, заведеному зъ-давна, неповно выражена въ правилахъ, и про-те не можна користуватись нею все й всюды... Я нарошно переглядавъ всѣ лѣтописи, грамоты, письма, — словомъ все, щó попалось менѣ пôдъ руки, писаного въ украиньскôмъ языцѣ, — прислухувавъ ся рôзнымъ гадкамъ, и вкôнци, зъобразивши собѣ все, выпровадивъ для себе свои правила правописи украиньскои“...[1])

Срезневскій подѣливъ самоголосы на твердй та мягкй; — твердй: *а, е, и, ы, о, у;* мягкй: *я, é, і, й, и, ё, ю.* Отже вôнъ писавъ: могила, орлы, степы, Украина, рубати; — Ляхи, éднати, у глйбокій, могилй, жйнка, кйнцй, пійди, козаковй (З. пад. ч. ед.), въ лйсй, йхати, прійзжати, йхъ, ёго, чёго, моею и т. д. — Изъ сего отже можна дôзнатись, що Срезневскій знакомъ й выражавъ не тôлько тее мягке *і*, щó вôдповѣдає первѣстному **о, е**, але й таке мягке *і* та йотоване *і*, що вôдповѣдає первѣстному **ѣ**. Опроче мѣжь знаками **й, і** не робивъ вôнъ нѣякои рôзницѣ, а иногдѣ писавъ вôнъ такожь **и** замѣсць **й**; н. пр. козацькои, — але: своей. Вôдтакъ йотоване **е** выражавъ вôнъ знакомъ **е** (мое), а знакъ *é* клавъ вôнъ иногдѣ въ початку слова (éднати). Такожь **і** писавъ вôнъ въ початку слова у формахъ: іхъ, імъ и т. д. — Правопись Срезневского є отже поплутана й неконсеквентна. Вôнъ радъ бувъ означити ґрафично окремй прикметы украиньскои фонетики, але, бувши Великорусомъ, не зъумѣвъ свои правописнй змаганя довести до-путя. Подекуды придержувавъ ся вôнъ правописи россійскои; — писавъ проте: буйны (вйтры), старыи, прйшли, такій, чужій и т. д.

На заголовнôмъ листѣ першои частины „Запорожскои Старины“ Срезневскій поклавъ два епиґрафы: 1. Gluchо wszędzie, ciemno wszędze! (Mickiewicz). 2. Такъ вѣчнôй памяти бувало ‖ у насъ въ гетьманщинѣ колись (Котляревскій). Вôдтакъ пôсля переднього слова надруковавъ вôнъ 12 пѣсень и 6 думъ про дѣячѣвъ та подѣѣ до Богдана Хмельницкого. Въ пѣсняхъ зъображенй отъ-сй дѣячѣ: Свирговскій, Серпяга, Наливайко, Тетеренко, Лобода, Сагайдачный, Сава Чалый и Чурай (стор. 27—76). — Пôсля пѣсень надруковано тутъ отъ-сй думы: 1. Дары Баторія. Смерть Богданка (стор. 77—82). 2. Татарскій похôдъ Серпяги (82—86). 3. Битва Чигириньска (86—91). 4. Смерть Федора Безрôдного (91—94). 5. Втеки трьохъ братôвъ изъ Азова (94—102). 6. Похôдъ на Полякôвъ (102—109). — Пôсля думъ напечатано деякй примѣтки до пѣсень и думъ (110—129).

Вôдтакъ слѣдує другій вôддѣлъ першои частины въ першôй книжцѣ. Тутъ поклавъ вôнъ ось-якій заголовокъ: „*Сказанія лѣтописцевъ и преданія о лицахъ и событіяхъ, бывшихъ въ Украинѣ и Запорожьѣ до смерти Стефана Баторія*“. — Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що хочь украиньскихъ лѣтописей є багато, то не всѣ они подають историкови достовѣрнй вѣсти. Тому-то мѣжь просторыми лѣтописями выбравъ вôнъ невеличку, котра ходила вôдъ рукъ до рукъ по Украинѣ въ несчисленыхъ рукописяхъ. Вôдтакъ надрукувавъ вôнъ сю лѣтопись п. з. „*Сказанія, откуду Козаки Запорожане, и чѣмъ славны*“ (стор. 15—53). Пôсля сеи лѣтописи слѣдує двайцять просторыхъ примѣтокъ Срезневского (стор. 35—130). — Въ кôнци книжки надруковано початокъ „*Сказанія о гетманахъ запорожскихъ*“ (131—138).

Третій вôддѣлъ першои частины надруковано вже въ другôй книжцѣ „Запорожскои Старины“ р. 1834. въ Харковѣ (16°, сторôнъ 168). Отъ-сей вôддѣлъ є творомъ самого-жь Срезневского, котрый на засновку лѣтописей украиньскихъ написавъ „*лѣтопись*“, и додавъ до неи свои примѣтки, користувавшись не тôлько лѣтописями й переказами, але й творами историчными, писаными въ мовѣ россійскôй, польскôй, французкôй й латиньскôй. Лѣтопись Срезневского простягає ся вôдъ смерти Баторія до Богдана Хмельницкого (стор. 11—64). Пôсля-жь лѣтописи Срезневскій надрукувавъ двайцять и чотыри примѣтки (стор. 65—161). — Такъ отже другій и третій вôддѣлъ першои частины „Запорожскои Старины“ самъ Срезневскій уважавъ додаткомъ до першого вôддѣлу, по-за-якъ въ нихъ суть такй поясненя и примѣтки, щó вôдносять ся до пѣсень та думъ.

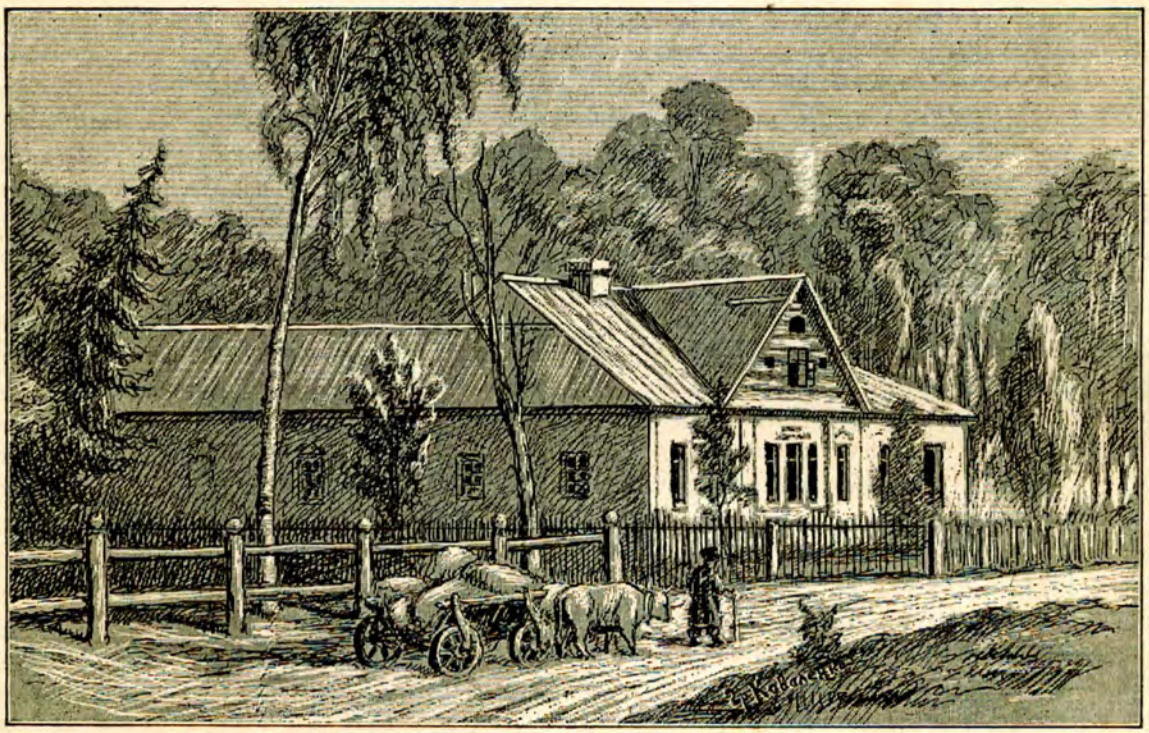
Вôдтакъ въ другôй половинѣ другои книжки надруковано другу частину „Запорожскои Старины“ въ двохъ вôддѣлахъ (Харкôвъ, 1834—1835; сторôнъ 82 + 184). — Въ першôмъ вôддѣлѣ другои частины читаємо пѣснѣ й думы про дѣячѣвъ и подѣѣ вôдъ Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы. Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що читачь мабуть вдоволить ся немалымъ числомъ сихъ пѣсень и думъ. Вôдтакъ заявляє вôнъ вдяку Максимовичеви, „и многимъ другимъ особамъ“, котрй пособили ёму въ збираню ось-тыхъ матеріялôвъ етноґрафичныхъ. Всѣхъ пѣсень та думъ зôбрано тутъ трийцять.

Въ другôмъ вôддѣлѣ другои частины (другои книжки) „Запорожскои Старины“ Срезневскій напечатавъ свою лѣтопись въ двохъ частинахъ: 1. Лѣтопись, 1640—1654 (стор. 1—92). 2. Лѣтопись, 1654—1657 (стор. 93—105). Потôмъ слѣдують „Приписки къ лѣтописи“ (стор. 106—143). Въ кôнци-жь другои книжки читаємо заголовокъ: „*Пѣсни, думы и преданія, поясняющія сказанія лѣтописцевъ*“ (стор. 144—184). Се є россійскій перекладъ вôсьмохъ пѣсень и думъ зъ деякими поясненями.

[1]) ibid., стор 19—21.

Отъ и поглядъ на „Запорожскую Старину“, въ котрôй побôчь матеріялу етноґрафичного є чи-мало матеріялу историчного, зôбраного молоденькимъ Срезневскимъ за-для того, щобъ картинки внутрѣшньои жизни Запорожцѣвъ доповнити малюнками зовнѣшнього ихъ побуту. Хоча-жь Срезневскій заявивъ, що деякі пѣснѣ й думы вôнъ самъ записавъ изъ устъ бандуристôвъ, то все-таки критика вôднеслась скептично до декотрыхъ думъ єго збôрника. Такъ въ передньому словѣ до „*Историческихъ пѣсень малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова*“ сказано (томъ I., стор. XIX—XX), що зъ-помѣжь всѣхъ думъ, котрыхъ фальсификатъ можна-бъ доказати, въ збôрнику Срезневского деякою литературною стôйностію вызначує ся тôлько дума „Похôдъ на Полякôвъ“ (I. 1., стор. 102—109), котра ввôйшла въ збôрникъ Максимовича зъ р. 1834. (стор. 27—32).[1]) Вôдтакъ по думцѣ обохъ тыхъ ученыхъ мужѣвъ гарною є такожь дума „Повстанє Наливайка“ (або „Битва Чигириньска“, до Хмельницкого, — и тутъ мы видимо занесенй въ остй нѣбы-то народнй памятники всѣ похибки историкôвъ трийцятыхъ рокôвъ, — найпаче-жь довѣру до „Исторіѣ Русовъ“, зъ котрою бôльша частина пôдробленыхъ думъ зґôдна въ оповѣданю дѣєвôмъ, зъявляючи розладє супроти другихъ жерелъ и актôвъ“...[1])

Основный розбôръ пôдробленыхъ думъ зладивъ Костомарôвъ,[2]) запримѣтивши, що найбôльше вводили насъ въ блудъ „Запрожская Старина“ Срезневского, збôрникъ Максимовича (котрый хôснувавъ ся збôрникомъ Срезневского), а подекуды й збôрники иншихъ збирачѣвъ. А вже-жь Максимовичь, живши опôсля на Украинѣ, признавъ ся, що, коли пробувавъ у Москвѣ, вôнъ обманувъ ся думами „Запорожскои Старины“, — а то найпаче задля того, що ихъ выдавъ „даровитый авторъ“. Але Срезневскій не выправдувавъ себе зъ-за тыхъ похибокъ въ „Запорожскôй Старинѣ“, на котрй вказували критики.[3]) Ще въ 1847. р. осѣвъ ся вôнъ въ Петербурзѣ, де єго поста-

Дім Григория Квітки-Основяненка в селї Основі.

I. 1., стор. 86—91). А вже-жь иншй фальсификаты, якъ кажуть Антоновичь и Драгоманôвъ, зъявляють такъ багато похибокъ въ мовѣ, рôзнять ся такъ дуже вôдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли они вводити въ блудъ такихъ людей, котрымъ добре звѣстнй були прикметы автентичныхъ народныхъ пѣсень и думъ украиньскихъ.[2]) Вôдтакъ кажуть оба тй етноґрафы ось-що: „Бôльша частина пôдробленыхъ пѣсень и думъ говорить про часъ козацтва вôдъ Наливайка влено университетскимъ професоромъ славяньскои фильольоґіѣ. Живучи вôддалеки вôдъ Украины, вôнъ позбувъ ся молодечихъ идеалôвъ и вдоволявъ ся славою доброго професора фильольоґичного факультету. Вôнъ умеръ въ Петербурзѣ 8 (20) лютого р. 1880. Коли-жь Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“ попрѣкнувъ покôйного Срезневского за-для того, що вôнъ некритично выдавъ „Запорожскую Старину“, то дочка професора выступила въ оборонѣ свого батька, написавши листъ до автора статьѣ „Обзоръ малорусской этнографіи“. Она запримѣтила, що батько єи мôгъ помилятись, якъ и кождый, особливо-жь въ такому молодому вѣку, коли выдавъ „Запорожску Старину“, — єго могли ввести въ блудъ особы, щó доставили

[1]) Дума „Похôдъ на Полякôвъ“ подобалась вельми Гоголеви, Бѣлинському (Сочин. т. V. 86—90) и Буслаєву, котрый надрукувавъ єѣ р. 1861. въ Москвѣ въ „Историч. Христоматіи“ (стор. 1625—1627), назвавши єѣ „превосходною думою“ и „образцемъ малорусскаго нарѣчія“.

[2]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. Кіевъ, 1874; стор. XIX—XX. — Пôдробленою вважають оба тй етноґрафы найпаче думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ („Запорож. Старина“, I. 1., стор. 77—82). Тутъ высказує ся симпатія козакôвъ до Степана Баторія и до польскои управы. („Историч. пѣсни...“, т. II. 1.).

[1]) ibid., т. I., стор. XX.

[2]) „Историческая поэзія и новые еи матеріалы“ — статья Костомарова въ „Вѣстнику Европы“, 1874. декабрь.

[3]) А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“. П. И. И. Срезневскій. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ V. 1885; стор. 350.

ему матеріялъ. Хоча-жь и були-бъ похибки въ его збôрцѣ, то они не даютъ ще нѣкому права, обвиняти его о безсовѣстнй вôдносины до науки.[1]) — На отъ-се письмо дочки Срезневского вôдповѣвъ Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“, що самъ Срезневскій называвъ опôсля свою роботу молодечою, та що деякй думы, котрй вôнъ чувъ вôдъ бандуристôвъ, новѣйшй спеціялисты признали одноголосно нè-народными й пôдроблеными.[2]) [Дальше буде].

ГРИГОРИЙ КВІТКА-ОСНОВЯНЕНКО.

[Гл. стор. 305, 313, 317 і 320].

Сего року, VIII 8 ст. ст., минає 50 лїт після смерти нашого славного повістяра Гр. Квітки-Основяненка. Не збираючись подати критичного перегляду його творів, ані повної його біографії, я обмежусь лише кількома увагами, що до персональної характеристики дорогого небіжчика, як додатками до його портрета, малюнка його дому в селї Основі і ілюстрацій до його повісти „Маруся“. Звісно, що через сумні обставини, в яких зістаєсь і доси наша лїтература, може бути, що факти, тут подані мною, не будуть лишні для всіх читачів „Зорі“, хоч сї факти і не нові.

Григорий Квітка родив ся р. 1778, XI, 18 ст. ст., в селї Основі, близько Харкова. Від того Квітка і взяв свій псевдонім — Основяненко. Рід Квіток — один із найстарійших в т. зв. Слобідській Україні, т. є. Харківщинї. Здаєсь, предки Квітчині перейшли туди на житє з Придніпрянської України, за часів великої колотнечі в половинї XVII. віку. В літописях знаходимо в перший раз предків Квітчиних в році 1666. Прадїд нашого писателя, Григорий Семенович Квітка, був полковником харківським в р. 1703. Дїд теж був полковником ізюмським.

Батько Гр. Квітки був гарної, привітної вдачі і мав талан оповідати цікавї і навчаючі приповідки. Мати-ж була, навпаки, женщина горда, сувора, але з чималою для того часу осьвітою. Як видко з сього, наш писатель міг наслїдувати, по батьку, хист до живого і навчаючого оповідання, а по матері — першу осьвіту.

В часи дитинства і молодости Гр. Квітки, житє в Харкові і в цїлім краї було дуже просте, старосьвіцке, темне, яке потім він так гарно змалював у своїх повістях. Вищих шкіл, окрім духовної колегії, в цїлім краї не було. Але серед загального сну і браку вищих інтересів серед тодїшної громади, явив ся в тому краї чоловік незвичайної вдачі і життя Григорий Сковорода. Він був головною частиною духової атмосфери, серед якої зріс наш Квітка, а через те треба сказати й про Сковороду хоч кілька слів. Була се людина справдї не аби-яка, з немалою осьвітою, твердими принціпами, зрозумілими людям усякого стану, і непохітним проведенєм тих принціпів до життя. Сковорода — козацький син, родом з Полтавщини, вчив ся в кіївській Академії, але кинув її [бо своєю схоластикою не могла вона вдовольнити його], і пішов вандрувати по Західній Европї. З торбиною та з цїпком обійшов він чужі краї, огнища науки, і, набравшись осьвіти, вернув ся в свої рідні степи, до вбогих, темних і пригнічених земляків; все житє своє він присьвятив на протести проти всяких злочинъств, на оборону бідних, на проповідь того, що вважав він за добро і правду. До кінця життя вандрував він по Вкраїні, в бідному сірацї, не маючи домівки. Писав він чимало творів фільософічних [правда, темною і не гаразд зрозумілою мовою] і вірші, переважно сатиричні, та ніколи не давав своїх творів до друку. Але його твори ходили скрізь в рукописях, а пісні стали здобутком загальним, і ще за життя їх автора, кобзарі сьпівали їх скрізь по Вкраїні. Треба ще сказати, що Сковорода був аскет у житю і навчав покинути усї так звані „блага жизні“ для Царства Божого. Але пійти в монастир, у черні, він не хотїв, навіть і тоді, коли його кликали архієреї. Вплив Сковородиного життя і дїяльности був величезний. За ним починаєть ся розбудженнє української громади від довгого сну, розбудженнє, котре небавом виявило ся заснуванєм вищих шкіл*) і відродженєм української лїтератури. Сковорода був велетень духа, нащадок велетнїв віку козацького.

Вплив Сковородин на всю тодїшну громаду не минув, конечно і нашого Квітки, тим більше, що сам Сковорода бував у домі батьків Квітки. Вплив той був найбільшим з боку релїгійно-містичного; та й побіч того, Гр. Квітка, ще в дитинячому віцї, мав нахил до містики, найбільше з ось якої причини: Гр. Квітка, малим хлопцем, був дуже кволий і слабий і хорував на очи. Вигоїв ся він з тої хороби після того, як помолив ся в одному монастирі. Ся пригода глибоко запала в душу хлопця, і він на 12-му році життя забажав піти в черцї. Але згодив ся, на прохання родичів, лишити ся на який час в дома. Побувавши два рази у військовій службі, обидва рази недовго, на 23 році життя він пішов до куряжського монастира [близько Харкова] де і принято його за „послушника“. Побіч впливу Сковороди і власних пригод життя, Гр. Квітку могло заохотити до монастиря ще й те, що дехто з родичів його теж були черцями. В монастирї, серед гарної поетичної місцевости, Гр. Квітка пробув чотири роки, віддаючи себе щирій молитві, усякій працї і послухняньству. Але, видко, черняче житє не могло задовольнити живої вдачі талантовитого парубка, і він вернув ся до дому. Одначе нахил до релїгійного настрою і містицизму лишив ся у Гр. Квітки на все житє, що можна бачити і в його повістях.

Вийшовши з монастиря, Гр. Квітка помалу вернув ся до життя і його інтересів. В р. 1806 він в-третє, та вже і в останнє, вступив до війска [в міліцию], а через рік зовсім увільнив ся.

Тим часом почав ся живійший рух осьвіти в Харкові в р. 1805, заходом славного харківчанина Каразіна, і за підпомогою панів та купців, був заснований університет. З тої причини в Харків наїхало чимало професорів, деякі з Західної Европи. В Харкові почали засновуватись наукові товариства, почали виходити часописи. Вкупі з тим відкрив ся місцевий театр. У всїх тих заходах Гр. Квітка брав саму живійшу участь, і майже був одним з найгорячійших ініціяторів. Так, він був одним з перших видавців харківської часописи, він був основателем інституту для дівчат, навіть був кілька років директором трупи театральної, бо дуже любив театр. Між іншим треба згадати, що Гр. Квітка подибав у Харківській трупі М. С. Щепкина, тоді ще молодого і боязкого хлопця, що потім став славнозвістним коміком. Гр. Квітка радив Щепкину кинути трагедії [в котрих Щепкин тоді виступав] і взятись за комедию. Стараннєм Гр. Квітки, в Харкові була в-перше поставлена на сцені „Наталка Полтавка“ Котляревського в бенефіс Щепкина.

Інститут для дівчат, що повстав до істнування невспящою працею Квітки, на все житє лишив ся для його дорогим і милим. Гр. Квітка був директором того інституту до 1821 р. В р. 1818 в інститут прибула з Петербурга „Клясова дама“, Ганна Григорієвна Вульф, тоді ще молода дівчина. Квітка полюбив її щиро і через 2 роки одружив ся з нею; як казав Гр. Квітка, Ганна Григорієвна зробила його щасливим на все житє. В той час йому було вже 40 лїт. Ганна Григорієвна, через свою чималу осьвіту і велику прихильність до свого мужа, мала не малий добрий вплив на його літературну дїяльність. Сам Квітка казав, що вона для нього і цензор, і критик. Вона брала участь у всїх його працях, вислухувала і виправляла його твори, вважала його долю за свою власну, а його твори — за щось надзвичайне. На жаль тілько Бог не дав їм дїточок, об чім вони весь вік журили ся.

[1]) Дочку Срезневского вразили найпаче отъ-сй слова Пыпина: „Срезневскій несомнѣнно взялъ грѣха на душу, когда утверждалъ, будто записывалъ со словъ бандуриста тѣ пѣсни, которыхъ никогда у бандуристовъ не существовало“.

[2]) „Вѣстникъ Европы“... Томъ VI. 1885; стор. 816—817.

*) Харківський університет заснований р. 1805, Сковорода умер р. 1794. В р. 1894 сповнить ся 100 лїт після його смерти, і при тій нагоді ми подамо ширшу статтю про його.

Пізно Гр. Квітка заходив ся коло праць літературних. Спершу він містив у харківських часописях справоздання про стан інституцій, в яких брав участь, а також поезії гумористичні і сатиричні. Згодом, в р. 1820, почав він містити свої твори в московських та петербурських часописях. То були переважно повісти і комедії з українського життя. Твори, писані мовою українською, перекладались і містились також у тих часописях. Треба сказати, що твори Квітки, писані мовою російською, хоч і визначали ся немалим талантом, але були далеко слабійші в порівнанню до творів українських. Тим більше, Квітка не гаразд знав і мозу російську, і сам признав ся, що всї його персонажі з українського життя в російських повістях, якісь неживі, бліді.

В той час, як звістно, настало саме відродженне нашої літератури. Досить згадати, що вкупі з Квіткою жив у Харкові Гулак-Артемовський, що тодї-ж у Полтаві Котляревський писав свою Енеїду та „Наталку Полтавку“; що тодї-ж писав свої байки Гребінка; в різних місцях збиратись і видавались збірники наших пісень: Цертелева, Максимовича, Лукашевича а в Галичині Маркіяна Шашкевича. А тим часом вставало нове поколінє писателїв українських — Шевченко, Єремія Галка [Костомарів] і инші, котрих імена звісно всїм осьвіченим землякам.

Гр. Квітка дуже підтримав сей рух літературний своїми працями. В р. 1834 вийшли з друку першим виданнєм знамениті Повісти Грицька Основяненка, котрі мали величезний успіх і полишили для їх автора на віки почесне місце в історії нашої літератури.

Поглянемо тепер на домашнє життє нашого писателя. Перші 10 років після шлюбу прожив він у Харкові. Того вимагала його служба урядова, бо р. 1817 пани вибрали його на маршалка повітового; сю посаду займав він до 1829 р. Тим часом Гр. Квітка, що закоханий був у театрі, впорядковував вистави аматорські, писав для того пєси, як от „Сватанє на Гончарівці“ і инші. Від р. 1829 Гр. Квітка жив переважно в Основі. Там у нього [вкупі з братом] було гарне господарство, багатий і одинокий в цїлім краї сад з оранжерiями. В с. Основі стїкають ся 3 харківські річки; з балькону Квітчиного дому видко місто Харків.

Жив він дуже просто. Більш за все любив він сидїти у своєму кабінетї, над своїми працями; а в вільний час грав на сопілці [він мав також і музикальний талант] або ходив по селу і розмовляв з селянами та грав ся з малими дїтьми, котрих він дуже любив, та й дїти його любили!

Що до зверхнього вигляду, Квітка був чоловік середнього зросту, з лисою головою і синими плямами на чолї; ще за молоду він попік собі обличчє і випік одно (лївe) око роблючи огнї штучні [фаєрверки] і на все житє лишив ся з одним оком, правда добре видющим. Одягав ся він звичайно в темний сурдук і зелену жілєтку, на котрій висїв золотий ланцюг, що перейшов до його ще від дїда і переховував ся в родї Квіток через якусь таємну пригоду, звязану якось з тим ланцюгом.

В Основі бували на гостинї у нашого писателя різні тодїшні дїячі: Гребінка, Щепкин, Григориєв, Костомарів і ін. З Тар. Шевченком він листував ся.

В р. 1840 Гр. Квітка був вибраний головою харківської окружної палати Суду карного. Се була вже остання посада, яку він отримав в своєму життю, бо хоч ще він і мав силу і не хорував, а вже не довго судила йому доля жити. В р. 1843, після недовгої хороби, він почив, проживши на сьвітї шістьдесят і без малого чотири роки.

Люди усяких станів, від висшого уряду і панства, до найбіднійших міщан, зійшли ся з жалем та плачем провести свого любого і невтомимого дїяча в останю подорож. Поховали єго на Холодногірськім гробовищі. Подруга його, Ганна Григориєвна, стративши свого друга, не могла помирити ся з сьвітом і з життєм і, сяк-так проживши, в великих муках, 9 років, вмерла (1852 р.) Поховали її поруч з мужем.

Ми подали тут лише кілька рисів з головнійших подій життя нашого славного писателя. Але й з сього видко, о скільо рухливим і різнобарвним було те житє: син козацько-панського роду, за молодого віку стає черцем, а потім і до того — жовнїром; ще далї директором трупи театральної, заснувателем інституту дївочого і часописи; знов — автором гумористичних і сатиричних віршів, маршалком і головою окружного суду карного; а там знов — автором незрівнаних повістий з життя селян.

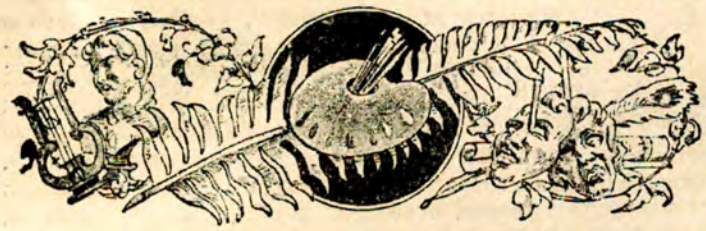
Врешті кілько слів про сьвітогляд Гр. Квітки. Проживши майже весь вік у провінції [був тілько раз у Москві в р. 1814], переходячи від монастиря до війська, а там до урядової посади і т. д., і не придбавши за молоду доброї осьвіти, не міг він гаразд розуміти суспільних відносин, та й ще до того заплутав ся в містицизм. Однаке, природний сьвітлий розум, талант і добро, любляча вдача не попустили його засїсти і потонути в багні тодїшних урядових „приказів“, які він так добре змалював нам у своїх творах. Вже-ж треба було бути не абияким чоловіком, щоб у той час крепацтва і безправности мужика, — обернутись до того самого мужика з теплим словом, мужичою мовою. Заслуга Гр. Квітки в сій справі здасть ся ще більшою, коли згадаємо, що тодї і школи, і університети засновувати ся тілько для панських дїтий [по части і для купецьких], та й сам Гр. Квітка був пан, урядовець немалий. Хоча-ж у своїх „Листах до любезних земляків“ і по части і в инших творах, виявив він хибне розуміннє відносин суспільних і державних; хоч і підтримував пануючий лад вкупі з крепацтвом; то вже-ж велика була заслуга і в тім, що пан-урядовець вважав за свій моральний обовязок звертатись до мужиків з добрим словом, навчаючи їх тому, що він вважав за добро і правду. Згадаймо для порівнання другого великого його земляка М. Гоголя, котрий хоч і придбав більшу осьвіту і жив в Петербурзї, Москві та в Західній Европі, а не зміг збудувати собі більш-меньш здорового і правдивого сьвітогляду, не зміг бачити дійсних причин усього того багна, беззаконства, гнїту, хабарства, які так добре малював, і гадав, що все те лихо повстає через „неисповнєнє законів“; та чим далї заїз в такі нетри темного і хорого містицизму, що годї рівняти його до нашого Квітки!

Скажу кілька слів про ілюстрації до творів Гр. Квітки. Той хто здумав би ілюструвати не зовсїм бідно сї твори, повинен був би змалювати все житє наших селян, у всяких випадках, добрих і злих, від родин і до могили. Бо твори Гр. Квітки на стілько богаті і вірні з боку етноґрафічного, що не дурно наші етноґрафи [от як професор Сумцов] користають з тих творів для дїл наукових. Тим то ілюстрації до творів Квітки були-б справдї повним альбомом етноґрафічним. Бажав би я коли небудь побачити того альбома. Ачей же моєму бажанню судило ся збутись!

Гр. Коваленко.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Могила Квітки-Основяненка. На холодногірськім кладовищи в Харкові стоїть памятник Квітки, поставлений заходом єго семї. Памятник сей невеликий, скромний, ледви замітний серед других намогильних памятників, зроблений з білого мармору, тепер постарів ся, пожовк і трохи не паде. На верху памятника був давно хрест, тепер єго нема; а сам памятник в багато місцях ушкоджений, пооббиваний та подрапаний. Зелїзна огорожа, котрою памятник обведений, також не лучша: дверцї десь щезли, а сама огорожа погнута і ушкоджена; як була помальована, зовсїм не знати. Серед огорожі нема ні одного дерева, ні одного корчика, лише бурян та широколистий лопух ростуть собі свобідно. Межи памятником а стїнами огорожі повстала кітлина, в котрій у слоту стоїть вода на пів аршина глубока. Одним словом — забута людьми могила, убога і запущена. Сумно глянути на ню; на думки приходить, які потомки байдужні на память одного із славнійших людий. А між тим направа могили не коштувала би багато. Зібрати сю суму повинні ті, котрим память Квітки дорога...

ЛІТЕРАТУРА.

„Історія литературы рускои“ — проф. дра Омел. Огоновського. Цінного того діла появив ся саме тепер з друку, коштом наукового товариства ім. Шевченка, новий вельми обємистий том, а іменно другий відділ третьої частини. На сорок аркушах друку подає наш учений професор докладний огляд житя, літературної діяльности і критичний розбір творів девяти наших видатнійших белєтристів: Панаса Мирного, Федора Заревича, Володимира Барвінського, Наталя Вахнянина, Івана Франка, Ольги Косачевої [Олени Пчілки], Льва Василовича [Льва Сапогівського], Василя Чайченка і Наталї Кобринської, — а окрім сего згадує ширшим словом про Лярису Косачівну [Лесю Українку], Івана Наумовича, Трохима Зіньківського-Певного, Мусія Шкоричeнка і инш. Не треба мабуть і згадувати, що сей том, як і всї попередні, вельми богатий в подробиці зовсім нові, старанно зібрані і критично провірені, котрі опублїковав Автор на основі автобіографічних записок дотичних авторів або їх знакомих, бібліографічних нотаток і всяких автентичних вісток. Сим томом, з ряду 5-им, кінчить ся огляд нашої белєтристичної літератури. Так одже за рік-два мати memo першу повну історию рідного письменства, бо Вп. Автор пише тепер, як звістно, про літературу наукову, а відтак в окремій частині обробить літературу устну. Хто розуміє вагу повного, систематичного огляду історії нашої літератури, а увзгляднить ті невідрадні обставини, серед яких прийшлось Авторови єго писати [в Галичині на пр. тяжко роздобути потрібних видань і публїкацій, що вийшли за границями Австрії і т. д.], той мусить почути щиру вдячність для автора, що попри багато всілякої тяжкої наукової а навіть адміністрацийної праці [як на пр. в тов. „Просьвіта“] потрафив найти стільки часу, щоби подати землякам наукове діло великої стійности.

Василь Лукич.

ШТУКА.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“, 1893 р. Ч-а 11—28.

Святая ночь — Ижакевича [13, стор. 304].

На рисунку представлена хвиля, коли по воскресній літургії, з сільскої церкви, ранним ранком, люд розходить ся по хатах. Поглянеш на ті радістні і вдоволені лиця, і мимо волї думкою линеш в дитинячий вік, коли жилось на селї, серед тих простих але сердечних людий, на котрих особливе якийсь то радістний відбиток кладе великодна ніч.

Праздниковъ праздникъ — Котляревського [13, стор. 309].

Сцени з великодних Сьвят в українськім селї.

На колокольнѣ въ Свѣтлую недѣлю — Ижакевича [13, стор. 297].

На дзвінницю сільскої церкви вилїзли дїти, щоб подзвонити. І треба бачити, з яким завзятєм і втїхою роблять вони свою роботу. Один хлопак старає ся дзвонити в найбільшій дзвін і, як видно, збирає всї сили, щоби вдарити в такт другому хлопцеви, що знов хоче дзвонити в инші, менші дзвони. Одначе їм не удає ся і вони дзвонять — хто в лїс, хто по дрова... Одній молодиці так неприємний і заглушуючий той передзвін, що вона заткала собі уха руками, щоби тільки не чути сеї музики. На парубка-ж, що стоїть поруч неї, сей передзвін викликує, як видно, зовсім инше вражінє: він слухає приємно із усьміхом на лиці, слїдить за змаганями дзвонарів. Ту, зараз коло дзвонарів, сидить молодиця.

„*Нестор*“, *мраморная статуя* — проф. Антокольского [14, стор. 328].

Як кажуть знавці штуки, статуя Нестора особливе удалась проф. Ант—ому. Спокійне лице нашого першого літописця, заглублене в роздумованя про справи давно минулих днїв, зображене без найменшої афектациї, з незвичайною простотою, представляє найлїпший взорець історичної скульптури.

Академикъ живописи Константинъ Александровичъ Трутовскій [14, стор. 336].

На красную горку. Свадебные подарки — Ижакевича [15, стор. 352].

На рисунку зображена одна з весїльних сцен на Україні, коли, після звичаю, родичі новоженців обдаровують нарід, відповідно до своїх достатків.

Раннее утро за городомъ — А. Котляревського.

Бідолахи, захоплені наглою зимою, скоро сьвіт вийшли в поле, щоби вибрати остатню бульбу. Помимо морозу працюють вони пильно, серед тишини раннього ранку, але нараз ся тишина нарушує ся голосом дзвінків веселої трійки, котрою вертають люди, що провели ніч за містом і, може бути, стратили за сю ніч тілько гроший, що їх вистарчило б на житє бідолахам на цїлий рік. Контраст надто вражаючий, щоби ще про нього що казати.

Ермакъ, покоритель Сибири — проф. Антокольского [18, стор. 424].

Малороссійская дѣвочка — Н. К. Бодаревського [18, стор. 425].

Василь Лукич.

НАУКА.

Руска правопись. Правопись фонетичну рішила буковинська краєва рада шкільна завести остаточно з початком нового року шкільного у всїх школах народних на Буковині. Є повна надія, що міністерство просьвіти накаже як найскорше завести єї также в буковинських школах середних, бо чудно виглядало би, якби у всїх школах Галичини і в народних школах Буковини уживано правописи фонетичної, а лиш для шкіл середних задержано-б етімольогію.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Історія літературы рускои. Написавъ Омелянъ Огоновскій. Часть III., 2 вѣддѣлъ. — Львів, 1893 р. Накладом наукового товариства імени Шевченка. 697 — 1332 + 4 нен. стор. 8°. Цїна 2 злр.

Початки науки нїмецкого язика для IV. кляси народних шкіл. — Львів, 1893 р. Накладом ц. к. видавнїцтва рускихъ книжок шкільних. Стор. 144 в 8°. Цїна (в оправі) 40 кр. або 80 сотиків.

Ради для удержуючих розплодових бугаїв що до вибору доглядання й ужитя розплодових бугаїв, списані старим господарем і досьвідним годівником худоби М. С. [Видавництво людове. Рік XII. Томик 6 і 7. За місяці: Червень і Липень]. — Львів, 1893 р. 55 + 1 нен. стор. 16°. Цїна 12 кр.

б) періодичні виданя.

Учитель [1893. Ч-а 1—14]. Розвідки наукові: Ант. Рибачика — Каси щадничі і їх становище в господарстві суспільнім (1 і 2). М. Пачовського — Про вплив християнства на устну словесність Русинів (2—11). Теод. Біленького — Записки учителя (3, 4, 6—8 і 12—14). Вас. Ратальского — Чи і о скілько може учитель причинити ся до економічного піддвигненя народа (6). Д. Вовкова — О письменних виробах в школї (7). Оповіданя: О. Майдачевського — Камінь (1). Пав. Кирчова — Сім раз девять (6). Промови: Посла Ол. Барвінського при дискусиї буджетовій: над етатом міністерства просьвіти дня 3. лютого с. р. (4); і над школами народними дня 8. лютого с. р. (5). Посла Т. Окуневського при мотивованю внесеня що до отвореня жіночої гімназиї (10). Голови тов. ім. Шевченка Ол. Барвінського на загальних зборах товариства 11. мая с. р. (11). Проф. дра Ом. Огоновського на заг. зборах тов. ім. Шевченка (11).

Читальня [1893. Ч-а 1—15]. Поезиї: Теод. Яницького — Поклик до братів (1). Т. Шевченка — Наймичка (1 і 2) і Три шляхи (4). Дм. Третяка — Чого я зажурив ся (3). Степ. Руданського — Спілка (5), Пісня (6), До дуба (7) і Подорож до Єрусалима (15). Ів. Котляревського —

Мандрівка Енея по пеклі (8—10). Як. Головацького — Два віночки (11). Дра В. Александрова — Пісня про всяку рибу (11). Марк. Шашкевича — Туга за милою (13). Корн. Устияновича — Великдень (14). Оповідання: Ол. Стороженка — Не в добрий час (1—3). Сави Сливича — Як писарував у нас Петро Губа (4 і 5). Гр. Квітки-Основяненка — От тобі й скарб (6—9) і Сердешна Оксана (11—15). Г. Я. — Без серця (10). Статті наукові: М. Костомарова — Облога міста Львова Богданом Хмельницьким гетьманом війська козацького в 1648 р. (1—4). Облога міста Збаража Богданом Хмельницьким в 1649 р. (6—12). Битва під Зборовом дня 15 серпня 1649 (13—15). Українці зпід Бескида — Тарас Шевченко (5). Ґерінґа-Волод. Герасимовича — Що то таке господарність (економія) в чч-ах 14—15.

Відповідь на заяву д. Чорнушенка.

Прочитав я у 13 ч. „Зорі“ заяву д. Василя Чорнушенка тай.. тай... далебі не підберу слова як і сказати! тай здивував ся, ні, не здивував ся, а зачарував ся тим щирим авторським почуттєм та коханнєм до своїх власних віршів, яке виявив він у своїй заяві Як собі хочете, панове, а це дуже прехороша річ, коли сам автор, закохавшись по уши у свої твори, стереже їх на кожному кроці і, де треба, і де не треба виступає оборонцем своєї музи, що „з неба злетїла й його убогого удохновила“.

Не думайте одначе, що таке коханнє до власних віршів користне для автора, або для його творів, ні, сього сказати не можна ніколи, а користне воно тілько тим, що дає спромогу вірно оцінувати вартість творів такого письменника.

Нехай же д. Чорнушенко вибачає, що я, прочитавши його заяву, не тілько не хочу кохати його „Квіточки“, а навіть вдруге наважуюсь сказати, що поезия його не що инше як віршомазїннє, і ображатись д. Чорнушенку за попередню рецензию не слід би було овсї, бо написана вона так легенько і так невразливо, як тілько водить ся це у нашій молодій літературі. Коли-ж д. Чорнушенко образив ся, та ще й наважив ся сказати, що в „Квіточції“ його помилок нема, то вже як не нудно, а мушу я перегортати його книжечку знову, щоб докладненько навести ті слова, у яких д. Чорнуш. помилок не бачить, та ще крім того гадає собі, що до „Квіточки“ його чіпляють ся ні з того ні з сього!

Оце взяв я у руки його книжечку і вона розгорнулась на 8 сторінці. Що-ж, з відсїля й почнемо. Тут ось, згори, стоїть слово „усим“, а чи не вірнійше було-б у с ї м? На 9 ст. „босі“, „гіркі“, а чому-ж не б о с и, г і р к и? На 10 ст. „глибокій“, а не г л и б о к и й; на 11 ст. „жайворінок“, а не ж а й в о р о н о к; на 12 ст. „вбогі“ а не в б о г и; на 13 ст. „хмарі“ а не х м а р и; на 14 ст. „чарствого“ а не ч е р с т в о г о; на 16 ст. розибъеть (?); на 17 ст. „грошях“; на 18 ст. знову „хмарі“; на 19 ст. „дцвіла“; на 20 ст. „дна, дно, дного любить“; на 21 ст. „увитать“; на 24 і 25 ст. крім помилок находимо ще й ось що: „парня“ (парубка), „трепетала“ (тремтїла), „одвітиш“ (одмовиш), „очями“ (очами, очіма), „у всих“ (у всїх), „ласковим“ (ласкавим), „серце стрепече“, „що вабло люби“; на 26 і 27 ст.: „зняє“, „взирає“, „голубіи“; на 28 і 29: „миловзора“, „оромат“, „зглядаєш“, „одради“; на 30, 31 і 33 ст.: „гудеть“, „лишнье“ „палиць“ (палець) і т. д. і т. д. Але кидаю книжечку, бо неварто перегортати її аж до 44 стор. і тілько на те, аби довести, що д. Чорнушенко правий і що в „Квіточції“ його помилок нема.

Автор „Квіточки“ з самоповагою завважив ще, що в творах своїх н і к о м у в і н н е с л і д у в а в.. Що-ж менї на це сказати? Мабуть нічого більше, як вдруге звернутись до того-ж таки „вечіра“, що наведений у перший замітці і що з своїми хрущами над хатою, соловейком, та иншим, показує як далеко він від Шевченкового „вечіра“. А що до наслїдування Школиченкови, то може автор і не винуватий, але-ж під віршами ми не бачимо дати, коли вони змайстровані, а книжечка вийшла у 1893 році і коли читаєш у ній: „Сховалось сонце за горою“, а у Школиченка: „Сховалось сонце за горою“, се-б то точнїсенько те саме, так мимохіть спадає на думку, що від автора „Квіточки“ не далеко лежали і вірші Школиченка, коли компоновав ся самостійний „вечір“. Так само й про Некрасова. У останнього поета є відома поема „Мороз“ (див. переклад Старицького „З давнього зшитку“). в поемі цій, на ст. 72 згаданого перекладу, містить ся причитуваннє молодиці по своєму покійнику-чоловіку. Це місце в поемі дуже хороше і д. Чорнушенко, взявши думку Некрасова і його метр, написав вірші „похорони“ де й причитує з такими відмінами: не жінка над чоловіком, а чоловік над жінкою, що вийшло, звісно, зовсім не до речи, а далї ще й так відмінив: у Некрасова написано гладеньким, видержаним метром і напоєно щирим теплом почуття, а у Чорнушенка важким, струбульованим метром і напоєно такою нїсенїтницею, якою з'угарні наповати свої вірші тілько віршомази.

Опріч згаданих письменників, у „Квіточції“ спіткаєте ще наслїдуваннє і Кольцову, напр. у віршах: „Весна“, „Косар“ і „Жнива“.

Отсїм би слїд і завершити, але-ж маючи певну думку, що д. Чорнушенко виступить ще з заявою і буде вже запевняти, що вірші його не віршомазїннє, а клясічна поезия, мушу звернутись ще до вартости клясічної поезиї, щоб разом задовольнити автора „Квіточки“ з усїх боків, та тоді й мовчати.

Щоб не сказав д. Чорнушенко, що я навмисне роблю у його віршах помилки, а також навмисне вибираю і найпрепоганійші зразки його поезиї, так я беру для цього тілько найкращі місця з його найкращих віршів. Ось вони:

Забевкали жалібно дзвони,
Виглянув хрест, коровга... (корогва)
За трупою купка народу
Сумно по улиці йшла .
Плачуть дїти нещасні —
Матїр в могилу несуть.
Її уже більш їм не бачить
Й другої по вік не знайдуть і т. д.
(З вірш. „Похорони“.)

Тихо місяць пливе
По зорями уквітчаний стелї
Білі хмарки минає...
І промінне ясне
Валові (?) обливає оселї і т. д.
(Див. ст. 10.)

В вікна вбогої хатини
Місяць зазира,
Вдові вбогі, безталанні
Хату осьвіча...
(Стор. 14.)

Оце найкращі Чорнушенкові вірші. Але де в їх метр, ритма, поезия? Розшукайте, будь-ласка, кому охота!

Українець

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Ів. Стешенко.** Звістний вірш Л—а надрукуємо. — Вп. **Гр. Коваленко.** Посмертну згадку одержали і небавом надрукуємо єї. — Вп. **А. Кр—ський.** Вірш одержали. Придасть ся. — Вп. **Грицько Кернеренко.** Ми вже відповіли Вам окремим письмом, що для „Зорі“ не годить ся. — Вп. **Пущанський-Кривий.** Непридатне. — Вп. **Хмара.** А звідки-ж ми можемо знати, чому газети „Народ“ і „Хлїбороб“ видають ся фонетичною правописию, відмінною від видань народовців? Запитайтесь дотичних редакций. — **Всїх наших прихильників** просимо ще раз присилати передплату т і л ь к и на адресу редакції: у Львові, ул. Академічна Ч° 8.

☛ **З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийсько-украïнський“ арк. 16.**

Впорядчик части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обємі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 1 [13] вересня. | Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, вертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 17.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

О. Артемій сїв за стіл і почав пити чай. Од шуму та крику Ватя прокинулась, одхилила двері з своєї кімнати і тихо спитала в матері:

— Чи то папа вже гуркотить? Аж мене збудив. Я з просоння аж жахнулась.

— Та гуркотить та товчеть ся! Хіба-ж ти його не знаєш? Це найшло на його оте лихо, то вже буде гуркотїти та торохтїти цїлий ранок. Не виходь, і очий не показуй, поки не напєть ся чаю. Не буде нїкого в хатї, то й не буде до кого чеплятись. Швидче викричить ся та й перестане, — сказала до дочки Сусана Уласівна.

О. Артемій сидїв за столом і репетував. Він в такі години думав голосно, певно для того, щоб вигуркотитись.

— Ну, я писареви цього так не подарую! Я тут пастир, я тут духовний отець, а він мене ганить та обговорює перед слугами, перед моїми духовними овечками. Цього спускати не можна! Не можна! На похиле дерево й кози скачуть. Я тобі не похиле дерево! На мене не вискочиш. Їй Богу, не втерплю! Хоч напишу до його та дам знати, що я все знаю, що там в його хатї вчора говорилось.

Іван Белей.

О. Артемій покинув пів стакана недопитого чаю, кинув ся до письмового стола, вхопив листок паперу і написав до писаря коротеньку записку:

„Шановний Леонтию Петровичу! Коли ви що говорите про мене, про мою жінку та про мою дочку, то зачиняйте двері в пекарню. Ви забули приказку, що „в хатї часом і стїни слухають, і піч слухає, через те й виходить, що сетретів нїхто не знає, тільки одна баба та — уся громада“, — як кажуть в приказці. Бувайте здорові, їжте борщ з грибами — держїть язик за зубами“.

О. Артемій покликав наймита і одіслав записку до писаря. Наймит увійшов в писареву пекарню і передав записку писареви. Писарша саме тодї нагнулась над лавою проти печі і кришила в ринку сало на вишкварки до каші. Куховарка поралась коло припічка за спиною в писарші і, нагнувшись, заглядала в піч. Пекарня була така маленька та тїсна, що писарша й куховарка, понахилявшись, ледві не черкались одна об другу. Недалечко од ринки на лаві сидїв сїрий кіт, підобгавши під себе усї чотири лапи і неначе й не дивив ся на сало. Він тільки лїниво поглядав у вікно, трохи задираючи голову в гору, а обертаючись до ринки, навіть заплющував очи і неначе говорив до писарші: не думай, що в мене в думцї твоє сало! Одчепись, голубко, з твоїм салом! Я з нудьги дивлю ся, де горобцї лїтають, та й спати мінї хочеть ся. Байдуже мінї про твоє сало!

Але кіт помаленьку крутив кінчиком хвоста: то був знак, що сїрий кіт був здоровий лицемир, навіть єзуїт: він мав на думцї багато лихійші заміри.

Писар узяв записку. Двері в пекарню були одчиняні. Писарша гукнула через одчиняні двері:

— А що там пише до тебе благочинний?

Писар голосно прочитав записку, щоб і писарша в пекарні чула. Прочитавши лист, він тільки тоді схаменув ся і глянув на одчиняні в пекарню двері.

— Еге! Я вже догадуюсь, про яку це піч він пише! Ця піч не тільки з ушима та плечима, але й з очами і з язиком, та й гострим як бритва. Я бо думаю, чого вона так весело поглядала на наші вікна! А в неї, як тільки в серці заведеть ся гадюка та ще й здорова, тоді й її очи стають великодні... — говорила писарша до писаря через двері.

Куховарка, стоячи коло печі, чисто все чула і осьміхнулась. Леонід Семенович став на порозі і через поріг узяв сестру за лікоть, потяг у сьвітлицю, а потім причинив двері. Писарша держала в одній руці ніж, а в другій — сало. Кіт вийшов тоді з своєї байдужости, скочив до ринки, сів спокійненько і давай теребити сало на всі застави.

— Оттуди! Куди-ж я оце буду кришити сало? — сказала писарша до брата.

— Про мене, криши мінї в рот, бо я вже їсти хочу, тільки Бога ради зачиняй двері в пекарню, як що говориш про кого, бо піч і справдї з очима й плечима і навіть з ногами! — сказав Леонід Семенович.

— От тобі й на! То це в благочинного знають все чисто, що ми говорили вчора в вечері? — сказала писарша.

— А певно знають, — сумно обізвав ся писар: — адже-ж чула, що пише благочинний.

— Це Наталія Корнїївна! Це вчительша! Це її язичок вже розбрехав про нас! Та й швидко ж! Вчора в вечері ми базїкали, а сьогодня в благочинного вже чисто все знають!... говорила писарша.

— Та то її куховарка вчора в вечері сидїла оттутечки в пекарнї, як ми говорили, — сказав писар. — А, погано, Тетяно. Погано, нїгде правди дїти.

— От тобі й на! Тепер мінї буде сором і очи показати до благочинного, коли в вас заходять сварки та змагання, — обізвав ся Леонід Семенович.

— Тепер так: або йдїть до благочинного та зараз сватайте Ватю, і тодї усе піде на мир, або робіть! — як знаєте! — сказав писар.

— А, шкóда! А, так погано якось вийшло. Та й я наговорив вчора три мішки гречаної вовни... Певно вони й це вже знають! — обізвав ся Леонід Семенович.

— Та вже-ж знають, хоч може і не все таки до словечка, — сказав писар.

— А я таки думав сватати Ватю: була надія, що виторгую таки пять тисяч в о. Артемія. А тепер... тпру: або: нї тпру, — нї ну! — жартував Леонід Семенович: — Поміж ворогами трудно потрапляти.

Писарша одчинила двері в пекарню, заглянула в ринку і крикнула: — Оттуди! Кіт поїв сало! І ще один ворог на додачу! От і потрапляй поміж ворогами: а, проклята котяка!

І писарша тріснула кота по спинї з усієї сили. Кіт з переляку сховав ся на піч.

Леонід Семенович задумав ся. Жартовливість та веселість разом неначе стекла з його, як стїкають краплї води з гуски, коли вона вийде з води на берег. В його серці заворушилось таке почуваннє, нїби він несподївано щось втеряв: йому здавалось, нїби хтось несподївано покрав у його конї й воли, вкрав пянїно, повиносив з хати дорогий сервіс, дорогі убори, забрав гроші, ще й украв й завіз саму Ватю. Це неприємне почуваннє навело на його душу задуму і навіть смуток. Він сїв на стільці і задумав ся, схиливши голову. Йому стало шкода, що перший плян в життї, задуманий ним і начерканий хоч неясними фарбами, неясними лїнїями, порвав ся несподївано й нагло, неначе той плян був витканий з павутини, неначе один пустотливий пóдмух легкого вітру розшматував його і рознїс на всі боки.

Писар сидїв за столом, спершись ліктем об стіл. Перед ним лежав лист благочинного. Він пильно дивив ся на той лист. Десятий раз писареві гострі очи перебігли той лист од початку до кінця. Перший раз він прочитав той лист і навіть осьміхнув ся, неначе він прочитав якусь пустеньку бумагу в волости. Але перебігаючи очима написане вдруге, втретє, писар неначе набирав ся злости, як суха губка помаленьку всисає вогкість. Його вдача була лагідна, неворушлива. Він був неговорючий, любив більше мовчати, ніж говорити. Його душа запалювалась помаленьку, як запалюють ся в печі сирі дрова. Але писар був з тих натур, в котрих як тільки раз запалив ся, загорів ся огонь, то вже не погасав до суду, до віку. Писар був завзятий, запеклий, не здатливий чоловік.

Писар почував, що в йому запалюєть ся злість, що вона пускає в його душі корінцї й паростки та все глибше та ширше. Він супив свої густі брови, а його жилаві мохнаті пальцї зжимались в кулаки.

Весела писарша, впоравшись в пекарнї, вбігла в сьвітлицю.

— Чого це ви понадувались, як индики та й сидите мовчки, неначе води в рот набрали? Може вже їсти хочете? — спитала писарша.

— Буде баталія з о. Артемієм, — сумно промовив писар неначе сам до себе; — це вже благочинний вистрілив на мене з гармати.

— Ото яке лихо! Куди-ж пак! Як о. Артемій почне баталію, то й я викочу свою гармату та й вистрілю і в його, і в учительшу, — щебетала писарша.

— Ну, ти вже краще не викочуй своєї гармати і не стріляй! Але коли стріляєш, то причиняй бо двері в пекарню! — крикнув писар, перебігши десятий раз лист о. Артемія, де було написано про ті двері.

Писар кинув такий звірючий погляд на жінку, що та швиденько зачинила двері і прикусила язика.

— Він і попереду на мене стріляв уже не раз, але я змовчував, — сумно заговорив писар; — потім він був став ласкавий до мене, а це знов бахнув на мене з гармати...

— Та це вчительша бахнула на нас! Я носом чую її підстуи та підкопуваннє під нас, — говорила писарша.

— Вчительша — вчительшою, а це річ сама по собі, — бубонів писар нїби собі під ніс: — але я не з таківських, щоб підставляти свого лоба під кулї. Не діжде він того!

В писаря очи розплющились. Він глянув на жінку широко розкритими злими очима і вдарив з усієї сили кулаком об стіл.

— Я в Горобцївці нїкому не наймит! Я тут пан! Я тут благочинний! Я нїкому не буду тут кланятись! — крикнув писар і знов вдарив з усієї сили кулаком об стіл. Він не вважав на інтереси Леонїда Семеновича. Ради злости і своєї пімсти він був ладéн усім і усїма пожертвовати: він не вмів прощати і нїкому не прощав.

Писар замовк. Мовчала й писарша. Леонід Семенович сидїв і думу думав. Сонце весело сьвітило в три вікнї сьвітлицї, грало блиском на білому снїгу. Сьвітлиця, уся нїби розмальована, аж сьміялась і вікнами, і зеленим листом ґерані на вікнах, і зеленими стільцями, і золотими рамами, і вишиваними рушниками на образах. Серед сріблистого блиску од сонця й снїгу весела сьвітлиця яснїла, мов писанка весною на Великдень і в великому контрастї неначе сьміяла ся з сумних й задуманих обличчів та похиляних голов.

— Нумо вже обідати, або що! — обізвалась писарша: — В мене вже обід готовий; я вже їсти хочу; а то ще й обід перестоїть.

І мовчки вона поставила тарілки на стіл. Мовчки сїли вони усї троє за стіл і пообідали, ледві перемовляючись кількома фразами.

Незабаром по обідї Леонід Семенович почав збиратись в дорогу. Якось невесело він збирав ся їхати до дому. Невесело й розпрощав ся він з сестрою та зятем. Писар був сумний, як осїння ніч.

— Як же це буде в вас з благочинним, Леонтию Петровичу? Чи будете битись, чи миритись? — спитав молодий Панасенко в писаря на прощаннї.

— Ще побачимо, чий батько дужчий. Я йому сам не здам ся аби як! Я на мир сам не піду. Не вмію запобігати в когось ласки. Як мене нїхто не зачіпати ме, то й я нїкого не зачеплю. А хто мене зачепить колесом, тому я й воза поламаю!... — сказав писар, не дивлячись просто в вічи Леонїдови Семеновичу.

Писар розумів, що Леонід Семенович закидав на мир з благочинним, що він не кидав своїх планів на Ватю, але

для свого самолюбства, для своєї нездатливости він був готовий не вважати навіть на інтереси свого родича.

— Поживемо — побачимо, що далі буде, — сказав Леонід Семенович на прощанні.

І невесело він розпрощав ся з родичами, вийшов з хати і сів на мальовані санки.

— Може воно в їх перетреть ся, перемнеть ся — та й так минеть ся. Літом навідаюсь в Горобцівку до сестри. Може зять помирить ся з о. Артемієм. Який час мине, то й Ватя забуде, що я сьміяв ся з неї. Може о. Артемій надумаєть ся та й роздобуде тисячок пять для своєї дочки. Може, може...

А коники несли санки по гладенькій, як скло, дорозі. Санки, мов човен на бистрині, ніби пливли тихо, швидко й плавко і ніби колиска заколихали молодого хлопця. Леонід Семенович здрімав, думаючи думу про недавні неприємні події в Горобцівці.

— Була весела Горобцівка, а на цей раз чогось стала смутна! — думав молодий панич, дрімаючи в теплому кожусі.

VIII.

На масляній два горобцівські чоловіки, Левко та Петро, випивши добре в кума, вертались до дому проз двір о. Артемія вже зовсім пяні. Обидва вони були відомі на все село пяниці, одні пяниці на все село, бо тепер на селах вже зовсім виводять ся непросипні пяниці.

Йдучи проз батюжчин двір, чоловіки сьпівали якусь нісенітницю, а потім стали на воротах і почали лаяти о. Артемія, що частенько трапляєть ся на селах з пяницями. Вони обидва були лихі не на батюшку, а більше на наймичок, бо як вони молотили в о. Артемія жито, то наймички погано їх харчували і не догоджали їм в їх витребеньках що до харчі.

— Оттут живе той, що дере з живого і з мертвого! — гукав один чоловік стереотипну лайку про попів! — Усе йому давай та давай гроші! І вродись — плати, й охрестись — плати, і ожени ся — плати!

— Так, куме, так! І вмри — те-ж плати йому!

Пяниці стояли на воротах і лаяли, скільки влізло, але не в о. Артемія, а більше його двір, а потім чогось прийшло їм на думку лаяти попових наймитів, та найбільше наймита Карпа. Вони кляли й Карпа.

— І наймити в його сякі-такі сини, лініві та ледачі! Отой мінї Карпо! І наймички в його вражі дочки, гладкі, ситі, як годовані льохи, прокляті, завзятущі! — гукав один пяниця на все подвірє, і чогось напав ся на наймичку Хотину: — Ота мінї Хотина, мов трясця зимою! Опасла ся на паляницях, як годована льоха; як іде, то під нею аж земля стугонить, морда товста, трохи не лусне; а сама гладка, хоч забивай нею палї на греблї.

— І корови в його кирпаті, і наймички мизаті! А що вже мінї та Хотина! Ота мінї Хотина в печінках сидить! — гукав другий пяниця.

— І воли в його прокляті, і конї ледачі, і свинї смердячі! — гукав перший пяниця і махав кулаками на хату: — і подвірє його смердяче, і кури ледачі, і гуси мордаті, — плів пяниця, загубивши памороки й тямок десь в шинку.

О. Артемій, сидячи коло вікна, бачив ту сцену і чув ту погану лайку. Він написав до писаря лист, щоб тих мужиків забрали в волость та посадили, хоч на один день в холодну, щоб провчити пяниць.

— Еге, вибачайте! Він приказує мінї, неначе своєму дякови, — сказав писар і зараз таки подав таку одписку, що волость не має права судити й карати за зобідженнє словом і вчинком, що цї дїла відає мировий судець. А коли о. Артемія зобідили словом, то нехай він їде позивати тих чоловіків до мирового судця.

Писар написав о. Артемієви це все в офіциальній бумазї, ще й нумер завів та й одіслав через стійчика до. о. благочинного.

О. Артемій прочитав ту одписку та аж крикнув.

— Їдь до мирового! Спасибі твоєму батькови! Їдь за тридцять верстов позивати двох пяниць! Чи вже-ж йому була б велика труднота посадити в холодну отих двох дурнів хоч на день та ніч, щоб припинити їм пяні язики? Ну, потривай же, Леонтию Петровичу! Начувай ся-ж тепер! Не бути тобі писарем в Горобцівці. Будеш мене памятати до нових віників! — говорив о. Артемій до Сусани Уласівни.

Раз пісьля вечірнї, виходячи з церкви, о. Артемій розбалакав ся на цвинтарі з дїдом Яковом та титарем. Були в церкві і два чоловіки, що були колись попереду титарями; і ті приступили до о. Артемія і балакали то про се, то про те. До купки пристало ще кілька сусїд о. Артемія та церковний сторож. О. Артемій завів розмову про писаря.

— І на віщо ви держите при волости оттакого писаря, як отой Коцюбенко? І чом ви його не проженете? Не вже в нас не знайшло ся-б людий кращих та здатнїйших од його? — почав о. Артемій.

— А що-ж, батюшко; не ми його саджали за писаря, не нам його й скидати з місця, — обізвав ся дїд Яків.

— Та це-ж такий пройдисьвіт, що його сором і в громадї держати, не то що його за писаря оббирати. Йому-ж в шинку сидїти та горілкою торгувати, а не писарювати. На жида — то він був би як раз добрий, але тільки не на писаря!

— Нема де правди дїти: що він лихий для людий, то лихий! — сказав титар. — До його ані приступу — неначе до якого ґубернатора! Як сонце зайде, то вже до його нїкому доступитись не можна.

— Замкне двері в волосній управі та й нїкого не пускає, а хто увійде ненароком у волость, то так кулаками в спину й попре через двері та в двір. Та кричить, та лає в батька, в матїр, та кляне! — говорив дїд Яків.

— І це правда. Але не в тім сила, — почав о. Артемій: — це-ж не писар, а злодій! Він же переводить громадські гроші нї за що, нї про що. А ви мовчите!

Чоловіки похнюпились і втупили очи в землю: вони знали, що писар краде, але усї мовчали.

— Але що-ж нам робити, коли його держить мировий посередник? — обізвав ся перегодя дїд Яків.

— То ви пожалїйтесь на його мировому посередникови. А на що вам дивитись йому в зуби? Підніміть ся проти писаря на сходї, а потім до мирового з прошенієм, — навчав о. Артемій.

Чоловіки знов похилили голови і дивились собі на чоботи, неначе питали в їх поради.

— Оттак і зробіть та й проженіть його з писарства, — говорив о. Артемій, виходячи з цвинтаря за браму.

Чутка про цю пораду о. Артемія зараз таки пішла по селї і дійшла до писаря.

— Ого-го! — сказав писар до волосного. — Батюшка вже збирав на мене собор. Зберу-ж і я на його свій конґрес. Побачимо, чий батько дужчий; побачимо, хто буде зверху: чи собор, чи конґрес?

І писар, не гаячи часу, зараз таки і скликав свій конґрес. Він читав навіть ґазету і розумів трохи дечого в полїтицї.

Писар закликав до себе в гості двох чоловіків, що були колись волосними старшинами, закликав волосного касиєра, десяцького, Левка та Петра, котрі лаяли о. Артемія в його таки воротах, та ще чоловіків з пять своїх сусїд, — поставив їм ведро горілки, а писарша зготувала добру закуску. Писарева сьвітлиця мала на цей час инчий, оріґінальний вигляд: за столом і на стільцях сиділи чоловіки. На столї стояли зелені, здорові бутлї з горілкою. Писарша поставила тарілки з чехонею та з цебулею і здорову миску вареників з капустою. Гострий дух чехоні, цебулї, пряженої олії та горілки мав силу розворушити найцупкійші нерви. Чоловіки аж облизувались, нюхаючи ті пахощі, але не розуміли, який то ключ приходить ся до такого незвичайного писаревого скарбу.

Писар незабаром показав їм того ключа, як тільки чоловіки добре випили й закусили. На цей час писар причинив двері в пекарню. Він одкрив конґрес промовою здалеку, навманя, на здогад буряків, коли моркви треба. Побалакавши про се та про те, про деякі господарські справи, писар почав розмову про о. Артемія: він підібрав для себе свою партию, непогоджаючу для батюшки.

— Чогось на мене оце напав ся наш піп. Збирав на мене свій собор на цвинтарі: лає мене, ганить, обносить мене по селї. А я-ж йому нїчогісїнько лихого не заподіяв. Чи поймете віри? Зве мене жидом і навіть злодієм!

*

— Не вже злодієм? Ото дива! — аж скрикнув Левко.

— Їй Богу, зве злодієм. От і божусь і готовий заприсягти ся, що правда! А хіба-ж я в його коні вкрав, чи всли вкрав? Хто скаже, що я в його коні вкрав?

— А вже-ж нїхто не скаже, — обізвав ся один чоловік: — Чи то можна! Чи то можна! Злодій — то таки злодій, а ви-ж, Леонтию Петровичу, таки-ж, хвалити ласку небесного, писар. А хто-ж цього не знає!

— Отже виходить по-батюжчиному, що я злодій та й злодій! — говорив писар.

— Е, ні! Що вже що, а цьому неправда! І заприсягнувсь, що неправда! Це піп так собі дзвонить. А нехай собі дзвонить! — обізвав ся касиєр, вже пяненький.

— Але як то мінї слухати отаке?! — сказав писар.

— О, що погано таке слухати — то погано. Про це нема що й казати, — сказав Левко.

— Ото-ж він хоче скинути мене з писарства. А я зроблю так, що скину його з парафії, — сказав писар і блиснув сердито очима.

Гостям очевидячки сподобав ся такий сьміливий писарів проєкт.

— Як скинути — то й скинути! Аби церква, а піп буде. Без попа не будемо сидїти, — сказав десяцький.

— Знайдуть другого та й пришлють, — сказав писар. — Хіба-ж це таки справдї один він такий митець на ввесь сьвіт, а другого такого й не знайдеть ся? Знайдуть кращого.

— Знайдуть. Чому не знайдуть, — сказав Денис, давній горобцївський голова.

— Або кращого, або й гіршого, — бовкнув Левко. — Буває усяково. Цей ще нїби середущий між ними.

— Добрий середущий! Нїчого казати! — обізвав ся писар. — Який в його лад в церкві? Сторож краде гроші з тарілочки, таки в церкві, як ходить по церкві та збирає гроші; титар краде; дяк — ні до Бога, ні до людий: хрипить, кувікає та вищить на крилосї та ще й плює через крилос на громаду. А сам гострий та палкий. Все стрибає та крутить ся, як муха в окропі. Та все лаєть ся та кляне. Колись і мене назвав антихристом.

— Не вже антихристом? Дух сьвятий при хатї? — сказав лицемирний Денис ще й перехрестив ся.

Десяцький та ще кільки чоловіка і собі перехрестились мабуть в дяку за горілку та вареники з капустою.

— А дяк! Мужиків лає та кляне і анахтемами, і бузувірами і анциборами, і всього не пригадаєш. Батюшка розпустив дяка вже геть то! — сказав Денис.

— Ну, що то воно таке — анциборі? Цим дяк все потріпує молотників та наймитів. Чи воно журавлї, чи воно чорногузи, чи може, борони Боже, воно є нечиста сила? — спитав десяцький. — Чи воно ото гарно, чи дуже вже погано?

— А певно погано, коли воно є лайка, — сказав Денис.

— То значить ся — дурнї! Та ще й непростї дурнї, а тричі дурнї! — сказав писар, ледві осьміхаючись собі під ніс.

— Аж тричі дурнї! Чи ти ба? — обізвав ся Левко. — То це він, що скаже раз, то воно виходить аж тричі? Мабуть, щоб більше дошкуляло.

— Якби хоч було тільки раз дурнї, то ще-б не так допікало. А то аж тричі дурнї! Оце так гаразд! — сказав Денис.

— Така кумедна лайка! — бовкнув десяцький. — І де він її видрав?

— Певно з книжок вичитав! — сказав писар, — бо люди-ж так не лають ся.

— Он де він бере тих антихристів та анциборів! Та й сипле-ж він ними, неначе маком з решета! — сказав Левко.

[Далї буде].

ДО ПОЕТА.

[посьвята всїм голодним поетам].

Поéте, нé хвалúсь, чи мáєш хлїб, чи нї,
Якеє нам до того дїло!
Ввесь обовя́зок твій складати нам пісні,
Але не дбать про власне тїло.
Не будем ми питать, чи їв ти, чи не їв,
Чи лїпше нам, чи гірш від того?
А може загуде ще краще віщий сьпів
З харчів Антония сьвятого.
Коли сатирик ти, то голод добрий тим,
Що дасть сатирі більше злости;
Як лїрик ти, то знай, що з черевом легким
Літати лекше в високо́сти...
Голодний день у день, або хоч через день,
Зміцниш ти в утлім тїлї духа
І гостро так утнеш, що від твоїх пісень
Ми всї позатуляєм уха.
І скажем: Песимізм в зображенню життя
В йому занадто розвину́в ся,
А справжнїй був поет; та шкода що пуття
Не буде з него, бо схитнув ся...
І пожалкуємо, бо добрий ми народ,
Бо добрість — наша певна хиба;
Не раз, наслухавшись чиїх сумних пригод,
Ми раді навіть дати хлїба.
А ти не дбай про хлїб, то був би з тебе глум;
Тобі бо їсти не подо́ба;
Ти джерело пісень, творець високих дум,
А не звичайная особа.
Втїшай ся нектарем, амброзию глитай,
Сьпівай, та тільки щоб не сумно,
Бо в вік наш по́ступу журитись через край
І не практично, й не розумно.
А як знесúлившись ти ляжеш у трунї,
Тодї то нам тяжкі клопоти!
Складати некролог, хвалить твої пісні
Й твої некінчені роботи.
Ми будем бити ся за те, хто ближший був
До тебе з нас, як жив ти в сьвітї,
Ми будем плакати, що рано полинув
Ти геть від нас у пишнім цвітї,
І слово кожнеє, яке єси пророк,
Смутить нам буде серце бідне,
І так тужити мем, аж поки нам за рік
Про тебе память не обридне.

1893 р. **В. Самійленко.**

СОНЕТИ.

XIV.*)

На чужинї пишнiй під наметом олив,
Що́ розжеврівсь над нами блескучий,
Де незмірений лан, наче килим, розлив
Свою ризу ясний та пахучий...
Де громада злота сьвітозористих хвиль
Під промінням розсипаним сяє
Та на беріг крутий сьвітлу піну та сіль,
Мов перлини, що раз викидає,
Я гадаю про те про далекий свій край,
Що́ лишив я в похмурі години,
Про забитих людий, що сповив їх відчай,
Про заметені в бурю хатини,
Де під снїгом лежать, доки прийде наш рай,
Наше щастє та доля родини!

XV.

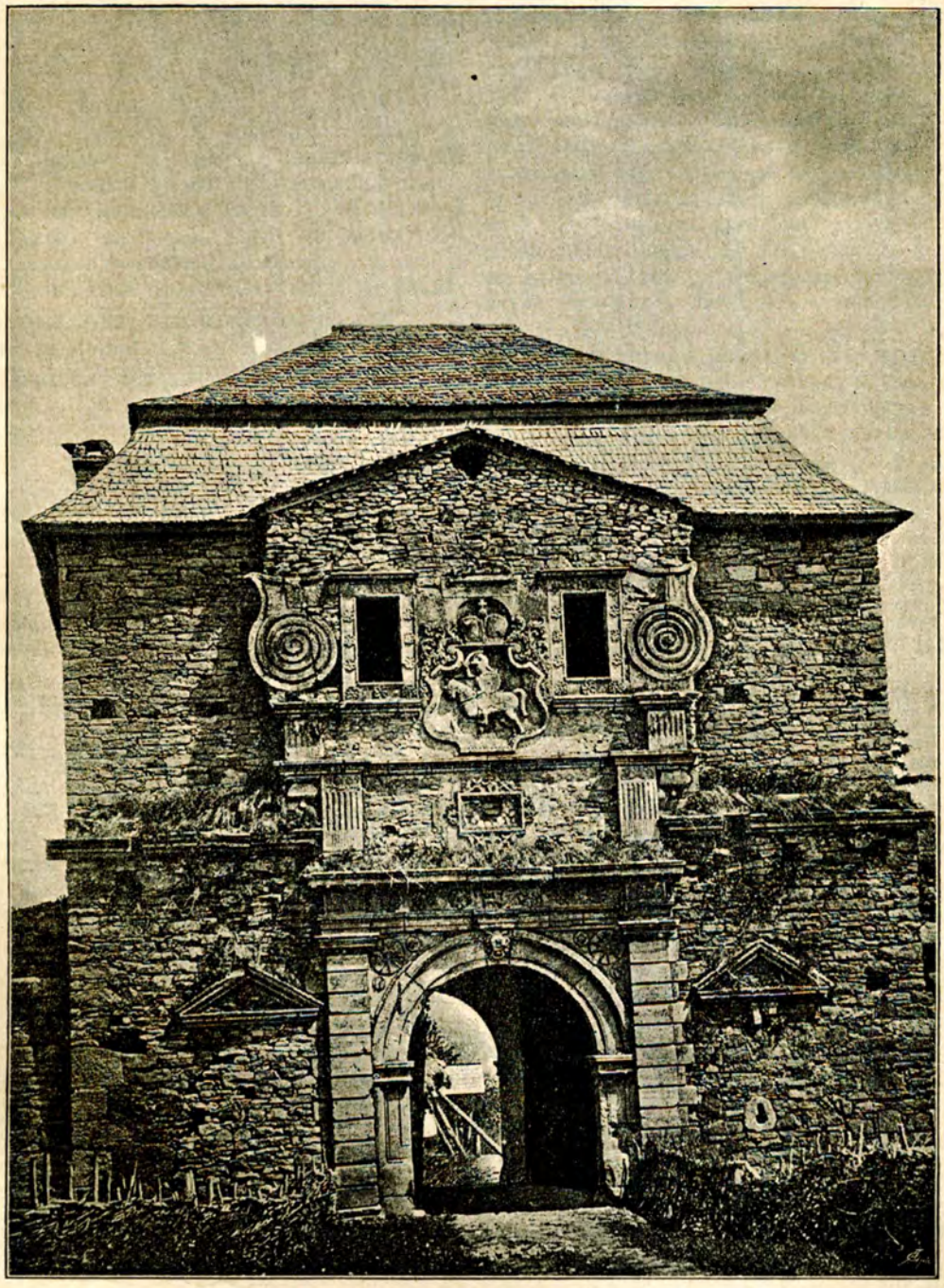
Неомірно піщанеє море,
На далекий, далекий простір

*) Гл. Ч° 12 на стор. 231.

Простяглось ти кругом неозоре
І блещиш під покрівлею гір...
Ти од віку лежиш мовчазливо,
Безвиразний смутний тобі вид, —
Не чарує нам серця вабливо
Твій похмурий, нудний краєвид...
Тільки жаль якось лине у него
Та питанне пекуче родить:
На що стільки життя дорогого
Годї слухати жалю людського,
Хай заснуть почування смутнї,
Хай вгамуєть ся горе безкрає.
Спи-ж ти, серце, без него лихого,
Спи, бо знову в годинн гіркої
Лихо трудне на тебе чекає!

XVII.

Пишний наш сьвіт в своїх окрасах милих;
Весілля струм бучний та чарівний,

Брама замкова в Чернелици.

Стільки слїз, стільки марної крові
Пролилось на сї ниви безмові, —
Коли все нам судилось згубить?

XVI.

Всюди тиша могутня панує
Гай та ниви стоять нерухомо;
Все принишкло в годину важкую
Та мовчить у мовчанні сумному...
Те-ж і в серце з'явила ся тиша...
Годї серцю болїти даремне,
Годї все, що похмуростю дише,
Переймать собі щиро та ревне!
Кипить в ньому, мов повний трунку килих,
Та бє за верх бурхливий та буйний...
Коли-ж зирнеш на все вважливим оком,
Покриєш все наметом пильних дум,
То вбачиш ти з чуттєм журби глибоким,
Що в сьвітї є оден безкраїй сум...
Що темних рис, нескінчених вагань,
Думок смутних про людське щастє, горе
Учинків злих, неспинених вагань
Хвилює в нїм без дна глибоке море,
А в море те, неначе струм тонкий,
Тече й зрина весїллє згук палкий...

Ів. Стешенко.

ЦІПОВЯЗ.

[ОПОВІДАННЄ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО].

Тихою ходою, ледве ступаючи натомленими ногами по сьвіжій ріллі, йшов за плугом парубок Семен Ворон. Сиві круторогі воли, помахуючи рогатими головами, поспішались з гори в долину на спочинок, бо Семен нині трохи припізнив ся, доорюючи панський лан. — Справді було не рано. Осіннє сонце давно вже сховалось за горою, забрало з собою й проміння; лиш холодне небо кидало на чорну землю блакітне сяйво, дихало холодом й вогкістю.

Сумна та непривітна картина була перед очима в Семена: з права і з ліва, скільки оком захопиш, чорніли сьвіжою рілею зорані на зяблю гори, а в ярах та видолинках було ще чорнійше, ще сумнійше... Десь далеко, край небосхила, здіймалась сива імла, виповняла повітрє... Чорними ярами покотив ся білий туман, одежа вкрилась дрібненькою росою... Вохкий холод сціплював кров в жилах, доймав до костий... Вгорі темне, непривітне небо, долї — холодна, мокра земля і більш нїчого...

І втома від цїлоденної важкої працї, і холод, і ця сумна картина мимохіть насували мрію про теплу хату, гарячу страву, суху постіль, а Семенови як раз треба було ночувати в полї, вкупі з нічлїжанами, такими-ж наймитами, як і він, бо до економії було далеко. Так пан звелїв, щоб парубки не згаяли часом якої годинки... Семен важко зітхнув, згадавши про це, і поспішився за волами, котрі саме збігали з гори в долину, де табором розташовались на ніч парубки.

Семен розпряг волів, пустив їх на пашу, а сам примостив ся біля парубків. Нічлїжани вечеряли, чим хто мав. Страви не варили, багаття не розкладали, бо лїсу не було поблизу. Семен витяг з торбинки хлїба, кілька яблук і намацав на споді шматок сала, котрого він не клав туди. „Домна!“ — промайнуло в голові його, і він почув, що якийсь промінь загрів його серце, осяяв пітьму, що оповила долину, розвіяв густий туман... Так, це його Домна пікдуєть ся про його, сирота, наймичка, що служить разом з ним у дворі; його люба Домна, що незабаром стане його вірною дружиною. Бідна дївчина! Скільки вона горя прийняла від тих самих панів, на котрих робить! Скільки наруги! І чому вона мусить так тяжко працювати на шматок хлїба, той гіркий та солоний шматок, коли панночка, дочка дїдича, живе в розкоші, нїчого не роблячи? Чому вона родилась бідною мужичкою, чом не панночкою? Чого в них така не однакова доля?...

Семен стрівожився. Він помітив, що з ним починає дїятись те, чого він так бояв ся. „Дурні думки“, як він називав їх, „дурні питання“, на котрі він не вміє дати відповіди, починають мучити його, заколочувати супокій, гнобити серце й мозок.

— Хай йому цур! — сплюнув Семен і рішився відкараскатись від дурних думок. Він глянув на зоране поле і сливе́ силоміць напрямив свої думи на щоденну роботу. Скільки то ще доведеть ся виорать панського лану? Чи вспіємо за два днї?... Де там, де там! Ще того поля — безмір! І скільки-ж то ланів, скільки тої землї в одного чоловіка? Чому се так, що пан має необмежні ґрунта, а мінї не дав Бог і клаптика землї? — непомітно для себе звернув Семен на тую-ж стежку. От тепер, марив Семен, пан сидить десь біля стола в гарній теплій хатї; а Домна подає на стіл вечерю, гарячі, смашні страви, а я, напрацювавшись за цїлий день на полї, натомившись, що й ногами не здвигну, мушу, мов пес той, мерзнути на мокрій землї? Де-ж правда?... Боже! — схаменув ся Семен: — чого мене такі думки морочать? Адже розумні, письменні люди [хоч би й брат мій Роман, — на що письменний, навіть за писаря в селї служить] кажуть, що так воно мусить бути, що інакше не буде... А пани? Адже вони дивлять ся у письмо, знають, що гріх, як на сьвітї треба жити по правдї, не те, що я — темний, — дивлюсь і не бачу, мов той заяць, що́ лежить, витріщивши очи, а нїчого не бачить... Тільки... тільки... Чого ж се Бог сотворив одного чоловіка, а не двох: пана й мужика? Чого се так? чого?...

Семен лежав горілиць, звертаючись з своїми питаннями до неба, а воно, холодне та темне, байдужно блимало зірочками в відповідь на ті гарячі питання бідного наймита.

І враз ізгадались Семенови його лїта дитячі. Ясно, виразно, мов перед очима, встала в його памяти одна подія, що́ розбуркала в десятилїтньому хлопцеви мозок, вкинула в серце зерно нових, не дїточих бажань.

Се було лїтом, саме в жнива. Семен пас худобу. Воли та телята розбрелись по толоцї, а він, лежачи в холодку під полукіпками, вигравав на сопілцї якусь сумовиту думку. Думка обірвалась на тихому жалібному тонї, сопілка вислизнулась з рук, і Семен заплющив очи, заколисаний тою чудовою тишою, що́ буває виповнена усякими згуками: і дзвінкою піснею жайворонка, і дзичанням польових мух, і тихим мельодийним шелестїнням стиглого жита, підрізаного серпами.

Враз за полукіпками, в житї, почулась розмова. Семен росплющив очи, підвів ся і насторошив вуха.

— Нема там, доню, хоч шматочка хлїба? — виразно почув ся старечий голос.

— Нема, мамо... Та-же вчора поїли... — ростяв ся дзвінкий, але сумний-пресумний голос.

Затихло.

— Нї, я так не можу... не можу... сили не стає... Скільки-ж то день морились голодом... а сьогодня й рісочки в ротї не було, аж мене коло серця пече, аж мінї млосно... А тут жни... Господи! Чи тому Богови хлїба шматка жалко для нас бідних, чи що́?... От життє!... І... де... та смерть... моя... заподіяла ся?... Чутно стало голосне хлипанне, чутно було біль, муки голоду в тому плачу...

— Цить, доню, цить... не свари ся з Богом... перетерпімо...

Семена зняла цїкав сть і разом якийсь о́страх обгорнув його. Він потихеньку обійшов полукіпок, наблизив ся до жита і заглянув, що робить ся на ниві. Картина, котру він побачив, дуже вразила його. На стернї, під полукіпком, сидїли дві жінки. Молодиця, з блїдим, змарнїлим обличчєм, з нервовим поспіхом витирала рукавом свої заплакані очи; стара сидїла непорушно, схиливши побіденну голову, і рясні сльози зрошали її старечий вид.

Семен почув, що його стиснуло щось коло серця. Він нїколи не бачив, щоб дорослі плакали з голоду, і якось зразу, дитячим чутливим серцем збагнув весь трагізм сцени. Рука його мимохіть опустилась на торбинку з хлїбом, що́ висїла через плече. Та торбинка заваджала йому, він це якось зразу почув. Йому стало прикро, навіть соромно мати хлїб... Сквапно, хапаючись, скинув він торбинку з хлїбом і весь червоний, засоромлений, наближавсь до жінок.

— Тїтко!... не плачте, тїтко... ось хлїб...

Семенови здало ся, що то хтось другий проказав тиї слова, таким чудним, не своїм голосом були вони сказані.

Молодиця здивовано глянула на Семена червоними від слїз очима і нїчого не сказала. Стара ще дужче заплакала. Семен стояв нї в сих, нї в тих, тримаючи в руках торбинку, не знаючи, чи залишити ся тут, чи тїкати... Кров прилинула йому до голови, в ушах зашуміло... Семен впустив на землю торбинку, а сам метнувсь назад... Він біг стернею, наче тїкав від кого і чув, що йому чогось соромно, що в серцї здіймаєть ся злість, а проти кого злість? — він і сам не знав. Йому хотїлось зігнати ту злість на чім небудь, і він пожбурнув цїпком в корову, що́ паслась на межи.

— А-а ти бісова худоба, бодай тебе вовки іззїли!... А куди!...

Цїпок засвистїв в повітрі, корова стрібнула і побігла далї, а Семен й не бачив сього: він прожогом вбіг на межу поміж жита́ і причаїв ся в високому житї. Спершу він тільки чув, як калатало його серце, а далї, трохи заспокоївшись, почав пригадувати собі сцену, що́ перед хвилиною бачив. Надаремне дитячий мозок працював над питанням, чого се

одні мають що їсти, а другі плачуть з голоду? Відповіди не було ніякої. Незабаром думи перейшли в мрії...

— „От, якби я був паном, — марив Семен, — я-б мав багато, багато грошей, хліба, усього... Я-б конче дізнавався, хто голодує та давав би йому хліба, страви, одежи, щоб не було в селі голодних та бідних... Та хіба то так важко паном зробитись? Треба тільки таку книжку вивчити. От Романко наш вчить тую книжку, каже, що хоче паном бути. „Їздити му, каже, в такій хатині на колесах, з здоровими шибками, як часом наш пан їздить!"... Он він який, Романко наш!... Невідмінно вчити мусь. Попрохаю Романка, він мині прокаже"...

І так притьмом забагло ся Семенови вчити ся, що бідний хлопець не міг дочекати ся, аж те сонечко закотить ся за обрій і погнав товар з поля ранійше, ніж звичайно.

Романко зареготавсь зразу, почувши бажаннє Семенове вчитись, але трохи подумавши, згодивсь.

— А що мині даси за науку? — поспитав він брата.

— Та що-ж тобі дати?

— Сопілку даси?

— Дам! — рішив Семен, хоч йому дуже жаль було сопілки.

— А пліти на бриль даси? Ти-ж собі налагодив!...

— Дам! — згодивсь Семен і на це.

Романко налапав на полиці стару, заялозену граматку, і хлопці подались в стодолу. Почалось вчиттє. Поважно, з острахом, наче до першої сповіди, приступивсь Семен до граматки і силкувавсь таким самим, як в Романка, голосом проказувати за ним: аз, буки, віди... Вчиттє скінчилось, але в голові Семеновій усе лунали чудні слова, котрих він не розумів. Навіть в ночі приснились йому ті карлючки, хрестики, бублики, що прозивають ся літерами, і Семен краще вивчив їх у ві сні, ніж у віч. На другий день Семен знав цілу азбуку. Почались склади. Бра, вра, мра — пішло труднійше. Семен ніяк не міг скласти до купи літер, а дванадцятилітнього вчителя брала нетерплячка — і він скуб учня за чуприну, крутив вухо. Семен усе терпів та все перекручував, намагаючись скласти, як треба. „Оце, думав він, наморившись по лекції: поки станеш паном — треба балакати по пташиному. Кра-кра! — згадав він склади. Це зовсім, як ворона. Або: ку-ку! — наче зозуля кує... Йому навіть почулось, що над головою заскреготала сорока: че-че-че!.. зацьвірінькав горобець: цьвірінь! цьвірінь!... Не вже й це було нині в книжці?... Ні, не було, це мабуть завтра буде"... — думав сонний хлопець, засипаючи на лаві.

Вчиттє посувало ся поволі, а все-ж посувало ся. Однак не вважаючи на те, що Семен поборов перші труднащі сінтезу і міг вже аби як читати друковане, в йому, непомітно для його самого, зростала нехіть до вчиття, до книжки. Семен не розумів того, що стояло в книжці, а Романко чи не тямив сам, чи не хотів росповісти до ладу, лиш за кожним разом з призирством здвигав плечима, лаявсь „мудьом солоним" та „неросчповпою", а то й цілком покидав лекцию. Далі Семен нераз помічав, як дівчата та парубки глузують з тих, що повернувши з москалів, намагають ся балакати „по панськи", і як він нераз й сам реготавсь, почувши яке кумедне нерідне слово. Йому часом чудно було слухати, як Романко хвалив ся хлопцям своєю панською мовою та плескав таке, що й купи не держить ся. І Семен соромив ся вихопитись з яким „панським" словом, бо йому здавалось, що воно ще поганійше бренїти ме, ніж з уст Романкових.

Романко ходив до школи, приносив якісь книжки від вчителя та часто-густо голосно марив про те, що то буде, як він вивчить ся та зробить ся великим паном. А буде от що. Насамперед поставить він собі „двір" такий високий, як дзвінниця, або й вищий, а сам сидіти ме в кімнаті на стільчику та дивити меть ся крізь вікно, як „мужики", проходячи повз двір, здіймати муть шапку та кланяти муть ся панови... і то здалеку, бо він не звелить слугам пускати їх у двір, щоб йому й не тхнуло в горницях „мудьом солоним". Потому купить дві пари баских коний та візок з шибками, поїде в містечко й закупить в жида крамницю з усяким добром... Ні, краще він одурить жида; скаже йому: „прийди завтра за грішми", а як жид прийде, то зацькує його собаками і грошей не дасть... А щоб грошей не меншало, то він візьме мужиків „у шори". — Що то таке — „взяти мужиків у шори" — Романко й сам не знав. Він чув цей вираз від батька, колишнього економа панського, і чванив ся ним, мов добром яким.

Семенови не поганим видалось мати „двір" високий, мов дзвінницю та їздити в протяж баскими кіньми, але він плекав інчі мрії в дитячому серці і якось несьміливо звірив ся Романкови, що хоче бути багатим паном, аби запомогати бідних.

Романко зареготавсь спершу, потому вилаяв його „мудьом" і відтяв впевненно, що таких дурних панів не має й не може бути... Семен мав брата за дуже розумного і хоча не поняв йому цілком віри, однак надія на панство трохи поблідла, а охота до вчиття й геть то зменшилась. Оден випадок поклав кінець вчиттю.

Семен дуже любив свою неньку — стару Наумиху, як її прозивали на селі. Він знав, що ніхто, як мати заступить ся за його перед батьком, що вона справедлива й ніколи не гримне на безвинного, хоч ніколи й не подарує вини... Не так, як батько, котрого Семен не любив, а боявсь; батько все тягне за Романком — своїм пестунчиком. Тому то Семен звик більш вірити неньці, ніж батькови, більш шанувати її, ніж батька.

Наумиху звано старосьвіцькою жінкою. І справді вона була тяжким ворогом того, хто калічив рідню мову, ламав прадідівські звичаї, або пнув ся в пани, намагаючись стати вищим за селянина. Наумиха всіх таких називала „адськими шарлятанами" і грізно махала рукою, проклинаючи зрадників старосьвіщини. Боліло в неї серце дивитись, як її Романко ходить до школи, чути, як він гордує рідною мовою, відбиває ся від хліборобства — і стара нераз сварилась з чоловіком, котрий рішив довести діло до краю — вивести сина „в люди" се-б то в писарі при волости, або в прикащики при економії.

Бачила Наумиха, що нічого не зробить з чоловіком і заприсяглась не попустити хоч Семена до загуби, не дати його на поталу чудним батьковим забаганкам. Досі Наумиха не знала, що Семен вчить ся грамоти, бо хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку, чи де инде. Але одного разу на дворі було холодно, і вони розташувались з книжками в хаті. Наумиха аж скипіла, почувши, як її Семенко слебезував з навісної книжки.

— А це що? — скрикнула вона на всю хату, аж хлопці жахнулись з несподіванки. — А це що за вигадки? Ще я не діждала ся, щоб ти, запанівши, гордував матірю-мужичкою?!... Так ти-ж не діждеш, сякий не такий сину!... І Наумиха, як оком мигнути, вхопила граматку та вкинула її в піч. Нещасна граматка почорніла, задимилась, а далі спахнула ясним полум'ям, аж в хаті стало видніще.

Хлопці перелякано дивились то на палаючу книжку, то на грізну постать сердитої матери й не знали, що їм чинити. А Наумиха хвилювалась.

Все той старий виробляє... з глузду з'їхав на старість, чи який хрін... Вач, яке вигадав: дітий вчити, в пани виводити!... Ще вона мало натерпіла ся від тих панів, ще вони мало залляли їй сала за шкуру за часів панщаних?! А тепер щоб власні діти її зростали на сльози людські?... Та зроду-звіку сього не буде!...

Довго ще гримала Наумиха на чоловіка та совала горщики в піч так енергічно, що нераз борщ, хлюпнувши на вогонь, бухав та сичав мов гадина, гніваючись на незручність господинину.

А по голові Семеновій шибали думки: „Не вже пани такі погані, як отсе про них усі кажуть — і мати, і Романко? Не вже я мусів би відцуратись рідної неньки, ставши паном, через те, що вона мужичка?... Та Бог з ними, з тими панами! Бог з ним, з тим панством та з книжками! Не хочу вчити ся. Однак настирилось мині те вчиттє"...

І Семен зважив ся залишити на завжди книжку, хоч чув, що він наче загубив щось, що в його чогось не стало.

А Наумиху жаль взяв, що нагримала на свого пестунчика; вона покликала ввечері Семена, приголубила його та довго потішала, оповідаючи чудову казку про „Правду та кривду", аж поки Семен не поснув у неї на колінах, забувши у ві сні свої турботи дитячі...

Настала осінь. Почали загадувати до школи. Наум гадав віддати Семена, але Наумиха стала руба і затялась, що не пустить. Наум не дуже налягав, вдовольняючись одним Романком, про те покликав Семена, щоб від самого дізнатись, чи має він охоту до вчиття.

— Ну, сину, як маєш охоту, то я тебе в школу віддам?

Семен мовчав, спустивши очи до долу, а далі наважив ся:

— Нї, не хочу...

— Чому-ж ти не хочеш?

— Так, не хочу...

— О, — це ще... цїповяз! Родивсь мудьом — мудьом і вмреш! — сказав Наум, махнувши рукою.

З того часу й прозвали Семена цїповязом.

А Наум хвалив ся людям:

— Двох синів маю та... з одного дерева і хрест і лопата, мовляли ви... Цей, Романко, в мене хитрий, хоч кого обдурить!... І грамоту добре знає, письменний... От — малий ще, а куди хочете „прошеніє“ напише... Є його тих прошений і в волости, і в мирового, і де хочете.. Одно аж у „Кре-

Козак і Дзюба.

Козак коня напував, Дзюба воду брала....

стянське Присутвіє“ подав! І приняли! А як-же!... Я ще виведу його в люди, як дасть Бог прожити... Ну, а молодший, Семен — той отак: за плугом ходити, сїно косити, цїпом махати... Сказано — цїповяз!...

Росли брати, зростали, та не були друзями, Семен це добре памятав. Не однакову вдачу мали. Щирий та щедрий Семен нїяк не міг погодити ся з лукавим та заздрим на чуже добро Романком. Чого-б не попрохав, про що-б не поспитав Семен в старшого брата — на все одна відповідь: „а що дасн?“ Нераз лучало ся, що Романко обдурював Семена, звичайно в дрібничках. Видурить що в його та ще й регоче, коли той обурюєть ся на брата за хитрощі.

Все це відпихало Семена від брата, і він жив самотно, не маючи й межи хлопцями приятелїв. Сопілка та думи — були йому приятелї й побратими. А думи носились по його голові одна за другою, як хмари по небі, коли їх жене вільний вітер. „Чому?“ „На віщо?“ „Чого?“ — не давали йому супокою, і лиш одна буйна фантазия хлопця давала дивоглядні часом відповіди на ті питання... — Романка віддали в економію за писарчука, і він дуже чванив ся новим прозвищем та новою жілєткою, котру батько вперше справив йому. Семен лишивсь на господарстві помагати батькови.

Збігло кілька років. Семен починав вже двадцятий рік, коли старий Наум помер, лишивши ґрунт — шість шнурів — синам. Романа те-ж проженено тодї з економії, де він був за прикащика; він одружив ся, взяв половину батьківщини — три шнури поля, та поставив собі хату край села, де саме починалась його нива. Других три шнури взяла Наумиха.

Семен мусїв йти в найми, бо на батьківщинї нїчого було робити.

Найми! Він знав, що то найми... „Босий дохід, а голодна харч; зрання води, в полудне пити, а ввечері бити“, як каже жартівлива приказка. Та багато сумної правди в тих жартах.

Одно тільки скрашало його життє невеселе: надїя на краще, що жевріла в його серцї. За чотири роки служби в економії склав він сто пятьдесять карбованцїв; на цї грошї купить він собі ґрунт, що за три сотнї продає пан Янковський таки в їх селї [катеринку може позичить Роман, а пятьдесять пан почекає], одружить ся з Домною і якось, дасть Бог милосердний, стане на ноги!... — Ця думка так підбадьорила Семена, що він зірвав ся на рівні ноги й прокинувсь з задуми.

Навкруги чорнїло зоране поле, а з гори, від повного місяця, лилось блакітне холодне сяйво, обгортало мокру землю, переливалось на змочених росою плугах, блищало по лемішах та мокрих рогах волів, що, лежачи оддалїк, тихо ремиґали. Тільки яри та провалля, повні пітьми, туману й холоду, грізно чорнїли геть навкруги, бо місяць мабуть жахав ся послати свої паруси в цї таємничі закутки...

Семен помолив ся до неба, загорнув ся в свиту і заснув твердим сном натрудженого робітника.

* * *

Першої неділї після цього відпрохавсь Семен у пана на часинку до брата. Він застав у Романа гостий: старосту та дяка, що́ любо бесїдували за чаркою. Відколи поставлено Романа сїльским писарем, він ще більше почав цуратись „мужицької“ компанії, а водивсь з дяком, фершалом та прикащиками з економії. Скоро гості вийшли, Роман обернув ся

до Семена, поглядуючи на нього хитрими очима. Ці очи та погордлива рисочка коло уст якось прикро вражали, псували доволі гарне, чепурне Романове обличчє з русявим волоссєм на голові, підстриженим „під польку“.

— Що там, оборались?... — байдужно обізвав ся Роман до Семена.

— Та нї ще... ще буде на деякий час... А я оце до тебе, Романе, за порадою...

— А що там таке? — скинув до гори бровами Роман.

— Та то, бачиш... — склав я собі на службі трохи грошенят... маю сто і пятьдесять... Не вікувати-ж мінї, думаю собі, в наймах, треба-б уже хоч клаптик свого поля мати... А тут лучаєть ся купити; панок отой, Янковський, продає три морґи, тих...

— Щó сумежні з моїм полем? — скрикнув Роман.

— Еге!...

Роман вже не слухав. Як! Цих три морґи родючої землї, щó наче зумисне притулені до його ниви, мають бути не його власністю, хоч він, складаючи грошї на цю землю, два роки плекав у серцї надїю купити її?... І хто-ж? Отой цїповяз має видерти в його зпід носа ту землю?... Нїколи! Краще він собі зуба вирве, нїж попустить кому инчому купити її!

Думи колесом закрутили ся в голові Романовій; він почув, що ним починає тїпати пропасниця.

— Ну, та що? — нервово скрикнув Роман, обертаючись до брата.

— А я, бач, й приїшов попрохати, чи не позичив би ти мінї катеринку?... Я тобі дурно не схочу.... Пятьдесять пан обіцяв почекати: на́ рік може спроможу ся віддати...

— Не дам!.. не маю!... Чи я тобі жид, чи я тобі ба́нок який, що йдеш до мене по грошї? — кричав роздратований Роман, а усякі думки так і лїтали по його голові, попережаючи слова.

— Та чого кричиш?... Схаменись, чоловіче!... Не даси, то й обійдеть ся без сьвяченого на Різдво!... Жиди позичать!...

— Найкраще... Йди до жидів, йди... най позичають!...

Семен лихий та збентежений вийшов з хати.

А Роман гукнув на жінку, щоб виймала з бодні грошї... Та всї, які єсть!... Катеринка... десятка... друга... третя... сто тридцять! Мало!... А про те — треба щось радити! Роман мало що не прожогом кинув ся до пана Янковського. Так, чи інак, а земля мусить бути його власністю!

За кілька хвилин Роман опинив ся у пана Янковського. Але там стрїло його несподіване лихо. Панок затяв ся, що не продасть землї нїкому, опріч Семена, бо Семен умовив ся та дав завдаток, а пани Янковські не звикли ламати слова. Надаремне Роман давав більшу цїну, надаремне упевняв пана, що Семен не має гроший, що він крутїй і т. и. Пан не похитнувсь. Роман лютий та скажений, проклинаючи брата, вибіг від пана Янковського і не помітив, як самі ноги занесли його на ниву, що, мов здорового зуба, виривав її в нього Семен.

— От і купив, от тобі й нива! — думав Роман, ходючи вздовж та поперек поля. — І як це могла лучити ся мінї така пригода?!... Мінї, щó вміє кожного обдурити, кожного підвести... І це я з моїм розумом ловив гави, коли таке, щó не вміє штирох до купи скласти — цїповяз, з зубів видер мінї ниву!...

І раптом уявляєть ся йому, що Семен оре на цїй ниві; його плуг блискучим лемішом ріже поле скибу за скибою. — „Нї, він не землю крає, він серце моє крає“, — думає Роман. І йому одну мить здає ся, що він почув би тодї в руках таку міць, що одною рукою вхопив би і плуг, і коний, і Семена, та шпурнув би ними далеко, далеко, геть за чужі ризи!... А то перед очима його стає друга картина. Його нива й панська — то одна Романова нива; а на тій ниві росте-зростає як рута зелена буйна пшениця і хвилюєть ся на вітрі молодим колосом по розлогому полю... А серце в Романа росте у гору від надії, а в кешенї немов бряжчать уже грошикі любі... — „Нї, не моя нива! не моя! а того... бодай йому все зле та лихе!... Хай купує, хай купує!... — скаженїє Роман: — Хай!... і грошї дам!... а як-же, дам!“... А тим часом по голові снують ся якісь думи, що то збирають на чолї зморщки, то розгортають їх... — „Хай купує!“...

Роман ходить по полю і не знає, чи то ноги носять його, чи думки, щó лїтають по голові, своїми крильцями допомагають йому. Врештї він стає, рішучо бє себе по кешенї і каже, якось непевно осьміхаючись: „дам!“...

Роман зараз таки побіг до Наумихи. Він застав ще Семена. Наумиха поралась біля печи, готуючи вечерю.

Роман трохи заспокоїв ся вже, і хитрими очима поглядав то на матїр, то на брата. Видко було, що він має якусь думку, котрої не хоче виявити. Семен та Наумиха здивувались трохи, вздрівши Романа по такій гострій відповіди братови. Але Роман казав, що він поміркував ся, порадив ся з жінкою і отсе приїшов дізнати ся, чи справдї Семен купує землю, а як що купує, то скільки потребує гроший. Семен зрадїв та прохав брата сїдати, але Наумиха чогось була лиха і совала бідними горщиками так, що вони аж сичали.

Роман поба́вив ся довгим срібним ланцюжком від годинника, поліз у кешеню і витяг звідти шкіряний пулярес.

— Гроші єсть, — сказав він зараз же ховаючи пулярес, — та от лихо, що з кешенї вони горобцем випурхнуть, а назад їх й волом не затягнеш!... Тепер так: зроби кому вигоду, а собі клопіт... Тепер як що потрібні тобі гроші, — попобігаєш не день, не два — висолопивши язика, заким позичиш в жидів... А процент дай, та ще такий процент, що аж пальцї знати, що аж в голові засвербить від того проценту... Я... чому? я для брата рідного й пучи, мовляли ви, врізав би... Я грошї дам, та не дурно, бо й мене шкода... Тепер такий сьвіт, що й на волосинку нема дурницї... Тепер комерция!...

— Сьвіт такий! — сердито обізвалась Наумича від печи: — сьвіт усе однаковий, то йно люди такі настали... що брат — що жид, одна цїна!...

— Цитьте, мамо!... Він таки правду каже, що без проценту нїгде не позичиш. Краще-ж мінї йому заплатити, нїж жидови... Та може він й спустить мінї дещо. Кажи, Романе, по божому, що візьмеш на рік від сотнї? — обернувсь Семен до брата.

— А що тобі казати?... Тепер усе дешеве, тільки гроші дорогі. Так, як для тебе, візьму за сто — сто двадцять..

— А я-ж не казала?! — сердито буркнула Наумиха, сунувши горщиком в пїч.

Семен чухав потилицю. Багато! сильне багато! А він не гадав собі, що брат не заправить такого жидівсько проценту...

— Про мене, позичайте гроші в жида, я не бороню! Може жид й дурно позичить!

Роман підвів ся з лави і зробив такий рух, наче він глибше запхнув гроші в кешеню. Хіба він набиває́ть ся з грішми?... Не хотять і не треба! Баба з воза — коням лекше... Ого! гроші такий крам, що куди не поткнись, скрізь до їх ласих повно! А то й полежати можуть: нї їсти, нї пити не просять... Ет, хотїло ся зробити вигоду братови, за спасибі більш, як кажуть... А тут — на тобі: процент великий!... Глядїть менчого!...

Роман полапав шапку і наважив ся тїкати. Семен жахнув ся: ще справдї брат розгнівається та не позичить гроший, а в жидів і за такий процент не знайдеш! Він кинув ся до брата.

— Та годї-ж бо, годї! На віщо гнївати ся? — укоськував він Романа. — Я йно казав: коби менче; а як не можна, то най буде, як хочеш! Куди там мінї по жидах бігати!...

Роман втихомирив ся.

— Я йно для тебе, Семене, це роблю, бажаючи тобі пожитку з того ґрунту, що купуєш, — казав Роман, дивлячись в бік хитрими очима, в котрих мигнула якась потаємна думка. — Я другому зроду-звіку не позичив би!...

Закликали сьвідків, принесли могорич; коло столу знялась бесїда. Тільки стара Наумиха стояла невесела біля печи не обзиваючись й словом. Чогось їй було сумно, чогось було журно. Наче віщувало серце якесь лихо несподіване.

— Справдї сьвіт инчий настає, — думала стара, бо брат з брата дурнїсенько гроші цупить не соромлячись ні людий, ні Бога... Коли-б ще Семен не зашморгнув ся тою позичкою, як налигачем за шию... Щось мінї тая катеринка, як жарина пучки пече, — думала вона, загортаючи в хустинку гроші,

щó дав Семен до сховку. — Не моя це дитина, не моя! — казала стара собі, стежачи очима за Романом, котрий непевно осьміхаючись, виходив в двері. — Не йму я йому віри, не правдою він дише...

А Роман йшов і розважав щось; думки снували ся по його голові, як човник поміж основою. Він ставав на дорозі, щось мимрив під носом, щось міркував... „А земля таки мусить бути моєю!“ — закінчив він рішучо і пішов далі.

Семен радий був, що все скінчилось до ладу. За два тижні він одружив ся з Домною, кинув службу в економії і, оселившись в батьковій хаті вкупі з Наумихою, нераз з вдячністю згадував Романа, щó не тільки допоміг купити ґрунт, але й на весілле позичив тридцять карбованців.

* * *

В хаті тепло: від печи йде дух, розходить ся по всіх закутках. Каганець, потріскуючи, мляво блимає на припічку, не рівно осяває хатину. Гарно та мило в такому напівсьвітлі, примостившись блище до печи, вести любу розмову довгим зимовим вечером. Згадки самі зринають з памяти, слова самі ллються ся. Ото-ж і Наумиха з невісткою, сидячи за кужілем, звіряли ся одна одній з свого колишнього... Чорний кіт солодко спав на припічку біля каганця: йому було байдуже, що холодна зима зазирала крізь вікна білим морозом. Тиша та спокій гостювали в хаті.

І чому той спокій, тиша тая не увіллють ся в серце Семенове? Чому те серце не хоче вдовольнитись своїм близьким щастям, чого воно скорійше бéть ся від одної мрії про щастє других, чужих людий, щастє, що може й не доведеть ся Семенови побачити його?... А хіба він знає, чого се так?!

На якийсь час після того, як він одружив ся з Домною, „дурні думки“, щó ще змалечку мучили його, десь почезли. Заколисаний родинним щастєм з любою дружиною, Семен забув на свої колишні турботи. Та от тепер, Бог зна звідки, знов з'явились ті думи, обсїли його, намагались відповіди.

— Мині ще добре, — думав Семен, сидячи на лаві в кутку; — мині ще добре: маю хату, маю поле, та й не багато на нас двоє треба... А скільки-ж то, Боже мій, бачив я таких, що в них іно скибочка того поля, а сїмя велика... А що мині до того?... Щó мині чужа біда?... Як то щó? То йно тому котови, щó лежить на припічку, до всього байдуже... А я людина... І дивні ті люди: бідує, горює, гине з голоду, а нїчого не радить собі, не запобігає лихови... А що-ж робити? Як робити?... Та хіба-ж я знаю? Е, коби то я знав, я-б, здаєть ся, на видиму смерть пішов, я-б, здаєть ся, видер, вигриз би ту землю, бо без землї лихо людям на землї, сумно жити-скнїти, сумно бідувати без надїї на краще!... А мині що? Аби мині добре, а там — про мене!... Це знов обсїли мене дурні думки... І що мині робити з ними, на віщо вони мині?...

Семен взяв шапку і вийшов на двір, бажаючи розвіяти свої думи десь поза цею душною хатою.

Пожадливо, повними грудьми втягаючи в себе морозне повітрє, подавсь Семен дорогою ген за село. Твердий сніг рипить під ногами в Семена, легко дихати йому на цьому холодному роздолї. Ось поминув він останню хату, ось розкинулось, аж до самого небосхила розляглось засипане снїгом поле і спить під поблискучою тисячами искорок одежою, чекаючи, поки не збудить його весна... Широке, розлоге поле, та не людське воно, а панське. Люди не мають ланів, у них все ризи. На що одному такого поля? Хіба для розкошів, бо цього поля стало-б на сто чоловіка... Оден розкошує, другий сльози ковтає... Де-ж та правда в сьвітї божому?... Течия думок Семенових знов попливла в той бік, куди звичайно звертались, скоро він починав думати про поле. — Чи я божевільний? — спинив врештї Семен. — Тьфу, відкасись, сатано! На що не гляну, про що не помислю — усе зведу на одно... Коли-б уже та весна швидче приходила, може-б за працею не лїзла в голову всяка нїсенїтниця! — казав Семен, повертаючись до дому.

Весна не забарилась. Пригріло сонечко, обсохла земля, потягнуло орача в поле. Подавсь і Семен з плугом на ниву. Побіч з ним, на своїй ризї, орав Роман. Семенови було гарно. Чорна ріля рівно клалась скиба за скибою зпід нового плуга, молоді волики тягли щиро, не лїнуючись. Семен обчищав истиком леміш та, щиро налягаючи, йшов за плугом. Він упивав ся весняним повітрєм і тими пахощами чорної вогкої землї, щó були йому найкращими над усї пахощі. Він любив землю, як пташка повітрє, риба воду. Та й що варт селянин без землї? Усе одно, що пташка без повітря, риба без води. А землї з кожним роком усе меншає та меншає. Не те, щоб менче ставало її на сьвітї, а дїлять її межи собою мало не на грядки, бо на сьвітї чим дальше — стає людніше... І що воно буде, як люди отак пошматують землю, з чого вони хлїб їсти муть тодї? Погана справа. Треба землї, і то конче треба. Де-ж її узяти?... А ці розлоги, щó розкинулись ген-ген горами та долинами, скільки оком захопиш!... Адже то панське!... Хіба що? Хіба та земля, де ору я, Роман, усї люди — не була колись панською? Була панська, а тепер людська. Знайшов ся такий, що дав волю, дав і землю... Та як-же так? Прийти — віддай землю, що маєш, бо мині мала! Так не можна, не по правдї. А це по правдї, що оден має такого землї, що й за день не обїдеш, а другий — на яму лиш на кладовищі?... Дурно не треба, можна на виплат, як і ту землю, щó тепер маємо... Хай панам грошi, а нам земля. Земля для того, хто коло неї ходить... І це можна зробити!... Можна!...

Семен упрів від цих думок. Він обтер мокре чоло рукавом свитки і глянув на небо, де ключем пролетїли журавлї, курлюкаючи в блакітній високости.

— Гей, соб сивий, соб моргучий! соб! — підбадьорив він воликів, налягаючи щиро на плуга.

— Це можна зробити... Громада — великий чоловік... великий, та мов той Іван, щó великий, а дурний... Чому досї нїчого не роблять, чом не піклують ся про дїтий власних?... А що-ж зможе мужик! Куди його пустять?... То що! Хоч я й мужик, хоч я й не письменний, темний, а пішов би Бог зна куди, до самої столицї, впав би навколїшки й сказав би: царю мій ясний! так і так, поля в нас обмаль, випасу нема, без лїсу бідуємо... Як що не хочеш, щоб ми погинули, дай нам землї... Ми не хочемо нїчиєї кривди, ми не хочемо дурно, виплатимо — що до копійки... Ратуй, бо гинемо... А там — най хоч голову мині стинають!... Послужив би я громаді, бо нїхто не хоче!.. Дурний, дурний, що се я вигадав!... Тьфу!...

— Гей! соб сиві, соб, бодай ви скрутили ся!... Тпру!

Семен дійшов до обніжка. Він витяг плуга і перекинув його на бік.

— Ху-ху!... — сказав Семен, здіймаючи шапку та втеряючи вирілого лоба. Його гірше змордували „дурні думки“, ніж оранне. Весь мокрий, тремтячий та лихий на себе, сів він на обніжок, думаючи в одно:

— Боже, який я дурний та чудний собі вдав ся!...

А навкруги його гарно, як бува на провеснї в полї. Сонце грає промінням, весняний легіт жене по небесній блакіти, як пух легенькі білі хмаринки, в повітрі бренять мухи, цьвірінькають горобцї, пахне сьвіжою рілею, травицею, фіялками, пахне весною! Серце розкриває обійми і тим розлогим нивам, щó порвавши кайдани, збудились до нового життя, і тим дїтям повітря — вільним птахам, щó з далеких країв прилетїли до нас в гості, і тому кущикови фіялок, щó захистившись межи травицею, тихо процьвітає, віддаючи свої пахощі чудовим пахощам весни!... [Конець буде].

ІЗ СЬВЯТОГО ПСАЛТИРЯ.

ПСАЛОМ 136-ий.

На рѣкахъ вавилонскихъ, тамо сѣдохомъ и плакахомъ...

Понад широкими ріками Вавилона
Сидїли сумно ми і плакались на долю,
Згадавши рідний край і рідного Сіона
І те, що впали ми у тяжкую неволю.
Даремно вийсїли на вербах наші лїри,*)
А ми журили ся великою журбою,

*) У церковно-славянському тут поставлено „органы“, але в єврейському текстї тут стоїть слово „кінойр“, котре означає „струмент струнний“, яким єсть арфа, або лїра; орган же єсть струмент духовий.

Бо Вавилоняни лихії бузувіри
Із нас глумили ся, сьміялись між собою
І заставляли нас сьпівати й веселитись
Об тім, що ми живем в долинах вавилонських:
„Та годі, кажуть, вам незнать об чім журитись;
Сьпівайте — лишень нам своїх пісéнь сіонських!“
О, рідна стороно, наш любий, рідний раю!
О, Господи сьвятий, огляньсь на нас Ти бідних!
Як маємо сьпівать серед чужого краю
Для них Твоїх пісéнь, псальмів тих наших рідних?
Коли забуду я тебе, Єрусалиме,
То хай забудеть ся тодї моя правиця!
Коли не помяну хоч мислями моїми
Тебе насамперéд, як стану веселить ся, —
То хай мінї язик прилипне до гортани,
І в грýдях голосу нехай мінї не стане!...
Згадай, о Господи! Ти день Єрусалима
Едомовим синам, щó в тім страшнім випадку
Кричали аж ревли, нас пáлючи очима:
Стребляйте їх у пень! Стребляйте до нащадку!
О, вавилонова ти дочко окаянна,
Блажен хто відомстить за наше все терпіння!...
І як звойована*) в полон ти будеш гнана,
То і твоїх дїтий розíбє об каміння!...

Др В. Александрів.

Історія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[Дальше.]

3. Плятонъ Лукашевичь.[1])

Плятонъ Яковлевичь Лукашевичь, помѣщикъ Полтавскои ґуберніѣ, выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“ (8°, сторôнъ 170).[2]) Въ передньомъ словѣ сеи книжки читаємо ось-що: „Маємо вже два збôрники украиньскихъ пѣсень, — Срезневского и Максимовича. Я зберѣгъ вôдъ затраты ще деякí народнí пѣснѣ, и подаю ихъ въ отъ-сѣмъ збôрнику. Мабуть буде се останнє ихъ выданє, въ котре входять матеріялы зъ Украины. Тамъ народнí пѣснѣ вже вôдъ давна не истнують, — всѣ они зовсѣмъ замѣненí салдацкими, або великорускими пѣснями. Украиньскій парубокъ уважає собѣ за стыдъ, спѣвати иншí пѣснѣ... Єсли россійскí пѣснѣ такъ прегарнí въ устахъ салдата або вôзника, но являють ся они просто ужасными, коли ихъ спѣває Украинець грубымъ басомъ и повôльнымъ выговоромъ слôвъ. Перейдѣть ся по украиньскôмъ селѣ въ тиху нôчь, коли молодѣжь збере ся на улицю або вечерницю, то мимо волѣ якійсь ужасъ перейме вашí нервы; — бо ось зъобразѣть собѣ мужика, котрый одну ноту тягне зъ крикомъ, неначе зъ бряскотомъ, мѣжь-тымъ ось-тому запѣвалѣ приходить въ помôчь заглушаючій хоръ; — справдѣ, вôдъ такого спѣву можна втратити орґанъ слуху! То й не диво, що заткавши уши, втѣкаєте вôдтôль геть далеко, та ба! въ вôддали голосъ спѣвакôвъ стає ще немилѣйшимъ, — се справдѣшнє вытє вовкôвъ. А вже-жь и украиньске жôноцтво перестає любити свои прегарнí, сумовитí пѣснѣ, въ котрыхъ спѣвано про любовь и розлуку зъ милымъ козаченькомъ... Такихъ пѣсень вôдъ нихъ уже не почуєте, — и мѣжь ними є запѣвалы та пискливый хоръ, и якій хоръ!... Не знаючи великорускихъ жôночихъ пѣсень, украиньскí дѣвки спѣвають тí-самí пѣснѣ, щó й парубки, се-бъ-то салдацкí и вôзницкí. Иногдѣ парубки й дѣвки разомъ спѣвають ту пѣсню, — просто верещать, кôлько могá... Можете ѣхати крôзь Украину вздовжь и впоперекъ, и я ручу вамъ, що вы не вчуєте нѣ однои народнои пѣснѣ. Помѣжь десяти парубками ледви найдете одного, котрый може вамъ заспѣвати „мужицьку“ пѣсню, и то якусь жôночу... Тí „мужицькí“ пѣснѣ зможете учути десь на самотѣ, — въ поли, въ лѣсу, и то въ искаженôй формѣ. Новѣйша украиньска муза народна не утворила ще нѣчого, крôмъ двохъ, або трьохъ пѣсень про рекрутчину, котрí зъявляють мельодію россійску; те-саме можна сказати про всѣ украиньскí пѣснѣ, котрí збереглись вôдъ затраты: всѣ они спѣвають ся на ладъ „парня и дѣвки“. Черезъ двайцять рокôвъ мы будемо вôдшукувати питомои ихъ мельодíѣ въ Галичинѣ або на Угорщинѣ у Карпатскихъ Русинôвъ. Збереглись вôдъ затраты тôлько весѣльнí та иншí обрядовí пѣснѣ“.

„Такъ отже тí пѣснѣ, щó ихъ я выдаю, вважають ся вже мертвыми для Украинцѣвъ. Се тôлько дрôбнí останки чудовои спѣвучои творчости ихъ дѣдôвъ, котру подивляли самí хулителѣ всего, щó украиньске. А вже-жь не буду розправляти про ихъ стôйнôсть и мельодію, — скажу тôлько се, що сповняю свôй довгъ супроти родины, выдобувши зъ забутя ту южно-руску народну поезію у старцѣвъ, щó одною ногою стояли вже въ гробѣ. Єѣ-то присвячую моимъ предкамъ Гетьманцямъ, бо она до нихъ належить, — и чей хоть одинъ листочокъ изъ сеи вѣтки впаде на ихъ могилу, щó завалилась, або долетить на высокій курганъ козацкій“.[1])

Отъ-симъ своимъ поглядомъ на затрату украиньскихъ пѣсень мѣжь народомъ сѣльскимъ Лукашевичь оказавъ ся пессимистомъ, а може й описавъ сумну прояву занапащеня пѣсеннои творчости народнои въ якôмсь пôдгородю, — бо, вже-жь така думка Лукашевича вважає ся невыправданою й дивовижною. Та-жь пôзнѣйшí етноґрафы Костомарôвъ, Кулѣшъ, Чубиньскій и и. вештались чимало по Украинѣ въ цѣляхъ етноґрафичныхъ, а нѣгде не помѣтили такои мертвоты поезіѣ народнои, яка мерещилась въ уявѣ Лукашевича. И справдѣ, украиньска поезія живе досѣль мѣжь народомъ, дармá, що денекуды по селахъ чутно вже салдатскí пѣснѣ. На сю чаруючу, животворну силу народнои поезіѣ вказавъ недавно тому Мордовець въ оповѣданю „Пôдъ небомъ Украины“, котру въ перекладѣ Цезара Бѣлила надруковано р. 1893. у Львôвскôй „Зорѣ“ (число 2. 4. 6. 7. 8). Мѣжь иншимъ пише тутъ Мордовець, що дѣвчата спѣвають на улици свои украиньскí пѣснѣ, котрí можна найменовати побытовыми, звычаєвыми, ба й историчными. „Парубоцтво-жь починає тодѣ супротивне змаганнє: на злôсть дѣвча-

*) По-єврейському тут стоїть причастна форма вíд глагола, котрий значить осилювати, перемагати.

[1]) Про Платона Лукашевича спôмнувъ у своихъ „Запискахъ“ Петро Д. Селецкій. („Кіевская Старина“, т. VIII. 1884; стор. 247—296).

[2]) П. Лукашевичь не означивъ сего етноґрафичного збôрника своимъ имямъ и прôзвищемъ, а назвавъ себе въ передньомъ словѣ тôлько „издателемъ“. — Въ 1839. р. Лукашевичь приѣхавъ зъ Украины до Львова, де пôзнавъ ся зъ молодымъ Яковомъ Головацкимъ.

[1]) „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. С.-Пб. 1836; стор. 5—7. — Се передне слово и въ загалѣ пояснення писавъ Лукашевичь по-россійски.

тамъ вони починають спѣвати своимъ особнымъ хоромъ пѣснѣ, найбольшь салдацькй“.[1])

Въ збóрнику Лукашевича суть два вóддѣлы: I. Малороссійскй думы й пѣснѣ (стор. 3—100). II. Червонорускй думы й нѣснѣ. Въ першóмъ вóддѣлѣ надруковано двайцять думъ и пѣсень историчныхъ (стор. 9—60), мѣжь котрыми вызначує ся дума „про Самóйла Кишку“, щó єѣ выдавець записавъ вóдъ слѣпого бандуриста въ Полтавскóй губерніи. Вóдтакъ идуть пѣснѣ побутовй, любовнй и и. (всѣхъ ихъ є 27). Далѣ надруковано шѣсть пѣсень обрядовыхъ, а чотырнайцять весѣльныхъ. Въ кóнци помѣщено одинъ зразокъ заклинаня („вóдъ болю зубóвъ“). Передъ деякими думами й пѣснями й такожь передъ взóрцемъ заклинаня читаємо коротку розвѣдку, писану пороссійски.

Въ другóмъ вóддѣлѣ сказано навпередъ дещо про долю Червонои Руси й про галицко-руску литературу. Тутъ читаємо мѣжь иншим ось-що: „Украина є для Червонорусóвъ (се-бъ-то для галицкихъ Русинóвъ) неначе обѣтньою землею, куды линуть всѣ ихъ думки... Хто бы повѣривъ, що галицкій пастухъ знає далеко бóльше думъ про геройвъ Украины й про єи исторію, нѣжь посивѣлый украиньскій козакъ!“... Сказавши вóдтакъ дещо про участь галицкои Руси въ повстаню Богдана Хмельницкого, Лукашевичь згадує про тее, якъ Поляки опóсля займили въ свою кормигу ту справдѣшню „руску землю“, и якъ примученй Галичане все звертались своими думками до милои Украины. — Далѣ каже Лукашевичь ось-таке: „Я думаю, що мило буде дóзнатись моимъ читачамъ, що вó Львовѣ и въ Перемышли кóлькохъ „добрыхъ унiятскихъ патерóвъ“ (священикóвъ), котрй ще не соромлять ся носити имя руске, загадали вскресити въ Галиціи народне слово. Вóдтикъ не давно тому, завдяки опѣцѣ австрійского уряду, показались деякй творы въ малорускóмъ нарѣчію. Та отъ, зъ жалемъ пóдносимо, що засновкомъ сему нарѣчію принято польскій языкъ и Перемыске нарѣчіе, котре бóльшь иншихъ потерпѣло вóдъ польонизмóвъ. Чому-жь авторы не знижились до простои мовы схóдного червонорускогo нарѣчія, въ котрóмъ ще зберегає ся чистота Киѣвско-руского нарѣчія?“...[2]) Лукашевичь натяknувъ тутъ найпаче на стихотворнй змаганя Йосифа Левицкого, але тымъ своимъ писанємъ доказавъ, що не мавъ ясного погляду на початки вóдродженя галицко-рускои литературы.

Въ отъ-сѣмъ другóмъ вóддѣлѣ свого збóрника Лукашевичь передрукувавъ галицко-рускй пѣснѣ изъ збóрника Вацлава зъ Олеська п. з. „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ (Львóвъ, 1833). И такъ въ збóрнику Лукашевича знаходимо чотыри пѣснѣ историчнй, двайцять три пѣснѣ побутовй й любовнй, чотыри пѣснѣ опришкóвъ, пятьнайцять коломыйокъ и шумокъ, три пѣснѣ пастушй, одну — поминальну, пять пѣсень обжинковыхъ и пятьдесять весѣльныхъ.[3])

[1]) „Зоря“, 1893; стор. 136.

[2]) „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, стор. 103—107.

[3]) Коли Лукашевичь вóдвернувъ ся вóдъ живыхъ переказóвъ народныхъ, — коли добачавъ мертвóту народнои поезіѣ тамъ, де було справжнє житє, то скоилась така диковижа, що вóнъ пóдъ старóсть звернувъ ся до такихъ дослѣдóвъ, якй зъявляли результаты астрономичнои и фильольогичнои науки середньовѣчныхъ часóвъ. Такъ выдавъ вóнъ мѣжь иншими науковыми творами ось-якй: 1. „Примѣры всесвѣтнаго

Выдаючи народнй пѣснѣ Лукашевичь хотѣвъ придержуватись правописи Максимовича, але подекуды збивъ ся зъ пантелику и писавъ фонетично: вс*и*, бѣл*и*й, у крайн*и*мъ домѣ, въ чюж*и*й сторонѣ, и т. д.

4. Якóвъ Головацкій.[1])

Вóнъ родивъ ся 17. жовтня р. 1814. въ Чепеляхъ, селѣ Брóдского повѣту въ Галичинѣ, де отець єго Федóръ бувъ священикомъ. Бувши дѣтвакомъ, Якóвъ чимало наслухавъ ся пѣсень вóдъ няньокъ, мѣжь-тымъ коли бабы-пряхи розказували єму казки й байки. Найпаче подобались єму обряды на коляду, и такожь щедрóвки, щó ихъ спѣвали дѣвки на вечóръ передъ Богоявленємъ. Цѣкавый дѣтвакъ радѣвъ бувало радóстью, коли дѣвки спѣвали по черзѣ щедрóвку й для панича, се-бъ-то для него. Вóнъ не вдоволявъ ся, що дѣвки заспѣвали єму ту щедрóвку, — треба було ще повторяти отъ-сй слова: „Нашь паниченько перебóрниченько: коники перебирає; ‖ Ой дзвóнъ дзвонить, мѣсяць сходить, ‖ нашь паниченько на конику играє“ и т. д.

Въ 1820. р. батько вóдвѣзъ Якова зó старшимъ своимъ сыномъ Николою въ школы до Львова. Тутъ ставъ Якóвъ учитись въ нормальнóй школѣ, мѣжь-тымъ коли Никола бувъ уже въ ґимназіи. Але-жь недовго пробували оба браты въ сѣмъ городѣ, тому-що они тяжко занедужали, за-для чого батько взявъ ихъ обохъ на село. Хоча-жь они й подужали, то батько не посылавъ ихъ того року до школы, бо за-для недороду не мóгъ ихъ удержувати въ мѣстѣ. А вже-жь въ тй довжезнй вакаціѣ батько навчивъ Якова читати на церковно-славяньскому букварю, и таке читанє звалось тогдѣ наукою рускогo языка.

На попóвство въ Чепеляхъ приѣзжавъ неразъ изъ сусѣднього села Голубицѣ Тихоцкій, Русинъ, щó державъ въ арендѣ землю Пóдгорецкого монастыря. Вóнъ бувъ родомъ изъ Литвы й за-любки розказувавъ про Россію и тамошнй порядки. Ба й батько Якова оповѣдавъ неразъ про Россію, про французку вóйну и про россійскй вóйска, котрй зайняли Галичину р. 1809. Вóдтакъ Якóвъ Головацкій писавъ р. 1885., що „о Россіи отець говорилъ всегда съ восторгомъ, хотя при томъ былъ хорошимъ патріотомъ австрійскимъ“.[2])

Въ 1823. р. батько вóдвѣзъ до Львова трьохъ сынóвъ: Николу, Якова й Ивана. Тутъ жили они на Кра-

славянскаго чаромѫтія астрономическихъ выкладокъ, съ присоединеніемъ объясненія обратнаго чтенія названій буквъ алфавитовъ греческаго и коптскаго“. Москва, 1855 — 2. „Объясненіе ассирійскихъ именъ“. Кіевъ, 1868. — 3. „Изложеніе главныхъ законовъ естественной и наблюдательно-микроскопической астрономіи, а также астрономической метеорологіи...“ Кіевъ, 1884., и т. и.

[1]) Важнѣйша литература: 1. „Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ Якова Ѳ. Головацкого“ — автобіографія. („Литературный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого. Во Львовѣ. 1885; стор. 127—140). — 2. „Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ“. Изъ записокъ Якова Ѳ. Головацкого. (ibid., 1885; стор. 10—36). — 3. „Путешествія Якова Ѳ. Г. по прикарпатской Руси и въ Венгріи“. (ibid., 1886; стор. 88—100). — 4. „Литературныи занятія Якова Ѳ. Головацкого по оконченіи богословскихъ студій въ г. 1840.“ — автобіографія. (ibid., 1886; стор. 198 - 199). — 5 „Жизнь Якова Ѳ. Г. на капеляніи въ Микитинцахъ и па приходствѣ въ Хмелевой отъ г. 1842—1848.“ (ibid., стор. 199—207).

[2]) „Литературный сборникъ“. 1885; стор. 132.

кôвскому передмѣстю, повыше стародавного костела св. Яна. Зъ ними були на кватирѣ такожь чотыре браты Децикевичѣ, сыны священика, и Боницкій, сынъ хлѣбороба. У сихъ школярѣвъ бувъ гарный голосъ, и вôдтакъ они спѣвали хоромъ не тôлько церковнѝ, а й народнѝ пѣснѣ. Тогдѣ-то Якôвъ стямивъ собѣ текстъ десятьохъ пѣсень народныхъ и записавъ ихъ собѣ въ зшитку буквами польскими. Се бувъ першій єго збôрникъ рускихъ народныхъ пѣсень.

Якôвъ учивъ ся за-любки нѣмецкого языка, и бувши ще ученикомъ нормальнои школы, читавъ грецку и римску митольогію Куфнера, выдану въ Вѣдни. Вôдтакъ р. 1825. ставъ вôнъ учитись въ ґимназіи Доминиканьскôй у Львовѣ. Та отъ, вôнъ живъ на Хоружчинѣ на такôй кватирѣ, де не було нѣякого догляду надъ школярами. Сынокъ хозяйки, Монцибовичь, и сынъ одного урядника, Фурманъ, трохи-не цѣлый день бавились своими голубами, ба й приманювали чужихъ голубôвъ та ловили ихъ. Така забава була по-нутру Головацкому, и тому-то залишавъ вôнъ свою науку, и ажь тогдѣ ставъ тямущимъ ученикомъ, коли батько поставивъ своихъ сынôвъ на иншôй кватирѣ, се-бъ-то у колишнього свого сусѣда Зелиньского, щó бувъ лѣсничимъ въ лѣсѣ Зборôвскôмъ. У Людвика, старшого сына Зелиньского, була маленька бібліотека польска, и вôдтакъ Якôвъ ставъ уже тогдѣ читати всякѝ книжки, якѝ єму попались у руки. Зъ-перегодомъ читавъ вôнъ книжки въ бібліотекахъ университетскôй та й института Оссолиньскихъ, — читавъ всячину не тôлько дома, але й въ школѣ.

На вакаціяхъ бувавъ вôнъ въ Турю у свого дѣда, Васила Якимовича, котрый бувъ тямущимъ священикомъ колишнихъ рускихъ студій. Якъ Якôвъ вôдъѣзжавъ до Львова, то дѣдусь дававъ єму одного або й кôлька рублѣвъ, и за сѝ грошѣ купувавъ вôнъ собѣ зъ-першу польскѝ або нѣмецкѝ книжки, але перегодя купивъ вôнъ творы Основяненка, Державина и и. У дѣда найшовъ вôнъ „Панѳеонъ“ Карамзина, котрый Якимовичеви лишивъ на памятку якійсь россійскій офицеръ, щó р. 1809. стоявъ у него на кватирѣ.[1]) Дѣдъ подарувавъ свому внукови сю книжку, але той не мôгъ зрозумѣти мовы „Панѳеону“, хоча читавъ єго запопадливо.

Коли Якôвъ бувъ въ высшихъ клясахъ ґимназіѣ, то на кватирѣ разомъ зъ нимъ жили студенты зъ Мазурщины, котрѝ єму багато розказували про свою батькôвщину. Тогдѣ пôзнавъ ся Головацкій такожь зъ деякими богословами зъ Тарнôвскои епархіѣ, щó вчились на Угорщинѣ въ ґимназіяхъ и фильософичныхъ лицеяхъ. Они-то оповѣдали Головацкому про свои горы, Татры, вôдтакъ про Угорщину, про Словакôвъ, Сербôвъ, Хорватôвъ... Вже тогдѣ забаглось Якову, навчитись славяньскихъ языкôвъ и пôзнати ся зъ побутомъ Славянъ. А по-за-якъ ученики того часу спѣвали пѣснѣ за-любки, то Головацкій мôгъ почути не тôлько мазурскѝ, але й словацкѝ та ческѝ пѣснѣ. Але-жь молодѝ Русины спѣвали тôлько галицко-рускѝ пѣснѣ, ба й московскѝ (якъ каже Головацкій), котрѝ дехто изъ старшихъ мôгъ переймити въ 1809. роцѣ.

Головацкій розказуѳ въ автобіоґрафіи, що р. 1828. вôнъ и єго товаришѣ-Русины радували ся зъ Поляками, коли россійскѝ ґенералы Паскевичь и Дибичь поборювали Туркôвъ. Але мѣжь учениками були й такѝ, щó зъявляли свои симпатіѣ Туркамъ; — се були Нѣмцѣ й Жиды. Вôдтакъ политичнѝ суперечки ученикôвъ кôнчились неразъ бôйкою на кулаки. Тогдѣ-то позсувавши шкôльнѝ лавки въ одинъ кутъ клясы, прихильники россійскихъ ґенералôвъ, Паскевича й Дибича, ставали проти Туркофилôвъ, котрѝ зъ крикомъ „Аллагъ!“ кидались на своихъ ворогôвъ. Одного разу при такôй баталіи Русины зъ Поляками дружно аттакували Нѣмцѣвъ й Жидôвъ, коли ось професоръ Пивоцкій, увôйшовши въ клясу закричавъ: „Quid hoc est? — spelunca latronum, non schola humaniorum!“ (Въ тыхъ часахъ ученики були приневоленѝ, говорити зъ професорами и мѣжь собою по-латиньски). Але годѣ було дôзнатись, хто почавъ баталію? — хто виноватець? Вôдтакъ пише Головацкій, що въ часѣ коронаціи царя Николая въ Варшавѣ Поляки зворушились радôсно говорячи: „Царь вôдбере Познань Прусакамъ и назадъ приверне польске королѣвство по залѣзнѝ стовпы“. Але-жь саме-тогдѣ ґимназіясты-Русины не хотѣли потурати своимъ товаришамъ-Полякамъ. Ось-що пише далѣ Головацкій про тогдѣшнѣ зворушенѣ молодече: Тутъ зôткнули ся зъ собою національнѝ переказы й бажаня. Мы вѣрили, що царь вôдбере Познань, але нѣ-за-що въ свѣтѣ не хотѣли мы Польщи вôддати Волыни, Подôля, Бѣлои и Червонои Руси. Мы боронили нашѝ права до рускихъ земель, сперечали ся зъ Ляхами, а въ-кôнци порѣшили ось-що: „Не дамо вамъ нѣ однои стопы рускои землѣ! Поки церкви — всьо наше!“[1])

Скôнчивши науку въ ґимназіи (1831) Головацкій ставъ студентомъ философичного факультету въ университетѣ Львôвскôмъ. Хôснуючись свободою университетскою, Головацкій не дармувавъ, але читавъ книжки въ бібліотекахъ. При сѣмъ читаню не йшло вже всьо въ сумѣшь, якъ се бувало давнѣйше въ часѣ науки ґимназіяльнои, бо ось Головацкій ставъ займатись по-найбôльшь исторіѣю и фильольогіѣю славяньскою. Тогдѣ-то почавъ вôнъ учитись рускаго языка безъ провôдника: робивъ собѣ выписки й вытяги зъ деякихъ книжокъ, переписавъ въ бібліотецѣ им. Оссолиньскихъ весь збôрникъ „малороссійскихъ пѣсень“ Максимовича и деякѝ давнѝ россійскѝ пѣснѣ Киршѣ Данилова, выданѝ въ Москвѣ р. 1818., та й студіювавъ нѣмецко-россійску граматику Гайма, що знаходилась въ бібліотецѣ университетскôй.

Того часу пôзнавъ ся Головацкій зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ, слухачемъ II. року фильософіи. Шашкевичь, выучуючись рускои мовы та исторіѣ, запримѣтивъ небавомъ, що й Головацкій працюѳ въ сѣмъ напрямѣ, тому-то Маркіянъ наближивъ ся до него, вôдкрывъ єму свои думки и заявивъ рѣшучо, що имъ, молодымъ Русинамъ, треба учити ся рôднои мовы та й иншихъ языкôвъ славяньскихъ, вводити рôдне слово въ щоденну розмову, будити патріотизмъ въ рускôй суспôльности, освѣчувати людъ и воскресити руску письменнôсть въ Галичинѣ. Отъ-сѝ думки Шашкевича вельми вподобались Головацкому, котрый доси не зъумѣвъ ще найти дороги, щобъ дôйти до меты своихъ бажань. [Дальше буде].

[1]) На основѣ Вѣденьского мира (14. жовтня р. 1809) цѣсарь Францъ I. вôдступивъ Россіи территорію у схôднôй Галичинѣ зъ 400.000 душь; а въ 1810. р. вызначено въ тôй цѣли округъ Тернопôльскій и частину округа Чорткôвского.

[1]) „Литературный сборникъ“. 1885; стор. 139.

Юрий Коссован.

[Осип, Домнїк, Ігор Гординський де Федькович.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його житєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Далї.]

„Що вже нас у тій Італії біда наїла ся, то і не сказати! Бємо ся було і босі, і голодні від ранку аж до самого вечера, а прийде ніч, де-б то чоловікови припочить, а тут як люне дещо, як з кофи. Неначе нечистий з його лиєть ся. Да то-б усе таки нїчо, коби ми були мали хоть єдноралів як треба. А то водять нас було, як тих слїпих старців, а самі ще гірш дурні від нас, простих жовнїр. От і удрав Француз попасти від нашого царя: половину Італії, а може й більше, — не знаю. Оттаке то!“[1]) В Італії був Юрий в кількох битвах.[2]) На участь поета в битві під Солферіною вказує його повістка „Буковинська пісня“:

„Під Солферинев били ся ми од самого досьвіта аж в темну ніч. Боже, що бились, не то що, але зубами кусались, так бились. О... де неодин там камрат любий поляг головою... Кулї сиплють ся як град, та свищуть тобі коло ух, знай та годя. А як гукне гармата, то вже десять чи кілько хлопців так і ляжуть мов підкошені. А в ночі звелїв нам полковник іти помагати грабарам побитих ховати. От і викопали піонїри три ямі такі великі як сьвіт, а ми ходимо при місяцеві, та зносимо сердешних на вічне спочиваннячко. Було їх мабуть сот за пять і наших, і Француів, і Талїянів“.[3])

Року 1859-го повернув поет до Чернівців уже яко офіцер. Перед тим ще, коло р. 1854-го, як було сказано, приняв він греко-східний обряд і імя Юрий.

Побут в Чернівцях мав рішаючий вплив на розвій поетичного таланту нашого поета.

Тут познакомив ся він із нїмецьким літератом Рудольфом Найбавером, що́ був під той час професором нїмецької мови в черновецькій ґімназії. Був се чоловік учений, відзначував ся великим замилованєм до штук красних, і сам занимав ся публїцистикою і писав поезиї. Йому то відчитав Юрий деякі свої вірші, писані ще на Волошинї. Найбаверови вони дуже подобались, і він не щадив для молодого автора слів признаня і заохоти. Деякі з тих віршів помістив Найбавер в часописи „Bukowina“, котру він тоді редаґував.

Найбавер впровадив Юрия до кількох поважних домів, між іншими до одної богатої вдови по купцї — Морошани. Тут збирало ся на вечерницях і забавах численне товариство. Федькович став часто заходити до сього дому. Особливою приманою була для молодого поета донька сеї вдовицї, гарна молоденька чорнобривка. Попри свою вроду була вона також доволї просьвічена; тому́ припала вона Юриєви до вподоби. Що нею наш поет живо заінтересував ся, доказує се, що їй присьвятив він одну свою баляду.

А жило тоді в Чернівцях кількох молодих Русинів, доволї осьвічених, живих, горячих, повних енергії та охоти служити рідному порядкови. Був се Льонґін Лукашевич, Кость Горбаль та Антін Кобилянський. Вони звернули увагу на Юрия Коссована. Попала їм також в руки згадана баляда, присьвячена Морошанцї, а видана окремо автором в Чернівцях. Горбалеви та Лукашевичови дуже подобалась ся поезия, і їм стало жаль, чому Юрий будучи Русином не пише своїх поезий по руськи. Вони постановили лично познакомитись із сим „русявим офіцером в цвікері“.

Кобилянський буваючи в домі пані Морошани, познакомив ся тут лично із Юриєм Коссованом, та за намовою Горбаля ввійшов із ним у близші зносини. Повертаючи раз вечером від п-ї Морошани, спитав він поета, чому він не пише по руському. На се відповів йому Коссован, що він єсть Русином і того не встидає ся, що по гуцульському добре уміє, але руської літератури та взагалї про Русинів майже нїчого не знає, навіть не вміє по руському писати, хоч знає кирилицю: „Але абисьте си не гадали, що я свого вже відцурав ся, то маєте явний доказ“ — сказав поет чисто по гуцульському — і підходячи до лїхтарнї показав Кобилянському думку „Нічлїг“, написану в таборі під Касано. Мова в тій думцї чиста, народно-гуцульська, а писана правописию чеською. — Від того часу жив Кобилянський з Коссованом у великій приязни, і бував нераз у нього з К. Горбалем. От яка була перша гостина К. Горбаля у буковинського поета.

„Коли отворили двері, представив ся їх очам такий вид: комната невеличка, убого уладжена, осьвітлена промінєм заходячого сонця, котре вдирало ся через вікно; під вікном сидїв слуга-жовнїр на подорожнім куферку і курив люльку, а обіч нього на кріслї при столї сидїв Федькович і сьпівав якусь пісню руську барітоном приграваючи на цитрі. К. Горбаля та А. Кобилянського дуже здивувала тота „поуфалість“ офіцера з простим жовнїром. Федькович привитав своїх гостий широ, а ще ширійше приймав їх. Просив їх сїдати і частував тютюном з пушки, що представляла голову Турка в завою. Тодї зачали говорити про пісні народні; Федькович, котрий що-йно сьпівав якусь народню пісню, не міг нахвалити ся народних пісень: він справдї ентузиязмував ся ними. Показував їм опісля свої деякі поезийки, котрих тодї було ще небогато — а між іншими переложений на руський язик гимн народний. Про Шевченка не знав Федькович нїчогісїнько. Горбаль перший сказав йому про нього і виголосив звістний засьпів: „Думи мої, думи“. Поезия вельми подобала ся Федьковичови. Тодї просив він Горбаля, чи би йому не міг яких книжок пожичати, і той пожичав йому опісля що мав“.[1]) Таким способом прочитав тодї поет між іншими „Вінок“ Головацького Івана, Дїдицького „Зорю“[2]) [Альбом за р. 1860], кілька збірників пісень народних, а також Кулїшеву „Хату“, де поміщено деякі поеми Т. Шевченка.[3])

Знакомство з А. Кобилянським та К. Горбалем було многоважним фактом в житю буковинського поета. Їм треба подяковати за се, що Коссован став писати руською мовою.

Кобилянський видав небавом 16 поезий Юрия у своїй брошурі п. з. „Slovo na slovo do redaktora Slova“, проломлюючи молодому поетови дорогу слїдуючими словами: „А я вам кажу, що прийде небавом чоловік з гір гуцульських, з свої родини. Той соловій вам засьпіває так, що всї наші поетчуки обернуть ся в жаби“.[4])

Уже сї поезиї Коссована зробили на читаючу публїку чимале вражінє. Навіть Дїдицький, супроти котрого звернене було головне вістрє брошури Кобилянського та наведених його слів, признав Юриєви великий талант поетичний.[5])

Між тим в зимі р. 1861-го роз'їхали ся черновецькі приятелї в ріжні сторони. Коссована перенесено враз із 41 полком піхоти, при котрому він служив, на Ардаль до Семигороду; К. Горбаль виїхав до Львова, а Кобилянський до Нїмеччини. Але дружба́ їх щира тревала дальше.

Правда, що з причини Морошанки настало було непорозуміне[6]) між нашим поетом а Кобилянським, однак недовго воно тревало. Юрий переконавши ся, що на днї душі у тої гарної дївчини сиділа панська гордість, непостійність характеру та наклін до сплетень, перестав нею займатись, та старав ся знов навязати приязні відносини з Кобилянським, котрого високо цїнив.

З Горбалем утримував поет щиру та оживлену переписку, котрій завдячуємо богато важних даних до його біографії.

Яке було житє Юрия, доки він був простим жовнїром та підофіцером, ми вже бачили бодай у головних нарисах. Якже-ж жило ся поетови як офіцерови? Який був його стосунок до жовнїрів? Які були його зносини із давними своїми черновецькими приятелями? Чи інтересував ся він літературним рухом, та духовним і політичним житєм руського народу? На всї ті питаня можемо знайти доволї докладні відповіди в листах поета до К. Горбала, котрими тут і покористуємо ся.

---

[1]) „Повісті“, стор. 59.
[2]) Порівн. Др Огоновський „Ист. літ. рус.“, II., 2., стор. 619—620.
[3]) „Повісті“, стор. 59.

[1]) Цїлий сей уступ, та взагалї частину про знакомство Коссована з Горбалем та Кобилянським подаю на основі споминів К. Горбаля, записаних В. Лукичом, та поміщених в „Зорі“ з р. 1892, стор. 332—333.
[2]) Вона не припала йому до вподоби.
[3]) Порівн. „Зоря“ 1892, стор. 333.
[4]) „Slovo na slovo“, стор. 2.
[5]) „Слово“ р. 1861, ч 46.
[6]) Порівн. лист II. і III. „Зоря“ 1892, стор. 335.

„От розкажу ти про цїкавість“, пише поет, „як я тут ся морочу: встаю о ½6 години рано, та доки ся зберу, доки що, то вже і 6-та. Тут треба ся Богу також відай помолити [нехай прийме] от уже ¼7. О ½7 приходить до мене оден капраль [мій таки краян] по руськи ся учити — учимо ся до ½8. О ½8 лечу до касарнї. Заки перегляну ї, заки що, от уже й ½9. О ½9 зачинає ся школа, і тримає ся до 10 години. О 10 біжу до нашого майора, та учу ся з його хлопцем [бодай ся нїчо з него не звело, бо такий урвитїль, що аби го лиш Бог побив] аж до 12 години, відси біжу на обід, а о 1 годинї мушу вже бути знов у компанії, у школї писарській, — там ти обучую 24-ох їх писати і читати по нїмецьки, [Руснаків та Волохів по нїмецьки!]. От учу їх до ½3, голова ми стане як цебер, та ци рад, ци не рад, мушу іти на пів години на прохід, а о 3 мушу знов бути у школї, та знов ся аж до 4 морочити, в 4 до ½5 тримає ся розказ, а о ½5 знов біжу до майора, та капарую аж до 6. О 6 іду домів, та молю ся дорогов Богу сьвятому, що поміг день трутити, прихожу до дому, тай застаю знов двох „унтерохвицирів“, що ся ходя до мене по руськи учити читати і писати [та мусївєм їм волю вчинити, бо як стали прохати, так годї було ся збути]. От учу ся з ними аж до 8. О 8 вечеряю, та колим не так гей дуже згризений, то ще пишу собі дещо з годину, а як нї, то мушу іти спати, бо бих нездужав. — От тілько, що хіба часом у недїлю маю коли до церкви рано піти, а по службі божій на цвинтар до свого Урсуци,[1]) але часом так припадає, що і в недїленьку сьвяту треба ся клопотати то одним, то другим аж до 3 години по полудню. О 3 годинї іду на прохід, та бавю аж до 4, о четвертій прихожу домів, аж тут уже за мнов і наші капралї, та і інші жовнїри роєм: — Пан Летман, батечку наш, ану прочитайте нам дещо з Кобзаря, або про Марусю. Я читаю, а вони плачуть, тілько нашої і розривки. Є межи ними оден, що ся називає Капра, аж десь із Якубен, чи відки, тай приходить із скрипков, та як заграє, — Господи! — не інак, але серця добуває, а ми знов зачинаємо за ним сьпівати наших буковинських. Отак зійдуть нам тих 4 годин, якби і не були — розходимо ся, а у понедївок зачинаємо знов так, якем ти уже вперед розказував. Ци-ж не гаразди, брате? — Але коли чоловік не голий та не голоден, то дякувати Богу милосерному і за те. От мушу кінчати, бо дзвоня до церкви сьвятої, а сегодне по полудню братя мої Львівци, чей ся вам легонько ікне, бо ми вас тут що недїля при нашій вечорницї згадуємо, та за ваше здоровя пємо“.[2])

Лист сей, що́ походить з кінця р. 1862-го[3]) дуже добре ілюструє той период військового житя поета. Хто знає той строгий риґор, що́ кладе непроходиму прогалину між простим жовнїром а офіцером, того мусить здивувати приязнь та зажилість Юрия із жовнїрами. Що такі відносини фактично істнували, доказом на се хоть би опис гостини Горбаля у Юрия в Чернівцях.

Поет зживши ся із своїми сїльскими товаришами не цурав ся їх пізнїйше, коли став їх старшиною. Противно! Будучи мужицьким сином чув ся він чужим межи собі рівними офіцирами, а цїлою душею приляг до тих, що́ своїми піснями, оповіданями та щирою розмовою пригадовали йому рідні сторони, за котрими він так побивав ся, та те мирне просте сїльске житє, що так ясними красками зазначилось у його памяти. Він чув, що душа його приросла до того сїльского елємнту, з котрого брав він своє поетичне вітхненє, з котрого пізнавав мужицьку, рідну йому душу Гуцула; вирватись із сього товариства значило для Юрия відтяти собі головне жерело всяких поетичних вражінь та материялів. Стоячи на вищому ступіни просьвіти як його військові товариші мужицькі сини — старав ся він піднести уровень їх інтелїґенції, та зацїкавити їх справами, що́ мали вагу для нього. Тому́ познакомлює він товаришів-жовнїрів із деякими творами українських письменників, особливо-ж Квіткою та Шевченком, а навіть носить ся з думкою [котру мабуть і сповнив] обходити в кружку леґінів-жовнїрів роковини смерти українського Кобзаря: „Я тої днини [в день смерти Шевченка] наше військове козацтво до себе спрошу, та будемо память нашого віщуна хоть сьпіванков, та думов, при зеленім винї, або солоденькім меду обходити, — пришли ми лиш братчику його біоґрафію“, [пише він до К. Горбаля], „та май дещо, абих мав тої днини нашим парубкам що уповісти та прочитати. Чи у вашім студенім Львові хто о нїм спомяне, чи нї, але хоть бідні вояки най не будуть послїдні, що свого покійного Бояна пожалують“.[1])

Так жило ся Юрієви Коссованови р. 1862-го, коли він пробував у семигородському місті „Bereck“ та „Kezdi Vasarhely“.[2]) Подібно мусїло йому сходити житє і р. 1861-го, коли був у Ардалї.

Під той час захорував він, та приневолений був довший час перележати в ліжку. Оттодї то пригадались йому живі розмови із інтелїґентними черновецькими приятелями, пригадалась їх порада й заохота, прийшли йому на думку враженя, яких дізнав він в часї своєї блуканини по сьвітї, та серед житя військового; — отсї спомини розбудили його творчу силу, та видобули з його душі акорд таких чистих та глибоких звуків, що вони до нинї не стратили своєї сьвіжости і сили. Хвилї такого правдивого поетичного вітхненя не богато вже разів повторились у його житю.

Завдяки Б. Дїдицькому появились поезиї Юрия, написані в часї першої його недуги, уже з початком р. 1862-го, а попереджені щиро-прихильними словами видавця здобули поетови відразу широку популярність і славу.

Небавом звернули на нього увагу навіть чужинцї. Знаменитий московський письменник Ів. Турґенєв одушевляв ся деякими писанями Юрия.[3]) Тим більше заінтересувалась буковинським поетом молода галицько-українофільська громада, що́ горнулась у Львові коло часописи „Вечерницѣ“. „Вечерничники“ стали тепер із Юрієм переписувати ся, та присилати йому книжки, котрих так дуже бажав собі поет відірваний від того духового руху, що́ оживляв львівську молоду громаду. В тому часї завдяки К. Горбалеви та Д. Танячкевичови, прочитав Юрий між іншими Кулїшеву „Чорну раду“ та „Хмельнищину“, повісти Марка Вовчка та Гр. Квітки, і Кобзаря Т. Шевченка.

Українські твори зробили на нього незвичайно сильне вражінє: — „Гину, братчику, за Українов!“ — писав він до Горбаля.[4])

Деякі твори Шевченка знав поет ще в Чернівцях. Тепер, коли йому прислано Кобзаря, не могучи ним налюбувати ся, став цїлого собі переписувати..[5]) Вірші Шевченка викликували у нього нечуваний ентузиязм: „Як читаю Шевченкові письма, то не інак, але сми в раю!“...[6]) — „Шевченко, батько наш Шевченко! уже се слово саме таке чудотворне, що нїчого не треба, лиш го речи, аби літерацькі наші узурпати що гей тоти рапаві жаби по Галичинї сегодне кракають, туда позалїзали, де їм Бог судив бути: у болото. Шевченку, соловію! хто сріберного твого голосочку раз чув, ци може той жабиного крекоту дожидати?“[7]) Шевченко мав для Коссована тепер тим більшу вартість, був із ним немов споріднений, відколи Б. Дїдицький прирівнав Юрия до українського Кобзаря.

[Далї буде].

---

[1]) Се мабуть оден із його любих військових товаришів.

[2]) „Зоря“ 1892, лист V, стор. 336, 337.

[3]) Натяк про „Закоханого чорта“ вказує, як справедливо завважав В. Лукич, що лист сей написаний р. 1863-го. Про те саме свідчить і згадка про „Новобранчика“. Сю поему отримав Горбаль ще 25-го жовтня р. 1862-го [порівн. „Зорю“ з р. 1889, стор. 125]; може видно не дуже спішив ся з оцїнкою сього твору, коли поет аж р. 1863-го дякує йому за „ласкавий“ приєм „Новобранця“. Цїлий зміст того листу промовляє виразно за тим, що він написаний ще перед тяжкою недугою, що́ постигла поета на сам руський новий рік 1863-ий. Так отже яко певну дату сього листу можемо поставити конець грудня стар. ст. р. 1862, та [початок сїчня нов. ст. р. 1863].

[1]) „Зоря“ 1892, стор. 335, лист II, з 16/III 1862.

[2]) ibid., стор. 334, лист I, з 19/I 1862.

[3]) В „Вечерницях“ з р. 1863-го на стор. 336 читаємо: Професор Цїхановський пише із Гайдельберґу: „Знаете, я въ восторгѣ отъ Федьковича, это великій поэтъ: Я читалъ изъ него кое что Ивану Тургеневу, и онъ въ восторгѣ“.

[4]) „Зоря“ 1892, стор. 336, лист III.

[5]) ibid.

[6]) ibid., стор. 335, лист II.

[7]) ibid., лист III.

ПРО ЛУБОЧНУ УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ.

1890-го року я, з поручення шан. Василя Лукича, котрий тодї взяв у свої руки „Зорю“, ходив до московських лубочників, щоб зоглядїти повидавані їми українські твори. Результати своїх шукань я подав у „Зорі“ того-ж таки року. Теперечки-ж шан. наш етноґраф і драматурґ М. А. Янчук був поназбирав чимало таких видань, які або не були мінї показані лубочниками в 1890 роцї, або повиходили в сьвіт вже після того часу. Сам не маючи анї хвилини вільної, шан. М. А. Янчук передав оті книжочки мінї, прохаючи подати про них у „Зорю“ коротеньку звістку, — що я й роблю охочо.

Наперед усього перелїчу видання Губанова:

1) Москаль-чарывникъ. Малороссійскій водевиль въ одномъ дѣйствіи. Сочиненіе И. П. Котляревскаго. — Москва, 1889. Стор. 72. Затого без помилок, — річ, що дуже не часто трапляється ся в лубочних виданнях.

2) Галя и Назаръ (,) или добромъ за зло. Повѣсть заимствованная изъ сочиненія Т. Г. Шевченко. — Москва, 1890. Стор. 106. Писано по-росийськи. Доволї погано переказана драма Шевченка: „Назар Стодоля“.

3) Тарасъ и Олеся. Разсказъ изъ малороссійской старины. — Москва, 1891. Стор. 69. На обгортцї — фарбований малюнок: річка, левада, парубок пригортає до серця дївчину, обидва в сучасному українському вбранню. — Розмови дієвих осіб і деякі инчі місця написано на quasi-українській мові. Зразок: „Спасибо Богови, что послалъ Боже такой урожай, выростутъ мои ковунчики, продамъ въ городи соберу грошики, и построю новою хату заживу горнесенко“. [Правопись оріґіналу]. Або знов: „И Тарасу дюже полюбилась одна дивчина Олеся, была она собою гарна и така пригожа, что на всемъ хуторѣ красавицы не было такой, такъ что Тарасъ думаетъ про себи: якъ бы мнѣ ся Олесію наединѣ потолковать, чи вона мини любитъ чи нѣтъ, я бы послалъ къ ней сватовъ. Однажды Тарасъ встрѣтилъ Олесю съ коромысломи съ водой и каже ей: здраствуй Олеся! здорово былъ Тарасъ, що це вы по воду пришли? да по воду дома маты мене дожидается, треба батькови готовити обидъ; да що це ви Олеся такъ торопитесь, поговоримъ съ вами! — а щожъ я буду говорити: сказала Олеся, Тарасъ и каже, а що я буду говорити слухай да говори же скорѣй, а то мине маты дожидаетъ. И Тарасъ долго чесалъ затылокъ и нѣсколько времени не могъ говорити“..... Так як Губанов із своїми популярними лубочними виданнями грає й грати ме чималу ролю в історії нашого письменства, то я вважаю потрібним оголосити його язикові прінціпи,*) які він мінї висловлював. Він мізкує такечки: „Мінї треба, щоб на мої видання було як найбільше купців. Якщо друкувати українські книжки чистою „хохлаччиною“, то Великороси зле їх розуміти муть, се-б то менче й купувати муть. Вихід з цього становища легкий: обробити українську мову так, щоб геть усї розуміли її однаковісінько“. [Додати мушу, що по глибокому пересьвідченню Губанова українська мова й так повинна зникнути]. Як бачите, шановні читачі, Губанов по своїм фільольоґічним поглядам те-ж належить до школи „обєдинителїв“: „обєдинительство“ приносить велику користь своїм адептам не тільки в Галичині.

Фільольоґічні погляди Губанова не одурили його. „Тараса и Олесю“ швидко розкуплено, так що знадобилось і друге виданнє тієї самої повістки, тільки під інакшим заголовком:

4) Оце галушки! що въ ротъ — то спасибо. — Москва, 1892. Стор. 70. Щоб іще більше затуманити читача, малюнок на окладинцї дано вже інакший [те-ж хромолїтоґрафований]: нічлїг чумаків поблизу баштана. Мова цього видання більше зросийщена. Що до змісту повістки, то треба сказати, що вона є дуже погане наслїдуванє звісного оповідання Гоголя: „Заколдованное мѣсто“; чимало подробиць позичено з Гоголевої таки-ж „Ночі перед Різдвом“. Взагалї І-ий том Гоголя служить багатим джерелом задля лубочних видань: беруть ся звідти такі риси, які трохи смердять паяцтвом. [Куліш. критикуючи Гоголя в „Основі“, такі риси вказував].

5) Слѣпой кобзарь. Украинская былина изъ казачьей жизни. — Москва, 1889. Стор. 71. Без малюнку. Змістом служить звісна дума про Самійла Кішку, жваво переказана в белєтристичній формі, в дусї „Тараса Бульби“ Гоголя. В книжцї чимало є комічних боків [на пр. Запорожцї, виїзджаючи на чайках у море, сьпівають хор рибалок із опери „Аскольдова могила“ Верстовського: „Гой ты, Днѣпръ ли мой широкій“...], а все таки цеє виданнє може бути задля нас симпатичним. Тим то я навіть радію, що другий наклад його вийшов знов:

6) Слѣпой кобзарь і т. и. — Москва, 1892. Стор. 72. Цїм разом твір вийшов у хромолїтоґрафованій обгортцї: кобзар грає попід хатою, біля його стоїть хлопець та дві дївки. На обгортцї надруковано: „Слѣпой кобзарь. Малороссійскій пѣсенникъ“. Дїло в тім, що цей самий малюнок колись був на одному з передших сьпіваників, виданих Губановим.

7) Чертова морока. Святочный разсказъ и **Злому въ рай не попасть.** — Москва, 1892. Стор. 108. На обгортцї хромолїтоґрафія: хлопцї із зьвіздою колядують попід вікном. Типи хлопців — вірменські. Розмови писано доволї чистою українською мовою, а не язичєм; зрештою, є багацько друкарських помилок. Не може бути сумнїву, що це є переробка якоїсь повістки або драми, писаної по-вкраїнськи: може бути, „Різдвяної ночі“ Старицького. — „Злому въ рай не попасть“ — звісна руська лєґенда про лиху бабу, котра на всенькім своїм віку тільки й зробила доброго дїла, що подала старцеви моркву. [В народніх переказах иноді замість моркви фіґурує цибуля]. — Я не думаю, щоб заголовок „Чортова морока“ дуже імпонував українському селянинови: наш селянин „чєркання“ не полюбляє, і я знаю, на пр., такий факт, що письменний мужик не захтів узяти до себе в хату Левіцького: „Чортяча спокуса“, і то тільки через заголовок. — Вкінцї книжки є коротенький словничок українсько-росийський.

8) Молодой чумакъ. Малороссійскій пѣсенникъ. Сборникъ украинскихъ, казацкихъ, разгульныхъ, колыбельныхъ и прочихъ малороссійскихъ пѣсенъ. Собралъ С. Ф. Легасовь. — Москва, 1891. Стор. 103. Це вже друге виданнє. Хромолїтоґрафія: чумак сидячи біля мажі в степу, грає на бандурку. — Всїх пісень 75. Ось послухайте першої:

Молодой чумаче, чего зажурився,
Чи зъ дороги сбився, чи волы присталы?
Волы не присталы, зъ дороги не сбився,
Чого зажурився, що отецъ и маты
Померъ, а я не женився. Пиду я въ чисту
Поле, шукамъ сіби долы, не нашевъ
Я долы, нашевъ я рыболовлю.
Рыболовцы хлопцы, добрые молодцы,
Ви закиньте сѣты, поймайты
Мою долу. Не поймалы долу,
А поймалы рыбу щуку.
Щука рыба грае, себѣ пары мае,
А я молоденькій порочки*) немаю.

В 1-ім виданню „Молодого чумака“ було помилок менч, бо шан. д. Легасов „собралъ“ пісні, звісно, не з народніх уст, а з етноґрафічніх збірок. При другім виданню тутешня цензура звелїла повикидати „і“, — д. Легасов так і зробив: намість того клятованого „і“ він поставив скрізь або „ѣ“, або „и“, ad libitum. Без зміни позоставали ся тільки ті пісні, які він був узяв з Головацького: тут треба було лиш повідкидати дашки.

9) Черноморецъ. Сборники малороссійскихъ пѣсенъ. — Москва, 1892 Стор. 144. Всїх пісень 126. В число тих пісень попали ся ліричні патриотичні вірші Василя Чайченка, мабуть через те, що вони були видані під заголовком „Пісьні“ та „Нові думи та сьпіви“. Увійшли сюди те-ж деякі куплети з українських опереток та дума Петренка: „Дивлюсь я на небо“, та деякі вірші Шевченка.

Переходжу до видань Ситіна:

1) Метелица. Малороссійскій пѣсенникъ. — Москва, 1892. Стор. 138. Всїх пісень 121. Хромолїтоґрафія: зима,

*) Звісно, я дуже сумнїваю ся, чи тямить котрийсь із лубочників, що воно таке „прінціп“. Вони мають „прінціпи“, самі не знаючи про це: так само як Молєрівський bourgeois-gentilhomme говорив цїлий свій вік „прозою“, хоч і не відав, що воно таке тая „проза“.

*) По-росийськи „порочка“ значить „прочуханка“.

сніг, на снігу пяний чоловік в літній одежі витинає гопака перед публікою. Підпис: „Ой на двору метелица!“ — Що до змісту збірника, то цікаво завважити, що або Ситін передрукував Губановського „Чорноморця“, або Губанов переробив „Метелицу“, доповнивши її віршами Чайченка. [Певне, що Губанов і Ситін — конкурренти]. В обох виданнях є ті самі друкарські помилки, на пр. „Шаръ, маты, капустыци“ [зам. „жар“], „На курочкѣ перьюшко рябое“ і безліч инчих. Запримічу однак, що в Ситіна, за дрібними винятками, скрізь переведяно тільки дозволену цензурою українську правопись, і до того — переведяно скрізь доволі послідовно.

Мабуть „Метелица“ дуже швидко була спродана, бо того-ж року Ситін видав її вдруге, значно доповнивши та давши новітній титул:

2) Грицько-кобзарь. Сборникъ малороссійскихъ народныхъ пѣсенъ. — Москва, 1892. Стор. 156. Пісень 148. На обгортці хромолітографія: коло перелазу парубок грає на бандуру, а біля його стоїть італянська балєріна, що має означати собою українську дівчину. — По деяким даним я можу судити, що задля цього видання Ситін чимало покористував ся збірником Правобережних пісень Копіпінського. Через те сюди увійшли й коломийки. Між инчими сьпівами є тут і колядки, й пісні заколисні та весільні. — Я ще звернув увагу на N° 121; це дуже звісна сьпіванка: „Боже, з неба високого глянь на мене молодого“, але дуже цікава в ній інтерполяция:

Богатого, чубатого
Люды знають, поважають,
А зо мною зостринутьси
Мовъ не добачають.

Богатого, чубатого
Дивчына шануе,
Надо мною жъ, сыротою,
Сміется, кепкуе.

Чы я жъ тоби не вродлывый,
Чы не въ тебе вдався,
Чы я бидный, нещастлывый
Изъ тебе сміявся?....

Я назвав ці три навороти „інтерполяцією“, бо вони зустрічають ся в відомій думі Шевченка: „Тяжко-важко в сьвіті жити“.... Але цікаво було-б довідатись, чи не Шевченко, бува, позичив оце з народної пісні?

В друкарні Ситіна надруковано ще одну книжочку, але вона, либонь, не належить до лубочних:

3) Омелько Каторжникъ. Два платочка. На „Вовчомъ хуторѣ“. Три разсказа Д. В. Марковича. — Москва, 1891. Стор. 36. На обох боках обгортки є два чорні малюнки, не погано виконані. Зрештою, я про цей твір розводитись не буду.

Видання Морозова:

1) Кузнецъ Вакула или договоръ съ дьяволомъ. Повѣсть изъ малороссійской жизни В. М. Д—чъ [NB!!]. — Москва, 1890. Стор. 72. На окладинці хромолітографія, страшенно неартистична, багато гірша од хромолітографій Губанова та Ситіна: коваль Вакула їде верхи на чорті. — Це є звісна повість Гоголя: „Ночь передъ Рождествомъ“, иноді вкорочена.

2) Остапъ-Чумакъ. Макаръ и Елеся. Два разсказа. — Москва, 1892. Стор. 36. В середині: Остапъ-чумакъ или хохлы-вохлаки — великіе дурни. [Хохлацкая присказка]“. Як бачите, оповіданнє з тенденцією!

Не думаю я, щоб українські селяни мали велику користь з отакої літератури. Але можна сподівати ся, що далі діло піде краще: в московське лубочне видавництво влила ся нова течійка, котра досі, правда, ще дуже не велика, тільки-ж подає сподіванку на будуче. Дякувать ми мусимо звісному нашому трудівникови — Василю Чайченкови. Минувшого року поміж виданнями Губанова ми зустрічаємо дві книжки:

1) Олеса. Украла. Грыцько. — На перший погляд цей збірничок не здаєть ся лубочним: нема ані мальованої обгортки, ані зазначення, що він виданий Губановим. Певне, що Губанов і так постараєть ся розповсюднити своє видання, а все-ж було-б краще, коли-б на обгортці знаходила ся хромолітографія, бо селянин купував би цю книжку з більшою охотою. Спершу Губанов таки був хтів додати сюди мальовану „сорочку“, вже навіть і сюжет малюнку був нашуканий, коли як стій видавець почув од когось, що є такі люди — „українофіли“, котрі, хоч говорять мужицькою хохлацькою мовою, самі — інтеліґенти; дізнавшись про це, Губанов одкинув ся од свого первістного пляну, і всї мої вмовляння не могли нїчогісінько вдіяти. — „Як-що я дам книжці лубочний вигляд, то одібью од себе інтеліґентних покупців“, — оце його мова.

Така сама істория була й з другою книжкою, що вийшла в сьвіт за пару день до Нового року. Заголовок її — **„Веселий оповідач“**. Це збірка усяких народніх анекдот та жартів, що дихають сьвіжим, народнім гумором і різко одрізняють ся од т. зв. „інтеліґентних“ лойових, двозначних тріяльностий. Перше її виданнє — розпродане, а народ купував цю книжку залюбки. Має вона й деяку етноґрафічну вагу... Губанов, очевидячки виглядаючи інтеліґентних покупців, і її видав без хромолітоґрафії та ще й ціну визначив 30 копійок. Звісно, трийцять копійок платити муть за неї тільки ті люди, які купувати муть її в книгарнях; що-ж до офень [книгонош], то вони й самі купувати муть її в Губанова по значно дешевшій ціні, та й селянам продавати муть не дорого.

[Конець буде]. **А. Кримський.**

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Перенесенє тлінних останків Маркіяна Шашкевича. Незадовго Русь галицька віддасть особливу честь першому свому поетови, М. Шашкевичеви, маючи перенести — в 50-ті роковини смерти поета — тлінні останки єго з родинного гробу бувших властителїв Новосілок лїських [в повіті каменецькім], де він доси спочиває, до Львова на кладовище Личаківське і тут на могилі поставити памятник. Гадку перенесеня порушив сего року головний виділ товариства „Просьвіта“ у Львові; на се згодив ся в червні с. р. виділ філії тов. „Просьвіта“ в Камінці і постановив, що виділ філії з свого боку займе ся відкопанєм тлінних останків з гробу і спровадженєм зелїзницею до Підзамча, — так що в Підзамчи головний виділ „Просьвіти“ перейме останки і зарядить усе дальше після програми, яку сам уложить. Головний виділ починив уже все потрібне до перенесеня останків до Львова. Одержавши від жиючої вдови Юлії з Крушинських Шашкевичевої призволенє на перенесенє, похороненє, уставленє памятника і т. п. вніс головний виділ на основі сего призволеня два поданя: одно до ц. к. староства в Камінці струмиловій, просячи о призвіл на перевезенє в той спосіб, що в подвійній домовині перевезено би тїло кіньми з Новосілок лїських до стациї зелїзничої в Задвірю, а з відтам зелїзницею на стацию Львів-Підзамче, а друге — до магістрату міста Львова з просьбою о безплатне відступленє відповідного місця на кладовищи Личаківськім, а товариство „Просьвіта“ доложить заходів, щоби на гробі станув памятник відповідаючий єго заслугам. Коли отже тілько не зайде яка непередвиджена перешкода — останки першого поета Галицької Руси [що вмер 7. червня 1843 р.] будуть перенесені в другій половині місяця жовтня с. р. Виділ „Просьвіти“ піднісши гадку і порішивши перенести останки Маркіяна до Львова, мав [кромі того мотиву, що у Львові спочиває і покійний син Маркіянів Володимир та й тут доживає віку вдова Маркіянова] очевидно і той мотив, що могила першого поета Галицької Руси у Львові частійше і більше буде нагадувати Русинам дороге для кождого щирого патриота імя Маркіянове і єго велику заслугу около нашого відродженя народного — та й частійше і більше загрівати зможе слабодухів серед нашого народу до горячої любови рідного краю і рідної мови. Сама урочистість перенесеня Маркіянових останків заповідає ся, як в Новосілках так і у Львові, поважно і величаво, дякувати вже дотеперішним заходам виділів філіяльного каменецького і головного львівського. Пятьдесяті роковини смерти Маркіяна припадають рівночасно з пятьдесятими роковинами смерти Григория Квітки-Основяненка і з двайцять пятими роковинами заснованя товариства „Просьвіта“ у Львові [1868 р.]. Головний виділ „Просьвіти“ доложить усіх заходів, щоби память тих роковин пошанувати як найкрасше в столиці краю — а наколи тільки не зайде яка непередвиджена перешкода [на пр. з причини пануючої холєри], всї Русини з цілої Галичини поспішать як найохітнійше на поклик виділу „Просьвіти“. **Ів. Б—ей.**

Наші школи. До руської ґімназиї у Львові вписалось було на рік 1892/3 всіх школярів 563, з чого при кінцї шк. року (в липнї 1893) клясифіковано 482. — В руській ґімназиї в Перемишлї [1893 р. було тілько 5 кляс; тепер отворено 6-ту кл.] клясифіковано при кінцї шк. р. 1893-ого 175 школярів. На рік 1893/4 вписалось до 6 кляс 236 школярів. — Коломийська руська ґімназия мала в р. шк. 1892/3 тільки першу клясу, в котрій при кінцї року клясифіковано 40 школярів. На р. 1893/4 отворено і другу клясу [і так що року буде отворюватись одна кляса вище, доки не дійде до повної ґімназиї, подібно як в ґімназиї перемискій]. — Катедра українсько-руської істориї на університетї львівськім, введена на основі цїсарського рескрипту від початку 1893/4 р. шкільного, не буде ще обсаджена з сим півроком з тої причини, що не полагоджено ще справи іменованя професора. Фільософічний факультет університету львівського предложив міністерству просьвіти яко кандидатів на катедру: проф. Волод. Бон. Анточовича і Михайла Грушевського з Кіїва, а міністерство справу сю тепер має полагодити через переписку з міністерством росийським. — На підставі справозданя краєвої Ради шкільної в Чернівцях за р. шк. 1891/2 було на Буковинї шкіл людових з руською мовою викладовою 118 [всїх шкіл люд. було 306]; окрім сего були ще так звані мішані школи: і так було руско-нїмецьких 7, руско-румунських 11, нїмецько-румунсько-руських 10, нїмецько-руско-польских 4, нїмецько-румунсько-руско-польских 8. З 118 шкіл руських було 108 шкіл одноклясових і 10 двоклясових. Крім шкіл публичних мала Буковина в 1891/2 р. ще 18 приватних, з котрих одна була нїмецько-руська, а одна чотироклясова румунсько-нїмецько-руська.

Д—тар.

ІВАН БЕЛЕЙ.

[Портрет на 325 стор.].

В половинї сїмдесятих років було на львівськім університетї чимало руської молодїжи. Ґімназиї дрогобицька, станїславівська, коломийська, бережанська і самбірська достарчали замітне число молодїжи самосьвідомої і з огляду национального добре підготовленої. В громадї академічній були втоді між иншими Леонїд Заклинський, Омелян Калитовський, Іван Франко, Михайло Павлик, Антін Горбачевський, Василь Дїдошак, Кость Бобикевич, Андрій Павлиш і Іван Кос. Тодїшні академіки-народовцї ґрупувались в товаристві „Дружний Лихвяр“, в котрім спосібнїйші зпоміж них держали відчити получені з обширною діскусиєю, — орґанїзувались самі в „Громадї“ і стояли в дуже тїсних зносинах з молодїжию по ґімназиях. Делеґати їх працювали у виділах товариств „Просьвіта“, „Руська Бесїда“, „Побратим“ і у всїляких комітетах.

Ряди сеї трудящої і патриотичної молодїжи збільшив Іван Белей, записавшись в жовтнї 1875-ого р. на правничий виділ львівського університету. Підготовлений вже добре в станїславівській ґімназиї, котру перейшов із знаменитим успіхом і приспособлений до працї народної таким патриотом як Евґеній Желехівський, взяв ся у Львові з щирою охотою до студий фахових і до роботи громадської. Нїяка справа народна, почата академічною молодїжию і нею ведена, не обійшлась без его дїяльної участи; він всюди помагав радою і роботою і вже небавом по приїздї до Львова належав до найзамітнїйших руських академіків-народовців. На справу национальну дивив ся з ширшого погляду і для єї розвою постановив посьвятити свої сили. Тож коли з початком 1880-ого р. незабутній Володимир Барвінський розпочав видавати „Дѣло“, Белей скінчивши університет, не оглядає ся на карієру, котра єму справдї усьміхалась, але повний благородного пóриву вступає до редакциї яко одинокий і головний помічник. Хто знає тодїшний стан нашої справи в Галичинї, а зглядно крайний єї занепад, той зрозуміє кілько працї мусїли обидва редактори вложити вже з самого пóчину в сей перший, на більші розміри заснований, полїтичний орґан Русинів-народовців, котрого заснованє творить дїйстно епоку в нашім житю полїтичнім. Працювали вони справдї понад сили, трудились без віддиху, що і відбилось на головнім редакторі, котрий в три роки від заснованя „Дѣла“ попращав ся з сим сьвітом... По смерти В. Б—ого обняв Іван Белей сам фактично редакцию „Дѣла“, як небудь спочатку супротив властий підписував хто инший; небавом одначе став не тільки фактичним але і правним редактором „Дѣла“, котре враз з „Бібліотекою найзнаменитшихъ повѣстей“ веде і доси. Редаґувати щоденну ґазету полїтичну независиму, що́ не побирає нїяких підмог, а опирає ся тільки на передплатї, взагалї річ не легка. О скілько-ж тяжше є вести що днини виходячий орґан, що́ поклав собі метою заступати інтереси такої безталанної, прибитої і приниженої народности, як наша. Отже серед різного рода прикрих і тяжких обставин Іван Белей удержав орґан народної партиї на приналежній висотї і заєдно вів єго з честию та з користию для справи, розбуджуючи ним у великій мірі самосьвідомість национальну між земляками і достойно репрезентуючи ним нашу народну ідею. Праця єго не перейшла марно і без впливу на пересьвідченя полїтичні нашої інтелїґенциї, а „Дѣло“ стало в Галичинї домашною книжкою виховуючою, на котру що днини нетерпеливо ждуть руські родини, знаючи, що певне знайдуть там щось, що́ порушить їх патриотичне серце та займе, заспокоїть і покріпить їх ум.

В рік по заснованю „Дѣла“ почав Іван Белей редаґовати місячник „Сьвіт“. Була се „ілюстрована літературно-полїтично-наукова часопись“, в котрій найлїпші наші письменники поміщували свої працї. Як небудь „Сьвіт“ був редаґований дуже добре і містив цїнні та цїкаві статї, мимо те єму судилась доля єго попередників — наших двотиждневників і місячників, як „Вечерницѣ“, „Мета“, „Нива“, „Русалка“ і т. и. По півтора року він перестав виходити по тій причинї, що наша суспільність не попирала єго як треба з огляду материяльного. Коли не стало „Сьвіта“, Іван Белей не перестав займатись літературно-науковими справами, але відтак в „Дѣлѣ“ уділяв і уділяє їм чимало місця, обговорюючи кожду важнїйшу нашу словесну прояву, забираючи голос у всїх замітнїйших літературних питанях і поміщаючи будьто в фелєтонї „Дѣла“, будьто в „Бібліотецѣ найзн. повѣстей“, як оріґінальні твори наших знаменитих письменників Ів. Нечуя-Левіцького, Кулїша і Гребінки, так і переклади сьвітових велитів пера, як Бальзака, ґр. Толстого, Гончарова, Турґенєва, Достоєвського, Золї, Дікенса, Додета, Фейлєта, Ерк. Шатріяна, Вальтер-Скота, Еберса, Оржешкової і т. и.

Редактор „Дѣла“ не відтягає ся і від иншої працї народної: він трудить ся у виділах „Просьвіти“ і „Народної ради“ і бере дїяльну участь у всяких народних зборах та вічах, з котрих звістний і широким кругам яко дуже добрий бесїдник і совістний референт.

З огляду на рід писань — Іван Белей — головно публїцист. Статї єго, котрих за десять лїт помістив в „Дѣлѣ“ чимало, писані ясно, приступно і свобідно, — визначають ся силою арґументациї, — без штучної пози і фразеольоґічної бляґи, котра убожество думки хоче прикрити блискотливим миготїнєм стилїстичних прикрас і реторичних зворотів.

Василь Лукич.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. В друкарнї наукового товариства ім. Шевченка кінчить ся друковати коштом фонду краєвого „Руска читанка“ для 7-ої ґімн. кл., уложена проф. Ол. Барвінським, а почала ся друковати між иншим нова „Руска граматика“, уложена проф. д-ром Степаном Смаль-Стоцьким і проф. д-ром Федором Ґартнером. Доси

надруковано пять аркушів [стор. 80 вел. 8]. — Редакция „Кіевской старины“ одержала рукопись української комедиї Гр. Квітки „Бой-жінка“, котру обіцює надруковати у випуску за місяць вересень с. р. — В однім з найблизших чисел „Русскаго Богатства“ буде надруковане оповіданє Ів. Франка „До сьвітла“, в перекладі Л. Василевського на мову московську. Наталя Арабажинова переклала з нашої мови на мову московську Франкові оповіданя „Малий Мирон“, „Грицева шкільна наука“, „Оловець“ і „Schön Schreiben“. — „Галицко-русской Библіографіи XIX столѣтія“, уложеної Іваном Ем. Левіцьким вийшов тепер випуск 30-ий, обіймаючий частину років 1885 і 1886. Позаяк від р. 1887 автор почав видавати і довів до 1889 р. свою „Библіографію“ в „Литературномъ Сборникѣ“ і в передруках окремими книжками, то до скінченя другого тому „Библіографіи“ [від р. 1861—1886] остає ся уже лиш докінчити рік 1886-ий і додати показник та статистику. — Віденські академічні товариства, чеський „Akademicky Spolek“ і словацький „Tatran“ видали для вшанованя столітних роковин уродженя словацько-чеського поета і писателя і всесловянського патриота Яна Коляра памятковy книгy, що отсе недавно вийшла друком у Празї, впорядкована доцентом віденського університету, д-ром Фр. Пастрником. Книга ся [283 стор. вел. 8⁰], оздоблена 2 портретами Коляра і кількома рисунками та відтисками автографів єго і єго жінки, складає ся з 38 статий написаних в мовах: українсько-руській, чеській, польській, сербській і хорватській, словацькій, словенській і сербо-лужицькій. В нашій мові поміщена статя Ів. Франка: „Літературне відродженє Полудневої Руси (!) і Ян Коляр“. — Коштом видавця петербургського журнала „Нива“ А. Ф. Маркса вийшло нове ілюстроване народне виданє повісти М. Гоголя „Тарасъ Бульба“. У виданю на 170 стор. тексту приходить 28 рисунків і вінєток звістних артистів М. Зичі, Р. Штейна, А. Котляревського і т. и. Текст (в оріґіналї) надрукований гарним письмом на дуже добрім папери. Ціна оправного примірника з пересилкою 40 коп. **Василь Лукич.**

„Записки або журнал Тар. Григ. Грушівського-Шевченка“. Під таким заголовком редакция львівської „Правди“ почала в книжці за серпень друковати „Дневникъ Т. Г. Шевченка“ в перекладі на нашу мову. Ті „Записки“ [котрі почав вести Шевченко з днем 12. червня 1857 р. в Новопетрівській фортеці] були вже друковані в петербургській „Основѣ“ в рр. 1861 до 1862, але були друковані по росийськи та й з багато пропусками, нераз цілих сторін рукописи. Тепер друкують ся без ніяких пропусків. З „Правди“ робить ся передрук „Записок“ на окрему книжку в форматї „Кобзаря“, виданого недавно науковим товариством ім. Шевченка в двох томах, отже буде се том III-ій повного виданя творів знаменитого нашого поета. А що самих „Записок“ на том було би може за мало, то було би добре, щоби редакция „Правди“ в той том доложила і листи поета писані до різних людий по українськи і по росийськи [розуміє ся останні в перекладї на нашу мову]. По виданю „Записок“ і листів Шевченкових в томі III-ім — прийшла би черга на виданє в українськім перекладї повістий Шевченка написаних по росийськи, а се заняло би два томи. Тодї вже справдї виданє Шевченка було би повне. **Ів. Б—ей.**

„Пани й люди“. Се заголовок обширної повісти нашого молодого писателя Володимира Левенка, котра саме тепер почала друковатись в друкарнї наукового товариства ім. Шевченка. В сій повісти, написаній перед роком, малює автор українське панство різної вдачі і напрямку: широко там поставлена ідея национальна і типові люди сеї ідеї змальовані в порівнаню з космополїтами, так званими нїсенїтниками, державниками і т. и., котрих чи мало на Україні. Повість поділена на 31 глав, котрих заголовки ось які: 1. Стріваннє. Здає ся не погодили ся в поглядах. 2. Давнїйше життє Олександра. 3. Давнїйше життє Грицькове. 4. Пригода Рівчацької громади. 5. Пан Крутен — маршалок повітовий. 6. Стерня добра, а коле. 7. З якого видко з чого й на віщо сердив ся пан. 8. Так бо як грати ся, так я й хатку втрачу. 9. Куми розважають ся. Згадки старого дїда. 10. Як належить поводити ся? 11. Відробітчани. 12. Старий кіт навча кошенятко. День пригод. 13. Турботи сумлїння. 14. Коротенький монольоґ тїтки Мокрини. 15. Дївка Недоступового заводу. 16. Заходи пана Крутена. 17. Смаженого гарбуза панови Крутенови. 18. І нудно і сумно й нема де поради шукать. 19. Селянські бунтарі та селянські оборонники спокою. 20. Несподївана перешкода. 21. Любязна розмова. 22. Де значить ся слїд небеспешного духу? 23. Перевал. 24. Село Горобцї й нова Грицькова оселя. 25. За роботою. 26. У господї. 27. На гуляниках. 28. Не догодив. 29. Не стерпів. 30. Як Гриць пригостив у Рівчак і що дїялось там за шість років. 31. Інша вдача — інший шлях. — Повість „Пани й люди“ новий твір молодого автора, що так гарно запрезентував ся нашій публицї оповіданєм „Салдатський розрух“ [надруковани в „Дѣлѣ“ і окремою книжочкою], написана вельми талановито і читає ся з великою приємностию, а всї що мали нагоду зазнайомитись з нею в рукописи, виражають ся про ню з великими похвалами. Друкує ся на гарнім велїновім папери і ще сего року, мабуть в груднї, появить ся на полицях книгарських.

Василь Лукич.

НАУКА.

Важне відкритє на поли елєктрики. Ще минувшого року розписались научні часописи про важний винахід, що єго зробив американський елєктротехнік Микола Тесля. Чимале вражінє зробив на мене опис сего дивного відкритя, а ще більше застановив він мене, коли я переконав ся, що винахідчик се наш земляк — Русин, родом з Милошович, сїльця, що лежить коло Львова. Вважаю про те, що буде цїкаво довідатись читачам „Зорі“ про сю цїлу подію, котра збудила так велике занятє в научному сьвітї, тим більше, що ходить тутечки о особу ученого земляка.

Теперішна елєктротехнїка послугує ся головно перемінними токами елєктричними, та вживає їх до своєї цїли. Однакож сї токи не зміняють дуже скоро свого напряму: найбільше 150 разів на секунду. Насувалось про те питанє, які будуть явища, сли скорість перемін посунемо далеко поза звичайні границї. Тими то дослїдами заняв ся М. Тесля і построїв прилади, котрі позваляють викликовати токи, що дуже скоро зміняють свій напрям. За помочею приладу М. Теслї можна ток переривати 9.600 разів на секунду. Наш земляк перемінює відтак за помочею відповідного трансформатора сї токи в токи о високім потенциялї або інакше в токи о значній елєктробудячій силї, так що може викликовати іскри і взагалї всї елєктричні дїйства. Явища, що повстають при такій скорій переміні току, мають зовсїм іншу цїху, як явища елєктростатичних махин, або індукцийних цївок, в котрих дїлає ток не так часто перериваний. Всї обяви, що їх бачимо при розрядженю елєктростатичних махин, можна заступити індукцийними цївками, в котрих справляють індукцию токи, що скоро зміняють напрям. Але-ж сї досьвіди з цївками являють ся в незвичайному видї по причинї більшої скількости елєктричної енергії, що єї викликують токи скоро перервані. — Сли токи слабі, однак слїдують скоро по собі, повстає вже з значного віддаленя розрядженє і творить тонку сьвітячу, слабо забарвлену нитку, котра мимо постійности улягає движеню воздуха і безнастанно дрожить. Сли індукцийний ток кріпшає, лук сьвітла розширяє ся, доходить грубости пальця і прибирає ясно-білу краску. Коли збільшаємо дальше число перерв, розрядженє стає променисте та відбуває ся в супроводї характеристичного шуму, причім витворює ся богато озону. Коли-ж в кінци скорість перерв доходить до найвищої ступени, повстає сильне розгрітє, а променисте сьвітло стає так сильним, що продирає ся через грубі верстви ізолюючої материї, та ізолятори причиняють ся навіть до більшого блеску елєктричного сьвітла. Наколи при тім досьвідї покладемо між

кондуктори цівки ебонітову плитку, вискакують між ними тисячі іскор. — Повставанє тих променів сьвітла приписує М. Тесля головно потрясеню частиць воздуха між бігунами цівки. Він каже, що се явище наступило-б і без приладів електричних, коли-б ми так сильне потрясенє вміли зробити в механічний спосіб.

Свій винахід пристосував М. Тесля також до інших приладів електричних, причім форма явищ зовсім інакше представляє ся. Всі подрібні електричні дійства вымагають ся до нечуваної сили. Так приміром незвичайні показали ся явища, коли розжарялись рури наповнені розрідженим ґазом без жадного полученя дротами. Сьвічене рурок, що виповнені розрідженими ґазами без помочи провідників не є то вправді річ нова, але при ужитю скоро перериваних токів являє ся в незвичайний спосіб. Прилад сей зробив М. Тесля в той спосіб: Умістив дві металеві плити в значнім віддаленю, що могло виносити кілька метрів. Сї плити суть ізольовані від землї і получені з бігунами цівки, котрою переходять скоро переривані токи. В той спосіб повстає перемінне електростатичне поле, а рури, що уміщені в сьому поли, роз'яснюють ся сейчас, хоч зовсім не мають на собі металїчних частий, ані не стоять в звязи з плитами. Сї рури роз'яснюють ся в цім поли так, як маґнетизує ся зелїзо в маґнетичнім поли. Сьвітло в рурах кріпшає, сли находять ся в них фосфоризуючі материї, як: ітр, уранове шкло, рубіни і т. п. Взагалї представляють досліди М. Теслї багато незвичайних явищ. Трудно здати собі справу з тих винаходів, тим більше, що дотеперішні їх описи не суть доси ясні. Важна є ся обставина, що токи, котрими послугуєсь М. Тесля не суть небезпечні для орґанїзму, хоч суть о високім потенциялї. На доказ того пропускає він через своє тїло цїле розряджене цівки. Звичайні токи перериванї — суть, як відомо, дуже грізні для орґанїзму і здає ся про те, що небезпечність не змагає ся, наколи число перерв зростає, але противно — менчає.

В своїх дослїдах бачить М. Тесля жерело дуже важних практичних застосовань, як се посьвідчають його власні слова: „Будучність покаже, о скілько надають ся одержані результати до цїлий практичних. Що тикає ся витвореня сьвітла, деякі з тих результатів будять в мене надію, що напрям, що його я старавсь показати, провадить до практичного розвязаня завданя. Що буде, те буде, то прецї надіюсь, що мої працї становлять крок наперед до ідеального і послїдного усовершеня. Нові сї досліди будять в нас повну обеспеку на будуччину. Знаменитї учені уважають можливою річею, що вдасть ся колись уживанє одного роду висиланя промінів, не послугуючись іншими родами. Наші теперішні прилади, що за їх помочию витворюємо сьвітло через переміни даної енерґії на енерґію сьвітла не могли-б допровадити до сеї цїли. Бо-ж якої небудь дороги вживаємо ми, щоб викликати сї дрожаня: дороги хемічної, електричної або іншої, годї одержати високі дрожаня сьвітла не переходячи перше через менче високі дрожаня тепла. Чи однакож не є се річ можлива одержати енерґію не лише у видї сьвітла, але і в кождім іншім видї дорогою більше безпосередною через дїланє нас окружаючого medium? Надійде час, коли се стане можливим, але тепер вже прийшов час, що можемо виголошувати перед ученим сьвітом такі надії і не наражаємось на закиди, що се лише мрія-утопія. Пливемо в безмежному всесьвітї з скоростию, що непонятна для нашого ума; всьо обертає ся, всьо рухає ся коло нас, енерґія руху є всюда. Повинен отже бути спосіб безпосередного зужиткованя сеї енерґії. Тодї людство з енерґією medium-а, з могучестю, що єї нам вона подасть, з енерґією одержаною без труду в кождій формі, з енерґією, що єї черпати мемо з невичерпаного жерела, буде ступати наперед ходою велита. Вже сама думка про можливість рішеня такого величного завданя підносить нашу інтелїґенцию, кріпить нашу надію і наповняє наші серця несказаною втїхою".

Адам Бачинський.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Про книги ґрунтовй написавъ А. Дольницкій. [Книж. тов. „Просьвіта" Ч° 159—160 а 8—9 за р. 1893]. — Львів, 1893 р. 80 стор. мал. 8°. Ціна 25 кр.

Зміст: I Що то таке — книги ґрунтові II. Закони, що означують діловодство книг ґрунтових. III. Про закладанє книг ґр. IV. Внутрішний устрій книг ґр. V. О вписах гіпотечних: 1. О інтабуляциях і пренотациях. 2. Вимоги до інтабуляциї і пренотациї. 3. Вимоги до інтабуляциї. 4. Вимоги до пренотациї. 5 Оправданє пренотациї. 6. О увагах (аднотациях). VI. Про видїленє частий складових тїла гіпотечного і про поступованє при розділї недвижимостий. VII. Новеля до загального закона о книгах ґрунтових. VIII. Поступованє в справах гіпотечних: 1. Загальні приписи. 2. Просьби гіпотечні. 3. Порішеня просьб. 4. Виконанє вписів. 5. О спільних гіпотеках. 6. О дорученю ухвал гіпотечних. 7. Про відклики. 8. Стемпльові приписи.

Галицко-русская библіографія XIX-ого столѣтія і т. и. составилъ Иванъ Ем. Левицкій. Выпускъ XXX. [1885 і 1886]. Томъ II. — Львів, 1893 р. 529—552 стор. 4°. Ціна 1 злр. = 1 руб.

С. Л. Пташицкій. **Къ вопросу объ изданіяхъ и комментаріяхъ литовскаго Статута,** историко-библіографическая справка. — Петербург, 1893 р. 78 стор. мал. 8°.

Z obozu ruskiego, kilka słów w kwestyi ruskiej, serya 2-ga, napisał K. — Львів, 1893 р. 90 стор. вел. 8°. Ціна 90 кр.

Prof. dr. Anatol Lewicki. **Zarys historyi Polski i krajów ruskich z nią połączonych.** Podręcznik szkolny. Wydanie skrócone. — Краків, 1893 р. 196 стор. 8°. Ціна опр. прим. 1 злр.

Dr E. Wołoszczak. **O roślinności Karpat między górnym biegiem Sanu i Osławą.** — Краків, 1893 р. 31 стор. 8°.

General Splény. **Beschreibung der Bukowina,** herausgegeben von Dr Johann Polek, Custos der k. k. Universitäts-Bibliotek in Czernowitz. — Чернівці, 1893 р. XVI і 167 стор. 16°. Ціна 1 злр. 20 кр.

Jul. Verne. **Das Karpathenschloss.** — Відень, 1893 р. 232 стор. 12°.

б) періодичні видання.

Правда [1893. Том XVIII. Випуск 54. за місяць серпень. Стор. 417—463 в 8°]. Зміст: Міщанин Мальований а проф. Сікорський [нове сектярство на Украіні] написав Стрижень. Розстрига, оповіданє. Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. Південь вірш [після Леконта-де-Ліля] М. Шкоиченка. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка з переднім словом редакциї. Вістки: з Украіни І. Сїчовика. Політика негативна а позитивна у Русинів. Сучасна хронїка. Переписка редакциї і оповіщеня на окладцї. Додаток: Овідиєві Метаморфози стор. 81—96 в 8°.

Кіевская Старина [1893. Августъ. Том 42. Стор. 155—322 і 113—128 в 8°]. Зміст: Памяти Григорія Ѳедоровича Квитки (Грицька Основяненка). Григорій Ѳ. Квитка-Основьяненко, біографическій очеркъ В. Науменка. Г. Ѳ. Квитка, какъ этнографъ, М. Т. Сумцова. Историческая повѣсти и статьи Гр. Ѳед. Квитки, Д. І. Багалія. Гр. Ѳ. Квитка, какъ малорусскій писатель, передъ судомъ критики. В. Науменка. А. А. Потебня, какъ языковѣдъ-мыслитель, Д. Овсянико-Куликівського. Документы, извѣстія и замѣтки. Бібліографія. Додатки: 1) Портрет Гр. Квітки і 2) Дневникъ генер. подск. Якова Марковича.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. наші Писателї. Позаяк в жовтнї с. р. хочемо видати проспект на р. 1894, просимо уклінно повідомити нас по змозї як найскорше, яких праць можемо сподіватись і які небудь заголовки творів, призначених для „Зорі" на р. 1894. — **Вп. В. Сивенький.** Обидві поезиї одержали. Одну надрукуємо сами, а другу передали на вказану адресу. — **Вп. М. Харкович.** Переклад „Рагуілової дочки" не вдав ся. — **Вп. Л. Василевський.** Спасибі, одержали Просимо і в будуччину на нас памятати. — **Вп. П. Надхин.** Переклад згаданої Вами повісти доси не був ще друкований, але хоч би хто єго і вистачав, то ми не надруковали-б єго Два випуски „Правди" за 1879 р. не можна дістати, тільки треба купити цїлий річник — вельми обємистий. В товаристві науковім ім. Шевченка у Львові можна єго дістати за три карбованцї без пересилки. Пересилка звістної рукописи коштувати ме більше як оден карбованець. — **Вп. Грицько Гришків.** Ми вже вправдї помістили в Ч-ї 15, одначе покористуємось і Вашою статею. — **Вп. В. Чапля.** Одержали, Спасибі Вам.

☞ **З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь росийсько-украінський" арк. 17.**

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграници 8 рубліїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграници 6 рубліїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 15 [27] вересня. | Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 18.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Дві чарки ходили кругом стола, неначе одна поганяла другу. Горілка лилась з бутлїв неначе в лотоки. Компанія стала ще веселїйша. Левко вже зовсїм надудлив ся. Писарша принесла другу миску варенико́в. В веселій сьвітлиці тхнуло горілкою та чехонею. Усї чоловіки говорили, балакали голосно, на все горло. Сьвітлиця стала схожою на шинк, писарка походжала по хатї, мов шинкарка Рухля, писар мало пив і був тверезий, як шинкар Шмуль. Він пив мало: йому треба було правувати на своєму конґресї. Розмова в чоловіків пішла не туди, куди хотів писар: говорили про ґосподарство, про недорід хлїба, про худобу. Писар все напрямлював розмову про о. Артемія, все ганив та гудив його.

— От і з мене батюшка взяв таки аж пять карбованцїв, як я женив сина, та годив вінчанне, — промовив Денис: — з других бере за вінчанне по божому, по три карбованцї, а з мене на віщось взяв пять. Каже мінї: ти був головою, ти багатий, в тебе хата під залїзною покрівлею. А що з того, що в мене хата вкрита бляхою? Хіба та бляха крадена, чи що? Я не вкрав ї, а запрацював.

— Ба вкрав! — бовкнув вже пяненький Левко. — Вкрав, як був волосним. От і побожусь, що вкрав, бо й хату поставив за крадені гроші.

Денис замовк і насупився. Писар стревожив ся. Він не постеріг, що Левко був хоч пяниця, але мав в серцї природжену чесність, котра виявлялась в йому найбільше тодї, як він був на-підпитку. Тодї Левко вивозив язиком, як на лопатї, усю правду, не вважаючи нї на кого.

Наші типи з Гуцульщини.

— От і помилив ся, що затяг в конґрес оту пяницю. Що в тверезого на умі, те в пяного на язицї. Ще як бовкне, що й я краду громадські грошї... А! — аж цмокав писар. — Треба швидше залити горілкою оту дурну честь...

— Та годї тобі, Левку, базїкати! На́ лиш та випий чарку! Оце буде краще, — сказав писар і подав Левкови чарку. Левко випив.

— Треба подавати на попа прошенне архієреєви, — почав писар; — заступіть ся за мене! Напишемо прошенне, спишемо усї його кривди, а ви підпишетесь, та й подамо. А доки ми будемо терпіти! — підбивав писар.

— То й подамо! А вже-ж заступимось за вас, коли він хоче скинути вас з писарства, — потакував касиєр.

— На кого прошенне? На Хотину? О, подамо, подамо на ту бісову дочку... Скиньмо її з парафії! Ота мінї Хотина! Як ми молотили в попа та було прийдемо в пекарню обідати, то вона нам на стіл сухарів та черствого хлїба! А сама жере паляницї. А борщ для нас зварить в оттакісїнькому горнятї, неначе для дітий! — говорив Левко і показав свого пальця.

— Та нї, Левку! Не в тому річ! — говорив писар.

— Як не в тому річ, то Бог з ним! Напишіть, щоб Хотину заслали на Сибір. О, я-б її катами драв! Ота мінї иродова Хотина! — репетував пяний Левко, неначе та Хотина була йому перший ворог на селї.

Довго пила та закушувала компанїя. Писар все направляв гостий проти о. Артемія.

— На віщо ви йому курн носите, горілку та паляниці носите! На віщо ви йому платите за похорон, за хрестини! Чи вродить ся дитина, повитуха несе йому курку й хлїб, куми несуть горілку й знов хлїб. Не платіть йому нїчогісінько! — проповідував писар.

— Ото комедно! Оце так комедно! — говорив вже зовсїм пяний Левко.

— Він повинен і ховати й хрестити, хоч би ви й не платили за те, бо він піп. Він поховає, а ви не платіть. А як не поховає або не охрестить дитини, то на йому буде одповідь: тодї його зашлють в манастир на покуту, а вам не буде нїчого. Їй Богу не платіть і вам нїчого за це не буде, — говорив писар.

— Чи ти ба! — аж крикнув Левко, котрого вдивила така писарева нова фільозофія, зрікаюча стару традицию, старий звичай.

— Як не платити, то й не платити! Краще не платити, нїж платити! — говорив десяцький.

— Овва! Ото кумедно! А! — аж цмокнув Левко.

Вже смерком розійшли ся писареві гості та на прощанні все обнїмали та цїлували писаря.

— І спасибі вам, і прости Біг вам, Леонтию Петровичу! Вже ми за вас будемо встоювати, як за рідного батька! — говорив десяцький і тричі поцїлував ся з писарем.

Гості розійшли ся. Левка вивели за ворота попід руки.

— Ще одно ведро горілки і о. Артемій полетить з парафії. Побачимо, чиє буде зверху, а чиє на споді! — говорив писар до жінки. — Дуже вже загонистий та прудкий став о. Артемій; дуже вже загнав ся. От ми його й спинимо!

Саме того дня, як писар збирав до себе свій конґрес, в село прийшла штундівська проповідниця, якась немолода вже дївка. Вона заночувала в одного чоловіка, цїлий вечір навчала не ходити до церкви, молитись дома, звала попів фарисеями, а дяків садукеями. Розказувала вона, що була в якомусь панянському монастирі за послушницю, але покинула монастир і пристала до штундів. Цїлий вечір вона сьпівала церковні усякі пісьні і сьпівала дуже гарно і дуже гарним та здоровим голосом. Переночувавши в одній хатї, вона другого дня пішла в другу хату, потім в третю. Люди збирались подивитись на неї та послухати пісень. В той саме час десь у селї проявив ся ще другий штундівський апостол. Люди розказували о. Артемієви, що той штунд ночував в одного чоловіка, розумного й письменного, цїлу нїч балакав з тим чоловіком, цїлу нїч не давав йому спати, розгортував євангелию, вишукував тексти, змагав ся та все доказував, що штунда найкраща віра.

О. Артемій перечув через людий про тих апостолів і зараз написав бумагу в волость, щоб старшина звеліла арештувати тих штундів, закинути їх в холодну і випровадити з села. Свою бумагу о. Артемій завів під номер.

Незабаром стійчик принїс о. Артемієви бумагу од писаря, так само заведяну під номер. Писар писав, що волосна управа не має нїякого дїла до апостолів та черниць, що вона боїть ся за черниць одповідальности перед духовною властю і в кінець усього придокладав самому о. Артемієви взяти на себе це дїло з штундівськими апостолами, як дїло церковне, а не поліцийне.

— Не хоче допомогти мінї! Це він робить мінї на злість. Та й сам він якийсь пройдисьвіт, бував у бувальцях і певно в своїх походїнках розгубив і віру і совість... — подумав о. Артемій.

Тим часом о. Артемій довідав ся і про писарів конґрес. Писар мабуть не дуже щільно причиняв двері в пекарню, і слова суспільців того конґреса, мов горобцї, проскочили в щілину і розлетїлись по селї. Вчительша ловила по селї ті горобцї на своє сїльце і зараз приносила о. Артемієви.

— Ну, потривай же, Леонтию Петровичу! Поки ти мене скинеш з парафії, я тебе тричі всаджу з твого писарства! — подумав о. Артемій і задумав написати до мирового посередника лист про усї писареві лихі вчинки та лиходїйства.

Тим часом писар сам на себе подав ножа, сам під собою викопав яму. Він дуже вже розібрав ся, заніс ся в гору і вважав на себе не менче, як на якогось горобцївського ґубернатора. Він не церемонив ся нї з жидами, нї з мужиками, лаяв їх, скільки потовпилось, а мужикам частенько давав кулаком стусани та потилишники. Він дав приказ по волости, щоб нїхто не насьмілював ся йти до його в волость, в канцелярию нї по якому дїлу, як тільки на дворі смеркне. В той час він писав свої бумаги і не любив, щоб йому тодї хто перебаранчав та одривав його од дїла.

В той час до Горобцївки приїхав з близького містечка один шляхтич, Морочковський, багатенький і поважанний в цїлій околицї, як дуже порядний і заможний чоловік. Він мав дїло в волость, позивав ся за млин з своїми спільниками, власниками того млина. Морочковський не знав про той писарів приказ і, трохи занізнившись, пішов до писаря в волость в вечері. Двері в волости були заперті, але в вікнах сьвітило ся. Морочковський постукав у двері. Писар одсунув засов, одчинив двері й крикнув:

— Ти чого лїзеш сюди, стара собако? Хіба не знаєш, що я заборонив ходити в волость смерком? Геть пішов вон, бо я тобі боки полатаю оцїм засовом! І говорив же, і приказував, щоб не лїзли сюди до мене в вечері! Нї, таки лїзуть, мов ті свині, оцї мужичища!...

— Та я цього приказу не знав. Прийміть мене, пустїть у волость, бо я приїхав по дїлу, — обізвав ся за порогом в темряві шляхтич.

— Чи це ви, Морочковський? Ну, пробачайте-ж на цей раз! Я думав, що то який горобцївський мужик, — почав вже ласкавим голосом говорити писар.

Писар в той час задумав становити новий дім і збирав для його материял. Морочковський мав коні, був багатенький і міг стати йому в пригодї. Через те писар і розпустив медом свій голос.

— Вступіть! Увійдїть! Прошу вас! — просив писар Морочковського.

Морочковський увійшов в управу і розказав про своє дїло за млин. Писар швиденько написав йому потрібну бумагу.

— Морочковський! Ви маєте коники, держите й воли. Я оце задумав становити для себе дім. Чи не спромогли ся-б ви провести мінї кільки хур битого каміння своїми волами та кіньми? Там у вас над Росю стоять вже готові сажні набитого каміння, — говорив писар вже не начальницьким, а благаючим солоденьким голосом.

— Добре. Чом же... провезу, — одповідав добрий Морочковський і мусїв дати свою згоду, хоч йому так хотїлось возити те каміннє для писаря, як хочеть ся здоровому чоловікови помирати.

Випровадивши Морочковського, писар засунув двері засовом і сїв писати. Коли через годину знов хтось застукав в двері. Писар розсердив ся.

— І знов лїзе якась тварюка! Ото лиха година! Піду та добре вилаю, щоб одучити ту мужву лазити сюди в вечері, — подумав писар.

Він побіг у сїни, одсунув двері і одчинив. На ґанку стояла молодиця. Писар несамовито крикнув:

— Ти якого бісового батька сюди лїзеш, ти, свиняче рило? Чого тобі тут треба, погана мордо собача?! Пішла вон з двору! Щоб і дух твій тут не смердїв! Пішла геть, а то, помордаса вхопиш!

— Та це я! — тихо обізвалась молодиця.

То була жінка волосного старшини Леська. Вона була ще й кума писареви.

— Чи це ви, кумо? Оце лишенько! А я думав, що хто чужий! Зайдїть же, будьте ласкаві, та вибачайте мінї в цїм слові! — просив писар.

— І цур вам, і пек вам, щоб я пісьля цього до вас заходила! — говорила молодиця. — Облаяли мене, неначе остатню пяницю... Оце який сором!

— Та вибачайте! Зайдїть же! В мене тут і настойка є в шафі. Випємо по чарцї! — просив писар.

— Цур тобі з твоєю настойкою! Буде вже з мене і цієї настойки... Я і через твій поріг ніколи не переступлю, — сказала волосного жінка та й пішла з двору.

Через годину знов хтось постукав в двері і постукав кулаком здорово й сьміливо, як стукотять пяні. Писар аж скипів. Він скочив з місця, прожогом кинув ся в сіни, одчинив двері. В темряві мріла якась мужицька дрібненька постать.

— Ти чого стукаєш, пянице? Чого тобі тут треба? А, ти, свиняча мордо! А, ти, пянице, волоцюго! Чого ти тут бродиш в ночі? Чи це тобі шинк, чи що?! — крикнув писар і штовхнув чоловічка в груди кулаком. Чоловічок дав сторчака до долу аж через три східці ґанку.

— Чи ти пяний, чи ти здурів, Левонтию? — обізвав ся внизу чоловічок.

— Чи то ви, тату? Оце, Боже мій, яка напасть трапилась! Це ви вже третій цього вечора стукаєте в двері. А я розлютувавсь та спотання... Оце, Боже мій! — бідкав ся писар. — Та вступіть же, тату!

— А бодай тобі добра не було, щоб я до тебе вступав! Бач, як запанів! А ти вже забув ся, як нас череду! Забув ся, як свині пас? А, ти свинопасе! — говорив з двору старий Петро Коцюба, невеличкий та вбогий чоловік.

— Хіба-ж я зумисне вас штовхнув? Та вибачайте мині, тату, на цей раз! Та вступіть бо! — просив писар з порога.

— Бодай вже од тебе одступились добрі люди! Я тебе вчив, втрачав ся на тебе, давав на книжки останні гроші. А він тобі он якої сьпіває! Сам багатієш, а мині од тебе нема ніякої помочі, — сказав Коцюба та й пішов з двору.

— Ну, та й притичина мині трапилась цього вечора! Неначе нечистий увів мене в спокусу! — говорив писар, втретє засовуючи двері засовом.

Писар вернув ся в канцелярию й сів за столом. Він розгорнув одну бумагу і почав перечитувати, але читав, читав і ніяк не міг второпати самого суття написаного. Несподівані події цього вечора вилутувались в написане, неначе там в бумазі було рядочком написано про дві речі. Леонтий Петрович читав одно, а друге несамохіть лізло йому в голову, неначе воно було списане між стрічками. Втямливий з роду і розумний, він не міг нічогісінько розібрати в бумазі, неначе загубив свій тямок десь в сінях. Він почухав потилицю і кинув бумагу на стіл. Невеличка лямпа сьвітила тільки на один кінець довгого стола, на зеркало і тихий сьвіт од неї ледві достягав до білих стін. В далеких кутках довгої канцелярії стояла густа тінь. Писар втупив задумані очи в темний куток і задумав ся. Він був знеспокоєний, стурбований і тим стукотом в двері і притичиною з жінкою волосного старшини та з батьком. Неприємна подія добре дала ся йому в тямки.

— І підніс чорт оту Лесчиху і мого батька! — думав писар. — Тепер піде чутка по селу, піде слава про це і по всій волости, дійде вона й до мирового посередника... запевно через о. Артемія... Овва! А, погана справа! Люди й без того вже на менє гомонять, що я їх часом штовхаю в потилицю, даю стусани під боки, поляпаси по мордї. А тут на тобі ще Лещиху та старого батька!

— Я то не дуже вважаю на о. Артемія і не бою ся, що він мині пошкодить. Мирові посередники не все слухають попів, — думав Леонтий Петрович. — Але-ж це трапивсь поганий випадок. Можуть мене і справді скинути з місця. Овва! Народ рознесе по волости, по ярмарках. І принесла-ж лиха година сюди старого! І чого йому було сюди лізти. І я його вдарив...

Писар встав і почав ходити по канцелярії. Його брови насупились; очи сумно й сердито виглядали зпід густих брів. Він заклав руки в кишені і все ходив од кутка до кутка, а сумні думи все густійше й густійше насовувались в його голові. Він спочатку не тревожив ся, що вдарив батька, як не тревожать ся ті парубки, що часами бють ся з батьками. Він більше сердив ся на старого, ніж турбував ся од того випадку. Але перегодя инчі думки заворушились в його голові. Йому спало на думку, як на селї розказували про одного чоловіка, як той чоловік в шинку вдарив матїр і в його одсохли руки.

— А що, як цьому правда! А що, як мене покарає за батька! — думав Леонтий Петрович. — А що, як і справді кара впаде як не на мене, то на моїх дітий, або на мою худобу! А може цьому брехня, що люди кажуть... А як тому правда?

І Леонтий Петрович почув, що на його находять ще сумнійші думи. Він багато втратив усяких забобонів, вештаючись в городі, вештаючись між просьвіченійшими людьми, але в йому в той час чогось несподівано прокинулась вдача простого селянина з його віруваннями й страхом перед невідомою силою.

Він засмутив ся і почав швидче ходити. Тонкі дошки вгинались під його важкими ногами. І йому здало ся, що під ним вгинаєть ся ґрунт, що він от-от, незабаром провалить ся з свого писарства.

— Що-ж тодї мині робити! Як жити? Як провадити ґосподарство? Хабарі пропали! — думав писар, никаючи од кутка до кутка.

А нічня пізня доба, незвичайна мертвота, тиша в канцелярії наводили на його ще більше смутку й важких дум. Темні закутки наводили на його сум. В йому розбуркалась вдача селянина простого, непросьвіченого. Темні закутки неначе лякали його, темрява неначе густійшала в кутках і насовувалась на середину хати, няполягала на його.

Писар загасив лямпу і вийшов на двір. Холод зараз протверезив його сумні думи.

— Ет, не знати що лізе в голову! — подумав писар, вертаючись до дому.

Поки він дійшов до дому. сумні думи його неначе розгубились по дорозї. Він знов почав сердитись на батька.

— І принесло ледащо старого в волость! І чого йому було йти? От і наробив мині клопоту! — думав писар, вступаючи в свій двір.

І якби тодї в дворі він стрів свого батька, то був би ладен дати йому ще одного стусана або потилишника.

Його стріла жінка, глянула на його і спитала:

— Чого це ти такий сумний, неначе в тебе на лицї нахмарило?

— Ат, одчепись! — крикнув він на жінку.

Жінка замовкла і не намагалась, і не насьмілилась його більше питати.

— Певно люди розізлили його в волости своїми позвами, — подумала писарша і більше не питала нї про що свого чоловіка; вона знала норови Леонтия Петровича: раз одрізав — то більше не приставай!

Погано спало ся тієї ночи Леонтиєви Петровичу і все чудні та важкі сни йому снили ся: все верзло ся, що він ніби сидить в Богуславі на містї коло Беркового шаплика з смолою та все сьорбає дьоготь ложкою; дьоготь противний, поганий, аж пельку забиває, а він на віщось сьорбає його, неначе найняв ся. То знов йому снилось, що в його на плечах важкий лантух з піском; він несе той пісок до млина молоти і ніяк не потрапить в млин та блукає десь в пущах та нетрах.

Другого дня трохи не сьвітом уся Горобцївка вже знала, що вчинив писар в волосній управі з Лесчихою та з своїм батьком. Лесчиха хотїла йти до батюшки жалітись на писаря, та не насьмілилась. Хитра молодиця знала, що як вона розкаже про все вчительші, то це все одно, ніби вона розкаже самому о. Артемієви. Вона бігцем побігла до вчительші, бо знала, що вона ніби помістить кореспонденцию в місцевій ґазетї, котру пренумерує батюшка і вже доконечне знати ме про неї.

Лесчиха не помилилась: горобцївська ґазета була ніби телєфонна. Вчительша аж підскочила, як почула таку цікаву новинку. Вона накинула на себе пальто, забулась навіть сунути ноги в кальоші і в одних черевиках побігла до батюшки і розказала про випадок з писарем.

О. Артемій слухав і реготав ся. Сусана Уласівна і собі сьміялась. Ватя, заглядівши вчительшу, втікла в свою кімнату, щоб і не бачитись з нею: вона зненавидїла вчительшу.

— Ха, ха, ха! — реготав ся о. Артемій, ходячи по сьвітлицї, аж за боки брав ся. — Ха, ха, ха! От, комедия — так, комедия! Кращої й Гоголь не видумав би! Ха, ха, ха! Та як він лаяв Лесчиху? Погана морда! Безхвоста сучка! Ха, ха, ха! Волосного старшини жінка — безхвоста сучка!

— Та так же лаяв так! Казав на неї: А, ти безхвоста сучко, куца шкапо! — говорила вчительша і очевидячки додавала ще більше своїх поетичних образів, щоб зробити кореспонденцию цїкавійшою й отрутнійшою для писаря.

— Ого, го, го! — аж ґеґотав о. Артемій. — Ой, умру я од сьміху! А свого батька як він лаяв: старою собакою, чи свинячим хвостом, чи як? Я щось і не позамічав, — питав о. Артемій.

— Лаяв і старою собакою, і свинячим хвостом, і непросипленим пяницею, і злодїєм, і старим волоцюгою, — додавала кутї ще й свого меду вчительша.

— Ну, нехай старий Коцюба — здоровий зносить та в краще вбереть ся! Гарний синок, нїчого сказати! Убрав батька на старість в шори та в бори, та в наришники!

Вчительша осьміхалась та аж облизувалась, неначе писаршин кіт, що вкрав та в смак наїв ся сала. Вона трошки посидїла, побалакала, та й пішла.

— Ну, втелепав ся-ж оце писар! Ха, ха, ха! — реготав ся на всю сьвітлицю о. Артемій.

Незабаром придибав і старий Коцюба жалїтись на свого сина. Коцюба був невеличкий сухий сивий дїдок з добрими ясними очима.

— Вже, батюшко, прошу вашої милости, як буде Левонтий говіти, то хоч накладїть на його покуту за те, що він так зневажає мене старого. А я-ж його оддав до школи! А я-ж за останні гроші купував йому книжки, зодягав його! А він... Он, яка мінї дяка од його на старість! Хлїбом-сіллю мінї не допоможе, а лайкою так вразить...

І в старого Коцюби закапали сльози з очий і посипались на сиві вуси та на сиву бороду.

— Добре, добре, дїду! Я йому цього не спущу. Буде він говіти, я накладу на його важку покуту, бо „хто матїр забуває — того й Бог карає“, — втїшав старого Коцюбу о. Артемій.

— От такі то бувають дїти! — жалїв ся старий Коцюба. — Я його вивів в люди, а він... Що з того, що він багатий? Він багатий для себе. А я, як був бідний, так і вмру бідним. От і тепер на мінї латана свитина і в будень і в празник. Ет, яка там поміч з тих дїтий. Теперички так на сьвітї, що кожний дбає тільки про себе і для себе.

— Але-ж, Петре, син лаяв та бив тебе не зумисне. Так воно якось само склало ся, так випало. Син на цей раз не дуже й винен! — говорив о. Артемій.

— Хіба-ж це, батюшко, вперше він так мене зневажає?! Він мене не бив нїколи. Не буду гнївити Бога та неправду говорити. Але що-ж з того, що не бив кулаками, коли він бив мене словами. Чи прийду я до його, чи моя стара, нас садовлять не то що коло порога, а і в сьвітлицю не пускають. Багатирі в його пють та їдять за столом, сидять на покутї, а я тільки через поріг позираю з пекарнї. Ет! Я його посилав до школи, думав, вивчить ся читати, буде мінї читати сьвяті молитви та сьвяті книги. А може, думаю, і в сьвяту Лавру піде в ченцї, як от Варчин син. Думав я, бачте, може вийде хоч один в роду праведник та одмолить ся за свої й за наші гріхи.

— А з його от і вийшов праведник... — обізвав ся о. Артемій.

— Ох, де там в сьвітї вже та правда! Правда коло порога тепер сидить, а кривда за столом на покутї... — промовив Коцюба і важко зітхнув. — Нате-ж вам, батюшко, два злоті та одправте акахтист за Левонтия, щоб йому Господь простив його гріх, що він мене вдарив.

І старий Коцюба закотив полу свити аж до пояса і витяг з кишенї завязані в углу хусточки гроші.

— От тобі й на! Оце так! Син нагрішив, а батько буде одмолюватись! — обізвав ся о. Артемій. — Він винен — нехай він і наймає акахтист за свою душу. Я, Петре, й так помолю ся за його: не треба мінї твоїх гроший.

Старий подякував, розпрощав ся й вийшов.

— Ну, та й вийшов же з Коцюбиного сина праведник! — сказав о. Артемій до жінки. — Це такий праведник, що і в пекло не потовпить ся з гріхами. Сам сатана візьме його в пеклї за свого писаря.

— Ну, потривай же, Леонтию Петровичу! Тепер ти сам викопав під собою яму, сам і впадеш в неї, — думав о. Артемій, ходячи по сьвітлицї. — О, полетиш сторч в яму, аж ноги задереш! Дав ся ти мінї в тямки! Сокрушу-ж я тебе тепер! Треба написати лист до мирового посередника. Саме, саме добрий час! Їй Богу, напишу лист! Спишу усї його неправди, спишу усе погане життє. [Далї буде].

ОРЛЯЧИЙ СОН.

Спить орел на темній скелї
І покій царя свого
Хають сосни, що́, як релї,
Густо виснуть круг нього.

Спить орел, не ворухнеть ся,
Мов трава в південний жар,
А у снї йому здаєть ся,
Що летить він вище хмар;

Що під ним степи широкі,
Повз дороги могилки;
У ярках терни й глибокі
Дишуть холодом балки;

Що без памяти Татари,
Мчуть ся в зеленнях степів;
А в догін їм, наче хмари,
Лави бравих Козаків.

Тріпонувсь орел крилáми,
Вгору голову підняв
Й клекче: бéнкет перед нами
Буде десь з татарських страв!

Тихо знявсь орляка з скелї,
Сизі крила розпустив
І од скель в степи веселі
Попід хмарами поплив,

Та й подав ся в Дике Поле,
Верстви й милї пролетів;
Бачить: поле всюди голе, —
Нї Татар, нї Козаків....

Тільки й чутно, що з тернами
Зашелеще вітерок;
Тільки й видно між кущами,
Що гадюччя й ящірок.

Розпластавсь орел на крилах,
В небі крапкою дрїжить;
Кров кипить в орлячих жилах:
Жде він — ворог побіжить....

Аж підняв ся вітер буйний,
Понад степом полетїв;
Рвав кущі й траву розруйний,
Та орлови й загудїв:

Не побачиш, орле-брате,
Що ти бачити ізвик:
Поле, славою багате,
Втихомирилось на вік!

Вітер далї й далї мчав ся,
Все щось жалібно гудїв;
А орел до скель подав ся,
Та проклін всьому клектів...

Яків Щоголїв.

*

Ночі те́мряві з завирюхами,
Окували геть землю кригою,
Обвили її білим саваном,
Посрібливши все снігом-инеєм;
Розпустили скрізь своє військо ви,
Військо збу́рене та безжалосне —

*

Хоч до бідних сел вояків своїх,
А воюйте ви з містом кра́марним,
Сильними дуками та заможніми:
Тут поміряйтесь боєм з дужими,
Похизуйте ся мо́ццю-силою, —
А завзяттє й ми вам покажемо!

Могила Івана П. Котляревського на кладовищи в Полтаві.

На утіху злу, на користь бідї,
На бенькéт лихий горю тя́жкому...
Ох і в війську тім — голод перший бич,
А другий по нім — слїпота людська́
А ще третій вже — страшне вбожество
В спілцї з неміччю та хворобами....
Не пускайте-ж ви ночі те́мряві,

А то що́ за честь, що́ за славонька —
Бить безсилого, беззаступного,
Грабить бідного, та убогого,
На гробки́ нести дїтий вдо́винних,
Сиротить вдову безталанную,
Зоставлять її вік самісїньку,
З смутком, з тугою безпросьвітньою.

Михайло Старицький.

ЦІПОВЯЗ.

[ОПОВІДАННЄ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО].

[Конець.]

А тим часом Роман, орючи свою нивку, скоса поглядає на брата лихим оком. Йому те-ж щось муляє серце. Муляє йому серце отта нивка ціповязова. Гарна нивка, та чужа. Його ображає згадка про те, що молодший брат, котрого він не мав і за боже пошитє, знищив усї його заміри, два роки плекані в серцї, як найкращі мрії!... І хто-ж кого підвів? Семен — його, розумного, хитрого, досьвідченого!... Та дарма́, дарма́!... На віку, як на довгій ниві: усього буває... Буває, наприклад і так, що хтось позичить кому гроші, а той не має заплатити чим на речинець, от і продають землю... І та земля переходить таким робом до того, хто позичав... Буває й так... Тепер такий сьвіт: дурний впустив з рук — розумний підняв; дурний дає — розумний бере... Тепер тільки розумний та хитрий здолає жити, а дурні мусять геть до щенту вигинути... І чому-б, наприклад, тому Семенови не послужити ще який рік в економії, чого за́молоду пхать ся в хазяї?... А!! Гірко дивити ся на ту ниву, що оре Семен: так вона прийшла ся до його, Романової ниви, так пристала, наче столяр припасував... Та нїчого, можна почекати: дурний впустить, розумний підійме...

Заґеґали дикі гуси, простуючи кудись високо під необмежним небом, засьпівав над нивою жайворонок, зашумів вітер, пробігаючи синим лїсом, а Романови в усїх тих веснянних згуках причулось одно: „дурний впустить, розумний підійме“...

Семен ходив сумний, замисленний. Наумиха помітила це, Домна падала коло чоловіка, розпитувалась:

— Що тобі, Семене? Чого сумуєш? Не тай ся з лихом перед мною?

— Нїчого мінї... Голова трохи болить...

Домна була певна, що Семена наврочено, а Семен міркував, якби йому звіритись громадї з своїх думок, якби підбити громаду, щоб вона щось робила, не чекала згорнувши руки, лихої години...

Незабаром мала зібратись рада. Семен, насилу дочекавшись того дня, подав ся на майдан, де вже купчились громадяни. Дїдугани з довгими сивими бородами, заклавши руки на ціпки, сидять на призьбі під розправою і щось гомонять. Молодші стоять купками, розмовляють, кричать, вимахують руками. Он якийсь добродій, підживляючи свою мову енергічними рухами, то пересовує високу шапку з лївого вуха на праве, то насовує її аж на очи, то знов відкидає назад, на потилицю, так що шапка ледве-ледве тримаєть ся на маківцї й не падає на землю. Очевидячки та шапка в новій згодї зо всїма почуттями його рухливої вдачи і мов вражливий барометр показує всї сутїнї добродієвого настрою... Ось і староста, почепивши на груди медаль, спер ся на довгу карлючку і киває головою до Романа, сїльського писаря...

Семен зразу не може зважитись зняти розмову про те, що його так кортить виявити, але дослухавшись, як хтось жалїєть ся, що нема куди товар вигнати, бо не має пасовиска, кидає в громаду:

— Кажете: „нема пасовиска“ — і не будете його мати!

Дехто звертаєть ся до його. Ну, звісно, з пальця його не виколупаєш!

— І поля не мати мете!...

— Оце вигадав! Хіба його хто відбирає? І так того поля мало...

— Мало! А тодї буде більше, як подїлите межи дїти на грядочки? Тодї-ж що буде?!... А гроші тягни з себе, мов жили: подать дай, мирське дай, сюди дай, туди дай, а поля в нічого скибка, а в нічого й нїчого, випасу нема, лїс дорогий!... Тодї хоч лягай та вмирай і „пробі“ не кричи!

— Це таки правда!... Це таки так!... — зашуміла громада, мов злива. — Ой, дотерпає шкура, як подумаєш собі, до чого воно йдеть ся... Вже й тепер сутужно, вже й нині трудно, як з каміння...

— Ґрунт можна роздобути!... Були ми панські — тепер вільні... Дали нам волю, дали й землю... Мало тепер землї — дадуть ще! — говорив Семен, запаляючись.

— Ой, коби то дав Господь милосердний, коби то дав!... А таки чутно між людьми, що будуть відбирати панські ґрунта та давати людям... Коби то!

— Еге, „коби то“! Казати „коби то“ не трудно... Тут треба щось радити, щось робити, а не теревенї-венї правити... Тут треба подати „прошеніе“, та до самого царя! Так і так, написати, обідно нам, кривда, пропадаємо, землї нам треба й дїтям нашим!... Та щоб до того „прошения“ всї поприкладали руку, геть усї, цїла громада, бо громада великий чоловік, сила... Або ще краще: вибрати з громади чоловіка або двох, хай йдуть аж у столицю, до самого царя, хай розкажуть йому всю нашу біду, всї наші потреби...

Люди потовпились до Семена, оточили його. Зробилось су́мяттє. Одні кричали, порівались щось говорити, другі зацитькували: цитьте, цитьте, най каже!...

— Я сам, — провадив далї Семен, а очи й лиця палали йому, — я сам піду, аби ваша згода! Я нїчого не боюсь!... Я піду, куди треба, я впаду навколїшки, я виблагаю і принесу вам землю!...

Громада загудїла, як рій. Кожний мав щось казати, щось вигукувати.

Роман стояв оддалїк і мінив ся на обличчю. Він якось чудно осьміхавсь під вусом, слухаючи палку бесїду Семенову. Але почувши про мандрівку в столицю від громади, Роман раптом стрепенувсь, очуняв ся. Перед його очима промайнули гроші, навіть зашелестїли під пучками.

— А він не такий дурний, як я гадав собі, — подумав він. — То — землю купив, а тепер — бач, хоче мандруватн на громадські гроші! Знаємо ми ті мандри за чужими грішми!... Їй Богу, Семен розумнїйший, нїж я мислив!... Але нїчого з сього не буде. Куди такому мудьови та до такого дїла! Вже як йти в столицю, то кому-ж, як не сїльському писареви, людинї, що́ і грамоту знає і обдурити кожного потрапить!... Чекай но, братіку, не туди тобі ніс стирчить...

Роман протовпив ся межи громаду.

— Чекайте, люди добрі! — гукнув він. — Це дїло не певне! Ходили за ним трохи більші голови, нїж Семенів кавунець, та й то повернули нї з чим!... Та-ж би там, у столицї, побачивши таке диво, зараз би нагнали їх лихій матері: „Ачу, невмиване, на село до ціпа!“... Нема кого вибрати, та ціповяза!...

— А що-ж, тебе післати? — крикнув хтось з юрми.

— Хіба я кажу, що мене?... Хіба нема кого вибрати?... О, якби я пішов, я-б уже знав, як там обернути ся, я-б там знав, що, куди і до чого!... А то — ціповяз!!... Ха-ха-ха!...

Семен хотїв щось казати, але громада так заметушилась, загомонїла, що нїхто нїчого не чув, нїхто нїкого не слухав. До молодчих пристали дїди й зашамкали.

Воно добре було-б так зробити, як радить Семен, та це справа не така, як з горіхом: розкусив та й вилущив зернятко... Тут ще треба поміркувати, розумом розкинути... Чи буде що з неї, з тої справи, чи нї, а гроші дай... Гроші дай! Еге! Так то тепер легко за гроші: вийняв та й на!...

Громада погомонїла, погомонїла, та й розійшлась.

Семен лихий та сердитий швидко поспішивсь з майдану. Злість поняла його.

— Турма... отара!... — думав він, а не громада. — Сеє — теє, теє — сеє, а як дійде до дїла, то й розточуть ся, розповзуть ся, як тая купа черваків на сонцї... Тьху!... Та дарма́! Я сам зроблю дїло, сам! Не треба мінї нїкого!... Обійдеть ся!...

. . . . . .

На жидівському заїздї, в маленькій кімнатцї, осяяні блимаючим сьвітлом „шабасівки“, близько сидять оден коло одного Семен і жид-адвокат. Витришкуватий лисий жид, підсу-

нувши на чоло здорові окуляри і заткнувши перо за вухо, любенько нахилив ся до Семена і поспитав:

— То вам „прошеніе“ написати в суд, пане хазяїн? Можна... Певно побились з ким у корчмі?... Ну, чому не побити ся: на те дав Бог сьвято й горілку...

— Та ні!...

— А може до мирового: певно суґдитесь з ким за землю...

— Та ні!... Напиши мінї, Мордку, до самого царя...

Мордко з жахом відкинув ся назад, підсунув окуляри аж на лисину і вирячив витрішкуваті баньки на Семена.

— Чи ви не пяні часом, пане хазяїн, бодай ви здорові були? — поспитав він з непевністю в голосї.

— Нї, не пяний... Напишеш, що скажу... Тільки кажи, що тобі дати за „прошеніе“? А не заправ, як за рідного батька!

Мордко, склавши руки на череві, пустив млинка здоровими пальцями і підвів вірлоокі баньки на стелю. Він щось думав.

— Так, пане хазяїн, — озвав ся врешті жид: — як я пишу в суд — то беру карбованця; як пишу до мирового — то девять злотих, а як до царя — то хіба багато буде — синю?

— Гм... а менче не буде?

— Нї!

— Ну, то пиши...

Мордко швидким рухом скинув на нїс окуляри, поплював на пальцї, обяснив шабасівку і налагодивсь писати.

— Пиши так, — почав Семен, присунувшись блище до жида; — пиши так: „Ясний наш царю й батьку! Ми всї твої дїти — і пани і мужики. Мужик дає рекрута, мужик платить подать“...

— Ай-ай-ай, пане хазяїн! Бійте ся Бога, чи-ж я можу писати до царя по мужицьки? — скрикнув здивований жид.

— Пиши так, як кажу. Адже не дурно пишеш.

Мордко здвигнув плечима і взяв ся до писання, а Семен почав проказувати. Його думки, що́ зродились в серцї, а зростали в голові, пливли вільно, як прозора течия в зелених берегах і клалась рядками на папері. Ще нїяка суплїка в сьвітї не була написана в такій щирій, нештучній формі і може не в одну не було вкладено такого незарного почуття, такої глибокої віри в свою правду, такої надії на перемогу над усїм тої правди!

Лоєва шабасівка стїкала на лїхтар розтопленим лоєм, тріщала і чадїла чорним ґнотом, а Семен розжеврілими очима стежив за Мордком, що́ виводив на папері рядок за рядком, осьміхаючись інколи непомітно над своєю роботою.

Скоро Семен заніс на почту та послав своє „прошеніе“ — йому лекше стало на серцї, немов він скинув якусь вагу з його. Тепер все буде гаразд, тепер доля не за горами! Подякують колись йому за піклуваннє. Не батько, то дїти подякують. Він буде старий, немощний, та любо буде чути, як звідосюди дякувати муть йому: Спасибі, дїду, спасибі, що поратували“. Гарно було Семенови, та він чекав ще кращого.

Минув місяць і другий, а з столицї відповіди щось не присилають. Та байдуже, незабаром мусять надіслати. Поминули й жнива. Семен спродав трохи хлїба й заплатив пану Янковському пятьдесять карбованців довгу. Романови нї з чого було виплатити хоч би й частини, і це трохи гризло Семена, бо вже брат натякав йому за довг.

Настала й осінь, а з столицї — нї чичирк. Що за диво? Чого там рахають ся так довго? Та хіба-ж там одна справа, там мабуть сила роботи! — заспокоював себе Семен, хоч чув, що йому чогось мулко на серцї. Так щось часом точить серце, мов червак... Через кого пришлють відповідь? Чи через почту на Семена, чи через волость, чи через станового? Ця думка турбувала Семена; його серце починало голоснїйше калатати, скоро до вуха долїтало теленькання звоника, або коли він стрічав ся з соцьким. Семен частенько навідував ся на почту, розпитував ся, чи не має до його листа з столицї. Відповідь не прибувала, хоч час линув несучи землї снїгові шати...

Семен чекав, не тратив надії. Але де далї невпокій опановував Семеном. Він зробивсь уразливим, нетерплячим. Його дратувало кожне жалїсливе слово бідної Домни, котра не знала, що дїєть ся з чоловіком, кожне матирине запитанне. Він тремтїв та схоплювавсь з лави, як хто ввіходив до хати. Часом у ві снї вбачало ся йому, що соцький приніс так довгу очікувану бумагу — і Семен зіскакував з полу, вибігав на подвірє. А то видаєть ся йому, що незабаром, або й зараз таки, мають покликати його до станового. Він сїдав тодї на лаві і чекав. І досить на той час стукнути кому небудь сїнешними дверима, щоб серце Семенове зупинилось в грудях, перестало битись, а змарнїле обличчє вмить пополонїло. Семена жерла гарячка, він був сливе́ недужий. Христини сина, що породила Домна в осени, не здолали розважити засмученого Семена, не розпорошили його гірких думок, його гризоти...

Минуло Різдво, відсьвяткували й водохрище, а з столицї нї чутки.

— Не пустили, — думав Семен про своє „прошеніе“, — не дійшло...

Ця думка трохи заспокоїла Семена. Не дійшло — значить нїчого сподїватись відповіди. Але мара безземенлля в пришлости, що́ була зникла на якийсь час, знов з'явилась і стала перед ним в грізній постатї. Колишні думки знов турбують Семена, знов точать його, мов шашель дерево; він не має вже сили спекатись непроханих гостий. Думка за думкою, мрія за мрією котять ся в бідній голові цїповяза, як хвилї на безкрайому роздоллї моря, котрим годї змагатись з невпинним, могутнїм вітром.

Розпалена уява Семенова переносить його в пришлі часи, в тиї часи, коли людям стане тїсно на своїх ґрунтах, коли зубожілі, голодні, вони враз з усїх грудий скрикнуть: „Смерти нам, або поля!“... Але поля нема, смерть не приходить, і голодні, зворохоблені лави, повні розпуки й зневіря, ринуть на багатих, на тих, що́ то мають ґрунта необмежні, що́ не знали досї голоду й холоду. Ламаєть ся всяка правда, розливаєть ся море крови людської... І не спинити тодї тої колотнечи, як не спинити хуртовини, не спинити зливи, що́ затопляє землю, клекоче бурчаками, руйнує греблї й все, що на дорозї...

Семенови стає моторошно. Чи він не хорий, буває? Що се йому верзеть ся, що се привиджуєть ся?... І він силкуєть ся оту нїсенїтну уяву розпорошити здоровими думками. Чи може так бути, як йому уявило ся? Що земля поділяєть ся на шматочки, що людий все більшає, а землї не прибуває, що вже й тепер чимало бурлаків, а далї й більше буде — це кожний бачить й знає. Далї. Голодний вовк серед дня, не боячись смерти, хапає вівцю з отари, а голодна людина не багато краща за вовка. І це очевидячки. Ну, а коли так..., а коли так, то все це може справдити ся... Семен чує, що його уява зростає в ідею, в котру він вірить і котрої заразом жахаєть ся... Але як це може бути, щоб до таких простих річий не доміркувались досї? — тремтячи як в пропасниці, думає Семен. — Нї вже до цього нїхто ще не дійшов розумом? Мабуть що нї, бо не запобігають лихови... Це вже мінї десь так Бог дав, зняв більма з очий, щоб я других, розумнїщих та сильнїщих за себе навів на стежку... І я виявлю, я мушу виявити свою думку та одному лиш цареви і більш нїкому... Не посалити му „прошения“, однаково не пустять... Треба конче самому, на словах... Семен згадує, що на мандрівку в столицю потрібні гроші, а в нього поки що самі йно довги, але згодом заспокоюєть ся! байдуже! Як не тепер то в четвер, аби дїпяти свого...

Надїя знов зогріває болюче серце Семенове, цїповяз знов має чим жити.

І Роман має ідею, ще й гарну ідею, але то таку гарну, що навіть на саму згадку про неї усьмішка осяває його обличчє. Роман доміркував ся, що ті три морґи землї, котрі недавно купив Семен і котрі наче сам Бог притулив до його, Романової ниви — не потрібні Семенови. А вже-ж не потрібні, бо він не вміє шанувати їх. Брат не мати ме пожитку з того ґрунту, бо він марнує свою працю, розсіває її на дурницю. Ось недавно Мордко хвалив ся, що взяв від його пять карбованців за якесь там „прошеніе“... І що з того „прошения“? Якби користь яка, а то — халепи ще не бачив!... Ну, з'їв би на ті гроші ласо, пропив би їх, — усе-б була признака, а то по жидах-дирисьвітах розсївати!... Нї, не потрібна такому земля, однаково змарнує... А це гріх. Адже й батюшка в цер-

кві каже: „Всякому маючому дасть ся, а від немаючого й що має відбереть ся“... А кому-ж відібрати її? Роман нїкому не дасть відібрати, він сам відбере землю... Тільки — як-же це зробити? Правити через суд довг з Семена — так мало ще

Семенове жито зародило на диво. Густе, високе, воно гнуло до долу важкий колос, наче згиналось до Романового, що́ зараз таки на суміжному полю стирчало до гори, рідке та мізерне. Ця картина несказано дратувала Романа.

Вінєта рисунку Тадея Рибковського.

напозичав... ще не час... — Питаннє це забило клин в тїмя Романови, але він вкінцї заспокоїв себе: „Якось воно буде! Не кабак же в мене на плечах, а голова, та ще й не аби яка!“

Промайнула метеликом весна, збігало, мов день оден й лїто. Почали люди серпи гострити, лаштуючись до жнив.

— Скажусь, збожеволїю, як не відберу цього поля! — казав він, затискаючи зуби. — Я його підпалю... Бігме, підпалю... Хай пропадає... Та не пропаде, ледащо: дам гроший на хату, ще раз позичу, а поле таки буде моїм... Вже як сказав — що буде, то буде...

І Роман грізно поглядав на молодого брата, що́ почав вже жати стигле жито край поля. А Семен не знав, не відав й не причував навіть свого ворога. Він жав, заклопотаний власною думкою. Пішла чутка, що до Межибожа, де зібралась сила війська, має незабаром прибути хтось з царської родини. Ця новина дуже була на руку Семенови. До Межибожа не так то далеко, можна туди поїхати, от коли-б тільки обжатись та звезти хліб. Вже він конче подасть „прошеніе“, виблагає дозволу й гроший на дорогу, приїде в столицю й виявить свою таємницю цареви...

Люди обжались. Заскрипіли вози, замотали головами круторогі, здержуючи з гори високі, мов хати хури, наладновані золотими снопами. Почалась возовиця. Семен звіз свій хліб ранійше від других і склав в стодолу. Він квапив ся вирушити в дорогу.

Був чудовий серпневий ранок. Сонце встало ясне, веселе, умите і зараз таки почало гратись з золотими стіжками жита й пшениці, що́ стояли, пишаючись, на кожному обійсті. Горобці цьвірінькали та чубились коло стіжків, де було чимало витрушеного зерна. Тільки людям було загайно, бо вони ще не покінчили цілком в полі. В селі було пусто й тихо. Двері в хатах були всюди зачинені. В Наумишеній хаті те-ж не було нікого, бо Семен, маючи в вечері їхати до Межибожа, хотів налагодити жінці дров і подавсь у ліс, а жінки копали в полі бараболю.

Роман йшов улицею: йому треба було до тестя. Він ще здалеку наглянув братові стіжки й стодолу, що́ стояла, повна снопів, край дороги. Романа так і шпигонуло щось в серце.

— Якого хліба навозив!... — подумав він з заздрістю, мало не з ненавистю до брата. — Оце попродасть і принесе мині довг... хоч не весь, частину... та не бачити мині його поля, мов свого носа... Має він хліба... має!... а якби тев... Роман поправив вогонь в люльці... взяло-б ся огнем — і нема... і лиш купа попелу лежить замість хліба... Не взяв би його кат, позичив би я йому на хату... За те-б і ниву мав!... І чого, дурний, налякав ся? — казав Роман, цокаючи зубами мов в пропасниці та озираючись навкруги. — Й духа живого не має... не побачуть... От взяти так... Роман вийняв губку з кешені, — зробити так... — він запалив шматок губки з люльки... а далі так... і годі... Роман кинув тліючу губку на ожеред соломи, що́ лежав коло стодоли і поважився тікати... Але — ой леле!... Що-ж се таке? Ноги Романові мов прикипіли до місця, сили десь раптом щезли, і він не може порушитись, заразом тямлючи, до болю в мозкови тямлючи, що й стояти не можна... А про те він стоїть і чує, як вся кров його збіглась до серця і не може відвести широко розплющених очий від губки, котра жарить на соломі проти вітру...

Роман натужує всі свої сили, усю волю і, зрошений холодним потом, непевним кроком сливе біжить далі...

А над тихим мертвим селом вже понеслось від дзвінниці трівожне: бов, бов, бов... То хтось побачивши сніп чорного диму, що́ звив ся аж під небо, дзвонить на пожежу. Хто був лиш на селі — складав стіжки або копавсь на городі — усі висипали на улицю, озираючись навкруги, шукаючи того невблаганого ворога сільського в літню посуху... Хто горить?... Де?... Либонь Іван Галузка... Ні, Яків Коваль... Наумишина хата!... Наумиха горить!... — кричить хтось з стріхи, куди вилїз роздивитись краще... І всї ринуть туди, де хмарою вєть ся чорний дим, попереджаючи хвилї полумя...

Ось чутно, як лопотить хтось босими ногами по улиці. То десятник, без шапки, розхристаний, придержуючи груди руками, кричить, важко відсапуючи:

— Поже-жа!... ххе!... ххе!... ххе!... Поже-жа!... ххе!... ххе!...

Десятник вже зник, його поклик: „поже-жа“ тихіще лунає зза хат, але те лопота́ннє босих ніг, те відсапуваннє розхвильованих грудий, невгаваюче бовканнє дзвона, чад з диму, що́ розносить ся вітром, — сповняють повітрє несказаною трівогою, і трівога обхоплює всїх, хто віддихає лиш тим повітрєм...

Ось біжать з поля сполохані люди, прямуючи на чорну хмару диму.

— Ой, матїнко, наче наша хата... ой!... ой!...

— Та це-ж на нашім кутку! Десь коло Наумихи!...

Курява звиваєть ся знід прудких від жаху ніг, вузкі підтички жінок лопотять, черкаючись об холяви.

Біля Наумишиної хати — содома. Огонь обхопив стодолу, стіжки, перекинув ся на хату. На подвірї спека, як в пеклї. З розпеченими обличчями, обілляні потом, замазані болотом, метушать ся люди коло огню, намагаючись вгасити його.

— Хліб ратуйте! хліб! Розривайте стодолу!..

— Не розривайте, не треба! Гасіть так!...

— Розривайте, кажу!...

Палаючі крокви рухнули під одностайним натиском, стрільнувши до гори ясними іскрами, а з середини стодоли вихопилось раптом полумя і загоготїло.

— Води!!

Кілька відер води бухнуло на огонь; огонь засичав, причаїв ся, дихнув чадом і чорним димом, а далї вискочив й сам, ще потужнїщий, ще могутнїщий, як незвитяжний переможець...

— Тягнїть снопи!... Гасіть снопи!...

Але ця робота мало на що придала ся: колоссє вже обсмалилось, придимiло, і снїпки лиш чадїли, облиті водою...

З хати виносили одежу, всїлякий дрібязок і складали все на купу. Люди скупчились біля хати, бажаючи обратувати хоч її. Але надаремне: огонь бурхав, скаженїв, мов лютий звір кидав ся на все, що́ могло горіти, вихоплювавсь там, де його й не сподївались. Він наче глузував з свого ворога — води, що́ не міг дати собі з ним ради.

Вже хата сливе догорала, коли прибігли з поля Наумиха з Домною. Як вздріла Наумиха, що дїєть ся, так руки й заломила.

— Ой, праця-ж моя, праця надбанная!...

Вона кинулась до хати, але там жаріли лишень головешки та стрібало денеде полумя. Наумиха метнулась до стіжків, а вони стояли то чорні й спопелїлі, то жевріли ще, як жар у печі... Наумиха зняла руки до Бога.

— Боже мій, Боже!... Що з нами стало ся!... Люди добрі, — благала Наумиха, простягаючи до людий руки: — Ратуйте моє добро, ратуйте!...

Та нїчого було ратувать уже.

Домна ревне плакала, притискаючи дитину до лона, мало не омлївала.

— Сину мій, сину, побила нас лиха година... Пропали ми бідолашні, загинули...

Молодиці обступили Домну, зацитькували, гомонїли.

— Бог зна звідки й з чого заняло ся... Може де дїти огнем бавились, а може жар в печі лишили, буває...

Аж ось верхи прискакав Семен з ліса Він як зліз з коня, як став, мовчазний, згорнувши руки, на пожарищі, так і захолов. Він сам не знав, що з їм робить ся. Так наче дурний камінь, відірвавшись від високої, превисокої гори, впав йому на голову.

Роман те-ж з'явив ся на пожежу. На обличчі його малював ся невпокій, але що-ж, на те він брат, щоб його болїло братове лихо. Він все розпитувавсь між людьми — звідки почалось горіти — з хати, чи з стодоли, і яка-б могла бути причина пожежі: чи підпалено, чи може самі необережними були з огнем? Але нїхто нїчого не знав, кожний мав свою догадку.

Роман підійшов до матері й почав вмовляти стару, дивлячись кудись в бік невпокійними очима.

Годі журити ся... Так вже десь мало бути... Якось то воно буде: він, Роман, не дасть їм загинути, підпоможе і ліса купити і хату поставити... Ось він побалакає з Семеном, може щось у двох й поворожать...

Наумиха слухала і лиш хитала безнадійно головою. Вона, мов той слимак у свою шкаралущу, сховалась у власне горе й не сподівалась вже кращої днини...

Семен ледве очумав ся. Він підходив до обгорілих снопів, що́ лежали скрізь по подвірю й димілись, перевертав їх, оглядав. Ось лежить його праця, його кривавиця, його надія: чорна, мокра, чадна́... Ось дивлячись на його чорні, обсмалені руїни хати, жужмом лежить на позаливаній землї усяке добро, ламає руки дружина, як смерть ходить мати...

Але чудна́ річ: Семен дивить ся на все це, як на чуже, в його серцї немає того острого болю, того жалю, який по-

винен би бути. Семен це сам помічає і йому навіть дивно... Він чує, що ноги самі, без його волі, носять його по подвірю, руки самохіть підіймають усяке манаття, складають у повітку, що́ мов чудом яким, заховалось від огню... Йому наче байдуже до всього. Чи то справді камінь який, впавши на голову, пригнітив мозок, що там не ворушить ся нічого, таки нічогісеньки!...

Пожежу вгасили, люди розійшлись. Тільки три постаті хазяїв сновиґали по пожарищі, мов тіни. Так захопила їх ніч. Ніхто й не мислив лягати спати; про вечерю те-ж не було гадки. Всі вони скупчились під хатою в садку. Наумиха, на́пнута чорною хусткою, з складеними на грудях руками, стояла, спершись на ріг безверхої хати і гріла босі ноги на теплій ще землі. Домна з запухлим від сліз видом, сидячи на призьбі, годувала дитину. Семен те-ж притулив ся оддалік під осмаленим деревом. Вони мовчали, а думи їх круком чорним літали по пожарині, розбивались між чорними стінами.

— Пішло моє добро, — думала Наумиха, — шумом збігло та вже не вернеть ся... Не одну я нічку не спала, не оден день гірко працювала, здоровям накладала, а тепер — де воно? Попелом взяло ся.. В цій хаті зросла я, звікувала, зазнала добра й лиха... Я-ж її сама й мастила й виглажувала, пилочок обдмухувала, як дитину доглядала.. Умру, мислила я собі, в своїй хаті, де кожний закапелочок бачив мою долю й недолю... Та не довелось... Що-ж, з Богом не сваритп ся, на все Його воля й змога...

Дитина закори́шмалась на руках в Домни, запхикала чогось, прокинувшись, а Домна так і розіллялась слізми.

— Не плач, доню, — обізвалась Наумиха, — не поможеть ся з плачу... Більш на сьвіті землі гороватої, ніж рільної, більш чоловік мусить горя прийняти, ніж радости...

Наумиха не плáкала. Горе посухою впало на її очи, висушило сльози.

А Семен сидів і без думки дивись на зоряний обрій, що́ сьвітивсь межи деревами. Се-б то в його голові мигтіли якісь шматки думок, просувались якісь неясні образи, та він ніяк не міг вніймати їх, звязати до купи. Врешті він почув, що по тілі його мов комашня залазила. Семен загорнувсь в свиту, але його взяли дріжаки. Він наважився зняти з місця, повернувсь до хати і глянув на чорні, пошарпані стіни. І враз ясно, виразно вдарила йому в голову думка: „Згоріла хата, згорів і хлі́б“... Семен почув, що серце його раптом обірвалось, впало... в грудях щось стиснуло, в голові закрутились думки колесом, колесом... Далі колесо пішло вільніще, тихіще, і за кожним рухом відкривало дійсність... Мозок Семенів почав вбирати в себе усі найдрібніїші подробиці тої дійстности і з тих подробиць складалась невесела картина його стану, малювалась безрадісна пришлість...

Семен зняв ся з місця і почав ходити вздовж обсмалених стін.

— Сину, — обізвалась Наумиха, — не сумуй, не гризись... З Богом не битись... Треба щось радити, а не сумувати...

— Знаю, що треба... — наблизив ся Семен, — та що мині діяти, за що руки зачепити?...

— Здаєть ся мині, що Роман, як був на пожежі, казав, що запоможе... Лісу, казав, куплю... чи що... От вже не згадаю... Пішов би ти до його, порадивсь...

— Добре, мамо, піду...

— Він бо, той Роман, не такий вже й поганий, як я гадала... — казала наче до себе Наумиха, та Семен її не слухав: він міркував, що почати...

А на сході вже порожевіло. Подихнув пустовливий вітрець, той віщун сьвітання, побудив пташки, дерева, збудив і нічну тишу від солодкої дрімоти та виповнив її передранішніми голосами.

Почули й коні Семенові, що має на сьвіт благословитись й заіржали, голодні, в повітці.

Семен стрепенув ся: те іржанне нагадало йому, що він збирав ся вчора в дорогу. — А я й забув! — осьміхнув ся прикро Семен. — Ні вже оце мині й не їхати?... Як! Щоб я випустив з рук таку оказию?.. Ніколи! Поїду, сьогодня таки поїду — та й годі!...

Ця думка підбадьорила Семена і він навіть заснув на хвилинку, примостившись на траві під деревом.

Вранці пішов Семен до Романа. Роман позичив гроший на хату, ще й обіцяв дати хуру до лісу під материял. Семен заспокоїв ся трохи. Він зважив ся конче їхати нині до Межибожа, щоб не опізнити ся. Сказавши жінкам, що він поїде по лісах оглядати, де кращий материял та забарить ся мабуть з два дні, Семен подався в свою мандрівку з налагодженим заздалегідь „прошеннєм“.

* * *

З заспокоєним серцем, повним надії на щасне скінчанне справи своєї, повертав Семен з Межибожа до дому. Правда, не все так склало ся, як жадало ся... З царської родини нікого не було в лагорах, і Семен подав своє „прошение“ найстаршому ґенералови, що́ весь так і сяв від хрестів та золота... Ґенерал, спасибі йому, людяний такий, ні кришечки не сердитий, узяв „прошение“, віддав сховати... Уже-ж він певно вірний царський слуга, уже-б він не повинен змикитити...

Жваво, з юнацькою енерґією, заходився Семен ставити хату. Він звіз материял, полагодив обсмалені стіни, звів дах. Баби мастили стіни, Семен пошивав покрівлю, — робота кипіла, горіла в руках. Не оглянулись, як стала хата, ще вища та рівніща за стару. Обратовані від огню сніпки вимолитили, зібрали трохи зерна, присмаленого правда, але змішавши з позиченим в гамазеї, можна було їсти. Просо стояло ще на полі, кукурудзу Наумиха те-ж не виломила ще — то-ж була надія на приварок. Е, якось воно буде... Зимою можна хурманкою заробити якого карбованця, баби візьмуть у пана на буряки на відробіток, теличку можна продати... Тра якось ворожити... Що-ж, живий чоловік живе й гадає...

За клопотами, за працею Семен й забув про своє „прошение“. Але так — коло Чесного Хреста прибіг соцький кликати Семена до станового. У Семена так і тьохнуло серце.

— Це, мабуть, відповідь з столиці прийшла, — подумав він, поспішаючи до станового. Йому було і радісно і боязко заразом, трівога здіймалась у серці, усякі здогадки снувались по голові. Семен мало не скрутив ся з нетерплячки, чекаючи, поки становий пообідає. Врешті його покликано в канцелярию. Становий стояв серед канцелярії з папером в руках.

— Ти подавав „прошение“ на царське йменя? — поспитав він в Семена.

— Я.

Становий поклав папір на стіл і глянув на Семена.

— А тепер скажи мині, що ти маєш казати цареви?

— Сього я нікому не вявлю, ваше благородие, опріч цара самого.

— І мині не скажеш?

— Ні.

— А як я тобі звелю?

— І тоді не скажу...

Становий здивованим поглядом змірив Семена від голови до пят, наче не сподівавсь такої упертости.

— Тут прийшла відповідь на твоє „прошение“, — сказав він врешті, схилившись над столом і роздивляючись в паперах.

Семенови затамовало дух в грудях. В голові роєм заметушились ріжнородні думки, випереджаючи зміст відповіди, очи неспокійно стежили за рухом пальців станового, що́ шелестїли паперами... В шелестінню тому причувалось Семенови: приїзди, розкажи свою таємницю... Страх обгорнув Семена. Семен чув, що не витримає довго натуги, в якій були його нерви...

А становий, як на те, повагом перекидав листки паперу, нахилившись над столом, наче забув на Семена.

— Прийшла відповідь... — обізвав ся врешті становий; — велено мині обявити тобі, що „прошение“ твоє „оставлено безъ послѣдствія“.

— Як се... „безъ послѣдствія“? — не зрозумів Семен.

— А так... признали, значить, що воно не слушне, не варто уваги і казали мині оповістити тебе про це...

— Так і стоїть у тому папері?

— Так і стоїть, — осьміхнув ся становий. — Ну, чого ще чекаєш? — дізнав ся та й йди собі з Богом! — додав він.

Але Семен не поворухнув ся та лиш дивив ся на станового широко розплющеними очима, повними остраху, жалю, розпуки.

— Соцький! — гукнув становий, стрівожений непевним Семеновим поглядом.

Вбіг соцький.

— Ти знаєш сього чоловіка?

— Знаю, ваше благородіє... Адже це Семен Ворон, з нашого таки села...

— Як він там у вас... Чи в його всї в дома? — покрутив пальцем становий коло чола. — Зайця, часом, в голові не має?... Га?

— Нї, ваше благородіє, не помічали... Людина спокійна...

— Ну, то йдіть собі з Богом...

— Ходім! — торкнув соцький Семена, відчиняючи двері.

Семен вийшов з канцелярії і нерівною ходою, з шапкою в руках, сливе непритомний, подав ся дорогою... Він йшов, не помічаючи, що йде не до дому, а кудись навмання... В ушах його лунали слова: „безъ послѣдствія“... „безъ послѣдствія“... і мов довбешкою стукали по голові... Він чув, що його щось пече глибоко... там... під серцем... Семен зупинивсь.

— Та й тільки? — сказав він на голос. — Та й тільки з мого заходу?!... — і сльози стали йому в очех. — А! Бий його лиха година! — скрикнув з розпукою Семен і вдарив шапкою об землю. Він сїв долї і закрив обличчє руками. Ще нїколи не було йому так важко, так гірко, ще нїколи не щеміло так серце...

І ця безнадійність болїла Семена гірше, ніж найтруднїщі рани в сьвітї. Вже смерком опамятав ся Семен і подавсь до дому.

А дома чекало його нове лихо. Наумиха стріла його з оповісткою з суду, що приніс десятник. Роман позивав Семена за позичені гроші. Семен так і вдарився руками об поли.

— От тобі маєш! Що-ж це за диво?...

Він побіг до брата.

— Розбійник!... Людожер!... Він хоче моєї загуби!... — хвилював ся дорогою Семен. — Піду і задушу його, як гадину!...

Але душити було нїкого. Семен не застав брата дома, він кудись поїхав в дорогу.

Не було його на другий й на третий день. Навіть на суд Роман не ставив ся, а післав замість себе лисого Мордка.

Грошї, звичайно, присуджено з Семена, а що Семен не мав чим заплатити, то продали три морґи родючої землї, купленої від пана Янковського. Нїхто-ж, як брат рідний й купив тую землю. „Дурний впустить, розумний підійме“, — як каже Роман.

* * *

І знов перед Семеном чорне, пооране поле з ярами та видолинками, ще чорнїйшими, ще сумнїйшими. І знов Семен — наймит, орючи паньску ниву, погукує на чужі воли.

Осїнне сонце сїдає за горою, на обрії стає чéрвоно, як в горнї, білий туман котить ся ярами та видолинками...

Семенови байдуже, що сїдає сонце, що з ярів виступає нiч, несучи спочинок усїм трудящим. Він як і зраня щиро налягає на плуга, рівно крає чорну землю скибу за скибою...

— Не журись, Семене, — гукає на його погонич: — бач, як сонечко тягне за наймитом, поспішаючись на спочинок... О, ще вершечок жевріє... ще скалочка... ще одна мить — і край роботї...

Січень р. 1893.

Знакомите місце.

Гарно сонечко та любо
Тепло розливає,
Час від часу легесенький
Вітрець подихає.
Тихо, тихо скрізь у полї
В південній годинї, —
Навкруг поле озирає
І стиха мовляє:
„Осе-ж, осе-ж та країна,
Осе-ж тая рiчка,
Де полягла така сила
Козацького вiйська!
Поросли вже на тім місци
Густі верболози,
Де так колись щиро лились
Козацькиї сльози...
Осе степ наш, осе й шанцї,
Гаєм оповитi,
Мов росою в сьвітлім ранцї
Кровю скрізь политi...
Де-ж гармати в нас гремiли,
Де лунала Слава, —
Поросла там густа тирса,
Висока отава...
І нїхто вже не згадає
Про те дїло люте,
Щó коїлось на Вкраїнї,
Про дїло забуте.
На кістках тепер козацьких,
Бiля свого дому,
Всяк працює із сїмею
В забуттї лихому...
Тільки тьохкає по волї
Соловей в калинї...
Чорним морем рiля грає
З пiд важкого плуга, —
Через неї шкандибає
Старий козарлюга;
Тільки я тут бiдолашний
Сумую глибоко,
Мов стеблина, щó на полї
Маюрить високо:
Не скраша стеблина поля,
Не росте й не дише, —
Тільки часом ненароком
Вітер поколише!...
Та дарма, — не оживити
Нї в яку годину
Одиноку пожовтiлу
У степу рослину.
Анї дощем із росою,
Нї сонцем весною!...
Одинока, замислившись,
Між стерном-травою,
Серед степу широкого
Навкруг пiдопертий,
Стояти ме почорнiлий
Сухий колос мертвий!“

* * *

Впало сонце, як у море,
За густиї лози, —
Пішов далї старий в поле,
Втираючи сльози...*)

Козак Ляшенко.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

[4. Якôвъ Головацкій].

[Дальше.]

Вôдтакъ Шашкевичь познаємивъ Головацкого зъ Иваномъ Вагилевичемъ, котрый бувъ коллєґою Головацкого, се-бъ-то слухачемъ I. року фильософіє. Вôдъ того часу всѣ три стали сердечными приятелями. Они въ-трьохъ розмовляли часто про литературу, народнôсть, исторію, политику, — читали й критикували книжки, щó вôдноєились до исторіє й языкознаня Славянъ, и майже все говорили мѣжь собою по-руски. А по-за-якъ сѣ три молодики зъявляли такій напрямъ до просвѣтнои дѣяльности, якій иншій товаришѣ вважали невидальщиною, то зъ насмѣхомъ называно ихъ „рускою трôйцею“.[1])

Головацкій купивъ собѣ у Львовѣ практичну россійску граматику Гайма въ польскôмъ перекладѣ Ґродзицкого (Вроцлавъ, 1819) и „Лиру“ россійского поета Державина, выдану въ Вильнѣ. Вôдтакъ выписавъ собѣ зъ Россіи Исторію Бантышь-Каменского й Енеиду Ивана Котляревского.[2])

Того часу (р. 1833) Вацлавъ зъ Олеска (Залєскій) выдавъ свôй збôрникъ пѣсень народныхъ.[3]) Головацкому и єго товаришамъ вподобалось се, що Полякъ цѣнивъ

*) Сей стихотвір самоучки-поети друкуємо для заохоти молодого автора. — *Red.*

[1]) Порôвн. „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 343.

[2]) Се було друге выданє Енеиды зъ р. 1808. Въ сѣмъ выданю надруковано лишь три части Енеиды. Четверту часть изъ третього выдания Головацкій переписавъ изъ екземпляра, щó знаходивъ ся въ библіотецѣ Василіянськаго манастыря у Львовѣ.

[3]) „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“, zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie, 1833.

рускй пѣснѣ высше вôдъ польскихъ, тôлько-жь не могли они похвалити того, що въ збôрнику Вацлава зъ Олеска рускй пѣснѣ надруковано въ сумѣшь изъ польскими й то буквами польскими. Рускôй трôйци забаглось мати свôй рускій збôрникъ, непричкомъ такій, якій выдавъ Максимовичь р. 1827. въ Москвѣ. А вже-жь збôрничокъ Головацкого все збôльшавъ ся пѣснями народными, и вôдтакъ всѣ три товаришѣ задумали, выдати рускій альманахъ п. з. „Зоря“, въ котрôмъ надруковано бы народнй пѣснѣ, и такожь ихнй творы вѣршами й прозою. Але-жь цензоръ, професоръ богословія, Венедиктъ Левицкій, не призволивъ друкувати книжки, въ котрôй бачивъ нову правопись, простонародну мову й либеральнй думки въ деякихъ творахъ Маркіяна Шашкевича.[1])

Мѣжь-тымъ Головацкій пôзнавъ ся зъ товаришемъ шкôльнымъ, Жеґотою (Игнатомъ) Павльомъ, Полякомъ, котрый оказувавъ охоту навчитись рускои мовы и зъ-за того горнувъ ся до рускои трôйцѣ. Шашкевичь, дôзнавши ся, що Павли зъявлявъ себе польскимъ демократомъ, зближивъ ся до него зъ довѣрою, одначе Головацкій стоявъ вôдъ него подалеки, думаючи, що Павли тôлько вдає прихильника Русинôвъ. Опôсля написавъ Головацкій въ автобіоґрафіи, що Павли выманивъ вôдъ рускои трôйцѣ не тôлько зшитки зъ народными пѣснями, але й переписавъ збôрникъ Максимовича, щó бувъ у Головацкого. Вôдтакъ Павли (по словамъ Головацкого) продавъ ту збôрку книгареви Каєтанови Яблоньскому, котрый єѣ выдавъ у двохъ частинахъ п. з. „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Żegota Pauli. Lwów, 1839—1840“, — дармá, що Павли нѣколи не збиравъ пѣсень, а тôлько переписавъ ихъ зъ чужихъ збôрникôвъ.[2]) Вôдтакъ розказує Головацкій, що Павли впровадивъ руску трôйцю въ польскй кружки та познаємивъ єѣ зъ Бєльовскимъ, Семєньскимъ, Войцицкимъ и и.[3])

Въ 1832. р. Львôвъ кишѣлъ емиґрантами польскими. Студенты, щó вернулись изъ повстаня, принятй на курсы, ходили въ университетъ въ уланьскихъ киверахъ, и мало займались науками. Молодй письменники польскй збирались на вечорахъ у историка Бєльовского й у адвоката Высоцкого; — поеты, Семєньскій и Винкентій Поль читали тутъ свои патріотичнй вѣршѣ. Тутъ говорено либеральнй речи про реставрацію Польщѣ, а трохи-перегодя Павли сказавъ пôдъ секретомъ рускôй трôйци, що готовить ся польске повстанє, зъ-за чого всякому тямущому обывателю треба нахилятись душею до такого патріотичного дѣла. Одначе Головацкій не бувъ похопный до тыхъ мрѣй и думавъ собѣ: „Нехай Поляки собѣ ворушать ся! они своє, а мы своє, — мы будемо освѣчувати нарôдъ и пôддержувати руску народнôсть“.[4]) А вже-жь интересуючись политичными справами, Головацкій не мôгъ добре приготовитись до екзамену: вôнъ дôставъ другу клясу при испытѣ зъ математики, а екзаменъ зъ натуральнои исторіѣ задумавъ здавати по вакаціяхъ.

Мѣжь-тымъ ґрафъ Янъ Тарновскій написавъ листъ до Тадѣя Василевского у Львовѣ, просячи єго, щобъ прислав єму якого студента, знаючого языкъ старо-славяньскій и рускій. Се бо хотѣвъ Тарновскій, щобъ якій знавець переглянувъ и описавъ стародавнй рукописи єго бібліотеки въ Диковѣ. Той то Василєвскій бувъ дѣдичемъ села Княжого. (де батько Маркіяна бувъ священикомъ), и такожь совѣтникомъ ґуберніяльнымъ у Львовѣ. Се бувъ добрый чоловѣкъ, щó по смерти Симеона Шашкевича принявъ опѣку надъ сиротами й долею Маркіяна щиро займавъ ся. Василєвскому рекомендувавъ Маркіянъ обохъ своихъ товаришѣвъ, Вагилевича й Головацкого, яко знавцѣвъ церковно-славяньского и рускаго языка, и вôдтакъ той панъ въ письмѣ своѣмъ поручивъ ихъ ґрафови Тарновскому.

Вагилевичь и Головацкій оповѣстили директора фильософичныхъ студій, що суть недужими, й выбрались въ дорогу. Вагилевичеви звѣстне було пôдгôрє, мѣжь-тымъ коли Головацкій пôзнавъ доси пôвнôчну часть Галичины, але-жь нѣ одинъ изъ обохъ не бувавъ ще въ захôднôй Галичинѣ, то-жь вандрôвка ихъ въ Мазурщину була для нихъ вельми принадною. Въ тôй вандрôвцѣ робили они студіѣ етноґрафично-языковй, и дôзнались про такй прикметы рускаго й польскаго языка, якй доси не були имъ звѣстнй.

Коли оба молодй путники приѣхали до Дикова,[1]) то ґрафъ Тарновскій принявъ ихъ радо й впровадивши ихъ у свою бібліотеку показувавъ имъ гарнй образы, портреты своихъ предкôвъ и другихъ знатныхъ Полякôвъ, — вôдтакъ бачили они тамъ стародавнй глиняній урны й деякй иншй останки зъ доисторичныхъ часôвъ. А вже-жь найбôльшь заинтересувались они церковно-славяньскими рукописями, давными рускими грамотами й иншими рукописными памятниками. Зъ жаромъ молодыхъ ентузіястôвъ кинулись они до роботы, до котрои запросивъ ихъ ґрафъ: стали вôдписувати цѣннй рукописи, перекладали ихъ на польску мову й поясняли, або подавали ихъ змѣстъ, и вôдтакъ що-ранку зъявляли ґрафови результаты своихъ дослѣдôвъ. Тарновскій бувъ вельми доволенъ зъ-за такои запопадливои працѣ обохъ молодикôвъ и похвалявъ ихъ напрямъ до пôзнаня старовины.

Трохи-перегодя Вагилевичь писавъ Михайлови Погодину, що вôнъ зъ Головацкимъ въ бібліотецѣ Тарновского вôдкрыли „Кормчу книгу“, котру по єго думцѣ написано въ XII. вѣцѣ або въ початку XIII. в. Вôдтакъ Головацкій переписавъ чотыри перґаминовй грамоты рускй зъ кôнця XIV. и зъ початку XV. вѣку, и пôславъ ихъ Денисови Зубрицкому. Опôсля надруковано сй грамоты въ „Актахъ западнои Россіи“, и такожь въ „Науковôмъ сборнику“ галицко-рускои Матицѣ р. 1865. и 1866.[2]) Опроче оба молодй приятелѣ найшли въ бібліотецѣ Тарновского багато иншихъ цѣнныхъ документôвъ, мѣжь котрыми вызначувались договоры польскихъ королѣвъ зъ великими князями московскими и зъ Крымскимъ ханомъ. А вже-жь чи-мало зайняла ихъ переписка зъ Крымскимъ ханомъ, Давлетъ-Гиреємъ въ языцѣ рускôмъ.

Опоравши ся зô своимъ дѣломъ, Головацкій и Вагилевичь вернулись до Львова. Та отъ, хочь они збогатили свои вѣдомости на поли етноґрафіѣ и языкознаня, то залишили науку въ университетѣ. Тому-то Головацкій

---

[1]) Порôвн. „Исторію литер. рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 345.

[2]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор 14.

[3]) Августъ Бєльовскій — польскій историкъ; Луціянъ Семєньскій — поетъ; Казимиръ Владиславъ Войцицкій — етноґрафъ и историкъ

[4]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

[1]) Дикôвъ (Dzików), село повѣту Тарнобжеґского надъ рѣкою Вислою.

[2]) „Памятники дипломатическаго и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, съ второй половины XIV. столѣтія“. („Науковый сборникъ“. 1865; стор. 181—200; — 1866; стор. 36—56).

дôставъ двôйку при екзаменѣ зъ ѓеометріи, а вôдтакъ не було вже у него охоты, здавати испытъ зъ другихъ наукъ. А вже-жь Вагилевичь зовсѣмъ не готовивъ ся до екзамену, — єго займала бôльшь етноѓрафія, нѣжь ѓеометрія, фильософія... Такъ отже оба приятелѣ були приневолєнї, по вакаціяхъ вписати ся зновъ на выклады I. року фильософіѣ.

По вакаціяхъ Головацкій хотѣвъ уже на-вспряжнє зайнятись науками въ университетѣ. Крôмъ обовязковыхъ предметôвъ ставъ вôнъ слухати ще лєкцій зъ естетики и зъ грецкои археольоѓіѣ, а сихъ предметôвъ учились найпаче тї, щó бажали здати риѓорозы на доктора фильософіѣ. Опроче слухавъ Головацкій такожь выкладôвъ польского языка й литературы у професора Михалевича.

Але-жь Головацкій не мôгъ покинути давнои своєи навычки, — не мôгъ полишити студій етноѓрафичныхъ, историчныхъ и граматичныхъ, якї тыкали ся Славянщины, а найпаче Руси. Ажь ось оба приятелѣ дôзнали ся, що зъ самыхъ книжокъ годѣ було набути основныхъ вѣдомостей етноѓрафичныхъ, — они переконались, що не знають ще люду, — не знають живои мовы рускои й побуту народного. Тому-то порѣшили они, йти мѣжь нарôдъ, щобы збирати народнї пѣснѣ, прислôвя, повѣсти й переказы. Такій трудъ взявъ Головацкій на себе, и заявивши въ университетѣ, що є недужный, выйшовъ вôнъ изъ Львова шляхомъ Стрыйскимъ. До рогатки Стрыйскои супроводжали єго Шашкевичь и Вагилевичь.

Головацкій вандрувавъ пѣшки тыжднѣвъ черезъ три въ деякихъ повѣтахъ схôднои Галичины и зôбравъ чимало народныхъ пѣсень, приповѣдокъ та иншихъ матеріялôвъ етноѓрафичныхъ.[1]) Шашкевичь и деякї другї товаришѣ-Русины радо повитали Головацкого, коли вôнъ вернувъ ся до Львова й слухали єго оповѣдань про пригоды въ вандрôвцѣ, и про здобутки етноѓрафичнои єго екскурзіѣ. Всѣ они хвалили смѣлого й моторного товарища, тôлько одинъ Вагилевичь бувъ недоволенъ за-для того, що Головацкій у своѣй вандрôвцѣ не будивъ народу до самопôзнаня. Вôдтакъ Вагилевичь кинувъ науку й пôшовъ просвѣчувати нарôдъ. Але незабаромъ єго арештували та й вôдставили до Станиславова. Опôсля политична управа краю вôдослала єго до батька приказуючи, щобъ бережливо пѣклувавъ ся сыномъ, котрый тыняє ся по селахъ и бунтує нарôдъ.

А вже-жь Головацкому не велось въ наукахъ университетскихъ. Займаючись дослѣдами етноѓрафичными, вôнъ дôзнавъ ся ажь передъ екзаменами, що не зможе до нихъ приготивитись, якъ слѣдъ. Найбôльше боявъ ся вôнъ испыту зъ натуральнои исторіѣ, бо новый професоръ Хлюбекъ бувъ при екзаменѣ вельми строгій. Та отъ, заки прийшла черга на Головацкого, скоилось таке лихо, якого вôнъ не сподѣвавъ ся. Екзаменъ вôдбувавъ ся передъ обѣдомъ и зъ-полудня до ночи. На обѣдъ выходили студенты зъ професоромъ изъ салѣ, де вôдбувавъ ся испытъ, коли ось одинъ коллєѓа Головацкого, щó звавъ ся Крушельницкій, незамѣтно лишивъ ся самъ въ сали, и въ катальоѓу, щó єго зôставивъ професоръ Хлюбекъ, позаписувавъ собѣ, Головацкому и деякимъ другимъ товаришамъ добрї клясы. Хоча-жь той легкодухъ самъ признавъ ся до вины, то єго выключили зъ университету. Тї-жь студенты, котрымъ вôнъ въ професорскôмъ катальоѓу повписувавъ добрї клясы, не були допущенї до дальшого екзамену, тому-що управа университетска вважала ихъ участниками того переступу. Такъ отже Головацкій втративъ уже два роки въ починахъ студій университетскихъ.

По вакаціяхъ не хотѣвъ вôнъ уже третій рôкъ слухати льоѓики въ университетѣ Львôвскôмъ,[1]) а коли дôзнавъ ся, що деякї єго товаришѣ подались до Кошиць на науку, то пôшовъ вôнъ пѣшки на Угорщину и ставъ учитись въ академіи Кошицкôй. Скôнчивши тамъ науки першого курсу, Головацкій подавъ ся до Пешту, й учивъ ся на тамошнѣмъ университетѣ. Въ Пештѣ пôзнавъ ся вôнъ изъ славянофиломъ Яномъ Колляромъ и зъ кôлькома иншими учеными Словаками, зъ деякими Хорватами й Сербами.

Скôнчивши першій рôкъ выдѣлу фильософичного въ университетѣ Пештеньскôмъ, Головацкій вернувъ ся въ Галичину и вôдтакъ пôсля вакацій р. 1835. приняли єго на другій рôкъ студій университетскихъ у Львовѣ. Тутъ зустрѣвъ ся вôнъ опять зъ давными приятелями. Вагилевичь бувъ все ще горячимъ ентузіястомъ, у котрого були широкї пляны й мрѣйнї думки; — Шашкевичь же (по словамъ Головацкого) упавъ духомъ и сподѣвавъ ся якось колекшѣ для рускаго народу вôдъ нѣмецкои управы въ Австріи. Але-жь оповѣданя Головацкого про Славянъ въ Угорщинѣ, про ихъ боротьбу зъ ворогами збудили въ нѣмъ давнѣйшу енерґію, такъ що вôнъ взявъ ся зъ колишнимъ запаломъ до словеснои працѣ: ставъ зновъ писати вѣршѣ, а тыжднѣвъ черезъ два перечитавъ Головацкому деякї стихотворы Николы зъ Николаєва (Устіяновича).

Коли-жь Шашкевичь будивъ въ семинаристахъ почутє рускои народности, то Вагилевичь покинувъ своихъ товаришѣвъ у Львовѣ и выбравъ ся въ дорогу, щобы въ Карпатахъ глядати доисторичныхъ памятникôвъ будôвлѣ и слѣдôвъ руничного письма.

Мѣжь-тымъ Шашкевичь зладивъ збôрникъ п. з. „Русалка Днѣстровая“, и вôдтакъ Головацкій листувавъ ся р. 1835. и 1836. зô своимъ другомъ у Пештѣ, Юріємъ Петровичемъ, сербскимъ литератомъ. Петровичь обѣцявъ Головацкому зайнятись друкомъ и коректою зббрника въ сербскôй друкарни Будимскôй, коли цензура дасть свою апробату. И справдѣ, тамошна цензура призволила друкувати „Русалку Днѣстрову“, и трохи-перегодя Петровичь вволивъ волю Головацкого. Мѣжь-тымъ власть политична дôзналась, що передъ польскимъ повстанємъ р. 1830. польскї емисарѣ вербували охотникôвъ такожь мѣжь университетскою молодѣжію, та що рускї свящєники Минчакевичь, Кульчицкій, Крижановскій, Покиньскій, Гадзиньскій и деякї иншї, бувши ще семинаристами, належали до того руху революційного. И отъ, сихъ священикôвъ засуджено на вязницю въ крѣпости Шпильберґу. Але-жь деякї зъ нихъ, бувши студентами, подали Шашкевичу деякї матеріялы до „Русалки Днѣстровои“, зъ-за чого Шашкевичь помѣстивъ ихъ имена въ переднѣмъ

[1]) „Путешествія Якова Ѳ. Головацкого по прикарпатской Руси и въ Венгріи“. („Литературный сборникъ“. 1886; стор. 88—95). Въ тôй вандрôвцѣ Головацкій пôзнавъ ся въ Коломыи зъ Николою Верещиньскимъ, директоромъ школы нормальнои, и зъ учителемъ Григоріємъ Илькевичемъ, щó збиравъ народнї приповѣдки.

[1]) „Льоѓикою“ называно науки першого року въ выдѣлѣ фильософичнôмъ, мѣжь-тымъ науки другого року вызначувались назвою „физики“.

словѣ до „Русалки“.[1]) Тому-то Львôвска цензура пôдозрѣвала Шашкевича й обохъ єго товаришѣвъ, що они були въ змовѣ зъ тыми переступниками. Вôдтакъ Венедиктъ Левицкій, проректоръ духовнои семинарiѣ и цензоръ „Русалки Днѣстровои“ списавъ 13—15. червня р. 1837. протоколъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ, Иваномъ Вагилевичемъ и Яковомъ Головацкимъ, щобъ дôзнатись, хто? коли? и въ якôй цѣли? спорудивъ той збôрникъ. Коли-жь Шашкевичь и Головацкій сказали щиру правду про теє выдавництво, то Вагилевичь намагавъ спекати ся всякои солидарности зъ починомъ обохъ своихъ товаришѣвъ.[2])

Пôдписуючи той протоколъ, Головацкій кôнчивъ уже першій рôкъ богословія, бувши екстернистомъ. А вже-жь богословскй науки не дуже єго займали: за-любки читавъ вôнъ книжки въ библіотекахъ, а въ часѣ вôльнôмъ вôдъ наукъ университетскихъ, робивъ вôнъ екскурзіѣ етноґрафичнй. Иногдѣ заходивъ вôнъ въ господу Бойкôвъ, щó вô Львовѣ продавали бриндзю, орѣхи й каштаны, та й зъ ихъ устъ записавъ чи-мало пѣсень и кôлькадесять колядокъ. Ба, на Рôздво Христове прикликавъ вôнъ кôлькохъ Бойкôвъ въ духовну семинарію, де они колядували въ кôмнатѣ Вагилевича й у префекта Михайла Малиновского, котрый зъявлявъ велику симпатію до литературнои дѣяльности рускои трôйцѣ.

Въ 1835. р. вертаючись въ Россію зъ-за границѣ, приѣхали до Львова деякй Россіяне, мѣжь котрыми вызначувавъ ся исторіоґрафъ Михайло Погодинъ. Головацкого не було тогдѣ у Львовѣ, одначе Денисъ Зубрицкій звернувъ увагу Московского професора на молодого етноґрафа, и вôдтакъ Погодинъ приславъ Головацкому й Вагилевичеви деякй россійскй книжки. Чи-мало книжокъ прислали зъ Россіѣ Головацкому такожь Петро Кирѣєвскій й Осипъ Бодянскій, и вôдтакъ склалась у него своя библіотечка. Опôсля Головацкій написавъ статью п. з. „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“, а Погодинъ надрукувавъ єѣ въ „Москвитянинѣ“ р. 1847., и приславъ авторови за єго трудъ кôлька книжокъ. Ту саму статью доповнивъ Головацкій и надрукувавъ єѣ въ „Вѣнку“ у Вѣдни (часть II., стор. 133—206).

Въ трицятыхъ рокахъ Денисъ Зубрицкій, розсмотрюючи акты Ставропиґійского института, найшовъ „Львôвскую лѣтопись“, котра починалась рокомъ 1498., а кôнчилась р. 1649. Вôдтакъ Зубрицкій давъ єѣ Головацкому переписати. Сю рукопись показавъ Головацкій Жеґотѣ Павльому, котрый зладивши собѣ копію, пôславъ єѣ польскому литератови Казимирови Войцицкому. Сей же надрукувавъ деякй частины „Львôвскои лѣтописи“ польскими буквами въ письмѣ „Kwartalnik naukowy“ п. з. „O kronice ruskiej od roku 1498. do roku 1649“. (Кракôвъ, 1835. 1836., томъ II., стор. 86—93; томъ III., стор. 315—329). Зъ-перегодомъ (р. 1839) приѣхавъ до Львова Платонъ Лукашевичь, щó р. 1836. въ Петербурзѣ выдавъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Єму-то передавъ Головацкій свою копію „Львôвскои лѣтописи“ зъ переднимъ словомъ, и просивъ єго, щобъ схотѣвъ надрукувати єѣ въ Россіи. Лукашевичь обѣцявъ зайняти ся сею справою, але не додержавъ слова. Опôсля ориґиналъ „Львôвскои лѣтописи“ хтось укравъ изъ библіотеки Ставропиґійского институту, а тôлько зъ копіѣ Головацкого Антôнъ Петрушевичь надрукувавъ „Львôвскую лѣтопись“ р. 1867. въ „Науковôмъ сборнику“, щó єго выдавала у Львовѣ галицко-руска Матиця.[1])

Въ 1840. р. приѣхавъ до Львова Измаилъ Срезневскій, котрый вертавъ ся изъ своєи вандрôвки по славяньскихъ земляхъ и опôсля зайнявъ катерду славяньскихъ языкôвъ въ Харкôвскôмъ университетѣ. Ще въ Вѣдни дôзнавъ ся вôнъ вôдъ Ивана Головацкого про молодого етноґрафа Якова, а якъ бувъ у Львовѣ, то розказувавъ Головацкому про украиньску словеснôсть, про исторію та литературу Славянъ. Якôвъ показавъ Срезневскому свôй збôрникъ народныхъ пѣсень, а той сказавъ єму, щобы свôй матеріялъ етноґрафичный пôславъ Осипови Бодяньскому въ Москву.[2])

Того часу Головацкій навчивъ ся ческои мовы, и приготовивъ до друку збôрникъ приповѣдокъ, списаныхъ учителемъ Григоріємъ Илькевичемъ. Головацкій доповнивъ той збôрникъ, додавъ до него загадки й написавъ коротке передне слово. Вôдтакъ братъ єго Иванъ, щó здававъ екзамены на маґистра хирурґіѣ въ Вѣдни, надрукувавъ тй приповѣдки въ сѣй столици р. 1841.

Въ 1840. р. каноникъ Айталь Витошиньскій запросивъ Головацкого въ Перемышль, щобы впорядкувавъ библіотеку й архивъ при рускôй консисторіи. Епископъ Иванъ Снѣгурскій принявъ Головацкого мовь батько, а коли побачивъ єго збôрникъ народныхъ пѣсень, то обѣцявъ напечатати єго у своєй друкарни. Поки-що давъ епископъ Головацкому 60 зол. р. на выдатки при впорядкованю рукописи передъ друкомъ.

Скôнчивши богословскй студіѣ, въ мѣсяци маю р. 1841. Головацкій оженивъ ся зъ Марією, дочкою Андрѣя Бурачиньского, священика въ Криворôвни, Коссôвского повѣту, и приѣхавъ до Львова, щобъ митрополитъ высвятивъ єго въ єреѣ. Але-жь тутъ довѣдавъ ся вôнъ, що ґуберніяльна управа не признала єму обезпеки удержаня до смерти въ духовнôмъ станѣ (titulus mensae). Се-жь була кара за те, що Головацкій бувъ однымъ зъ редакторôвъ „Русалки Днѣстровои“. Щобъ себе выправдати, пôшовъ вôнъ до президента ґубернiѣ, барона

---

[1]) Въ переднѣмъ словѣ „Русалки Днѣстровои“ сказавъ Шашкевичь ось-що: „Поклони ся, Русалко наша, низко всечестному сподареви Николѣ Верещиньскому, щó тобѣ звелѣвъ родити ся, и всѣмъ, щó тя пристроили пѣснями народными и стариною, именно: трудолюбивому Мирославови Илькевичови, потомъ Православови Каубекови, Ивану Бѣлиньскому, Маркеллу Кульчицкому, Минчакевичу и иншимъ, честь имъ най буде и слава, а въ рускихъ дѣтехъ найусерднѣйша подяка!“ (стор. V—VI).

[2]) На питанє проректора, въ якôй цѣли Шашкевичь зладивъ свою збôрку, вôдповѣвъ вôнъ ось-що: „Ich versuchte mich in der ruthenischen Sprache, als meiner Muttersprache, die von der Kirchensprache und der grossrussischen (moscovitischen) bedeutend verschieden ist, und glaubte zu ihrer weiteren Cultivirung den Grundstein zu legen und dadurch dem Mangel der ruthenischen Litteratur abzuhelfen“. („Protokoll, welcher aus Anlass eines dem pr. Rektor des g. k. gen. Seminarium als Censor der ruthenischen Bücher vom k. k. Bücherrevisionsamte zur ämtlichen Censurirung übermittelten Werkchens, betitelt Rusałka Dniestrowaja, mit den Seminar-Zöglingen Szaszkiewicz Martian, Hörer des 4-ten theolog. Jahrgangs, und Wagilewicz Johann, Theologen des I. Jahrs, dann Clowacki Jakob, Externisten im 1. Jahre der Theologie, deren Aufsätze darin vorkommen, am 13-ten Juni 1837 Nachmittags aufgenommen worden ist“. — „Зоря“. 1888; стор. 12—14).

[1]) Про „Львôвскую лѣтопись“ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1886; стор. 229—230.

[2]) Про Измаила Срезневского гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1893; стор. 318—321.

Крига, и вôдтакъ р. 1842. уже признано єму „titulum mensae“. Але-жь митрополитъ Михайло Левицкій велѣвъ ще перевести зъ Головацкимъ процесъ каноничный. Опôсля вызначили єму коопературу въ Микитинцяхъ, селѣ Коссóвского повѣту, и поставлено єго пôдъ доглядъ Пистыньского пароха, Левицкого, свояка митрополичого.

[Дальше буде].

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіоґрафічних його повістий та його житєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Далї.]

Вражінє поезий Шевченкових зачало тодї що йно промулювати собі глибше місце в душі Юрия, зачало що йно запускати свої корінцї, котрі аж пізнїйше покільчились, розрослись, та приглушили оріґінальність власного таланту Коссована. Поминувши легенькі відголоски Шевченкової музи не бачимо ще в поезиях Юрия написаних р. 1862 того невільничого наслїдованя Шевченка, яке виразно виступає в поезиях виданя коломийського з рр. 1867, 1868.

Хоть серед безустанних трудів військового житя серед тих його занять, які ми вже бачили, приходилось Юриєви „до знаку так тяжко писати, як музицї в якім млинї грати“[1]) не покидав він пера, а писав чимало. В осени р. 1862[2]) написав він прегарного свого „Новобранчика“. Твір сей відповідає цїлому тодїшному окруженю та настроєви поета, відзворовує частину його власних пережитих болів, винятий немов просто із серця тих леґінів-жовнярів, з котрими поет жив як із рідними, і котрі не знали перед ним нїякої тайни. З „Новобранчика“ віє правдива сьвіжість поетичного вітхненя, щемить в ньому горяче людяне чутє, та протест супроти бессердечного та безцїльного гнобленя людий, що́ жертвують і так свою молоду силу і кров. Новобранчика присьвятив Юрий Горбалеви, та просив, щоби він сказав йому свою думку про сей твір: „За усе тебе прошу, абис менї твою критику над новобранцем прислав, бо твої критики я ся так тримаю, як Божого слова, нїчого так не може поету на добру дорогу навести як права критика“.

Горбаль отримав „Новобранця“ дня 25 жовтня р. 1862. Йому подобалась ся поема, як се бачимо з листу[3]) Юрия, де він дякує Горбалеви за ласкавий приєм того стихотвору.

Поет наш обіцяв прислати ще Горбалеви до оцїнки „Циганку“[4]) та уламок „Довбуша“: „Абис менї над ним твою критику здав“, — пише він в одному листї[5]) до Горбаля, — „бо від тепер не гадаю я нїщо більше до друку дати, заки ти не прочитаєш, тай не скажеш, чи дати, чи не дати“.

Коли Юрий приглянув ся близше деяким своїм поезиям, що́ появились у виданю Б. Дїдицького, був ними невдоволений: „За се ми лиш жаль, що я тогід тілько римарив, прости мя днинко сегодїшна, тай ти руський народе“.[6]) Ще більше його гнївало, що Дїдицький[7]) поробив декуда зміни в його поезиях. Оттому постановив собі Юрий бути на будуче обережнїйшим, та даючи свої твори до друку радити ся щирого приятеля. Уже сї дані показують яку велику силу мав над Коссованом К. Горбаль.

Юрий, як се часто буває у поетів, руководив ся в житю більше чувством як розумом, а ідучи за першим порывом горячої своєї душі поповняв нераз похибки, котрих опісля жалував. Не було у нього також постійного, виробленого, етичного прямованя, не було ясної фільософії житя. Поет сам відчував се, тому-ж віддавав ся він нераз зовсїм під опіку людини, що́ раз здобула собі його довірє. Таких примірів маємо кілька в його житю. До тих людий, котрим Коссован, недовірчивий з роду, щиро вірив, належав і К. Горбаль.

„Я уже такий чоловік з роду, — пише поет до нього, — „що мене аби дитина з пути зібє, а такого чоловіка не може Господь дужче помилувати, як коли му щирого приятеля нагалить, от як Тебе менї. Прости-Біг ти брате, тай не бануй на мене за се слово, бо ти не годен зміркувати, яке оно менї дороге. Брате, я здаю ся зовсїм на твої руки, поводи мнов як сам розумієш, а будеш мати в Бога ласку за мене, бо видиш сам здоровий, який я повійвітер“.[1])

О скілько Горбаль користуючи із того безграничного довіря впливав на нашого поета, та в якому напрямі — сього ми докладно не знаємо, не маючи його листів до Юрия. Знаючи однак чималі спосібности Горбаля, досить широку осьвіту, здоровий мужицький розум, та доволї глибокий як на ті часи демократизм, можемо догадуватись, що вплив сей міг бути для поета лишень користний.

Але поверньім ще до творчости Юрия. З поетичних творів написав він ще під той час „Пугу“, поему доволї слабу та післав єї до „Вечерниць“ на руки Заревича. Ся поема не дуже мабуть подобалась редакторови „Вечерниць“, коли він не спішив ся з єї друком, так, що автор мусїв кілька разів о се упоминати ся через Горбаля.[2]) Того-ж року зачав Юрий писати також поему „Зрадзїлля“.[3])

Яке вражінє зробили на Коссована українські повісти, особливо-ж твори Марка Вовчка та Гр. Квітки — про се ми вже говорили. Тут лишень нагадаємо, що вони звернули талант поета на нове для нього поле — на повість. Се стало ся як раз у той час, коли його поетичному талантови зачала вже загрожувати небезпечність з боку Шевченкової музи. Тодї то, то є р. 1862, написав поет, як було вже сказано, свою чудову „Любу-згубу“.

Мимо такої живої поетичної дїяльности за тїсні були для поета рамцї військового життя — він рад був вирвати ся бодай на рік-на два у рідні сторони. Здавна уже затужив він за ними: „Туга за моїми горами повними пісні і барвінку мене ся коснула, надія очивидячки від днини до днини, а наш військовий лїкар каже, що як свою тугу не укою, то нема менї звідки богато жити“.[4])

Але поет чув ще у собі палку енерґію та охоту трудитись для рідного народу: „жаль би менї ще гинути“, — пише він до Горбаля, — „бо чую в собі силу, щобим ся свому сьвітлому народови міг сьпіваком прислужити.“ Юрий забажав ширшого духового житя; він живо інтересував ся літературними новостями, слїдив цїкаво кождий рух своїх львівських знакомих, він захотїв ширшої громадської дїяльности, та рад був сам брати живу участь в тому житю, що́ кипіло серед молодої громадки „вечерників“:

„Рад я, тай ще рад, що наші панове молодцї на вечерниці гадають, а хоть мене не просили, тай і не будуть [бо не мають чому], то я бим ся хоть зза дверий подивував, коби менї лиш Господь сьвятий поміг до того славного Львова ся дістати, не так задля тих вечерниць, як задля того, аби нашим славним соколам молодцям за їх ласку подякувати, що они і на мене не забувають, якже тото мило мусїло би бути межи нашим руським козацтвом засьпівати.[5]) Юрий вірив, що

---

[1]) „Зоря“ 1892, стор 336, лист V.

[2]) Порівн. лист О. Федьковича до К. Горбаля з жовтня р. 1862. [„Зоря“ 1889, стор. 125].

[3]) „Зоря 1892, стор. 336, лист V.

[4]) „Ся поема“, пише Юрий, „буде в шестеро більша, як „Новобранчик“, думаю і гірша не буде“. [„Зоря“ 1889, стор. 125].

[5]) „Зоря“ 1892, стор. 336, лист III.

[6]) ibid. 1889, стор. 125.

[7]) Для Дїдицького був поет з початку дуже приязно усposоблений: „Дїдицький був перший, котрий ся за мнов у Львові уступив, а хоть він мене в його послїднім листї дуже уразив, то я йому прецї подяку винен“. [„Зоря“ 1892, стор. 334, лист I.]. Небавом однак дійшли непорозуміня між нашим поетом а Дїдицьким до того — що Юрий написав піючи до Дїдицького:

„Не лїзь до днї,
„Бо тя зз'їдять свинї“. [„Зоря 1892, стор. 335, лист III]

[1]) „Зоря“ 1892, стор. 335, лист III.

[2]) „Зоря“ 1892. стор. 336, лист V., ibid., стор. 337.

[3]) Лист до Д. Танячкевича: „Товариш“, стор. 113.

[4]) „Зоря“ 1892, стор. 333, лист I.

[5]) ibid., стор. 334. — З початку не подобали ся „Вечерниці“ Юриєви: „Що-ж я ти, брате, о наших „Вечерницях“ скажу? От жаль ми лиш, що-м їх охрестив. Як їх читаю, то усе ми слова з Апокалїпси на гадку ся сунуть: „Ти ні теплий, ні студений, — а дав би Бог, аби ти або ся загрів або застив, бо як ні, то прийду“.... [„Зоря 1892, стор.

побут серед рідного народу та житє не звязане військовими формами користно вплинуло-б на його талант поетичний: „Ох брате! Коби тото я ся хоть на два роки в свої земли вздрів, засьпівав би я вам так!“...[1])

Тому то зачинає поет уже від р. 1862 носити ся із думкою: чим скорше видобути ся із війська.

Через львівських своїх приятелїв робив поет заходи, щоби заздалегідь запевнити собі яку посаду. В тій справі надїяв ся він на поміч Юл. Лаврівського, тодїшнього члена виділу краєвого, що́ мав заінтересуватись нашим поетом. Коссованови ходило передовсїм о яке постійне занятє при Ставропігії, або при шкільництві, він готов був приняти всяку посаду, котра би забезпечувала йому особисту незалежність: „Але кажу, найлїпша би така служба, щоби і деби Нїмці чоловікови сьвіт не путали, бо я бим в свій час також рад був подеколи на рускій сценї виступати, куда мене душа дуже тягне“.[2]) З гори застерігав собі Юрий також і те, щоби йому було вільно носити мужицький гупульський стрій: „Що я, бувши в цівільнім станї лиш в сардації тай у крисани ходити гадаю, то я не казав лиш на жарт, але тото моя вірна правда, і я мігбим лиш тогди службу якусь приймити, якби менї мою сїльску одежу носити не боронили. Я не кажу, що я бим акурат з простого сукна одежу лиш носив, бо якби чоловік лиш затякав, то мігби собі оден або і два ряди одежі і з тонкого сукна дати зробити, але крій і краска то би мусїла токма така бути, як то у нас в горах носять. Ви будете ся сьміяти чесний друже, і скажете, що то є „марота“, може буги, але я її ся покинути не гадаю; „Кабат, або сардак!“ так я раз собі присягав, і свою присягу не поломю“.[3])

Під впливом чарівної краси деяких українських творів затужив поет за Україною; і тодї то зродила ся в його голові фантастична думка, „піти сьпіваючи від села до села цїлим руським крайом“.[4]) Сей плян виступив у нього тим сильнїйше, чим більше розвівались його надії на Юл. Лаврівського, та на посади у Львові: „Нераз, як українські твори читаю заносять мя гадки, аби ся зречи своєї мамони. та піти сьпіваючи Українов, а хоть лиш Галичинов. Лиш бою ся, що прошений хлїб дуже гіркий, то як го вкушу, так загину. Але се менї ся може лиш так видить. Я міркую, що однако гинути, чи там від прошеного хлїба, чи тут з жалю та з туги як та пташка в клїти. Може би чесний наш батько Лавровський менї хоть у сім способі поміч хотїв дати, та виходити для мене таке письмо, щоби ми можна було ходити пішки та сьпіваючи Українов, Галичинов, Буковинов тай Угорщинов“.[5])

Що поет справдї поважно думав про таку вандрівку, доказом на се та обставина, що він купив собі навіть у тій цїли дві лїри,[6]) з якими можна ще часом подибати дїдів-старців.

Коли Юрий Коссован знаходив ся на вершку розвою своєї поетичної творчости, серед тих мрій о повороті до рідного краю, о дїяльному життю в живій громадї львівської руської молодїжи, о виступах в руському театрі, та о далекій подорожи по Україні в ролї сьпівака, серед усїх тих задумів, плянів мрій та поривів захопила нашого поета одна із найкритичнїйших хвиль його житя.

З початком р. 1863 поет тяжко розболів ся. Недугу сю ось як опусує він в листї до Д. Танячкевича:

„На наш новий рік був я дуже чогось сумний, не інак, але здавало ся менї, що якби земля менї ся проступила, то бих у ню пішов; не тямлю, щоби я був ще коли такий смутний як тої днини, відай душа сама вже своє горе віщувала, бо у ночи бачите десь коло 9-ої годины як мене ухопили кольки, то нї відки було тривати. Скочив мій служка зараз до касарнї дати знати, позбігали ся наші хлопцї, але й я вже їх не пізнаю, такі мене страшні кольки пруть. Побігли по лїкарів, ледви повідшукували їх по коршмах але прецї хоть оден на моє щастє ся лучив, що менї з обох рук кров пустив; от і полекшало менї трошки, але все 4 дни бувєм більше на тім як на сім сьвітї“.[1])

Тяжка була ся недуга, але ще прикрійшими були для Коссована психічні терпіня, що́ заострили та продовжили фізичну його слабість. Щоби порозуміти тодїшний настрій Юрия, щоби перенести ся в його справдї трагічне положенє, загляньмо знов до неоцїненого листу Юрия до К. Горбаля з сїчня р. 1863,[2]) де знайдемо також дальший уступ перерваного оповіданя про рідню нашого поета:

„Неня жили у зятя, а ґрунта наші стояли пустопаш. Але як постановили бецирки, так староста післав за ненев карту, щоби вертали домів на ґосподарство, бо як нї, то скаже усе зліцитувати. От і вернули неня, і зачали наново ґосподарувати, а Бог та добрі люди допомагали. От і справили на ново усе, трохи що не так як давно було. А кілько менї они усе писували:[3]) прийди, та прийди синку домів, та прийди, чо тобі ся у тім війську поневіряти, коли ти не сирота ще, Богу дякувати. А гадаєш брате, що я пішов? нї, не пішов; а чого, відписував я неньці, чого маю я домів вертати, аби на мене люди спровляли: от ади байстрюк. Таке в мене, бачиш, каменне серце. Аж перед 3-ма недїлями пишуть знов ненька: „Синку, я дуже ся постаріла, дуже ослабла. Коли в господа праведного віруєш, то верни домів хоть тепер, аби моя праця не пішла марне на чужі руки, а ци-ж я така бідна та нещаслива на чужі дїти крірвала, та нї випила нї зїла, на усе старала ся, аби моїй дїтинї притулок який лишити? Або хоч ти синку, аби не було менї навіть кому руки на вхрест скласти? Синку я отце до тебе кровавими сльозами пишу: Збудь ся твої фудулії, збудь ся того проклятого війська, та верни до рідної твої неньки, — я вже досить за свій гріх відпокутувала, а коли Господь милосерний простив, чому ти мене не хочеш простити?“

„Прочитав я сесь лист, тай затужив. Не така в мене туга, аби ї мож розбити, — звернула мене на сам наш новий рік, та коби мня була таки добила, то би лїпше було. А знаєш ти який я нещасливий? Слухай: Четвертої днини в моїй тяжкій недузї приходить менї лист з дому, пише до мене наш громадський писар: Ihre Mutter liegt sterbenskrank, wenn Sie sie noch sehen wollen, so kommen sie gleich per Post — а я сам ще дожидаю смерти. Тепер менї вже лекше, і хоть бих міг за пару недїль і поїхати, так не маю з чим. Хоть ще

335, лист III.] Слова сї докладно характеризують млявість перших випусків сеї часописи. В дальших випусках виднїє уже живійший напрям, — то-ж зачали вони і пашому поетови припадати до вподоби: „А що там з нашими „Вечерницями?“ — видко, Заревич добирає ся до них маймай, жвавий собі! [„Зоря“ 1889, стор. 125].

[1]) „Зоря“ 1892 стор. 336, лист V.

[2]) ibid., стор. 334, лист I.

[3]) ibid.

[4]) ibid., стор. 336, лист V.

[5]) ibid., стор. 335, лист III.

[6]) Ті лїри знаходять ся тепер в черновецькому народньому товаристві „Руська Бесїда“. Фантастичну вандрівку вибив пізнїйше Юриєви з голови К. Горбаль, як се видно з листу поета [з сїчня року 1863]: „Що ти менї Костику про вандрівку на Україну написав, усе твоя правда. — Ще би чоловіка забили у Сибір, тай тілько. Я лиш тому бажаю Україну видїти ще раз, аби там ся нашої поезиї учити. — Але уздрів я, що руської поезиї можна ся і на Буковиї, і на нашім Подолї учити, — коби чоловік лиш міг ходити“. [„Зоря“ 1892, стор. 338, лист VI]

[1]) Лист до Д. Танячкевича з сїчня р. 1863, „Товариш“, стор. 111.

[2]) Лист сей, котрого копію мав я під рукою ще доки його надруковано, поміщений в „Зорі“ з р. 1892, стор. 337—338, лист VI.

Дату сього листу можемо означити доволї докладно. Возьмім до помочи лист поета до Д. Танячкевича. Коли порівнаємо телєґраму, яку Юрий вислав в часї своєї слабости д. 11. сїчня р. 1863 до „вечерничників“ [порівн. „Вечерницї“ 1863, ч. 3, стор. 17] — із початком листу поета надрукованого в „Товаришу“, то переконаємось, що лист сей до Д. Танячкевича написаний у сїчни р. 1863 ст. ст. [Що сей лист відносить ся до перших місяцїв р. 1863, на се вказав уже Ів. Франко в „Товаришу“ стор. 110]. Коссован дізнавши хвилевої пільги в своїй недузї, встає з ліжка, і відповідає на письма своїх приятелів. Лист до К. Горбаля, о котрий нам ходить, перенятий тим самим настроєм, що згаданий лист до Д. Танячкевича; оба листи мають кілька уступів зовсїм ідентичних, і оба взаїмно доповняють ся. Лист до К. Горбаля написаний отже наколи не того самого дня, то о оден, а найбільше кілька днїв пізнїйше від листу Д. Танячкевича. Сього кажуть догадуватись отсї слова виняті із листу до К Горбаля: „От кінчу, братчику, бо нездужаю; богато-м дуже сегодня та учора писав, та болять мя груди“. Тї слова відносять ся по всїй імовірности між іншими і до просторого листу до Д. Танячкевича. Догадуючись, що Горбаль, котрий жив тодї у Львові, довідав ся про його недугу з телєґрами до „вечерничників“, та не хотячи два рази розписуватись про свою недугу, відсилає Юрий Горбаля до Д. Танячкевича: „Ти уже мав чути про мою недугу? Решту тобі Танячкевич най уповість“.

Усьо се доказує, що лист Юрия Коссована до К. Горбаля поміщений в „Зорі“ з р. 1892 [стор. 337—338] як лист VI-ий — походить із сїчня [перша половина сїчня по стар. ст. або друга по нов. ст] р. 1863.

[3]) Порівн. лист V. [„Зоря“ 1892, стор. 337]: „Кортить мене до ненечки дещо написати“, і т. д.

був який ґрейцар при души, увесь пішов на ліки та на лікарі, а трйох їх платити, то треба, бо я мусїв бачиш, цивільних лїкарів кликати, — наші військові дурні як саки. Або не щістя, або не талан, братчику? Ех! Боже милий! За що менї тілько кари на сему сьвіту, та-же я нїкому ще так злого не зробив. А з дому все не маю відомости, що там ся дїє. Ненька моя може вже у гробі. Я писав до того писаря, що і як я тут попацив; може він умисне мене не хоче турбувати, та і не пише. Як би що доброго, то він би уже був написав, бо він менї і не чужий доводить ся; він тримає мою непоту: Боже милий! Коби ненька моя ще тривали, а я абих не загиб, зараз вертаю домів. Коли рубаю від сего війська, та іду домів, може бих своїй неньцї старенькій хоть пару день єї послїдних ще осслодив. Та Бог уже знає!"

Сї слова повні чутя своєрідної краси та сили, пливуть із глубини душі поета, писані, так сказати-б, кровю його серця; вони ілюструють наглядно його біль та розпуку.

Але небавом се прикре його положенє змінило ся на лїпше. Помало зачав Юрий приходити до здоровля. Першим його старанєм було: чим скорше увільнитись із війська. До того мав поет тим більшу причину, що часто хорував також на очи. Рішенєм отже військового уряду т. з. „superarbitrium" увільнено його від військової служби.

Ми старали ся докладнїйше приглянутись військовому житю поета, бо воно полишило нестерті слїди на його характері та його творах.

На час військової служби Юрия припадає золота доба розвитку його сил фізичних та духових.

Покинувши рідні сторони в так молодому віцї, коли не міг ще докладно здати собі справи з того, що круг нього дїялось, пізнав він у війську з близька тих людий, що мріли в його душі в далекій перспективі молодечих вражінь. Переносячи як простий жовнїр усї труди плече об плече з мужиками-Гуцулами подїляючи з ними всї свої втїхи, переводячи на спільній щирій розмові хвилї свобідні від військових клопотів, товаришуючи з ними і пізнїйше, коли став офіцером, вникнув він глибше в подробицї їх житя, до дна пізнав душу Гуцула, пересякнув наскрізь мужицьким сьвітоглядом, переняв ся сьвідомо симпатиєю до мужицтва, з котрим лучив його рід, та веселі й сумні хвилї хлопячого віку.

На тлї військового житя засновані найкращі його поезиї, та кілька гарних повістий, а велика частина сих творів написана зараз під живим вражінєм.

Талант поетичний Юрия скріплюваний наукою, піддержуваний товариством та переписков із кількома інтелїґентними людьми виступає у нього в тому часї в цілій молодечій сьвіжости та оріґінальности. [Далї буде].

ПРО ЛУБОЧНУ УКРАЇНСЬКУ ЛІТЕРАТУРУ.

[Копець].

Тепер стоїть на черзї лубочне виданнє повісток Квітки-Основяненка [8-го серпня цього року його твори стали громадською власностю]. З подякою зазначити мушу, що й тут дїло не перебуло ся без участи Ч—ка.

В колєкциї книжочок, які мінї передав д. Янчук, є ще декільки не московських. Згадаю про їх коротко.

1) Виданнє „Универсальной библіотеки", N° 6-й:

Наталка-Полтавка. Малороссійская опера въ двухъ дѣйствіяхъ. И. П. Котляревскаго. — Петербург, 1891. Стор. 48. Цїна 7 коп. — Чепурненьке виданнє, до того й дешеве, та з однією ґанджею: правопись поплутана. І звук „і", і звук „и" — однаково пишуть ся тутечки через „и".

2) **Сива кобыла.** Оповидання. Типомъ першимъ. — Одеса, 1891. Стор. 16. Цїна не визначена. З другого боку напись: „Складъ изданія въ книжномъ магазинѣ В. С. Киселева въ Одессѣ". Дуже невдатна перерібка Іродчукової [Кулїшевої] „Сїрої кобили". На кінцї дуже не до речі притулено шматочок з „Баби Параски та баби Палажки" Левіцького. Вкупі з „Сивою кобилою" надруковано казку Андерсена: „Циганська галка, за Андерсеномъ разсказавъ Качичкинъ"; здаєть ся, цей Качичкин по просту взяв переклад Старицького. Що до мови цієї книжочки, то аж дивно стає: адже-ж „Сива кобила" видана в Одесї, де істнує якийтакий український дух, а тим часом навіть деякі утвори московських лубочників — писані вже-ж кращою українщиною, ніж одеська „Сива кобила".

3) **Три брата** или побѣгъ изъ Крымской неволи. Историческій разсказъ. Катеринослав, 1891. Стор. 41. Росийська прозаїчна передмова відомої думи про трьох азовських братів. До речі запримічу, що в останнїй книжцї „Этнографическаго Обозрѣнія" надруковано новий варіянт цієї думи, що був записаний ще в 30-х роках Лукашевичем, але досї не був оголошений. Ось він:

Азовські брати.

Ой у неділю не дрібні дощі накрапали,
Не сині тумани уставали,
Як із города Озова три брата рідненьких утїкали,
Два брата кінних, — найменший брат между ними піша пішаниця,
Якби чужа чужениця.
Пожар ножки зажирає, кров слїди заливає,
Він біжить, підбігає, міждо коний вбігає,
За стремена хватає:
„Станьте ви, братя, погодїте,
В чистому полї коні попасїте,
Мене, меньшого брата, подождїте;
Хочай мене, меньшого брата, меж коні возьміте,
Хочай мене, меньшого брата, в города християнські на півмилї ввезїте!"
То старший словами промовляє:
— „Коні наші не дійшли, сами не втечемо,
Тебе не ввеземо,
Будем ми, братїку, в терни, в байраки в'їжжати,
Будем ми тернам верхи стинати,
Меньшому брату на премету давати".
Та він біжить, підбігає, за стремена хватає:
— „Добре ви, братя, дбайте,
Шаблї булатниї виймайте,
Козацьке тїло порубайте,
В чистім степу поховайте,
Птицї, звіру на поталу не подайте!"
То середульший брат промовляє:
— „Братїку наш милий, шаблї наші булатниї на дрібен мак розпадуть,
Козацької шиї не ймуть,
Очі наші не зглянуть ци,
Душа наша гріха не скупить ця!"
То меньший брат у терни, у байраки ухожає,
Зелені віти знахожає,
До серденька прикладає:
— „Ей, добре брати за мене старають,
Менї меньшому брату на премету дають!"
Стали ті брати на Моравські шляхи з'їжжати
Став середульший брат за меньшим братом убивати:
— „Як то ми меньшого брата покидаєм?
Одно безхлїбя, друге безвідця!..."
То старший брат словами промовляє:
— „Ей, годї, брате, тобі за ним убивати,
Бо як будеш за ним, брате, убивати,
Буду тебе шаблею сам у полї перетинати".
То став середульший брат червону китайку оддирати,
Меньшому брату на премету давати.
То став меньший на Моравські шляхи ізхожати,
Червону китайку знахожає.
До серденька прикладає:
— „Ей, не дурно китайка по шляху валяє:
Видно моїх братєв [sic] на сьвіті немає;
Мабуть із города Озова велика погоня наганяла,
Порубала, постреляла,
Мене, меньшого брата, видно на спочивку минала!"
Став то меньший брат до могили Савур дохожати:
Куди вітер повіє, — козацьку голову наклоняє,
Він на здорове знемагає.
Орли сизокрилі налїтали,
Вовки сїрохманці нахожали...
То він словами промовляє:
— „Гості мої наймилиї, пождїте, хвильку,
Другу годинку;
Як буде козацька душа з тїлом розтрявати,
Тодї будете моє козьке [sic] тїло жаковати!"
То вже козацька душа з тїлом розтрявала,
То вже орли, вовки козацьке тїло жаковали,
По тернам, по байракам кости козацькі розношали.
То стали ті два брати під городи християнські підїжжати,
Став середульший брат за меньшим братом побивати:
— „Бери мого коня під сїдло, свого за поводи,
За меньшим братом на зустріч біжи!"
То старший промовляє: „Годї, брате, тебе за ним убивати,
Будем ми в города християнські [sic] уїжжати,
Будемо худобу на дві части пасовати,
Не буде між нами великої суперечки мати..."

Середульший промовляє:
— „Що-ж то ми будем до отця до матки приїжжати,
Буде нас отець і мати на здоровє питати,
Не так вони будуть на здоровє [sic] питати,
Як будуть вони об меньшому брату питати".
То старший словами промовляє:
— „Я то знати му отцеви і матусї який одвіт оддавати:
Що наш брат був у пана молодого, Турчина,
Запродав пан єго за море Білоє, у землю Орабську,
На каторгу турецьку..."
Стали вони на могоричі, на підпитках підпивати,
Став середульший брат горко-сильно [sic] слезами обливати,
Отцеві і матері по правді казати:
— „Наш то брат прибігав,
Тричі за стремена хватав!..."
То став отець і мати [sic]
Старшого сина во вік проклинати,
Не став він собі ні счастя ні долї мати,
Став він по чужих хатах спотикати.
Чужого хлїба-солї заробляти....

[*Село Березівка, Прилуцького повіту, Полт. губ.*].

Скінчивши огляд даної мині колєкциї, я додам ще одну доволї цїкаву звістку. Невідомі автори лубочних українських творів звичайно навіть не бували на Вкраїні: як сюжети своїх писань, так і лєксічний материял вони дуже часто беруть з тих драм, які бачать на спектаклях приїжджих українських труп.*)

А. Кримський.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Рóдный Зѣльникъ, ілюстрованый літературный збóрникъ. Выдавъ Василь Лукичь. — Львів, 1891 р. 136+4 нен. стор. 8° Цїна 30 кр.

Левада, літературный збóрникъ. Выдавъ Василь Лукичь. — Львів, 1892 р. 101+7 нен. 8 Цїна 25 кр.

Оба сї альманахи, видані Василем Лукичем, коштом товариства „Просьвіта", суть хорошим і важним придбанєм для нашої літератури і тому варта приглянутись близше творам, в них поміщеним.

Патриотичних поезий в обох збірниках єсть пять. 1. Г. Олесницкого п. з. „*Товариству „Просьвіта*". Ся поезия, в котрій славлять ся благодатні труди руської молодїжи, що поставила собі метою: „для народу душу-тїло", а окликом: „Ще не вмерла Україна", і за нею піднялись мілїони мужичих грудий, може яко вираз певности і сильної віри в свої сили і непоборимість, дїлати на читаючого дійсно ободряючо. 2-га поезия — Устияновича Корнила п. з. „*Під нинїшню хвилю*". В сій поезиї, закроєній більше на баляду, хоче поет піднести велике для Руси значінє розкопів Галича, бо ото на сьпів лїрвака, що сидить над „Славутицев" і питає ся землї: „чи лучша доля й воля сьвятая нам буде на вік лиш маров?" вздрожала земля у нутрі, гріб пятьсотлїтний в неї розкрило, могилу при тихім „Днїстрі", а із могили ізвів ся мертвець давних лїт і „Галич, Галич!" в мир залунало. Поет кінчить: „Слава! Вже Русь (!) не закопле більш враг!" Поезия повна реторичного тону і гіперболїзму. 3 поезия — Вол. Масляка п. з. „*Всї враз!*" В сій поезиї взиває поет Русинів „тутка у нас, де зорий крихітка," взятись разом до дїла, „щоб Маму звільнити від муки." Поезиї тій недостає сили виразу і запалу. 4. „*Поклик*" (Аркадия Й-на) подобає ся своїм патріотичним порівом. 5. Яромира п. з. „*До рідного краю*". Ся поезия з збиранином всяких реторичних питань, забарвлених іронїєю і сарказмом, зуставлених від льогічного полученя; до того ще повно в ній зовсім невідповідного патосу. Вона не підносить і не загріває серця, а радше гнівае. Може достатчити тілько взорів для реторичного тону прози.

3 поезий описових поміщено дві: 1) Лиманського „*На степи*" і 2) Філяретова „*Забута могила*". Перша поезия є вірно з'ображеною картиною з суспільного житя на Україні. Яскраво і проймаючи серце малює автор нещасне житє бідної семї, батька, матери з пятеро дїтьми. Не могучи з причин „нещадимих" жидів, відробітків, браку худоби, тяганини, глуму і т. д. вижити на Україні, пускає ся чоловік з родиною за Кубань, думаючи, що там ще степи не заняті; не знає бідняга що там вже ґенерали давно степи позаймали. Серед довгої подорожи гинуть всї дїти, а на місци вже жінка; сам батько наймаєсь за батрака. Се одна з плачучих історий з суспільного побуту, яких чимало. З поезиї віє велика симпатия для бідного люду. Друга-ж поезия „Забута могила", написана легко і малозвучно амфібрахами, плутає ся серед питань і сумнївів без глубшої гадки; ратують єї хиба деякі удатні описи.

3 поетичних історичних оповідань є три: 1) Руданського „*Велямін*" і 2) „*Миніх*", та 3) Чайченка „*Іван Попович*". Руданський змалював в своїй поезиї „Велямін" з знанєм істориї і осіб того часу одну черту з нещасної долї України. Ся поезия може уважатись за уривок довшого оповіданя історичного. Сему оповіданю подібне єсть і друге оповіданє Руданського п. з. „Миніх", в котрім головною особою є Миніх, котрий, щоб зістати князем України, провадив за царицї Ганни війну з Турцией і тою війною найбільше нашкодив Україні. Се оповіданє написане легко, коломийковим складом з паралелїзмами питомими народним пісням, але денеде не виразне. Оповіданє-ж Чайченка п. з. „Іван Попович" є написане гладким стихом і містить в собі високу ідею самопожертвованя в оборонї рідного міста і краю.

Того-ж самого Василя Чайченка поетична казка, що поміщена в „Рідним Зїльнику" п. з. „*Кузьмина*", дорівнує красою попередньому оповіданю історичному. Головною гадкою сеї-ж казки єсть, що треба научати дїти не пугою анї друком, як то робила Василиха з своїм сином Кузьминою, але добрим і розумним словом. Поезия читає ся гладко, амфібрахи пливуть рівно, а визначає ся поезия ще тим, що зарівно як в народних казках, повторює ся в ній в паралельних місцях оповіданє тими самими словами і в тім самім порядку.

Вельми гарна як самим предметом, так і поетичними прикметами, рівностию чувства і делїкатностию мальованя чим раз більшого слабненя хорої, єсть поезия п. з. „*Хора*", котра рівно-ж є утвором В. Чайченка.

Байок поетичних маємо в обох збірниках три: Глїбова „*Осел і Соловей*" і „*Сиґур та Синичка*" і Чайченка „*Орел*". Особливе перша байка Глїбова єсть многовартна, бо відзначає ся так ясним помислом, як і добрим переведенєм та заключенєм.

З інших ще пісний не можна відмовити поетичної краси „*Заколисній пісні*" Ламанського, до котрого належить і вище згадана поезия „На степи". „Заколисна пісня" відзначає ся вельми удатними антітезами між дитиною колисаною в роскошах богатих родичів, а голодною хорою дитиною убогих спрацьованих людий. Поезийка же Рихвіцького п. з. „*Весняна думка*", хоть сама собою мила, але не має жадного виразного мотиву.

З переложених поезий находять ся: Насамперед В. Александрова: *Псалом* XVIII. I., IV., VIII., XII., XVI. і XVII. Дуже гарним можна назвати переклад псальма XVIII., бо в нім так поважна форма, як і дібрана поважна бесїда відповідають взнеслому тонови псалма. Форма щасливо дібрана, складає ся зі строф пятивершових дітрохаїчних, з котрих то вершів 2 і 5 суть каталєктичні с. є. затрачують наконечну неакцентовану силябу і римують ся з собою; рівно-ж римує ся 3 верш з 4. прим.:

Жив Господь бла гословенний,
Бог спасені я мого!
Мій защитник божественний,
Мій Господь пре вознесенний
І Владика усього!

Слабший що до звучности і гладкости стиха єсть псалом I. (Блажен муж), написаний напереміну пятистопним ямбом каталєктичним і чотиростопним ямбовим вершом повним, римуючи 2 верш з 4. Плавнїйший і співнїйший єсть псалом IV. (Обізвись, мій Боже милий), написаний чотиростопним трохеєм

*) Вважаю за користне подїлити ся з Читачами ще ось якою звісткою. Сьогодня здобув я лист од одного знайомого, де він мене просить покупити йому 20 прим. збірки Чайченка [„Олеся", „Украла", „Грицько"] та 10 прим. „Веселого оповідача". На обгортцї першої книжки надруковано: „Цїна 10 копѣекъ", а на другій — „Цїна 30 копѣекъ". А Губанов продав мині перший твір за 5 коп., а другий — за 8 коп., та й додав: „По такій цїнї ми продаємо книгоношам".

акаталєктичним наперемін з таким-ж каталєктичним, але за те переклад не є так стислий, як в псальмі I. В псальмі XVII. (Почуй, О Господи, правду сьвятую!) нема мабуть жадного рівномірного систему метричного; переклад дуже хропавий. — Відтак находить ся переклад Данила Старого з Міцкевича „Вельможа“. Переклад сей є ще удатний, помимо того, що денеде брак рітмічности, рим невиразний, а форми граматичні в певній части — льокальні.

Переложених пісень з Гайного єсть в „Рідним Зїльнику“ девятнайцять. 6 з тих пісній, перекладу Лесї Українки, суть вельми ритмічні (именно 2 „І рожу, й лїлею, і сонце, й голубку“ і 4. „Сьпівав соловейко і липа цвила“) і любостию тону дорівнують оріґіналови. З 5 перекладів Головатого — пісня 7. не має ні ритму ні поезиї. Пісня ч. 11, написана ямбами, далеко лишила ся поза піснями чч. 8. 9. і 10. Особливо 9. пісня („Як тільки дивлюсь я в твої оченята“) можна назвати взоровою. З двох пісень Гайнових в перекладї М. Коцюбинського пісня 12. („Як красно на сьвітї! Як небо блищить!“) відзначає ся гладким і рівним стихом, за те пісня 13. менше удатна. З 6 перекладів Кримського випали ритмічно і гладко тоті, котрі написані дітрохеями („Хто кохає й нещасливо“ і „Серце, серце, не нуди ся!“) Найкрасші отже переложені пісні суть: 2, 4, 9, 12, 15 і 19. Переклади Лесї Українки визначають ся перед іншими нїжностию вислову.

Згадати належить і про *„Думку рільника“* поезию селянина з Купчинець Павла Думки. Написана переважно коломийковим складом, має вона в собі багато поетичних звоpотів і порівнань, взятих безпосередно з народних пісень; декуди нема риму. Поезия довга і розтягнена, а зміст короткий: жаль і нарікане, переплїтані римованими сентенциями. А кінчить Павло Думка свою „думку“ ось сими словами: „Тра з бідою подружитись, тай біду любити, щоби Бога не гнївити, й сьвіту догодити“.

З материялу етноґрафічного поміщено дві щедрівки з християнсько-релїґійним підкладом, впрочім нїчим незамітні. Крім того поміщено 4 народні сьпіванки, записані в Завалові, з виговором льокальним Бережанщини, впрочім загально між народом знані і сьпівані. Однак найзамітнїйший є народний переказ про Хмельницкого, записаний в бродськім повітї Т. Бордуляком. В тім переказі зяло ся передане людове про виманене Хмельницким „прав українських“ від Барабашевої з переданем про виховуване Хмельницького в замку Потоцького в Бродах. До материялу етнографічного треба також зачислити опис „Весїльних обичаїв буковинського народа в наддністрянських околицях“, написаний Є. Ярошинською. Напись „в наддністрянських околицях“ не виразна; чейже Дністер не впливає на образоване ся тих обрядів. Лучше було написати, в якім именно селї зібрано материял. Часто бо в двох сусїдних селах обряди весїльні інші, а не можна думати, щоб в Буковинї в місцевостях вздовж Дністра обряд весїльний був той сам і то такий, як описала Ярошинська. Все-ж таки статя ся, містяча в собі материял одного села без порівнаня з іншими відзначає ся хорошим укладом що до порядку в часї і короткими а ясними поясненями. Пісень весїльних уміщено в статї 56.

З прози сих двох збірників оглянемо твори лише оригінальні руські. Між оповіданями займають перше місце в наслїдок свого оброблення: *„Оповідання про Павла Хлїбороба“* В. Чайченка і *„При заході сонця* (нарис з сумної хвилї)“ незнаного К. „Оповіданє про Павла Хлїбороба“ відзначає ся тим, що писатель ужив там до розвязки собою поставленого питаня — чуда. О. К. Селецький(в „Душпастыри“ за рік 1891) назвав се оповіданє протирелїґійним, коли як раз противно Павло Хлїбороб в „Оповіданю“ є як найрелїґійнїйшим чоловіком; він випробовує різні средства, щоб Богу найлучше догодити, — аж довідує ся вкінци, що сам аскетизм без пожиточної працї не є нїяким найлучшим дїлом, що віра без дїл є мертва. Тому вертає до дому і бере ся наново до чесної працї. А що в „Оповіданню“ находить ся непохлїбний уступ о монастирях, — то дійсно вони такими суть в Росиї, як то впрочім змалював се житє в монастирях росийських Петро Голота в оповіданю „Один рік в монастири“, поміщенім в „Правдї“ за р. 1890. Впрочім добру відправу дав о. К. Селецькому Др. Ом. Огоновський в „Дѣлѣ“ з р. 1891.

Коротке оповіданє автора К. *„При заході сонця“* єсть хорошо обробленою цїлостю: малюнки реальні, зовсім правдиві, а цїлий образ живе представляє нам перед очи сумну хвилю з житя бідних людий-робітників. Семен, замізерований, старий мужчина, бє каменє серед великого жару сонця, не маючи за що з'їсти ні обіда ні полудена, щоб заробити гріш на хору свою жінку. Але зголоднїлий і обезсилений валить ся вкінци з ніг і умирає. Хто-ж єго немічну жінку тепер догляне? — кінчить тими словами автор своє оповіданє.

До оповідань, взятих з житя простого народу, належить дальше: *„Грім“* Стефана Пятки і *„Микита Бурлїй“* Івана Спілки. Оповіданє „Грім“ є живо написане і досить інтересне, а при тім забарвлене гумором. Дотикає воно тої хиби у селян, що́ не виховують змалку своїх дїтий примірно. Що до язика сего оповіданя, то находить ся в нїм багато таких виражень, що́ суть властиві тільки галицькому нарічю руського язика. — В „правдивім“ оповіданю „Микита Бурлїй“ описує сам себе налоговий пяниця і оповідає свої поступки. Само оповіданє хіба тим замітне, що кінчить ся незвичайною розвязкою; бо ото пяниця аж на саме Різдво, коли, пропивши перед тим пожичені на справленє сьвят гроші, побачив жінку і дїти засмучені і заплакані, постановив більше не пити і не пив.

Того-ж самого Івана Спілки поміщені в „Рідним Зїльнику“ ще два оповідання: одно научне, а друге історичне. Научне оповіданє єсть *„Колись і тепер“*, в котрім автор представив розвій культури людської від перших початків аж до винайденя гроший з увзглядненєм передовсїм розвою спритy чоловіка і залежних від спритy різних винаходок. Оповіданє є многоварте так для свого змісту, як і живого та популярного представленя; шкода, що не викінчене, бо автор не доторкнув ся зовсім винаходок новійших віків.

Історичне оповіданє І. Спілки єсть *„Козацька виправа на Кафу“*. Є воно тільки невикінченим скіцом під довге оповіданє; именно взятє укріпленого города Кафи Козаками єсть недостаточно представлене. Впрочім се оповіданє містить крім істориї про сам похід Козаків з Сагайдачним на Кафу також описи занять Козаків підчас приготовань до походу, вигадки їх та жарти, накидані без звязи, а то, щоб представити веселе і безжурне житє Козаків. Тими описами оповіданє ратує ся. Добре змалював автор попри жорстокість Козаків взглядом ворогів — милосердє і любов взглядом рідних невільників, котрих приїхали визволяти.

В певній звязи з тим оповіданєм стоїть статя Домонтаря, написана за Яворницьким, про *„Збройну силу і бойові способи Запорожців“*. В сій статті представив Домонтар всесторонно, ясно і коротко число, поділ і роди війська Запорожського, число і роди оружжа і звідки оружже побирали, відтак різні способи воювання, нападу, оборони і визискованя виграної. Але як „табор“ козацький устроювано, представлено за побіжно, а тому́ і не зрозуміло.

Крім тих оповідань находять ся ще два вельми гарні оповіданя Ю. Р-на, переложені Вас. Лукичем, а то *„Два брати“* і *„На рідних могилах“*.

З уступів, дотичачих практичних відомостий в житю, суть: *Дещо про податки, Про хороби на очи, Про холєру* (Дра Конкольняка). Всї ті уступи ясним, популярним викладом відповідають своїй цїли.

З теоретичного боку статя О. Торонського *„Значінє матери в вихованю дїтий“*, ілюстрована кількома примірами з „Житя сьвятих“, має, о скільки написана для люду, чималу стійність.

На кінци ще належить згадати про переклади М. і В. Чайченка З поезий в прозї І. С. Турґенева (*„Старець“*, *„Черепки“* і *„Милостиня“*.) Переклади сесї вистачені доволї гарною, ядреннистою мовою; но в „Черепках“ вражає дуже вислов: „Як гарно в и г у к н у л а вона... свою т р е л ю.“

Се був би короткий огляд поезиї і прози обох тих збірників з абсолютного, загально-літературного погляду, не дотикаючи питаня, о скільки поодинокі з тих-же творів суть придатні для альманахів, призначених переважно для малограмотних селян і маломіщан.

Ілля Кокорудз.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Наші школи. До руської [українсько-руської] ґімназиї у Львові вписало ся сего року 544 учеників, а то: до кляси приготовляючої 37, до I-ої кляси 106, до II-ої кляси 86, до III-ої кляси 69, до IV-ої кляси 59, до V-ої кляси 43, до VI-ої кляси 57, до VII-ої кляси 46, до VIII-ої 41. В клясах I, II, III, IV і VI-ій є по два віддїли, отже цїла ґімназия має 13 віддїлів. — Галицька краєва рада шкільна порішила на засїданю з дня 11 н. ст. вересня с. р. видати плян і інструкцию до науки язика руського затверджений рескриптом міністерства просьвіти з дня 26 липня с. р. — Галицький видїл краєвий на засїданю своїм з 22 н. ст. вересня с. р. порішив представити з свого боку цїсареви проф. Олександра Барвінського до іменованя членом галицької краєвої ради шкільної. Таким способом галицькі Русини мати муть тепер в краєвій раді шкільній двох представників.

Лист гетьмана Мазепи. Петербургський Кгай в Ч-ї 26 з 1893 р. звіщає, що в першій половинї с. р. продано в антикварияті Альберта Кона в Берлинї на публичній лїцитациї „автоґрафів“ між иншими лист гетьмана Мазепи з власноручним підписом і трьома власноручними стрічками — за цїну 17 марок. Сей лист був в збірцї ґр. Людвіка Пара, австрийського дипльомата, що умер 6-ого сїчня с. р. в Меранї.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. „Руска читанка“ для VII ґімн. кляси укладу проф. Олекс. Барвінського, котра тими днями вийде з друкарнї, містити ме взірцї народної літератури українсько-руської XIX в. та вступ історично літературний 60-их років [до Шевченка включно]. — Перший зшиток „Руської читанки“ на клясу V шкіл середних укладу проф. дра Лучаківського, що містить взірцї поезиї і прози а також нарис стилїстики, поетики і реторики, вийшов з друку і дістав апробату краєвої Ради шкільної до ужитку шкільного вже на сей рік шкільний. — Вийшла перша частина книжки шкільної „Дра Ж. Самолєвича Вправи латиньскі для II кляси — переложив з оглядом на граматику для I і II кл. В. Коцовський“. — Перший випуск „Жіночої бібліотеки“ під редакциєю Наталї Кобринської, в обємі 5—6 аркушів, зачав ся друковати в друкарнї Мілєра в Стрию і появить ся ще сего року. — В друкарнї наукового товариства ім. Шевченка зачали друковатись коштом згаданого товариства „Поезиї Василя Чайченка“ яко 4 і 5 томи єго творів, — а накладом Костя Паньківського „Орлеанська дївчина Жанна д' Арк — написала М. Загірня“ і „Оповіданя про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина М. С. Лїскова — переклала з мови российської М. Загірня“. — Кінчить ся друковати том перший книжки „Писання Трохима Зїньківського“ під редакциєю Василя Чайченка.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Др. Ж. Самолєвича Вправи латиньскі для II кляси. Переложив з оглядом на граматику для I і II кл. В. Коцовський. Часть перша. — У Львові, 1893 р. 1—84 стор. 8°. Цїна 80 кр.

Ришардъ львине серце (,) историчный романъ Вальтеръ-Скота. [Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей „Дѣла“. Томъ XLVI]. — У Львовѣ, 1893 р. 409 стор. мал. 8°. Цїна 1 злр. 20 кр.

б) періодичні видання.

Дѣло [1893 р. Ч-а 57—193]. Оповідання, новелї, образки, поезиї: Павла Кирчова — Над йорданським прорубом (58, 59 і 61—63). Євг. Ярошинської — Жіноча люба (64, 65 і 67). Богд. Врщанина-М. З. — Станїя попа Радована (69, 70 і 72). Томи Жанвіра-Ів. Волинського — Санта Мария де льос Анджельос (77—82, 85, 87—91, 93 і 94). Дра Ярослава Окуневського — З Іспанії, подорожні спомини (90, 91 і 93—95). Чайки — Так собі (96) і Стихотворенє з перепонами (191—193). Адв. дра Андр. Чайківського — Спомини зпереду 10 літ (99 і 100). Л. — „Прочитавши збірник поезиї „На крилах пісень“ (106). Людв. Гевеса-Ів. Франчука — Княгиня „Зелених Сьвят“ (106 і 107). Ів. С. Тургенєва — Сїльський король Лїр (113, 115, 116, 118, 121—131, 136, 137 і 139). Н. К. Велецького — Цєар Савка (141—143 і 146). Марка Брочінера-Й. П-цького — § 11 (149). Альфонса Додета-Павла Кудрика — Коза Сегена (150). Кастельнуова — Тверджене Пітаґора (151). Григ. Мачтета — Добрий вовк (152 і 153). І. Курського — Чортовий портрет (155, 156 і 159). Германа Судермана — Домашний приятель (160). Ф. С. Філїпса — Французьке супружество (161, 162, 164, 165, 167—170, 173—175, 178 і 179). В. Короленка-Ад. Бачинського — Буря (180 і 181). В. Новака-Леопа — Любов Василя (182, 184 і 185). Зьвізда-літавиця (187, 188 і 190). Статї наукові, розвідки, згадки: Вас. Щурата — Зачаровані гроші, фольклористична студия (57) і Am Urquell (97). Нові матеріяли до життєписи Т. Шевченка, після „Кіев. Стар.“ 1893., № III (68 і 73). Народна програма молодих Українців (80). Подоляка — „На крилах пісень“ (88 і 89). Т(арана) Х(арка) — „Нїмецко-руский Словар висловів правничих і адміністрацийних дра Костя Левіцького“ (133 і 134). М. Грушевського — Громадський устрій і бит київської землї в періоді домогольськім (109, 110, 112, 113, 115, 116, 118 і 121—128). А. К(рушельницького) — „Библіотека музикальна“ 1—XVII (141-143). І. Корженка — Powstanie Swidrygiełły prof. dra An. Lewickiego (155, 156, 158 і 176). Зосима Недоборовського — Згадки з 60-их рр. (147). Дра Корн. Чайківського — Судівництво а селянство (158—161). Промови: посла К. Телїшевського 18/3 с. р. при дискусиї над законом фінансовим (57 і 58) і 29/4 с. р. в справі зміни ординациї виборчої (95). Пос. Ол. Барвінського яко відповідь пос. Вашатому 22/3 с. р. (58) і на зборах наук. товариства ім. Шевченка 11/5 с. р. (94). Дра Євг. Олесницького на вечерницях в честь Т. Шевченка в Стрию 13/4 с. р. (75). Пос. Дра Теоф. Окуневського 24/4 с. р. в справі закона конкурсацийного (81) і в справі жіночої ґімназиї (91). Проф. дра Ом. Огоновського 11/5 с. р. на зборах наук. тов. ім. Шевченка (94).

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В статї Ол. Колесси п. з. „Юрий Коссован“ знаходять ся похибки, котрі просимо спростувати:

Ч. 9, стор. 178, стовп. 2-ий, стріч. 9 з долини, вместо: „і Федьковича найвиразнїйші“, має бути: „у Федьк. найневиразнїйші“; ibid., стор. 179, стовп. 1, стріч. 32 з дол. вместо: „знийшов“, має бути: знайшов. — Ч. 12, стор. 241, стовп. 1, стріч. 5 з долини, вместо: „Городинського“, має бути: Гординського. — Ч. 13, стор. 261, стовп. 2, стріч. 10 з гори, вместо: Хорецован, має бути: Хороцован; ibid., стріч. 13 з долини, вместо: „цироˮ, має бути: умер. — Ч. 14, стор. 278, стовп. 2, стріч. 28 з гори, вместо: повні, має бути: певні; стор. 279, стовп. 1, стріч. 24 з гори, вместо: аразок, має бути: зразок; ibid., стріч. 9 з долини, вместо: отсї, має бути: отсе; ibid., стовп. 2, стріч. 9 з гори, вместо: із своїми чувствами, має бути: із своїм чувством; стор. 280, стовп. 1, стріч. 17 з гори, вместо: стара, має бути: спора. — Ч. 15, стор. 298, стовп. 2, стріч. 16 і 17 з долини, вместо: „і Огоновського, котрий довідав ся від матери нашого поета „Юзька“, має бути: і „Юзька“ Огоновського, котрий і т. д.; стор. 299, стовп. 1, стріч. 8 з гори, вместо: відносини, має бути: відомости; ibid., стовп. 2, стріч. 1 з гори, вместо: більше, має бути: бігме; ibid., стріч. 13, вместо: оцришок, має бути: опришок. — Ч. 17, стор. 338, стовп. 1, стріч. 9 з гори, вместо: дещо, має бути: дощ; ibid., стріч. 15 з гори, вместо: Сольферіною, має бути: Сольферіно; ibid., стріч. 20 з долини, вместо: порядкови, має бути: народови; стор. 339, стовп. 1, стріч. 31 з гори, вместо: Пан, має бути: Папе.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. М. Комар. Просимо присилати дальшу частину поезий Руданського. — **Вп. Ол. Колесса.** Інакше годї було. В Ч-ї 20-ім буде мабуть конець. — **Вп. Волод. Шостаковський.** Просимо подати нам свою адресу, бо хочемо відписати на письмо. — **Вп. Олек. Мандичевський.** Одержали, спасибі Вам.

ВІД АДМІНІСТРАЦИЇ.

☛ Просимо о присилку передплати, бо з Числом 20 вздержимо висилку всїм тим, що до кінця року 1893-ого єї не заплатили.

☛ З сим Числом розсилаєть ся додаток: „Словарь российско-український“ арк. 18.

Впорядник части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.